Uitgaven van het Bataksch Instituut - No. 21.

BATAKSPIEGEL

DOOR

M. JOUSTRA

Tweede, vermeerderde druk.

(Met Kaart)

DOESBURGH - LEIDEN

1926

BATAKSPIEGEL.

DRUKKERIJ LOUIS H. BECHERER — STEENSCHUUR 5 — LEIDEN.

Het **Bataksch Instituut** opgericht 30 September 1908 en gevestigd te Leiden, stelt zich ten doel:

a. het verzamelen van zoo volledig mogelijke gegevens betreffende de Bataklanden en hun bewoners, daaronder begrepen gegevens betreffende den invloed door buurvolken geoefend;

b. het dienstbaar maken van deze gegevens aan het welzijn van de bewoners der Bataklanden, aan hun ontwikkeling, en aan onze betrekkingen met hen.

Ieder, ook een rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging of een vennootschap, kan toetreden als donateur, begunstiger of lid.

Donateurs zijn zij, die een jaarlijksche bijdrage van *f* 25.— of meer geven, of die een som van *f* 100.— of meer in eens storten; begunstigers zijn zij, die een jaarlijksche bijdrage van *f* 2.50 tot *f* 25.— geven, of die een som van *f* 25.— tot *f* 100.— in eens storten; de overige contribuanten, die ten minste *f* 1.— 's jaars moeten bijdragen, zijn leden. Men wordt contribuant door aanmelding bij een der leden van het directorium of bij den penningmeester.

De contributie loopt van 1 Januari tot 31 December van elk jaar.

Aan de donateurs worden de uitgaven van het instituut kosteloos verstrekt.

Het directorium bestaat uit de heeren dr. C. W. Janssen Amsterdam; prof. dr. A. W. Nieuwenhuis, Leiden; prof. J. C. van Eerde, Amsterdam en mr. H. J. Bool, Hilversum. Penningmeester is de heer F. de Bruyn, Leidschegracht 13—15, Amsterdam; Archivaris is de heer M. Joustra, Leiden.

Uitgaven van het Bataksch Instituut - No. 21

BATAKSPIEGEL.

TWEEDE, VERMEERDERDE DRUK.

(MET KAART)

DOOR

M. JOUSTRA.

S. C. VAN DOESBURGH.
LEIDEN — 1926.

VOORBERICHT VOOR DEN EERSTEN DRUK.

Dit werk is een proeve van navolging van de Engelsch-Indische district gazetteers, bestemd om op vlotte wijze te oriënteeren ten aanzien van wat men wél en wat men nog niet weet over een bepaald gebied. In afwijking van dat voorbeeld werd niet een administratieve kring als onderwerp gekozen, bijv. het gewest Tapanoeli (het Engelsch-Indische district is ten naasten bij ons gewest), maar een ethnologische, alle Bataklanden. De nadere indeeling in zes kleinere kringen is aangegeven op achterstaand schetskaartje (blz. 1).

De verwerkte gegevens zijn meerendeels ontleent aan gedrukte verhandelingen, deels echter ook aan archiefstukken en mondelinge mededeelingen. Voor de raadpleging van die regeeringsbescheiden voegt oprechte erkentelijkheid jegens de Indische regeering en autoriteiten, zoowel als jegens het opperbestuur; voor de mondelinge gegevens danken wij met name de ambtenaren C. Poortman, H. Stap, L. van Vuuren en W. K. H. Ypes. De gedrukte verhandelingen zijn opgesomd in het „Litteratuuroverzicht der Bataklanden", Leiden, L. H. Becherer, 1907; wat sedert ontdekt of verschenen is vindt men vermeld op de laatste bladzijden van dit boek vóór het register (blz. 322—323).

De in dit werk gevolgde spelling van inlandsche woorden en namen sluit zich zooveel mogelijk aan bij die, welke voor het Maleisch door de regeering gewenscht wordt blijkens Bijblad 5821. De spelling der namen richt zich in den regel naar de in de onderscheiden kringen gesproken taal; slechts een zeer enkele maal, waar het den officieel aangenomen naam gold van een administratief ressort, is de naam of de schrijfwijze der regeering gevolgd (bijv. afdeeling Padang Lawas, onderafdeeling Simeloengoen). *Si* als begindeel van aardrijkskundige namen is steeds van het andere deel gescheiden gehouden (vgl. Den Helder, Den Haag), uitgezonderd 1°. voor het Karoland, waar taalkundige eigenaardigheden een

consequente doorvoering daarvan schijnen te beletten (waar het nog als afzonderlijk woord gevoeld wordt is het wél gescheiden, bijv. in *Si Lima Senina*, De Vijf Gebroeders), 2°. waar omtrent het karakter van *si* twijfel bestond. Natuurlijk is *si* nimmer apart geschreven waar het aanwijzend woordje slechts schijnbaar aanwezig is, zooals in *Sinomba* (d. i. *somba* met ingevoegd *in*).

Tot grondslag voor de toegevoegde kaart heeft gediend de „Bladwijzer voor de topographische kaart van Tapanoeli" tot 2° 20′ N.B. Het noordelijk stuk (van 2° 20′ tot 3° 40′ N.B.) is naar de nieuwste kaarten van Volz, van het Topographisch Bureau en van de Deli Spoorweg Mij bijgewerkt maar nog steeds min of meer schetsmatig. Op gezag van den gewezen civiel-gezaghebber der onderafdeeling Dairilanden Van Vuuren is de naam Batoe Redan een heel eind zuidelijker geplaatst dan op de kaart van Volz en op de voor een deel naar deze bewerkte schetskaart van het Toba-meer (1909) van het Topographisch Bureau, en wel in de bergketen waarvan de Batoe Gadjah een der toppen is.

In den aan deze schetsbeschrijving gegeven naam „Batakspiegel" — door den heer Rouffaer, die er van gehoord had, reeds besproken in Tijds. Kon. Ned. Aardr. Genootschap 1909 blz. 138-140 — herleeft een thans buiten zwang geraakte, doch voorheen zeer gebruikelijke, term. Ook al moge de gissing juist zijn, dat het middeleeuwsche „spiegel" (speculum) in deze beteekenis aan het Oosten ontleend is — het Sanskritsche ādarça heeft precies dezelfde twee beteekenissen —, het is èn door de middeleeuwen èn nog door het spraakgebruik der zeventiende eeuw geheel in onzen taalschat opgenomen.

De Batakspiegel is, onder toezicht van het directorium van het Bataksche Instituut, bewerkt door den heer M. Joustra.

Leiden, Augustus 1910.

VOORBERICHT VOOR DEN TWEEDEN DRUK.

Reeds eenige jaren deed zich de behoefte aan een herdruk van den Batakspiegel gevoelen. Wat van de uitgaaf van een herdruk toen terug hield, was de bekendheid met het feit, dat zoowel voor het Karoland als voor het gewest Tapanoeli in bewerking was een monografie, door de regeering toevertrouwd aan deskundige handen. Daardoor leek een herdruk toen van den Batakspiegel voorbarig. Intusschen hebben verschillende factoren, uitvloeisels van den na-oorlogschen toestand veelal, de publicatie dier monografieën belet. Maar nu mocht een herdruk van den Batakspiegel (waarvan de eerste druk was uitverkocht) zich ook niet langer doen wachten. Die herdruk moest wel meteen een herziening en aanvulling worden, want er is in de laatste jaren veel in de Bataklanden veranderd, met name in staatkundig en maatschappelijk opzicht.

Om voor die aanvulling ruimte te vinden, is de bronnenopgaaf, die in den eersten druk boven elk hoofdstuk voorkwam, weggelaten. Deze opgaaf is vervangen door een opgaaf van de belangrijkste litteratuur vóór het register.

Wat de spelling betreft was er geen afdoende reden, om af te wijken van den in den eersten druk aangenomen regel.

Een punt van zorg heeft uitgemaakt de kaart. Die van den eersten druk is bij lange na niet meer voldoende. Met groote dankbaarheid zij hier vermeld de hulp en medewerking van kolonel L. F. van Gent, Hoofd van den Topografischen Dienst in Nederlandsch Indië, waardoor het mogelijk is geworden bij dezen herdruk een kaart te geven, vervaardigd bij de topografische inrichting te Weltevreden. Men zij bij het raadplegen van deze kaart er op bedacht, dat er in spelling en schrijfwijze afwijkingen van de in den tekst gevolgde kunnen voorkomen.

Leiden, Mei 1926.

INHOUD.

DERDE AFDEELING.

VERBETERINGEN.

Blz. 25 regel 3 v. b. staat: *alle*, lees: *allen*.
„ 27 „ 16 v. b. „ *de Groote*, lees: *den Groote*.
„ 76 „ 2 v. o. „ *Na Roeminda*, lees: *Na Roemonda*.
„ 84 „ 14 v. o. „ *det Oosten*, lees: *het Oosten*.
„ 84 „ 8 v. o. „ *de Barisan-gebergte*, lees: *het Barisan-gebergte*.
„ 87 „ 20 v. b. „ *Tampoeloen*, lees: *Tampoelon*.
„ 92 „ 4 v. o. en 93, regel 8 v. b. staat: *Hollandsch-Indische*, lees: *Hollandsch-Inlandsche*.
„ 94, 1e kolom, regel 1 staat: *Ankola*, lees: *Angkola*.
„ 104 regel 10 v. b. staat: *lofboom*, lees: *loofboom*.
„ 115 „ 12 v. b. „ *Kaben Djahē*, lees: *Kaban Djahē*.
„ 129 „ 7 v. o. „ *roemah*, lees: *roema*.
„ 154 „ 12 v. b. „ *margari*, lees: *magiri*.
„ 156 „ 16 v. o. „ *kahē* . . Zuid, *koloe* . . Noord, lees: *kahē* . . Noord, *koloe* . . Zuid.
„ 158 „ 17 v. o. „ *bijzonderhden*, lees: *bijzonderheden*.
„ 325 „ 13 v. o. „ *getah-*, lees: *getahboomen*.

Schetskaartje der Bataklanden aangevende de verdeeling in zes kringen in dit werk gevolgd.
Medan
I
II
III
IV
V
VI
Toba
Meer
Si Bolga
Straat van Melaka
Indische Oceaan
Legenda
I Het Karoland
II Het Timoerland
III Noordwest Tapanoeli
IV Het centrale Batakland
V Het zuidelijke Batakland
VI Padang Lawas

EERSTE AFDEELING.

Schetsbeeld.

Schetsbeeld van de Bataklanden.[1]

(Oriënteering).

---

§ 1. Ligging, grootte, grenzen, toegangswegen, sterkte der bevolking.

De Bataklanden liggen in de noordelijke helft van het door den evenaar vrijwel in het midden doorsneden eiland Sumatra, en wel tusschen ongeveer $1/2°—3 1/2°$ N. B. en 10′—2° 40′ W. L. van Padang (± 97° 40′—100° 10′ O. L. van Greenwich). Voor verreweg het grootste deel (± 700 G.M². of 38000 K.M.²) vallen zij binnen de residentie Tapanoeli. Het overige ligt binnen het gouvernement Oostkust van Sumatra. Ligging.

Bij de onzekerheid der grenzen kan de oppervlakte slechts bij benadering geschat worden. Deze zal omstreeks 900 vierkante G.M. zijn of iets minder dan 50000 K.M²., derhalve ongeveer $1 1/2$ maal de oppervlakte van Nederland of $1/9$ van de geheele oppervlakte van Sumatra. Grootte.

De Bataklanden worden begrensd: in het noorden door het gouvernement Atjèh en Onderhoorigheden (Alasland) en door de Maleische landen van de inlandsche rijkjes ter Sumatra's Oostkust (Langkat, Deli, Serdang); ten westen door het gouvernement Atjèh en Onderhoorigheden (Singkil), door den Indischen Oceaan (tenzij men de smalle kuststrook bij Baroes en Sorkam die door een gemengde — deels Atjèhsche, deels Maleische, deels Bataksche — bevolking wordt bewoond als nauwkeuriger grens wil beschouwen) en door het grootendeels door Maleiers bewoonde kustland van Natal; ten zuiden door de residentie Sumatra's Westkust afdeeling Loeboek Sikaping; ten oosten door de breede alluviale vlakte van Sumatra's Oostkust (Laboean Batoe, Asahan, Batoe Bara), met een grootendeels Maleische, hier en daar vrij sterk met Bataksche elementen vermengde, bevolking. Grenzen.

---

[1] In dit geheele werk geeft in inlandsche woorden de letter e de toonlooze e (ĕ) aan.

Administratieve grenzen hebben de Bataklanden naar de zijde van Atjèh, van Natal, van de afdeeling Loeboek Sikaping en (gedeeltelijk) van Laboean Batoe; zij vallen daar vrijwel met de natuurlijke samen. Naar den kant van de Delische rijkjes en van Batoe Bara en Asahan ontbreken deze, of zijn zij nog niet met juistheid vastgesteld.

Toegangswegen.

De Bataklanden zijn, met uitzondering van het hellingland tusschen de laagvlakte van Sumatra's Oostkust en het Barisangebergte, een aaneenschakeling van hooglanden, door over het geheel vrij hoog en moeilijk begaanbaar gebergte omgeven, dat in het westen zeer dicht de kust nadert. De toegangswegen zijn daarom niet vele, en deze weinige waren tot voor eenige jaren òf voetpaden òf wegen meer of minder geschikt voor karrentransport, maar nog geenszins berekend op grootverkeer. Hierin is in den laatsten tijd een groote verandering ten goede gekomen.

De voornaamste zijn:

1. een groote, verharde transportweg van Koeta Tjanē (Alasland) over Laoe Baleng naar de Karo-hoogvlakte;

2. de groote, verharde rijweg, in aansluiting aan het station Arnhemia van de Delispoorweg-maatschappij, van Deli uit over Sibolangit en Bandar Baroe naar de Karo-hoogvlakte (grootendeels Sepoeloe-doea-Koeta-pas);

3. de groote rijweg naar Sariboe Dolok, thans geheel verhard, in aansluiting aan het station Bangoen Poerba der Delispoorweg-maatschappij, van Serdang uit, via Hoeta Bajoe naar het overgangsgebied tusschen de Karo- en de Timoer-hoogvlakte (Boeaja-pas);

4. de groote, verharde rijweg van het station Tebing Tinggi naar Pematang Siantar;

5. de spoorlijn Tebing Tinggi—Pematang Siantar;

6. de transportweg van Bandar Poelo door Boven-Asahan naar Oeloean en de aangrenzende Tobastreken;

7. de Panē-rivier, en ook een voetpad over Oedjoeng Batoe Djaē, van Laboean Batoe uit naar Padang Lawas;

8. de Sosa-rivier, en ook een paardenpad over Hoeta Radja Tinggi, van de Rokan-streek uit naar Sosa en Zuid-Padang Lawas;

9. de postweg, groote, verharde rijweg, van de Padangsche Bovenlanden uit over Raâ (ons Rau), naar Klein-Mandailing;

10. de karrenweg van Natal over Moeara Soma en Tano Bato naar Groot-Mandailing;

11. de postweg, groote, verharde rijweg van Si Bolga over Loemoet enz. naar Padang Si Dimpoean enz. (Angkola — Si Pirok);

12. de groote, verharde rijweg van Si Bolga over Aĕk Raisan en Pagaran Pisang naar Si Lindoeng en Toba;

13. de na veel moeilijkheden geheel voltooide transportweg (karrenweg) van Baroes via Toekka en Parmonangan naar de hoogvlakte van Toba, met nog gebrekkige verbinding naar het Pakpakland;

14. de Singkil-rivier, en verder stroomop zeer moeilijke voetpaden over de verschillende pangkalans — Pangkalan Tjenendang, Pangkalan Koembi, Pangkalan Beski — van Boven-Singkil naar het Pakpakland.

Sterkte der bevolking.

De inheemsche bevolking — het getal Chineezen en andere vreemde oosterlingen, die alleen op een paar belangrijke plaatsen en in het cultuurgebied (alleen in Simeloengoen reeds 10.000) wonen, bedraagt ± 20.000 — blijkt volgens de uitkomsten der in 1920 gehouden volkstelling het millioen te naderen, d.i. 1100 per vierkante G. M. of 20 per K.M.[2] Groote stukken zijn echter geheel onbewoond of uiterst schaars bevolkt. Si Lindoeng daarentegen, een kleine hoogvallei in het centrale Batakland, en de sawahvlakte aan de zuidoostzijde van het Tobameer staan in dichtheid van bevolking op zijn minst gelijk met de best bevolkte plattelandsstreken van Nederland.

§ 2. Algemeene aardrijkskundige beschrijving.

Gelijk boven (blz. 6, toegangswegen) reeds werd opgemerkt, bestaan de Bataklanden *in hoofdzaak* uit een aaneenschakeling van hooglanden.

Doesoen.

Aan de oostzijde sluit zich daarbij een hellingland van aanzienlijke afmetingen aan, omvattende de landstreken van Boven-Deli c. a., gewoonlijk „de Doesoen" genoemd, en van Boven-Asahan c. a., alsmede Padang Lawas.

Zuidelijk Batakland.

Ook het zuiden vertoont een afwijkend beeld. Ten zuiden van den *Loeboek Raja* — een ouden vulkaankegel — houdt de eigenaardige hoogvlaktevorming op. Het zuidelijk deel der Bataklanden (Angkola en Mandailing) is een bergland, bestaande uit vele evenwijdig loopende berg- en heuvelketenen, die te zamen het Barisan-gebergte vormen. Tusschen de oostelijke en de westelijke hoofdketen ligt een zeer lange, smalle vallei, vroeger een langgerekt meer — als nu nog vele Alpenmeren —, thans

een vruchtbare, voor een aanzienlijk deel nog moerassige, vlakte.

Centraal Batakland.

Noordwaarts van den Loeboek Raja zetten zich de bovengenoemde ketens van het zuidelijk Batakland voort, doch nemen gestadig in breedte toe, telkens scheiden zich nieuwe reeksen af, die de hoogvlakten en hoogvalleien, waaraan dit gebied zoo rijk is, insluiten; zij vormen het centrale Batakland.

Toba-meer.

Nog verder noordwaarts omsluiten de twee hoofdketens de groote inzinking, die het *Toba-meer* (± 23 G. M.²; met Samosir, dat ± 14 G. M.² groot is, 37 G. M.²) vormt, en de ten noorden daarvan gelegen Karo-hoogvlakte. De ketens naderen elkaar geleidelijk en vereenigen zich op de noordelijke grens van de Bataklanden — de streek tusschen het Karo- en Alasland — tot één breed, massief en hoog gebergte.

Hooglanden.

De hooglanden, waaruit de Bataklanden in hoofdzaak bestaan (zie boven) zijn: 1. de Karo-hoogvlakte, benoorden het Toba-meer; 2. de Timoer-hoogvlakte, beoosten het Toba-meer; 3. het hoogland van Pakpak (Kepas-hoogvlakte), bewesten het Toba-meer; 4. de Toba-hoogvlakte bezuiden het Toba-meer; 5. de hoogvalleien van Si Lindoeng, 6. Si Lantom en 7. Si Pirok; en 8. het breede bergland tusschen de kust (Si Bolga-Baroes) eenerzijds, de hoogvlakte van Toba en het dal der Batang Toroe anderzijds.

Voorname toppen.

Enkele der belangrijkste bergtoppen zijn: de *Sibajak* (2170), en de *Sinaboen* (2400), beide nog werkende vulkanen in het Karoland; de *Si Boeaten* (2375), de *Poesoek Boehit* (vulkaan, 2005), in het Pakpakland; de *Si Manoek-Manoek* (2200), de *Dolok* [1]) *Soeroengan* (2100), de *Dolok Martimbang* (1680), de *Dolok Saoet* (1804), in het centrale Batakland; de *Si Boeal-Boeali* (1819), de *Loeboek Raja* (1990), de *Dolok Malēa* (2014), de *Hoelaboe* (2172) en de *Sorik Marapi* (vulkaan, 2145) in het zuidelijk Batakland.

Oostelijk hellingland.

Het oostelijke hellingland (blz. 7) omvat streken, die uit aardrijkskundig oogpunt groote verschillen vertoonen; men vergelijke bijv. de zoo vruchtbare Karo-doesoen in het noorden bij de grootendeels dorre, onvruchtbare Padang Bolak in het zuiden, of wel het zeer geaccidenteerde terrein van eerstgenoemd gebied en van Hoealoe bij het bijkans vlakke gedeelte van Simeloengoen (Tano Djawa, Si Antar). Voor bijzonderheden zie beneden. Eén trek hebben deze streken gemeen: de vele

[1]) Dolok, Tobaasch enz. = berg.

waterrijke bergrivieren, die alle in Z.-N. of ZW.-NO. richting stroomen en zich in de straat van Melaka ontlasten.

Rivieren.

Zulke groote rivieren als bijv. de Moesi hebben de Bataklanden niet. Toch vloeit althans een deel van het water naar vrij belangrijke rivieren: in het uiterste zuiden van Padang Lawas naar de Rokan, in het noorden — Dairilanden — naar de rivier van Singkil. Voorts verdienen nog vermelding:

aan de oostkust 1. de *Panē-* en *Bila*-rivieren,
2. de *Asahan*-rivier, afwatering van het Toba-meer,
3. de *Bampoe*-rivier;
en aan de westkust 4. de *Batang*[1]) *Toroe*,
5. de *Batang Gadis*, rivier van Singkoeang, en
6. de *Batang Natal*;

die alle zes al of vrijwel al haar water uit de Bataklanden ontvangen.

§ 3. De bevolking.

Eenheid der Bataks. Vreemde elementen.

De ruim 900.000 inheemsche bewoners van de Bataklanden vormen, bij alle onderling verschil, ontegenzeggelijk één volk in genealogisch-anthropologischen zin, dat met den naam *Bataks* wordt aangeduid. Zij maken een anthropologisch nog niet met juistheid te rangschikken onderdeel uit van het zoogenaamde Maleische ras. Volstrekt zuiver is het niet gebleven, zoo min als eenig ander volk. Vast staat bijv. een vrij sterke vermenging van de Karo-Bataks met verschillende Drawidische volkstammen van Voor-Indië. Voorts komt in het Karoland, maar vooral in het Pakpakland, vermenging met Alassche, Gajōsche en Atjèhsche elementen in aanmerking. De randstammen kunnen voorts wijzen op min of meer sterke vermenging met Maleiers (vooral in het oosten: Boven-Asahan, Koeta Pinang) en met Minangkabausche elementen (Mandailing, Natal). Zelfs Boegineeschen invloed schijnt men voor het uiterste zuiden te moeten aannemen. Eindelijk mogen nog vermeld worden de in gering aantal voorkomende *Oeloe's* — rondom Moeara Si Pongi en in Pahantan — en de *Loeboe's* — in Groot-Mandailing en in Padang Lawas —, zwerfstammen blijkbaar, van welker afkomst men weinig of niets met zekerheid weet.

---

[1]) Batang, Tobaasch enz. = rivier.

Verschillende groepeu.

De Bataksche bevolking is, naar de taal, die ze spreekt, in eenige volksgroepen te onderscheiden. De *Karo-Bataks* in het noorden, de *Pakpak-Bataks* of *Dairi-Bataks* in Noordwest-Tapanoeli, de *Timoer- of Simeloengoen-Bataks* beoosten het Tobameer, de *Toba-Bataks* in het centrale Batakland en in Noord-Padang Lawas: de *Angkola-Bataks* in Angkola, Si Pirok, Middel-Padang Lawas en de streek ten zuiden van Si Bolga; de *Mandailing-Bataks* in Mandailing en Zuid-Padang Lawas.

Dialecten.

Dit taalverschil is echter van dialectischen aard. Hoewel practisch het onderscheid aanzienlijk is — elkaar wederzijds verstaan is volstrekt uitgesloten —, valt bij taalkundige vergelijking de groote overeenkomst, ja eenheid, ook tusschen de twee verst uiteenloopende dialecten in het oog. Men kan twee hoofdgroepen onderscheiden: 1. de Dairische, waartoe het eigenlijk Dairisch, het Pakpasch en het Karoosch, 2. de Tobasche, waartoe al de overige dialecten behooren. Het Timoersch of Simeloengoensch is nog onvoldoende bestudeerd, schijnt echter het naast aan het Mandailingsch te staan, toont evenwel in sommige opzichten toenadering tot het Karoosch.

§ 4. Iets over Bataksche gewoonten, adatrecht, enz.

Bijzonderheden omtrent leefwijze, gewoonten, opvattingen enz. enz. van de bewoners der onderscheidene streken vindt men in de vierde afdeeling: Volksbeschrijving.

Overeenkomst der adats enz.

Bij veelvuldige verschillen — juister wellicht: verschillende schakeeringen — in onderdeelen treft de vaak groote overeenkomst in hoofdzaken, op grond waarvan men de Bataks ook als een *ethnologische* eenheid kan bescbouwen; de algemeene karaktertrekken betreffen *vooral* het gebied van stam- en familieverhoudingen met alles — en dat is zeer veel — wat hiermede in nauw of meer verwijderd verband staat, en in weinig minder mate den kring van animistische voorstellingen en gebruiken.

Een korte uiteenzetting van die hoofdpunten is hier op haar plaats en zal de latere bijzonderheden beter doen verstaan.

I. De „stam".

1. Stamverband.

Stamverband.

Het geheele Bataksche volk bestaat uit een groot aantal — hetzij wezenlijke, hetzij denkbeeldige — genealogische eenheden,

aangeduid door het woord *marga* (Tobaasch enz.) of *merga* (Karoosch), waaronder zoowel grootere eenheden — stammen — als kleinere — geslachten, d.i. stamdeelen — worden verstaan. Elke Batak, uit welke streek ook, kan, desgevraagd, terstond opgeven tot welke marga hij behoort. De *vaderlijke* afstamming, en deze alleen, bepaalt dit. Toch is ook de afstamming van *moederszijde* van groote beteekenis, in hoofdzaak op het gebied der huwelijkssluiting, maar genealogisch belang heeft die *nu* niet meer. Dat dit vroeger anders was m. a. w. dat aan het zeker reeds lang bestaande, streng doorgevoerde patriarchaat een matriarchale inrichting der Bataksche maatschappij is voorafgegaan, schijnt, niettegenstaande de daartegen ingebrachte bedenkingen, nauwelijks te betwijfelen.

2. De „regeerende" marga.

Regeerende stammen.

In welke streek der Bataklanden men ook komt, men zal onder de daar wonende stammen er steeds één vinden — welke dat is, hangt af van de streek — die een merkbaar overwicht heeft op de andere, in dien zin, dat uitsluitend zijn leden het radjaschap (als dorpshoofd, bondshoofd enz.) kunnen bekleeden. In een deel der Bataklanden wordt in verband hiermede door het volk gezegd: „deze of die grond is van die en die marga", een wijze van zeggen, die oorzaak is geweest van de misvatting als zou de marga eigenares (inlandsch bezitster) van den grond zijn. Is vroeger wellicht de marga een rechtsgemeenschap (met eigen gezag en eigen vermogensrechten) geweest, nu is het niet meer zoo; ook heeft het woord marga niet (of niet meer) een territoriale beteekenis (zie beneden bij de vierde afdeeling, het hoofdstuk over adatrecht).

3. De „*boroe*"-marga.

Boroe-marga.

Onder de niet „regeerende" marga's in een bepaalde streek is er meestal een, die meer beteekent dan de overige. Het is gewoonlijk die, uit welke de hoofden bij voorkeur hun vrouwen nemen — zoo vooral, schijnt het, in het zuidelijk gedeelte — of ook die, aan welker mannelijke leden bij voorkeur de dochters der heerschende marga worden uitgehuwd — zoo voornamelijk in de noordelijke helft —. Voor die marga's heeft men de namen *bajo-bajo* (vooral in het zuiden) en *boroe*. Eigenlijk zijn alle niet heerschende marga's boroe-marga's, maar in bijzonderen zin zijn dit de boven aangeduide; vooral bij rechtshandelingen komt de beteekenis dezer verhouding uit, en dat niet alleen bij rechts-

kwesties bijv. tusschen twee gebieden of twee dorpen, maar ook tusschen afzonderlijke personen. Ook een persoon kan van iemand de *boroe*, de *anak beroe* enz. zijn. Krachtens de adat is dat ieder, die met iemands zuster is getrouwd.

II. Huwelijk; familierecht.

Verboden huwelijken.

a. Het huwelijk in den stam (marga) is verboden. Geslachtelijke omgang tusschen een man en een vrouw uit denzelfden stam wordt als bloedschande beschouwd. De leden van een stam van éénzelfde generatie beschouwen elkaar als broeders en zusters. De oorspronkelijke, groote stammen zijn echter in tal van grootere of kleinere geslachten gesplitst en dit is oorzaak, dat het besef van saamhoorigheid hier en daar, zooal niet geheel verdwenen, toch min of meer sluimerend is. Vandaar in veel streken de neiging om bovengenoemd huwelijksverbod niet meer tot den oorspronkelijken stam in zijn geheel uit te strekken, maar het te beperken tot een of meer groepen van geslachten, wier verwantschap nog innig wordt gevoeld. Hieruit zijn de talrijke plaatselijke afwijkingen van den algemeenen regel te verklaren. Voor de meeste streken is ook de afkomst van denzelfden stam van de moeders een beletsel voor een huwelijk tusschen haar wederzijdsche kinderen. Toch bepaalt dit verbod zich meestal tot een in een bepaalde landstreek of één federatie wonend stamdeel (geslacht).

Koophuwelijk.

b. Het Bataksche huwelijk is een koophuwelijk. Ook waar de vorm afwijkt van het normale adat-huwelijk (als o.a. bij schaking), is toch de handeling, die het huwelijk tot een wettige verbintenis maakt, het betalen van den koopprijs (bruidschat). De vrouw wordt door de voor haar betaalde koopsom eigendom van haar man in de eerste plaats, maar min of meer ook van den stam van haar man. Bij diens dood is ze dus niet vrij, maar vervalt aan een zijner broeders (den jongsten meestal) of neven of zoons, of, bij ontstentenis van mannelijke bloedverwanten, aan een ander marga-genoot. Zoo een dezer niet genegen is haar te huwen, blijft toch de onderhoudsplicht op hem rusten.

Echtscheiding.

c. De oude adat kende, schijnt het, geen echtscheiding; in geen geval kon de *vrouw* echtscheiding eischen, en nog bestaat deze opvatting in veel streken. Langzamerhand is de adat op deze punten gewijzigd en zijn de onderscheidene bepalingen

ontstaan, als in de afzonderlijke volksbeschrijving onder adatrecht vermeld.

d. Erfrecht. Ondubbelzinnig sluit de adat vrouwen en meisjes van erfrecht uit (waartegenover echter onderhoudsplichten voor de mannen staan), al zijn mildere bepalingen, deels uit welwillendheid geboren, hier en daar aan te wijzen. Alleen mannen erven dus. En hierbij is een eigenaardige trek op te merken, nl. dat na den oudste de jongste de meeste rechten heeft; ja, waar het erfelijke waardigheden betreft, schijnt zelfs hier en daar een voorkeur voor den jongste te bestaan. Onderscheid in de aanspraken tusschen de kinderen van verschillende vrouwen bestaat gewoonlijk in de streken, waar de Bataksche adat het zuiverst is bewaard gebleven, niet. Erfrecht.

III. Rechten op den grond.

Bij alle plaatselijke verschillen vertoonen deze zeer sterk eenige *algemeene* beginselen: 1. In bepaalde streken heeft een bepaalde dorpsbond of een bepaald dorp, in de persoon van het eerste-hoofd of van de voornaamste hoofden, het beschikkingsrecht over den grond, vooral (maar niet alleen) over nog niet ontgonnen grond. 2. Dit beschikkingsrecht kan niet worden vervreemd; zelfs niet, hoewel sommige mededeelingen anders luiden, voorgoed veroverd. 3. Door eerste ontginning ontstaat erfelijk bezitrecht. 4. Het bezitrecht op grond kan worden vervreemd, doch veelal niet onherroepelijk. 5. Hoe meer arbeid er aan den te bewerken grond wordt besteed, hoe vaster dat bezitrecht wordt, het meest dus bij bevloeide velden. 6. In verband met het genoemde beschikkingsrecht heeft gewoonlijk elk lid van den rechthebbenden kring (bond of dorp) onbeperkt recht om te jagen en te visschen, of boschproducten in te zamelen; als huldebewijs echter komt van wat men verkrijgt het hoofd (den vorst) veelal een bepaald gedeelte toe, althans naar eisch van beleefdheid. Rechten op den grond.

IV. Animistische en spiritistische opvattingen.

Een aanzienlijk deel der Bataksche bevolking is tot den Islam overgegaan, een ander deel heeft het Christendom aangenomen. Daarmede is voor die streken de vereering der heidensche goden en ondergoden vervallen, of heeft zij een ander karakter Animistische opvattingen.

aangenomen. De animistische en spiritistische opvattingen echter, ofschoon niet onveranderd gebleven, hebben minder wijziging ondergaan. In algemeene trekken is het beeld van deze opvattingen en beschouwingen voor de geheele Bataklanden zeer wel te teekenen. Deze groepeeren zich hoofdzakelijk om twee begrippen, door twee woorden uitgedrukt, nl. *tondi (tendi, toendi)* en *bĕgoe*. Het eerste begrip hangt ten nauwste samen met het leven en het welzijn van den mensch inzonderheid (hoewel ook van sommige dieren en planten onder welke laatste speciaal de rijst; zelfs ook van enkele „levenlooze" voorwerpen, ofschoon het *woord* tondi enz. daarbij thans nauwelijks meer een rol speelt); het tweede houdt verband met den dood.

Tondi

1. *Tondi*. Een vertaling hiervan is niet best te geven. Ons woord *ziel* geeft het slechts zeer onvolkomen en eenzijdig weer. De oorspronkelijke beteekenis (vg. Oud-Javaansch *toendĕ*) is waarschijnlijk: tegenhanger, wedergade, evenknie, afschaduwing, afspiegeling, e. d. Het is dat element — om bij den mensch te blijven — waardoor zijn leven krachtig en gezond, m. a. w. inderdaad leven is. Het is van dat leven de pit, de kracht, het wezen. Waar dus de tondi in minder goeden staat verkeert, niet „hard" is, of ook wel (geheel of gedeeltelijk) afwezig, daar kwijnt de persoon, is hij ziek of abnormaal, of wel hij slaapt, droomt enz. Het komt er dus op aan die tondi te behoeden voor weggaan, voor vervloeiing; haar dus haar verblijf aangenaam te maken, en, als zij toch ontvloden of geroofd is, haar terug te brengen, te lokken, of los te koopen door iets anders er voor in de plaats te geven.

Het aanwenden van „magische" middelen (als „harde" voorwerpen, planten met een taai leven, of een „mooien" naam, rijst als voornaamste voedingsmiddel, eieren, enz. enz.) eenerzijds, sommige offers en gebruiken, als later te vermelden, anderzijds, zijn daarmede volkomen verklaard.

Bĕgoe.

2. *Bĕgoe*. Ofschoon ook af en toe voor wezens (geesten, halfgoden) gebezigd, wier samenhang met de zielen der dooden niet of niet meer blijkt, is de meest voorkomende opvatting dat de *bĕgoe* is de ziel, nl. *schim*, van een gestorvene; als bijvoegelijk naamwoord wordt dit woord ook gebezigd voor al wat huiveringwekkend, vreesaanjagend, griezelig is (zoo in Toba). Een verzwakking van deze beteekenis is die van „buitengewoon" (zooals

in het Karoosch bij *medjin*, van *djin* of genius, en bij *mehantoe*, van *hantoe*. geest, hetzelfde het geval is).

De bĕgoe's worden zeer gevreesd. De dood is iets akeligs. Het schimachtig bestaan der dooden, ofschoon in alles een afbeeldsel van dat der levenden, is niet aangenaam. De schimmen benijden daarom de levenden, zoeken ze te belagen, moeten daarom telkens tevredengesteld worden, of worden verjaagd en misleid. Voorziet men ze echter trouw van het noodige, dan doen ze meestal geen kwaad, „zegenen" zelfs haar vereerders, die immers familieleden zijn. Daarom is er op dit gebied plaats voor piëteit. De bĕgoe's zijn voorts handhavers der adat. Vandaar hun „vereering" grondslag van het conservatisme. Uit deze algemeene gezichtspunten zijn de beneden (Afd. IV Hst. 3) beschreven lijkgebruiken, als ook een deel der handelingen in verband met ziekte, misoogst enz., te verklaren.

De onder 1 en 2 genoemde gebruiken vormen samen wel niet het geheel, maar toch een zeer voornaam deel van wat men gewoonlijk gemakshalve noemt „godsdienstige" gebruiken. Het overblijvende is terug te brengen tot de vereering van natuurgeesten *(hantoe* of *antoe)* en van verpersoonlijkte natuurkrachten en verschijnselen (brongeesten, aardgeesten, de hemel e. d.) en van goden (of een godheid) in eigenlijken zin *(dibata, dĕbata)*.

V. Kannibalisme.

Het kannibalisme is een algemeene karaktertrek van het Bataksche volk geweest, waardoor het zich, zelfs eeuwen geleden, onderscheidde van andere volken op Sumatra. Vandaar de vermelding van deze bijzonderheid bij alle reizigers, die in vroegere eeuwen Sumatra bezochten en van die reizen verslag deden, zoowel als bij de jongste schrijvers over de Bataklanden. Het gebruik heeft zich inderdaad zeer lang gehandhaafd, heeft onder sommige stammen van Simeloengoen en van het Pakpakland nog bestaan tot in de laatste jaren (1900—1904), is ook in het Tobaland eerst langzamerhand door ingrijpen van het Bestuur en den invloed der zending verdwenen, heeft in het zuidelijk Batakland althans nog tot in de eerste jaren der 19de eeuw bestaan, en is blijkbaar het allereerst bij de Karo-Bataks in onbruik geraakt, van wie reeds omstreeks 1800 met nadruk wordt vermeld, dat ze geen kannibalen waren. Toch is aan dit gebruik veel te veel gewicht gehecht.

Het bestaan van kannibalisme.

De berichten daaromtrent zijn vaak niet vrij van overdrijving, en sommige trekken — bijv. die omtrent het opeten van ouden van dagen — zijn verzinsels. Veelal wordt ook vergeten, dat de daad van het opeten van een mensch, een *rechtshandeling*, een zware vorm van het doodvonnis was en dan alleen voorkwam als de misdaad een hevig gevoel van wraakzucht had gewekt. Meermalen moest men zich eerst kunstmatig opwinden, vóór men tot de executie overging. Hoe het zij, het wordt nu meer dan tijd het begrip van kannibaal uit het beeld van den Batak van heden te verwijderen.

TWEEDE AFDEELING.

Geschiedenis.

Geschiedenis.

§ 2. Inleiding; oudheden; verkenning. [1])

Aantal en aard der bronnen.

De geschiedkundige gegevens betreffende de Bataklanden zijn, als men den nieuweren tijd uitzondert, allerminst toereikend om de verklaring te geven van den tegenwoordigen toestand. Naast enkele als terloops gedane mededeelingen in reisverhalen uit oudere tijden, zijn onze bronnen vaak geen andere dan de zeer troebele, welke volksoverleveringen en volksverhalen geven, en ook deze zijn verre van talrijk en ontbreken zelfs voor niet weinig streken. Bouwvallen, beelden, een enkele inscriptie, geven wel vage aanwijzingen, maar zijn aan de andere zijde vaak raadsels op zich zelf. Uit de taal en uit sommige gebruiken zou wel een en ander zijn af te leiden, maar dit terrein is nauwelijks ontgonnen en eischt ook zeer bijzondere bekwaamheden, o. a. kennis van het Sanskrit en van andere Voorindische, bijv. Drawidische, talen en van in Voor-Indië (en Achter-Indië) voorkomende gebruiken. Eindelijk zou een nauwgezette anthropologische studie wellicht eenige feiten aan het licht kunnen brengen.

Oudere berichten.

Mededeelingen, die vrij zeker op de Bataks en hun land slaan, vindt men o. a. bij Chineesche schrijvers (medegedeeld door Groeneveldt: „Notes on the Malay Archipelago and Malacca") in de annalen der Mingdynastie, waar sprake is (1415) van *Pan-tsoeh-rh* = *Pantsoer* = *Pansoer* (bij Baroes), en (1416) van *Nakoer* [2]), het oude Timoer-rijk „*Nagoer*"?; bij Arabische schrijvers: als Ibn Chordhâdhbeh (846), die *Bâloes* = *Baroes*, Soleiman (851), die *Fansoer* = *Pansoer*, en Ibn Batoetah (1345), die *Qâqola* = *Angkola* vermeldt; bij Europeesche reizigers (opgenoemd door Marsden: als Nicola di Conti 1449; Odoardus Barbosa 1516; De Barros 1563; Beaulieu 1622).

---

[1]) Vg. de belangrijke artikelen van Rouffaer in de Enc. N.-I. 1e dr. over Sumatra en over oudste ontdekkingstochten.

[2]) Rouffaer toont in de in noot 1 vermelde artikelen aan, dat Nakoer (Nakoe-erh) = *Nagore* haast wel zeker het tegenwoordige *Pedir* (Pidië) is.

Allen vermelden als bijzonderheid, dat de bevolking menschenvleesch eet; enkelen ook, dat zij getatoeëerd is. Heeft inderdaad het Bataksche volk zich in eerstgenoemd opzicht van de omwonenden onderscheiden, hoewel Ludovico Barthema (1505) beweert, dat de bewoners van Java kannibalen waren vóór hun verkeer met de Chineezen, dan zijn er nog oudere berichten. Het merkwaardigste is dan zeker dat bij Ptolemaeus (± 150 na Christus), te meer daar de naam *Baroes*, nl. Baroessche eilanden, te nemen in den zin van Noord-Sumatra, hier voorkomt. Uit deze en andere data betreffende Baroes, Pansoer en Loeboek Toea, blijkt, dat ongeveer van het begin onzer jaartelling af deze streek een belangrijken uitvoerhandel dreef (kamfer en benzoë in hoofdzaak). Omstreeks 1100 moet hier een (handels-?) nederzetting zijn geweest, gelijk een inscriptie in Tamil bewijst (zie o. a. Not. Bat. Gen. XXX, blz. 80 en Encycl. N.-I., 1e druk, IV, blz. 203).

Over de Bataks zelf geven dergelijke mededeelingen weinig licht. Alleen wijzen zij op reeds van ouds bestaan hebbende betrekkingen met Voorindische volken. Hoewel slechts den „zelfkant" van de eigenlijke Bataklanden rakende, geven ze toch eenig licht omtrent den tijd, waarin die aanraking plaats had, en kunnen althans eenigszins een verklaring zijn voor de wijze waarop de vreemde elementen, die, in anthropologischen zin, een meer of minder belangrijk deel van het Bataksche volk uitmaken, zijn opgenomen.

Oudheden. Meer dan dergelijke vage aanduidingen geven ook de elders gevonden overblijfselen van monumenten, inscripties enz. niet. Merkwaardig is, dat van een opschrift op een door J. B. Neumann aan het Bataviaasche Genootschap geschonken beeld van Awalokiteçwara, afkomstig uit Padang Lawas, de letters volgens Dr. Brandes *Oud-Javaansche* zijn, een vingerwijzing dus, dat althans een deel van dezen Hindoe-invloed niet rechtstreeks, maar door Java, tot de Bataklanden moet zijn gekomen. De opschriften op vier zuiltjes op den vulkaan Sorik Marapi (Mandailing) zijn in het *Maleisch*.

Het rijkst aan dergelijke overblijfselen uit het Hindoe-tijdvak zijn Padang Lawas — waar men nog onderscheidene *biara*'s (tempeltjes) vindt — en het zuidelijk Batakland.

De in 1923 ontdekte „rotskamers" (woningen? graven?) bij Bangoen Poerba (Serdang) en aan den grooten weg bij Sarinembah op de Karo-hoogvlakte [tot nog toe was alleen bekend

een soortgelijke uitholling bij Simbahé, aan den weg naar Sibolangit] zullen misschien bij nader onderzoek iets aan 't licht brengen omtrent vroegere tijden. Voor 't oogenblik zijn het nog raadsels.

Verkenning der Bataklanden.

Eerst langzamerhand nam de kennis omtrent de Bataklanden en hun bewoners toe, al bleef deze tot in het begin der vorige eeuw tot enkele op den voorgrond tredende kenmerken beperkt. Te beginnen met Anderson's bezoek aan de oostkust van Sumatra (1823) en de reis van Burton en Ward (1824) van Tapanoeli naar Si Lindoeng, doet de kennis van land en volk een belangrijke schrede voorwaarts. De voornaamste data omtrent de exploratie der Bataklanden zijn:

± 1690. Mededeelingen van een Chinees, die ongeveer van 1690 tot 1700 in de Bataklanden moet vertoefd hebben („Daghregister" 1 Maart 1701; zie ook Tijds. Bat. Gen. XXXIX, blz. 647).

1772. Reis van Giles Holloway en Charles Miller van de baai van Tapanoeli over Loemoet en Hoeta Rimbaroe (Angkola) naar Batang Onang (Padang Bolak).

1823. Bezoek van Anderson aan Langkat, Deli, Batoe Bara en Boven-Asahan.

1824. Reis van Burton en Ward.

1830—1838. Militaire tochten — eindigende met de inneming van Daloe-Daloe —, gericht tegen de Padri's (zie beneden blz. 27 e.v.).

1840—1841. Reis van Junghuhn, door het zuidelijk Batakland en een deel van Padang Lawas tot aan Si Lindoeng.

1844. Reis van Oscar von Kessel van Tobing over Si Pirok naar Si Gompoelon.

1852. Reis van Van der Tuuk van Si Bolga over Djaga-Djaga door Angkola naar Panjaboengan en over Si Pirok naar Si Bolga terug.

1853. Van der Tuuk de eerste Europeaan, die het Tobameer, bij Bakkara, bereikt; reis van Rosenberg naar het Daïrische.

1858. Tocht van Henny en Cleerens naar Si Gompoelon, Si Lindoeng en Pangariboean.

1865. Tocht van Van den Bor naar de bovenstreken van Asahan en Tano Djawa; en van De Scheemaker naar de bovenlanden van Batoe Bara.

1866. Reis van Cats baron de Raet door de Deli-doesoen, naar de Karo-hoogvlakte, Poerba en naar „de overzijde" (vermoedelijk in de buurt van Si Lalahi) van het Toba-meer.

1871. Reis van Larive van Laboean Batoe uit naar Koeta Pinang en de grensstreek van Padang Lawas.

1873. Heine, Johannsen en Mohri bereiken het Toba-meer.

1877. Nommensen, Johannsen en Simoneit bereiken Baligē aan het Toba-meer.

1883. Reis van Meissner van Deli naar de Karo-hoogvlakte; reis van Dr. Hagen naar Poerba; tweede reis van Meissner met Von Mechel naar het noordwestelijk gedeelte der Karo-hoogvlakte; eerste kaart van het Karoland.

1885. Nommensen bereikt het schiereiland Samosir; reis van Schrey door Nai Pospos.

1887. Eerste tocht dwars door de Bataklanden en over het Toba-meer, van Deli naar Si Bolga, door Von Brenner en Von Mechel.

1889. Tocht van Van Dijk naar de oostelijke Bataklanden; reis van Modigliani naar ongeveer dezelfde streken en voorts naar Oeloean, naar Bandar Poelo en terug naar Lagoe Boti.

1890—93. Reizen van Van Dijk naar Habinsaran, Boven-Asahan en (met Kroesen) naar de Simeloengoensche landschappen.

1892—93. Geologische verkenning van Toba, door Wing Easton; onderzoek van Samosir.

Na 1890 hadden voorts meermalen reizen plaats naar de — toen nog onafhankelijke — Karo-hoogvlakte als door Kruyt, Westenberg, Bücking, Joustra, Volz e.a.; in 1898 door Volz ook naar een deel van het Pakpakland. Zie voorts beneden: vestiging en uitbreiding van ons gezag.

§ 2. Inwendige geschiedenis vóór onze vestiging.

Inwendige geschiedenis vóór onze bestuursvestiging.

Punt van uitgang zijn bij deze de overleveringen der verschillende stammen en de genealogieën, die echter vooral wat het begin betreft (afstamming van goden, van bovennatuurlijke wezens, van dieren, van Alexander den Groote enz.) zeer onbetrouwbaar zijn. Zelfs zal het menigmaal de vraag zijn of er een historische kern aan ten grondslag ligt. Intusschen is kennis van die overleveringen toch van beteekenis tot het leeren kennen van de volksvoorstellingen en zal dus het voornaamste worden vermeld.

1. Het Karoland. De volksoverlevering spreekt van een bevolkt worden van de Hoogvlakte van „Toba" (in het bijzonder van Samosir) en van Timoer uit, dus uit het zuiden en het oosten.

Eerst later is de „Doesoen" van de Hoogvlakte uit bevolkt geworden. Dit zou betrekkelijk kort geleden gebeurd zijn. Toch moeten reeds omstreeks 1820 — gelijk uit namen in Anderson's „Mission" blijkt — verscheidene nu nog belangrijke Karosche dorpen en landschappen in de Doesoen hebben bestaan.

Verhouding tot buurvolken.

Wat men te denken heeft van de beweerde afkomst van het Siaksche vorstenhuis uit het geslacht Karo-Karo Poerba — zoo, volgens een Karoosch verhaal, Si Onan Katana — of van de afstamming van een tak van het Asahansche vorstenhuis uit een Oerang Haro-Haro (Kroesen, Geschiedenis van Asahan blz. 83—85) blijve onbeslist.

Verwantschap der Maleische vorsten van Deli en van Serdang, en van de Maleische „datoeks" met de Karo-Bataks schijnt inderdaad te bestaan en wordt ook door hen erkend (ze geven zelfs de marga op, waartoe ze behooren), maar deugdelijke, nauwkeurige gegevens ontbreken; omtrent het Sultansgeslacht staat wel vast, dat dit van Voorindische (Drawidische) afkomst is, wat ook geldt van een deel van het Karosche volk (zie beneden onder *a*).

Verdere aanwijzingen omtrent betrekkingen met buurvolken zijn ook schaarsch. Met zekerheid kunnen slechts een paar hoofdzaken vastgesteld worden:

a. langs welken weg, en wanneer, is niet duidelijk, maar verschillende Drawidische volksstammen uit Voor-Indië hebben hun aandeel geleverd aan de bevolking van het Karoland;

b. reeds lang geleden moet meermalen aanraking met Atjèh, Gajō en Alas hebben plaatsgehad. Emigratie van Karo-Bataks van Lingga naar het Gajōland staat vast (Snouck Hurgronje, Gajōland blz. 64 e. v.). Blijkens de marganamen van het Alasland moet er nauwe verwantschap met de Karo-Bataks bestaan.

Atjèhsche invloed (suprematie?) op de Karo's blijkt alleen reeds uit het Radja-perempatschap (zie Afd. IV, Hst. IV), door de Karo's zelf erkend als van Atjèhschen oorsprong.

Of bij de verdrijving der Atjèhers uit Deli in 1669 (Anderson, blz. 271) de Karo's ook een rol gespeeld hebben; of hierop of op latere Atjèhsche invallen het verhaal van Poeteri Idjo — de blauwe prinses — zinspeelt, dan of wij hierin, naar een vernuftige gissing van zendeling Neumann, met een gevecht tegen de Portugeezen te doen hebben, blijft hoogst onzeker.

2. Het Timoerland. Van de oudste geschiedenis is niets met zekerheid bekend. Hoogstwaarschijnlijk heeft hier lang geleden een

Bataksch rijk „Nagoer" bestaan (vg. echter nt. 2 op blz. 19), dat eindelijk in verschillende rijkjes is uiteengevallen. Een nauwkeurige tijdsbepaling dienaangaande is niet mogelijk.

De naam van een der tegenwoordige rijkjes — Tano Djawa — in verband met de legendarische verhalen omtrent de stichting er van, en vooral het betrekkelijk groot gezag der vorsten, in afwijking van den elders in de Bataklanden heerschenden regeeringsvorm, wettigt de veronderstelling van een vroegere tijdelijke Javaansch-Minangkabausche overheersching.

Tarombo's; verhouding der rijkjes onderling en tot Atjèh.

Eenigszins betrouwbare geschiedkundige gegevens — maar met allerlei legendarische bestanddeelen vermengd — schijnen voor te komen in de *tarombo's* (kronieken), meermalen door de beschrijvers dezer landstreek vermeld, maar blijkbaar nooit aanschouwd. Met eenige zekerheid kan men ruim een eeuw teruggaan en vindt dan een vorst van Raja, den Toean Raja (of Rēa), die als veroveraar optrad en oorzaak was van het ineenstorten van het machtige rijk Silo, dat vroeger met Panē het rijk Nagoer uitmaakte. Toen moeten reeds de vier groote rijken Silo, Panē, Si Antar en Tano Djawa bestaan hebben. Men wil, dat de radja's dezer rijken hun aanstelling benevens hun insignes kregen van den sultan van Atjèh. De verhouding tusschen deze vier rijken was steeds vriendschappelijk; daarentegen liet de inwendige toestand meestal te wenschen over; de radja had dikwijls zijn gezag te verdedigen tegenover verschillende landschapshoofden van aanzien. De inwendige geschiedenis is dan ook een verhaal van voortdurende verwarring en onderlinge veeten.

Optreden van Raja.

De grootste verwarring heerschte in de rijkjes, die het vroegere Silo hadden uitgemaakt. Het waren en bleven vooral de Raja's, die door hun roofzucht daaraan schuld hadden. Omstreeks 1887 waagden zij zich onder Toehan Rondahaim ook aan een inval in het onder ons oppergezag staande rijkje Padang. Een militaire colonne bracht hun daarvoor een gevoelige tuchtiging toe.

3. Het Pakpakland. Van het Pakpakland (de Daïrilanden) was tot vóór kort in deze niets bekend. Uit een zeer nauwkeurig onderzoek van Van Vuuren (1905), toenmaals civiel-gezaghebber, naar den samenhang der stammen is gebleken, dat er telkens immigraties uit het Tobaland hebben plaats gehad, deels in nog onbewoonde streken, deels in gebieden waar reeds Pakpaksche stammen woonden. De Tobasche marga's echter, die soms haar naam hebben behouden, soms die der daar wonende

Pakpaksche stammen hebben aangenomen, zijn echter overal de heerschende geworden, d. w. z. de tegenwoordige *hoofden* brengen alle min of meer rechtstreeks hun afkomst tot Toba, inzonderheid tot Baligē en Si Hotang, terug. Ook blijkt uit die nasporingen een veelvuldig verhuizen en elkaar opdringen der stammen. Omtrent de Karosche gedeelten van het Pakpakland, de nederzettingen aan de Lao [1]) Renoen waren echter geen betrouwbare gegevens te krijgen. Dit is in overeenstemming met wat men in het Karoland zelf vindt: een heel weinig waarde hechten aan het bijhouden van een stamboom, zeer in tegenstelling met wat men in het Tobaland aantreft. Daardoor mist men elken vasten historischen grondslag.

De gegevens van Van Vuuren hebben de Regeering tot leidraad gediend bij de bestuursregeling (zie Afd. IV. Volksbeschrijving, Hst. V: Bestuur en rechtspraak).

4. Het centrale Batakland. Voor de vroegste geschiedenis ontbreken ook hier de bronnen geheel. Wel schijnen de onderscheidene stammen (marga's) hun overleveringen te hebben omtrent hun oorsprong, hun uitzwerming, hun verhuizingen en hun botsingen met andere marga's, maar in de litteratuur is hiervan weinig of niets te vinden. De voorstelling is, dat Toba (of meer bepaald Oeloean) het stamland der Toba-Bataks is. Ook de streek rondom de Poesoek Boehit wordt wel als zoodanig genoemd. Eerst werd de Hoogvlakte bevolkt, doch toen deze geen plaats genoeg meer bood, weken sommige stammen uit: de eerste uittocht geschiedde over Si Bolga naar Nias! Daarop volgde een tweede naar Si Lindoeng en Pahaē, voornamelijk de stammen Si Tompoel en Si Rēgar. De laatste verspreidde zich ook over Pangariboean en bevolkte eindelijk Si Pirok. Dit is gebeurd voor tien „soendoet" (generaties; menschenleeftijden). Vroegste geschiedenis.

De geschiedenis van de vestiging van Si Singa Mangaradja blijft duister, evenals de oorsprong van zijn titel. Dat deze te Bakkara wonende „godvorst" op eenigerlei wijze in betrekking stond tot Baroes en — middellijk — tot Atjèh, schijnt wel zeker, maar vóór dien tijd moet er toch ook iets van een bepaalde verhouding tot Minangkabau hebben bestaan. Toch blijft de vorm, waarin de overlevering — door onderscheidene schrijvers in hoofdzaak gelijkluidend medegedeeld — is gekleed, vreemd. Wat te denken van het verhaal van een uittocht van Maleiers onder Singa Mangaradja.

[1]) Lao, Lajo, Laoe, Lo, Karoosch = water, rivier.

Soeltan Ibrahim uit Baroes, dorp in Taroesan, Padangsche Bovenlanden, over Batoe Moendam (onbeduidend kustplaatsje in Natal), Batang Toroe — Si Lindoeng — Bakkara — Pasariboe — Baroes, opgesierd met allerlei wonderlijkheden? Op dien tocht zou Soeltan Ibrahim in Si Lindoeng vier hoofden als zijn plaatsvervangers hebben aangesteld: Orang Kaja Toea, Bagot Sinta, Orang Kaja Lēla Moeda en Baginda Moelana (Maoelana?;) deze namen komen nog voor als titels van de „onderkoningen" van Si Singa Mangaradja.

Genoemde Soeltan Ibrahim nu, trok verder naar Bakkara, bleef daar eenigen tijd, doch zette zijn tocht voort, met achterlating zijner zwangere vrouw. Het kind, dat deze daar ter wereld bracht, was de eerste Singa Mangaradja.

Vreemd is zeker ook, dat in verband met Singa Mangaradja gebracht wordt het bestaan van een bidhuisje of djoro (= soero) te Bakkara, maar niet minder vreemd het door vermelding in een brief van Van der Tuuk (1853) bekend geworden feit, dat omstreeks 1820 een „Maleisch" geweldenaar en geestdrijver (dus een Mohammedaan), naar zijn titel door de Bataks Si Pokki (= Fakih?) genoemd, de vallei van Bakkara heeft afgeloopen en den toenmaligen Singa Mangaradja heeft gedood. Hoe komt een dergelijke „Maleische" bende in het hartje van Toba? Opheldering, mede in verband met de vraag naar de komst van den Islam in de Bataklanden, ware hier zeer gewenscht.

Eenige opheldering tracht intusschen te geven een boekje van Goeroe Kenan Hoetagaloeng: Barita ni Bondjol, met ondertitel: Si Pongki na Ngolgolan, van welk boekje een Duitsche vertaling verscheen van zendeling Gabriel in het Tijdschr. Bat. Gen. (dl. 61, 1922). Deze Si Pongki zou zijn een zusterszoon van den toenmaligen Singa Mangaradja. Als jongeling nam hij de wijk naar Raå, waar hij in 1808 tot den Islam overging. Hij trouwde daar met een dochter van den radja en ontving later van den Sultan van Pagarroejoeng den titel van Toeankoe Raå. Hij ondernam later uit wraak den verdelgingstocht naar Toba, waarop Van der Tuuk's mededeeling doelt. De schets van den gevolgden weg en de verschillende gevechten zullen wel juist zijn. Maar bij de genealogie van dezen „Si Pongki" is een vraagteeken op zijn plaats.

Hindoe-invloed.

5. Het zuidelijk Batakland. Uit gevonden beeldjes en overblijfselen van bouwwerken (graven voornl.) valt met zekerheid af te leiden, dat er een tijd geweest is, waarin Hindoesche

beschaving (en overheersching?) invloed heeft gehad. Wellicht is de bergnaam Malēa een herinnering aan Himālaya. Van welken aard deze invloed is geweest, van welke zijde de Hindoe-immigratie heeft plaats gehad, enz. zijn open vragen.

Geschiedkundige overleveringen.

De volksoverleveringen verraden reeds door haar vorm haar karakter van opgesierde geschiedenis en verdichting. Als legendarische stamvader van de hoofden in Angkola ter eener en Klein-Mandailing ter anderer zijde treedt op Namora Pandē Bosi, afkomstig uit het Tobaland. Klein-Mandailing schijnt echter van Baroemoen uit bevolkt te zijn. Ook Groot-Mandailing is naar de overlevering door Tobasche landverhuizers bevolkt. De groote dorpen Goenoeng Toea, Hoeta Si Antar e. a. bestonden reeds, zegt men, toen haar adel, „vijftien geslachten" geleden verdrongen werd door het thans heerschende geslacht, dat door de vorsten van Minangkabau zijn afkomst afleidt van niemand dan van Alexander de Groote. [1]) Mogelijk is het geschiedkundige in deze overleveringen, dat de oorspronkelijk zuiver-Bataksche bevolking gedeeltelijk door menschen van Minangkabausche afstamming is verdrongen, of dat er een vermenging heeft plaats gehad, en de vreemdelingen hier en daar de heerschappij verkregen hebben, inzonderheid te Panjaboengan (met welks stichting [wanneer?] men geschiedkundigen grond onder de voeten krijgt) en te Hoeta Si Antar.

De hoofden van Panjaboengan en Hoeta Si Antar leiden hun afkomst af van zekeren Patoean Moksa, van de marga Nasoetion. Hoeta Si Antar is de oudste tak. De splitsing begint bij de achterkleinzoons van Patoean Moksa. De eerste vorst van Hoeta Si Antar is Soetan Jang Dipertoean. Zijn broeder Toean Radja Sian zet de lijn van Panjaboengan voort. Ten tijde van Willer (1845) waren Jang Dipertoean en Soetan Batara Goeroe regeerende hoofden van Hoeta Si Antar en Panjaboengan (resp. afstammelingen in den 6en en 7en graad van bovengenoemden Soetan Jang Dipertoean en Toean Radja Sian). Het geslacht daarvóór was reeds tot den Islam overgegaan tijdens, gedeeltelijk zelfs vóór, de invallen der Padri's.

Over Si Pirok ontbreken alle gegevens in dezen.

De Padri's.

De eerste inval der Padri's in Mandailing had plaats in 1830, van de Padangsche Bovenlanden uit; Panjaboengan werd in de asch gelegd; Hoeta Si Antar ditmaal nog gespaard. Patoean

[1]) Men zie de legende bij Willer, blz. 405 e. v.

Naga, hoofd van Panjaboengan, verzamelde intusschen de gevluchte ingezetenen en wist een verbond met Klein-Mandailing e.a. tegen de Padri's tot stand te brengen. Zijn zeer heterogene strijdkrachten (mohammedaansche Mandailingers, heidensche Bataks en Loeboes) waren echter niet tegen de troepen van Toeankoe Raå opgewassen, en werden bij Si Mandiangan verslagen. Hierop volgde een verwoesting te vuur en te zwaard van de heele vlakte van Groot-Mandailing.

Sedert dien waren de Mandailingers onze trouwe bondgenooten tegen de Padri's; vooral Radja Gadombang bewees ons gewichtige diensten. Door de goede gezindheid der bevolking van Mandailing kon onze terugtocht uit Raå (28 Nov. 1833) door Mandailing plaats hebben. Daar werden verschillende versterkingen aangelegd, van welke Fort Elout (op de plaats van het verwoeste Panjaboengan) de voornaamste was. In 1834 werd deze versterking bedreigd door de Padri's onder Tongkoe Tamboesē, maar ze werden verdreven. Met den val van Bondjol (1837) en Daloe-Daloe (1838) was de macht der Padri's gebroken en onze invloed in het zuidelijk Batakland voorgoed gevestigd.

6. Padang Lawas. Door de uitvoerige onderzoekingen van J. B. Neumann zijn er voor deze streek wat meer gegevens.

Het bevolkt worden van dit gebied vóór twaalf of vijftien generaties is louter fictie.

Lotgevallen der stammen.

Geloofwaardiger zijn de overleveringen van verschillende afzonderlijke marga's omtrent verhuizingen, het verdrongen worden door andere stammen, het ontstaan van enclave's enz. De namen van sommige „*loboe*" (verlaten woonplaatsen) geven hier eenige aanwijzing. Van de „geschiedenis" der marga Hasiboean bestaan zelfs een paar schriftelijke oorkonden, die echter van betrekkelijk jonge dagteekening moeten zijn, en sterk Maleischen invloed verraden. Waarschijnlijk is in het groot de vestiging der stammen in de streken, die ze nu bewonen als volgt geschied: de bewoners (hetzij Bataksche stammen, hetzij een ander ras) werden omstreeks de 13e eeuw verdreven door den stam *Dadi Moentē*, wiens gebied later inkromp tot het kustgebied (Laboean Batoe), terwijl *Tambak* en *Hasiboean* de bovenstreken bezetten, de eerste in het Bila- en Panē-gebied, de laatste in de valleien en vlakten van Batang Onang, Baroemoen en Sosa.

Dasopang kwam met *Tambak* mee als *bajo-bajo* (marga van andere afstamming; zie boven blz. 11.)

Rambē nam de door *Tambak* (die oostelijk opdrong) verlaten plaats in. *Dongoran* drong zich tusschen die beiden aan de Goelangan-rivier. *Ritonga* werd *Rambē's* bondgenoot en bezette Boven-Bila en Tano Hoeroeng.

Si Rēgar moet ook onder de oudste stammen van dit gebied gerekend worden. *Harahap* kwam uit Angkola in de 14e of 15e eeuw, *Nasoetion* uit Mandailing in de 16e. Van dien tijd tot het begin der 19e eeuw ligt de geschiedenis dier stammen geheel in het duister. Het heet, dat ze vredig naast elkaar hebben geleefd, ieder in het door hem ingenomen gebied, tot de Padri's die idylle hebben verstoord.

De Padritijd.

De invallen der Padri's in dit gebied beginnen omstreeks 1830 en hadden plaats onder Tongkoe (ten onrechte Toeankoe) Tamboesē (eigenlijke naam: Hadji Moehammad Salēh), afkomstig van Tamboesē of Daloe-Daloe, groot dorp aan de samenvloeiing van de Aēk [1]) Sosa en de Batang Loeboe. De eerste streken van het door Bataks bewoonde gebied, die werden overvallen, waren de landen langs de Si Oetam en de Sosa, welker bewoners toen nog heidenen waren. Zij werden met geweld bekeerd voor zoover ze niet vluchtten. Toen de benden het land verlaten hadden, vielen de Bataks weer af, en vermoordden, verbonden met enkele hoofden van Oeloe Baroemoen, de achtergebleven Padri's. Tongkoe Tamboesē was toen in het Soempoergebied (Padangsche Bovenlanden). Eerst later van den moord hoorende, viel hij uit Klein-Mandailing onverwachts in Oeloe Baroemoen, waar de bevolking vluchtte, en in Sosa, waar de dorpen Mananti en Oeta Radja hevigen doch vruchteloozen weerstand boden. Uit Oeloe Baroemoen trokken de Padri's op tegen Si Oenggam (aan de Si Roemambē-rivier) waar Radja Padang ruim een jaar stand hield, doch zich eindelijk onderwierp. De bewoners der bergstreken verzetten zich tegen de Padri's, ondernamen dikwijls strooptochten, wat leidde tot een expeditie der Padri's tegen de sterke natuurlijke rotsvesting Si Minaboen, waar de vorst Datoe Bangē zich een jaar lang staande hield, toen hij door verraad tot overgave werd genoopt. Hij zelf ontvluchtte met zijn broeder Radja Horlang. Nu trok Tongkoe Tamboesē op tegen Hoeraba, dat zich ook moest overgeven. De bevolking vluchtte grootendeels naar den top van den Batoe Gondit, welke natuurlijke sterkte door de Padri's met rust werd gelaten.

[1]) Aēk, Tobaasch, enz. = water, rivier.

Dezen veroverden nog de landstreken Oeloe Batang Panē, Tapoes en Tano Rambē, maar verder konden ze niet doordringen. Een onderneming tegen de bewoners der bovenstreken van de Aēk Katēak en Aēk Balamingkē mislukte, en Tongkoe Tamboesē trok over Si Langgē en Koeta Pinang naar Oeloe Baroemoen terug. Vandaar nam hij deel aan de aanvallen op het fort Amerongen in Raå (1833). Tijdens zijn afwezigheid vielen de bewoners van Aēk Hajoe Ara hem af, aangevoerd door een Si Baso (geïnspireerde) Dja Boeaton. Oeloe Baroemoen werd van Padri's gezuiverd, geheel Padang Bolak kwam ook in opstand, maar de terugkeer van Tongkoe Tamboesē was voldoende om alle streken opnieuw te onderwerpen, Hajoe Ara uitgezonderd, dat alle aanvallen afsloeg. Ook Datoe Bangē kwam in zijn gebied terug en terwijl deze naar Angkola ging om de hulp van het Gouvernement in te roepen, wist diens broeder Radja Horlang zich in het opnieuw bezette Si Minaboen te handhaven tegen den vazal van Tongkoe Tamboesē, Soetan Dibata. In 1837—38 kwam aan de heerschappij der Padri's een einde door den tocht van onze troepen onder majoor Van Beethoven door Padang Lawas en den val van Daloe-Daloe. [Zie hierover en over onze eerste (1839—1843) en tweede (na 1879) vestiging: beneden § 3, Vestiging en uitbreiding van ons gezag].

De ontruiming en haar gevolgen.

De ontruiming had een terugkeer tot regeeringloosheid, een opeenvolging van roof- en plundertochten ten gevolge. Deze leidden tot ontvolking, zoowel door slavenuitvoer op groote schaal, als door verhuizingen naar ons gebied (in 1851 alleen 2500 uitgewekenen naar Angkola). Bijzonder berucht waren de hoofden van Koeta Pinang, Portibi, Pasorminan, Pongki en Pagar Napa. Hun rooverijen hadden tot gevolg een uitwijken van de bevolking van Tano Hoeroeng en Tapoes naar het Gouvernementsgebied.

De strijd bleef niet tot enkele streken beperkt. Zelfs de tot vrede geneigde vorsten, als Soetan Dibata van Hadjoran (van wien Willer een uitstekend getuigenis geeft) en Patoean Koemala Diatas (broeder van den oorlogzuchtigen vorst van Portibi, Patoean Djoemadoel Alam), konden aan den drang der omstandigheden geen weerstand bieden en werden meegesleept in den strijd, dien de stokebrand bij uitnemendheid, Toean Bosar van Koeta Pinang, had uitgelokt, trouw bijgestaan door zijn evenknie, den vorst van Portibi.

Herhaaldelijk (zie beneden § 3) werd ingrijpen van de zijde van het Gouvernement noodig geoordeeld. Getuigden deze bemoeienissen wel van onzen goeden wil en van groote doorzettingskracht en flinkheid, *niet* van onze diplomatieke bekwaamheid en van *bekendheid* met de toestanden. Tegenover het goede, dat ze ongetwijfeld hier en daar bewerkten, stonden heel wat meer slechte gevolgen. Een hernieuwde inbezitneming, die rustiger toestanden en betere bestudeering der verhoudingen waarborgde, kon niet uitblijven. Alzoo geschiedde bij Gouv.-besl. van 14 Jan. 1879 no. 12. In Juli van dat jaar werden de hoofden beëedigd, in Augustus aanvaardde de controleur het bestuur.

§ 3. **Vestiging en uitbreiding van ons gezag.**

De door de Bataks bewoonde streken zijn eerst geleidelijk en na verloop van omstreeks tachtig jaar onder ons gezag gekomen. De nadering geschiedde ook van verschillende zijden. Het meest echter heeft de uitbreiding van het zuiden en westen uit plaats gehad, eerst later van het noorden en oosten, totdat (1904—1908) de expansie van beide zijden (Tapanoeli en Oostkust van Sumatra) door de inlijving van het Pakpakland, het Karoland en nog enkele gedeelten van het Timoerland en van het centrale Batakland (Samosir, Oeloean en Habinsaran), haar natuurlijk einde bereikte. De voornaamste feiten zijn:

Vestiging en uitbreiding van ons gezag.

1833. Bij besluit van den Commissaris-Generaal van 11 October 1833 no. 310, waarbij een memorie van toelichting (zie Kielstra, S. W. K.) werd het „Battadistrict" gevormd, dat in het zuiden Raå omvatte en zich verder zou uitstrekken tot Singkil in het Noorden, tot de zee in het westen, en naar het oosten (landwaarts) tot zoover onze invloed zich zou kunnen uitbreiden. Daardoor was een duurzamer vorm gegeven aan de „bescherming", die, reeds vóór onze eigenlijke vestiging, de bewoners van Mandailing als onze „vrienden" genoten, vooral met het oog op de Padri-oorlogen.

1834. Vervanging van het militaire bestuur van Mandailing door een burgerlijk onder een controleur, staande onder den assistent-resident van Natal.

1837. Diepingrijpende wijziging der geheele bestuursinrichting: stichting der residentie Air Bangis (ook „noordelijke residentie" genoemd), als deel van het gewest Sumatra's Westkust.

In hetzelfde jaar breidde onze invloed zich uit over Angkola en Si Pirok en begon, als gevolg van den val van Bondjol, de militaire operatie tegen Tongkoe Tamboesē, die met den val van Daloe-Daloe (1838) eindigde en de bezetting van Padang Lawas ten gevolge had.

1839—1843. Eerste bezetting van Padang Lawas, onder een „gecommitteerde" gevestigd te Portibi; 1839, bezetting van Baroes.

1840. Eenigszins gewijzigde indeeling van de residentie Air Bangis (Reg.-besluit, 13 April 1840); uitzending van Junghuhn; bezetting van Singkil, en dientengevolge eenige, doch vluchtige, aanraking met de Bataks der bovenstreken. Een „hoofdgecommitteerde" voor de Bataklandcn (1840—1842).

1842. Opheffing der residentie Air Bangis; stichting daarvoor in de plaats van de residentie Tapanoeli (hoofdplaats Si Bolga), omvattende Angkola, Mandailing en „de meer noordelijke Bataklanden" (Gouv.-besluit van 7 December 1842); ook deze was een deel van het gewest Sumatra's Westkust. In naam behoorden tot Tapanoeli ook de, diep landwaarts in gelegen en tot het centrale Batakland te rekenen, landschappen Si Gompoelon, Si Lindoeng, Si Pahoetar, Si Gotom, Pangariboean en Si Lantom, die reeds bij Gouv.-besluit van 11 Maart 1841 tot Gouvernementsgebied waren verklaard, maar eerst na 1872 — en toen nog zeer onvoldoende — onder ons toezicht kwamen. Militair machtsvertoon in Mandailing.

1843. Ontruiming van Padang Lawas, als gevolg van vertoogen van Engeland bij het moederland. Toch was nu en dan, bij de heerschende anarchistische toestanden (zie boven, blz, 30), die gevaarlijk waren voor de rust en veiligheid in ons grensgebied, ingrijpen noodzakelijk (1849, 1855 tocht van Godon naar Sosa, 1858, 1862, 1864 rapot te Padang Si Dimpoean, waarop o. a. een verdeeling van Padang Lawas in 16 districten werd voorgesteld, enz.). Zoo bleven wij eenigen invloed op den gang van zaken uitoefenen.

1847. Expeditie tegen Si Pirok.

1851. Militair machtsvertoon in de streken benoorden Si Pirok.

1854, 1861, 1865, 1867. Expedities tegen de bevolking der bovenstreken van Baroes en Singkil (met weinig of geen blijvend gevolg).

1865. Expeditie tegen Asahan. Als gevolg hiervan herhaalde en langdurige (1865—1870) vijandelijkheden met de Bataks der bovenstreken, eerst eindigende met den dood van Radja Pa Nētēk. In hetzelfde jaar 1865 ook eenige politieke aanraking met de Bataks der bovenstreken van Batoe Bara.

1870. Zending van controleur De Haan naar de Karohoogvlakte. Deze officieele zending sloot zich aan bij wat Cats de Raet in 1867 op eigen initiatief had trachten te bereiken: politieke aanraking met de feitelijk onafhankelijke Karo-Bataks.

1872. Bezoek van den resident van Tapanoeli aan Si Lindoeng, een gevolg voornamelijk van den een jaar te voren daar gevoerden verbitterden onderlingen oorlog der stammen, en van de verzoeken der zendelingen om daadwerkelijke bemoeienis van de zijde van het Gouvernement. Verzoek om inlijving door onderscheidene hoofden van Padang Lawas. Expeditie — van de Oostkust uitgaande — tegen Goenoeng Tinggi (Padang Lawas). Oorlog in Deli, krijgsondernemingen tegen de datoeks van Songgal, bij wie zich Bataks, vooral van de Hoogvlakte, hadden aangesloten.

1877. Vijandelijkheden in Toba, voornamelijk door het optreden van Si Singa Mangaradja.

1878. Expeditie tegen Si Singa Mangaradja, met als gevolg in 1879 en 1880 expedities respectievelijk tegen Nai Pospos en het Pakpakland.

1879. Tweede vestiging in Padang Lawas.

1883. Tweede expeditie tegen Si Singa Mangaradja.

1885. Overbrenging van den bestuurszetel van Tapanoeli van Si Bolga naar Padang Si Dimpoean (uitvoering van een reeds in 1873 genomen besluit).

1887. Derde expeditie. Politieke aanraking met de Timoerrijkjes (Simeloengoen); tuchtiging van Raja.

1889. Vierde expeditie. Zending van controleur Kroesen naar Tano Djawa, o. a. ter bespreking van de onderwerping van radja Maligas aan ons gezag.

De onderscheidene expedities, zoowel als de arbeid der zending, hadden uitbreiding van ons gebied ten gevolge; meestal geschiedde de inlijving op verzoek van de voornaamste hoofden. Door deze gebiedsvergrooting werd een andere indeeling wenschelijk.

1890. Vorming der afdeeling Si Lindoeng en Toba. Militaire excursie naar Loemban Pinasa (Habinsaran).

1892. Reis van de controleurs Van Dijk en Kroesen door

Tandjoeng Kasau, Si Antar en Tano Djawa (ingevolge Gouv.-besluit van 18 Febr. 1892). Overval der commissie door lieden van Dolok en Pariboean. In naam erkenden de drie rijkjes ons oppergezag.

1894. Betere verhoudingen met Raja, onder Toehan Hapoeltahan. Meer stelselmatige bemoeienis met de hoofden van Samosir en Oeloean.

1895. Inval van lieden van Si Teloe Koeroe (Karo-hoogvlakte) in dė Deli-doesoen (Tandoek Banoea).

1896. Voorloopige regeling van zaken door de controleurs van Bangoen Poerba en Batoe Bara in de Simeloengoensche rijkjes.

1897. Indienststelling van het aluminium-stoombootje op het Toba-meer. Dit bevorderde zeer de aanraking met de nog onafhankelijke streken en sedert dien werd ernstig gedacht aan de annexatie van de nog niet onderworpen streken aan het Toba-meer. De plannen daartoe bleven hangende, als het ware wachtende op een bijzondere gebeurtenis. Deze kwam in 1904.

1904. Militaire tocht van overste Van Daalen door de Gajō-, Alas- en Bataklanden. Hierdoor en als gevolg van de missie-Colijn (1904) kregen de annexatieplannen vasten vorm en zoo zijn de jaren

1904—1908 het annexatie-tijdperk bij uitnemendheid. Voor en na werden ingelijfd:

de onafhankelijke Karo- en Timoerstreken (1904—1906); verschillende landschappen in Oeloean (1905); het Pakpakland (1906); Samosir (1906); verschillende landschapjes van Boven-Baroes (1906), Nai Pospos (1907), Habinsaran (1908), terwijl onze verhouding tot de Simeloengoensche rijkjes (Tano Djawa, Si Antar met Bandar, Panē met Dolok, en Raja) definitief werd geregeld door de teekening der korte „acte van onderwerping" door de vorsten dier streken (1905) gevolgd in 1907 door de teekening der „Korte Verklaring" door de zelfbesturen van Panē, Raja, Si V Koeta [een onderhoorigheid van Dolok Silo, maar geographisch feitelijk tot de Karolanden behoorende], Poerba, Tano Djawa, Dolok Silo en Siantar.

1907. Op 17 Juni sneuvelt Si Singa Mangaradja in het Pakpakland. Hiermede was ons bestuur voorgoed, op stevigen grondslag gevestigd, al zijn later nog wel eens oproerige bewegingen voorgekomen, verwekt door fanatieke secten als de Parhoedamdam, die door militair optreden moesten worden onderdrukt.

§ 4. Invloed van het Europeesch bestuur.

De tegenwoordige toestand der Bataklanden (administratieve indeeling, rechtspraak enz.), zooals die beneden voor de onderscheidene streken nader zal worden beschreven (Afd. IV Hst. V: Bestuur en rechtspraak), wordt voor een goed deel verklaard uit de hierboven vermelde geschiedkundige gebeurtenissen, doch niet geheel. Behalve de daar reeds genoemde bestuursmaatregelen zijn er nog enkele andere van gewicht te vermelden, en ook moet gewezen worden op den invloed, die, deels onwillekeurig, deels bewust, het gevolg was van onze bestuursbemoeienis en vestiging. Een groot onderscheid bestaat er in het algemeen tusschen de tot de residentie Tapanoeli behoorende Bataksche streken, en die van het gouvernement Oostkust van Sumatra, wat betreft de verhouding tot het Europeesch bestuur. In laatstgenoemd gewest toch heeft men overal met zelfbesturende landschappen te maken. Een vermelding van al de bestuursmaatregelen, besluiten, circulaires, enz. is doenlijk noch noodig. Alleen op voor het volk van groote beteekenis zijnde maatregelen enz. zal worden gewezen.

Invloed van het Europeesch bestuu.

1. Het Karoland. De eigenaardige verhouding van ons bestuur tot de zelfbesturende Maleische vorsten van Langkat, Deli en Serdang, tot wier gebied de Karo-doesoen behoort, was oorzaak, dat daar van bepaald ingrijpen onzerzijds dikwijls geen sprake kon zijn, alleen van het geven van advies, het oefenen van toezicht en daardoor van eenigen invloed. Omstreeks 1888 werd een controleur voor de Bataksche aangelegenheden aangesteld; de dorpshoofden kregen vroeger niets, ontvingen sindsdien gezamenlijk $^1/_3$ van de zoogenaamde *hasil tanah*, de door de tabaksmaatschappijen aan den sultan c. s. te betalen pachtsom. Bij de instellingen der „landschapskassen" onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal Van Heutz is ook deze regeling veranderd. De cijns der maatschappijen wordt in de landschapskas gestort, en daaruit worden de hoofden bezoldigd. Omstreeks 1894 voorloopige regeling van de bevoegdheid der „groote" en „kleine" dorpshoofden in zake rechtspraak; omstreeks 1900 begin van een geregelde vaccinatie der Doesoenbevolking, na de annexatie der Hoogvlakte (1905—1906) ook tot daar uitgestrekt. In de jaren 1900—1906 vallen ook de maatregelen, in overleg met den besturenden ambtenaar genomen, *a.* ter verzachting van het pandelingschap (afbetaling

der schuld door arbeidspraestatie), *b.* ter vaststelling van een maximum voor den bruidschat, *c.* ter beteugeling van den abortus provocatus, *d.* van de veepest (o. a. verbod van het eten van daaraan gestorven vee), *e.* ter afzondering van melaatschen in een asyl te Laoe Simomo (onder toezicht van den zendeling).

1906 en volgende jaren: wegenaanleg naar en op de Hoogvlakte; registratie der bevolking; het instellen van markten (tiga) in de Doesoen; het instellen van landschapskassen.

1908. Muntzuivering; inneming — tegen vergoeding — van vuurwapens; een licentiestelsel betreffende opiumverkoop, waardoor de kroon werd gezet op een sedert jaren gevoerde bestrijding van het opiummisbruik, o. a. door het toestaan van een aanzienlijk bedrag (*f* 45000 en *f* 16000) als afkoopsom aan de hoofden voor het hun toekomende opium.

1909. Regeling der heerendiensten; invoering eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten.

1910. Belasting rund- en varkensslacht (vrijstelling voor de Bataksche bevolking).

1912. Invoering der opiumregie.

1913. Bestrijding van de varkenspest.

1914 en volgende jaren. Vorming van boschreserves; aanmoediging van landbouw en veeteelt, o. a. door jaarlijksche tentoonstellingen; uitbreiding van het postverkeer, inenting tegen cholera.

1917. Algeheel verbod van opiumgebruik in de onderafdeeling Karolanden.

1923. Intrekking der vrijstelling van de slachtbelasting van 1910.

2. Het Timoerland. Hier had hetzelfde plaats wat sedert de vorming der afdeeling Simeloengoen en de Karolanden in laatstgenoemde streken (de Karo-hoogvlakte) voorviel (zie blz. 34). In het bijzonder werd de aandacht geschonken aan het vraagstuk van het doen verdwijnen der hier op groote schaal voorkomende slavernij, allereerst door deze te doen overgaan in „pandelingschap". Aan het kannibalisme is natuurlijk voorgoed een einde gekomen.

Na 1905 is, zooals Tideman schrijft, „de verdere geschiedenis dezer streken er eene van ontwikkeling op economisch gebied, van beschavenden invloed door de aanraking met westersche instellingen en begrippen, van ongekende opleving van welvaart".

3. Noordwest-Tapanoeli. De excursies van Van Daalen (Juli 1904) en van Colijn (November 1904) hadden ook vóór de definitieve inlijving dit gevolg, dat slavernij en kannibalisme werden verboden. Voorts valt te wijzen op pogingen tot verheffing van den handel en tot beteugeling van het hier schrikbarend opiummisbruik (opiumregie te Sidikalang). Registratie der bevolking; wegenaanleg; muntzuivering (zie Karoland).

4. Het centrale Batakland. Behalve de maatregelen omtrent heerendiensten (1904), muntzuivering en belasting (1908), zijn door gebrek aan voorhanden gegevens ons weinige andere bekend. In het algemeen is natuurlijk door den invloed van het Bestuur (vaak in samenwerking met de zending) een einde gemaakt aan kannibalisme, aan wreedheden, als het vervaardigen van een pangoeloebalang (zie Afd. IV, Hst. III), aan onderlinge oorlogen enz.; voorts is wegenaanleg bevorderd, veiligheid en rust beter verzekerd, toezicht uitgeoefend op de gezondheid van den veestapel, bestrijding van veeziekten ter hand genomen, uitbreiding der irrigatie bevorderd; maatregelen genomen in het belang van het rein houden der dorpen en van het onderhoud der aanplantingen, het gouvernements inlandsch onderwijs op een paar plaatsen ingevoerd enz.

Bekend zijn (ten deele door mondelinge mededeelingen): de in 1883 ingevoerde gedwongen levering van koffie (die de pas opkomende cultuur schaadde en — waarschijnlijk omstreeks 1897 — is ingetrokken); de oprichting van een paardenstoeterij (1891) te Si Borong-Borong, die echter haar doel, verbetering van het ras, niet bereikte, en in 1895 werd opgeheven; eveneens in 1891 pogingen tot invoering van een schapenteelt (blijkbaar evenzeer mislukt); omstreeks 1898 bevordering van het bevolken der Toba-hoogvlakte door aan de vestiging aldaar voorrechten te verbinden; tevens bevordering van de bevloeiing van dit gebied (beide met zeer goede resultaten).

De geregelde vaccinatie schijnt omstreeks 1896 te zijn ingevoerd, althans in eigenlijk Toba, voor welke streek in dat jaar een inlandsch vaccinateur beschikbaar werd gesteld. In 1905 werden pogingen in het werk gesteld door inenting van vee immunisatie tegen veepest te verkrijgen. Bij de bevolking schijnt deze zaak tegenstand te hebben ondervonden. (Voor enkele andere maatregelen, meer de residentie Tapanoeli in haar geheel betreffende, zie blz. 42.)

5. Het zuidelijk Batakland.

Gevolgen van de bezetting.

Het eerste gevolg van de bezetting dezer streken was, naar Willer (± 1840) verklaart, een opleven van de oorspronkelijke volksinstellingen, die zeer verslapt waren door gemis van een voldoend krachtig gezag. In plaats van het zwaard besliste nu weer de algemeene hoofdenvergadering, voorgezeten — en dit was een nieuwigheid — door een Europeesch ambtenaar. Naast den onwillekeurigen invloed, door het Europeesch bestuur uitgeoefend, kwam ook een welbewust ingrijpen in de adat, daar waar deze schadelijk werkte. Zoo werd reeds onder Willer in 1844 het ruïneuze slachten van buffels bij doodenfeesten enz. beperkt. Tijdens Godon (1847—1857) werden herhaaldelijk de betrekkelijke bepalingen verscherpt. Andere maatregelen tijdens dien bestuur waren: onderzoek der klachten van vrouwen, die echtscheiding wenschten, scherper toezicht bij het „marmajan" (? wellicht bedoeld „martandang," zie Afd. IV, Hst. III), bespoediging van het begraven der dooden, gunstiger bepalingen ten bate van slaven (1856), beperkende bepalingen in zake dobbelen en hanengevechten, verbetering der communicatiewegen en -middelen, toezicht op dorpsaanleg, vaccinatie, het stichten van markten, zorg voor onderwijs (o. a. door opleiding in Nederland van Willem Iskander, door diens vroegtijdigen dood zonder veel resultaat voor het Batakland; zijn werkjes worden echter nog gelezen en gebruikt).

De Regeering is blijven zorgen voor onderwijs (schaduwzijde: bevordering van de islamiseering dezer streek). In 1857 waren er slechts vier inlandsche gouvernementsscholen, thans in deze streek alleen dertien. De kweekschool voor inlandsche onderwijzers, in 1879 te Padang Si Dimpoean gesticht, werd in 1903 opgeheven.

Koffiestelsel.

Na de bestuursreorganisatie van 1840 (zie blz. 32) werd in 1841 de gouvernementskoffiecultuur met gedwongen levering en teelt — zonder gedwongen beschikbaarstelling van grond — ingevoerd; in 1845 kwam hierbij gedwongen vervoer, dat echter in 1849 werd ingetrokken. Nadere regelingen in 1864 en 1889. In 1867 werden de Europeesche „opzieners" door inlandsche „mantri's" vervangen. In 1879 werden, ter aanmoediging, aan de hoofden (welke?) „cultuurprocenten" toegestaan. De verplichte teelt en levering bleef voor deze streken bestaan tot 1 Maart 1908, toen zij in verband met de invoering eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten werd opgeheven (Ind. Stbl. 1908 nos. 93, 94, 96). Daarmede zijn onderscheidene ordonnantiën vervallen, en zijn de

koffiepakhuizen voor andere doeleinden (welke?) vrijgekomen.

Heerendiensten.

Heerendiensten schijnen terstond na onze vestiging ingevoerd. In 1856 ontwierp Godon een plan tot afschaffing, met uitvoerige kostenberekening. Resident Verkerk Pistorius schijnt (1887) een proef te hebben genomen met den afkoop, met welk resultaat is niet bekend. De heerendienstordonnantie van 1877 is herzien in 1888 [1]) en in 1904. In 1904 uniforme regeling voor geheel Tapanoeli (zie beneden). Het getal heerendienstplichtigen zal in het zuidelijk Batakland omstreeks 1600 à 1700 bedragen.

Regeling van het rechtswezen.

Reeds Willer en Godon hadden de regeling van het rechtswezen ter hand genomen, doch in de richting van het adatrecht zelf. Een algeheele wijziging kwam hierin door de invoering van het „reglement tot regeling van het rechtswezen in het gouvernement Sumatra's Westkust" (het „Sumatra-reglement") op 1 November 1875. Deze regeling was voorbereid en ontworpen door Mr. T. H. der Kinderen, en is door dezen toegelicht — voor Tapanoeli vrij karig — in zijn werk: „De Algemeene Verordeningen tot regeling van het Rechtswezen in het gouvernement Sumatra's Westkust" (zie Dl. II, o.a. blz. 31—51). Reeds in 1865 waren vergaderingen gehouden met de hoofden o. a. te Natal, Panjaboengan, Padang Si Dimpoean en Si Bolga, en dezen hadden verklaard met de plannen genoegen te nemen. Tot op heden is voor het zuidelijk Batakland dit Sumatra-reglement uitsluitend van kracht. Daardoor is aldaar een eind gemaakt aan de eigen rechtspleging der inheemsche bevolking. Blijkbaar acht niet ieder deze regeling een zegen: zie algemeene nota der commissie Welsink-Colijn blz. 34.

Afschaffing der slavernij.

De afschaffing der slavernij had plaats in 1876 (Ind. Stbl. 1876 no. 35); ze had in Tapanoeli vrijwat tegenzin ontmoet en aanleiding gegeven tot lasterlijke en dwaze geruchten, zoodat de gouverneur van Sumatra's Westkust (E. Netscher) het noodig oordeelde, zelf bij de uitvoering van dezen maatregel tegenwoordig te zijn. Deze geschiedde toen zonder moeite en oogstte bij de vrijverklaarden groote dankbaarheid. In Angkola werden vrijverklaard 2280 slaven (losprijs *f* 132.400); in Si Pirok 802 (losprijs *f* 46.480); in Groot Mandailing en Batang Natal 954 (losprijs *f* 53.850) en nog 2000 Loeboe's (*f* 30 per persoon; voor *slaven* was het bedrag: een volwassene *f* 60, een meisje *f* 50, een

---

[1]) Zoo bij Ris, blz. 489; uit het Stbl. blijkt van deze herziening niets. Wellicht is hier sprake van een plaatselijke regeling.

jongen *f* 40); in Klein-Mandailing 902 (losprijs *f* 49.800); dus, behalve de Loeboe's, in het geheel 4938 slaven (losprijs *f* 282.530).

Opium.

In 1864 (Ind. Stbl. 1864 no. 112) werd voor de assistent-residentie Mandailing en Angkola de invoer en het bezit van opium verboden, overeenkomstig den wensch der inlandsche hoofden. Dit verbod is (volgens Kielstra zonder voldoend motief) in 1870 opgeheven, zonder den resident van Tapanoeli, den betrokken assistent-resident en de inlandsche hoofden daarop te hooren. Voor deze streken blijkbaar zonder nadeelig gevolg. Opiumgebruik is hier onbekend.

Onderzoek naar de rechten op onbebouwden grond.

Wanneer onderzoek naar de rechten op onbebouwden grond voor deze streek bevolen is, blijkt niet. Misschien omstreeks 1870 of iets vroeger, toen de regeling van het rechtswezen werd voorbereid? De résumé's voor Sumatra zijn uitgegeven in 1872 (herdrukt 1896).

Muntzuivering.

De muntzuivering had plaats in 1908 (inwerkingtreding 1 Nov. 1908) en omvatte het verbod van het invoeren en in bezit hebben van dollargeld en dollarpasmunt (voor het gewest Tapanoeli).

Troepenlegering.

In 1840 lagen er troepen te Hoeta Nopan (1 off. 50 man), te Fort Elout (Panjaboengan, 1 off. 25 man) en te Pidjor Koling (1 off. 50 man); in 1856 was de geheele bezetting van dit gebied samengetrokken te Padang Si Dimpoean (4 off., 10 Eur. en 109 inl. militairen). In 1904 lag te Padang Si Dimpoean een zelfstandig detachement (1 off. en 50 man). Voor den toestand na de reorganisatie van 1906 zie Afd. IV, Hst. V.

Militaire actie is zelden noodig geweest, het laatst in 1908, toen, met het oog op de belastingonlusten in de Padangsche bovenlanden, militair machtsvertoon plaats had in Mandailing.

6. Padang Lawas.

De eerste vestiging was van te korten duur om blijvenden invloed uit te oefenen. Van te grooter beteekenis is de tweede (sedert 1879, zie blz, 33). Het bestuur van deze streek heeft zich vooral gekenmerkt door een geleidelijk streven naar verbetering op het gebied van staatkundige indeeling, rechtspraak en slavernij.

Slavernij.

Deze laatste werd aanvankelijk *niet* afgeschaft. Bij ordonnantie van 25 Januari 1880 (Stbl. 1880 no. 21) werd uitdrukkelijk bepaald, dat Stbl. 1876 no. 35, waarbij alle lijfeigenschap voor Sumatra's Westkust afgeschaft werd verklaard, niet van toepassing

zou zijn (in strijd met art. 116 R. R. en met Gouv.-besluit van 16 Februari 1877, no. 11). Wel werd de verhouding van slaaf tot meester eenigszins verbeterd: het kastijden en verwonden van slaven werd verboden, geleidelijke vermindering der slavernij bevorderd door de bepaling, dat men voortaan alleen slaaf kan worden door geboorte. Het getal slaven is zeer gering en verminderde van 1011 in 1892 tot 687 in 1903 (grootendeels door ontvluchting naar de Oostkust en naar die streken der Westkust, waar Stbl. 1876 no. 35 van kracht is). De gedragslijn tegenover de slavernij alhier blijkt uit het volgende:

1881. Registratie der slaven voorgeschreven; Sosa weigert.

1883. De registratie komt, toch, zonder pressie, tot stand.

1889. De Regeering uit den wensch, de slavernij geheel af te schaffen; de controleur (Kerckhoff) komt hier met klem van redenen tegen op.

1891. Er wordt voor goed van de afschaffing afgezien.

1904 (?). Aanschrijving der Regeering in zake slavernij; deze zal (met het pandelingschap) in 1910 verdwenen moeten zijn.

Grensregelingen.

Met Laboean Batoe kwamen in 1878, Gouv.-besluit 26 Feb. 1878 no. 9 (dus nog vóór de tweede bezetting), 1881, omtrent Koeta Pinang. Gouv.-besluit 29 Oct. 1881 no. 25, 1883, Gouv.-besluit 7 Nov. 1883 no. 26 en 1885 (ook nog later?), met Angkola in 1881 grensregelingen tot stand.

Administratieve maatregelen.

De bestuurszetel, eerst te Portibi, werd in 1883 naar Goenoeng Toea verplaatst, en vandaar in 1907 naar Si Boehoean. Het viel echter te voorzien — Si Boehoean ligt n.l. veel te veel in een uithoek —, dat deze verplaatsing niet definitief zou zijn. Sedert eenige jaren is Goenoeng Toea weer bestuurscentrum. De in 1864 voorloopig met de hoofden geregelde verdeeling in administratieve „districten" werd meermalen herzien (1886, 1889, 1906). Of de in laatstgenoemd jaar voorgestelde nieuwe indeeling met samenvoeging van enkele thans nog zelfstandige „radjaschappen" en „onderdistricten" tot districten, en daarmee gepaard gaande vermindering van het aantal districten en hoofden, alsmede de bezoldiging der hoofden haar beslag heeft gekregen, blijkt niet. (Zie voor de tegenwoordige indeeling Afd. IV, Hst. V: Bestuur en rechtspraak.)

Rechtspraak.

De bevolking werd gelaten in haar eigen rechtspraak, behoudens enkele wijzigingen, die het noodzakelijk uitvloeisel zijn van ons toezicht en bestuur.

Andere maat-regelen.

Door den aanleg van wegen, het aanmoedigen (soms met zachten dwang) van den natten rijstbouw enz., blijft het Gouvernement trachten den economischen vooruitgang te bevorderen. Dat deze niet beantwoordt aan wat indertijd Neumann daarvan verwachtte kan niet worden ontkend.

In 1908 muntzuivering en invoering der belasting.

Als onwillekeurige gevolgen van ons bestuur kunnen worden genoemd: de verbeterde rechtspositie der vrouw, de opkomst van den burgerstand ten koste van den glans en het aanzien van den adel, het toenemen van de bevolking. Plaatselijk hebben de opgelegde heerendiensten wel eens volksverloop ten gevolge.

Algemeene maat-regelen.

Van bijzonder gewicht voor geheel Tapanoeli was de missie-Colijn (1904). De in 1906 plaats gehad hebbende bestuursorganisatie berust vrijwel geheel op de uitkomsten dier missie en de voorstellen neergelegd in het rapport van de commissie-Welsink-Colijn (1905).

De hoofdpunten zijn: verheffing van de residentie Tapanoeli tot een zelfstandig gewest; overbrenging (terugbrenging) van den bestuurszetel van Padang Si Dimpoean naar Si Bolga; inkrimping van het aantal controleurs in de zuidelijke streken, gepaard met gewijzigde administratieve indeeling, om daardoor personen en geld vrij te krijgen voor intensiever bestuur van de noordelijke, deels nog te annexeeren, streken; inkrimping en andere verdeeling der militaire bezetting, en voorts regeling der heerendiensten, opheffing der gedwongen koffiecultuur (resp. levering). Ook de later nog genomen maatregelen zijn een voortzetting van de in die nota aangewezen gedragslijn.

Voorts verdienen nog vermelding de door onderscheidene commissiën geregelde grensbepalingen tusschen het gouvernement Atjèh en Onderhoorigheden, het gouvernement Oostkust van Sumatra en de residentie Tapanoeli. Een voornaam punt is het brengen van Singkil en een deel der bovenlanden tot aan het eigenlijk Pakpakgebied onder Atjèh. Definitief werd de grenslijn vastgesteld bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 10 October 1908 no. 3 (Stbl. 1908 no. 604).

In Juli 1909 is door een commissie overeenstemming verkregen omtrent een grensregeling tusschen Habinsaran eenerzijds en de tot het gouvernement Oostkust van Sumatra behoorende landschappen Asahan en Koealoe (Hoealoe) anderzijds.

Bij gouvernementsbesluit 22 Sept. 1910 no. 18 (Stbl. 1910 no. 502) zijn in dienst gesteld *twee landbouwadviseurs* voor **Sumatra** [ook van beteekenis voor de Bataklanden?].

In 1913 had een algeheele herziening der heerendienstregelingen plaats. Van 1914 af begon geleidelijk de invoering van het zoogenaamde „districtsbestuur". Een diep ingrijpen in vastgewortelde toestanden! Mede hierdoor ontstond die geest van ontevredenheid en onrust, die leidde tot excessen welke weer o.m. aanleiding zijn geweest tot de enquête-Liefrinck in 1917. In 1915 kwam tot stand een reorganisatie van de algemeene politie; voorts belangrijke wijzingen in de subsidiebepalingen inzake het particulier inlandsch onderwijs.

Uit de laatste jaren dagteekent het streven naar decentralisatie en ontvoogding, kenbaar in de vorming van locale raden.

DERDE AFDEELING.

Landbeschrijving.

LANDBESCHRIJVING.

HOOFDSTUK I.

Het Karoland.

§ 1. Ligging, bestanddeelen, grenzen, oppervlakte.

Het Karoland strekt zich uit tusschen 3° en 3° 30′ N.B. en 1° 30′ en 2° 30′ W.L. van Padang ongeveer en omvat de zoogenaamde „Doesoen" in de rijkjes Langkat, Deli en Serdang, en de „Hoogvlakte", aan de zuidzijde van het gebergte van Boven-Deli enz., alles behoorende tot het gouvernement Oostkust van Sumatra. Ligging en bestanddeelen.

De grenzen zijn over het geheel nergens scherp te trekken, en alleen voor de naar Atjèh en Tapanoeli liggende zijden van de afdeeling Simeloengoen en de Karolanden met voldoende scherpte door de Regeering vastgesteld. (Stbl. 1908 no. 604). De grens met de onderafdeeling Simeloengoen werd vastgesteld bij Bijblad 7465 (Gvs. Besl. 13 April 1911). De natuurlijke grenzen zijn grootendeels met oerwoud bedekte bergketens; zoo naar het westen (het Alasland), het zuidwesten en zuiden (Pakpakland; noordelijke oever van het Tobameer). In het oosten vormt de Laoe Boeaja ongeveer de natuurlijke grens met de door Timoer-Bataks bewoonde streken. In het noorden kan men als grens van de Bataksche bevolking ongeveer aannemen een lijn, over Deli Toea getrokken, evenwijdig met het gebergte. Grenzen.

Het Karoland wordt dus ingesloten door: ten N. de Maleische kuststrook van Sumatra's oostkust, ten W. een deel der bovenlanden van Langkat en het Alasland (gouvernement Atjèh en Onderhoorigheden), ten Z. het Pakpakland (onderafdeeling Dairilanden der residentie Tapanoeli), ten O. het Timoerland.

De oppervlakte is naar zeer globale schatting rond 5000 K.M.^{2} of omstreeks 90 G.M.^{2}, d. i. $1^1/_2$ maal de oppervlakte der provincie Friesland.

§ 2. Natuurlijke gesteldheid, klimaat, begroeiing, flora en fauna.

Berg- en rivierstelsel in het algemeen.

Het Karoland wordt door een in hoofdzaak O.-W. loopende soms vrij smalle, doch elders (in het westen vooral) zeer breede bergketen in twee in veel opzichten zeer van elkaar verschillende groote stukken verdeeld: de „Doesoen" ten noorden, de „Hoogvlakte" (met Goenoeng-Goenoeng) ten zuiden van deze keten. Merkwaardigerwijs vormt deze (tot over de 2000 M.) hooge keten *niet* de waterscheiding tusschen den Indischen Oceaan en de Straat van Melaka. Alle op haar hellingen ontspringende rivieren zenden haar water naar bovengenoemde Straat. Ook de vooral in het oosten hooge „Wilhelminaketen" (Si Boeatenketen), het scheidingsgebergte tusschen het Karo- en het Pakpakland, vormt (met uitzondering van het noordwestelijk gedeelte, dat zich met de eerstgenoemde keten op het grensgebied van het Karo- en het Alasland vereenigt tot den Sarbölangit) geen primaire waterscheiding; al het water hiervan komende stroomt naar den Indischen Oceaan. De hoofdwaterscheiding ligt op de door genoemde ketens ingesloten Karohoogvlakte, en wordt gevormd door een betrekkelijk lagen (in het westen ± 800 M.), bijna vlakken, niet zeer (soms nog niet 1 K.M.) breeden, eerst van het westen naar het oosten, daarna van het noorden naar het zuiden langzaam tot ± 1400 M. oploopende drempel, die op den rand der Hoogvlakte in een der ribben van den Si Boeaten overgaat. Alles wat ten noorden en ten oosten van dezen drempel ligt zendt zijn water naar de Straat van Melaka; het overige (slechts een zeer klein) deel van het Karoland behoort tot het stroomgebied van de Alasrivier, die in den Indischen Oceaan (bij Singkil) uitmondt.

Bijzonderheden.

De bergketen, die de Doesoen van de Hoogvlakte scheidt, is de oostelijkste van het Barisangebergte. Beginnende, bij den bovenloop van de bovengenoemde oostelijke grensrivier, de Laoe Boeaja, is de richting eerst ongeveer Z.Z.O.-N.N.W.; langzaam buigt de keten zich om en neemt eindelijk een vrijwel zuivere O.-W. richting aan. Het smalst bij den pas tusschen den Deleng [1]) Baroes en Deleng Sibajak, wordt ze naar het westen veel breeder, doordat een tweede keten, die plotseling uit de Hoogvlakte verrijst (de door Volz „Van-Heutszgebergte" gedoopte keten), er mee samensmelt.

---

[1]) Deleng, Karoosch en Dairisch = berg.

De voornaamste toppen zijn: de *Deleng Tinaroeh* (1920 M.), de *Deleng Baroes* (1950), de tweetoppige vulkaan *Sibajak* (2070 en 2170), de *Deleng Simatjik* (1885), de *Deleng Sinaboen* (vulkaan, 2417), de *Deleng Palpalen* (1815).

De Wilhelminaketen, een boog vormende, welks binnenzijde naar de Hoogvlakte gekeerd is, loopt van de noordpunt van het Toba-meer tot het verlengde van het Van Heutsz-gebergte. De voornaamste toppen zijn de *Deleng Si Enggang Baba* (2076), de *Deleng Pengkoeroeken* (2100), de *Deleng Si Boeaten* (2375) in het oostelijk, en de *Deleng Batoe Gadjah* (1450), de *Deleng Salit* (1610) in het westelijk gedeelte.

Opzichzelfstaande bergen zijn: de *Deleng Singgalang* (1865), de *Deleng Piso-Piso* of *Tandoek Benoea* (1938), de *Deleng Osar* (1610) en de *Deleng Koetoe* (1425).

De Hoogvlakte.

De door bovengenoemde ketens en afzonderlijke bergen ingesloten 30 tot 40 K.M. breede hoogvlakte, aan den rand omstreeks 1400 M. hoog, heeft een *algemeene* helling naar het westen, eerst nog niet duidelijk merkbaar, later snel toenemende, en een *bijzondere* van de randgebergten naar het midden. Dit bepaalt de hydrographische gesteldheid: in het oosten vloeien alle rivieren vrijwel zuiver N.-Z. en Z.-N. en monden uit in een O.-W. stroomende hoofdrivier. Verder westelijk gaan ook de bijrivieren een steeds meer westelijke richting, evenwijdig aan den hoofdstroom, aannemen. Duidelijk is dan ook het onderscheid tusschen het oostelijk gedeelte, de Hoogvlakte in engeren zin, die vooral in haar noordelijke helft bijna den indruk geeft van een Hollandsche vlakte, te meer daar de smalle, diepe ravijnen, waarin de rivieren stroomen, op eenigen afstand niet zichtbaar zijn, en het westelijk gedeelte, door de bevolking zelf met den naam van „Goenoeng-Goenoeng" d. i. heuvelland aangeduid.

De Doesoen.

Een geheel ander beeld vertoont de Doesoen. Deze bestaat uit zeer talrijke van het gebergte uitloopende, meestal zeer smalle, steile en veelvuldig vertakte heuvelketens en ruggen, die alle ongeveer Z.-N. strijken en in de laagvlakte van Deli c. a. verloopen. Zij sluiten tal van meer of minder diepe dalen en valleien in, waarin de zeer vele bergstroompjes, beken en ook vrij aanzienlijke rivieren stroomen. Het terrein is zeer geaccidenteerd en biedt aan het verkeer in de richting O.-W. of omgekeerd groote moeilijkheden.

Rivieren.

De voornaamste rivieren zijn

a. op de Hoogvlakte:

1. de *Laoe Biang*, ontspringende aan den voet van den Pisopiso. Ze doorstroomt de geheele Hoogvlakte, welker water zij (behoudens een klein gedeelte in het zuiden) geheel afvoert, eerst in noordelijke, dan in westelijke richting en baant zich in het westen met woesten loop (stroomversnellingen, groote waterval) een weg door het gebergte; belangrijke zijrivieren zijn: rechts de *Laoe Boerawan*, de *Laoe Badigoelan*[1]), de *Laoe Benoeken* en de *Laoe Boroes;* links de *Laoe Bergang (Laoe-m-Belin)*, *Laoe Toealah* (= *Laoe Mandīn* der oudere kaarten?), en, kort na haar doorbraak door het gebergte, de *Laoe Teba;*

2. de *Laoe Bengap*, ontspringende op den Deleng Si Boeaten, die het water van het zuidelijk deel der Hoogvlakte afvoert naar de Laoe Renoen en zoo naar den Indischen Oceaan;

b. in de Doesoen, van oost naar west:

3. de *Laoe Boeaja*, ontstaande uit verschillende bergstroomen (waaronder de beruchte, door een rotskoker vloeiende *Laoe Loehoeng*), komende van de bergen Si Mapak, Si Mariah en Tinaroeh,

4. de *Laoe Beloemē*, ontspringt op den Deleng Mendeng,

5. de *Laoe Seroeē*, ontspringt op den Deleng Baroes.

6. de *Laoe Petani* (Deli rivier), ontspringt op den Sibajak.

7. de *Laoe Belawan*, ontspringt op den Sibajak.

8. de *Laoe Mentjirim*, ontspringt in het heuvelland aan den voet van den Deleng Sipintoe (zoo heet afzonderlijk de hoogste top van den Sibajak),

9. de *Laoe Bindjē*, ontspringt op den Simelir,

10. de *Laoe Bekioen*, ontspringt op den Simelir,

11. de *Laoe Bampoe*, zoo heet de benedenloop van de op de Hoogvlakte ontspringende, boven beschreven, Laoe Biang.

12. de *Batang Serangan*, komende uit het Alasland. Waarschijnlijk is dit ongeveer de westgrens van het Karogebied der Doesoen.

Geologische gesteldheid.

Het Karoland vertoont een overwegend vulkanisch karakter. Oudere gesteenten, die in het westen tot op vrij groote hoogte (± 1600 M.) voorkomen, zijn voor het grootste deel door vulkanische producten bedekt. De ondergrond bestaat uit tertiair gesteente en leisteenketenen.

[1]) Op alle kaarten *foutief* gespeld: Wadigoean, Persingoelan enz.

De jongvulkanische werkzaamheid schijnt men in drie groote phasen te moeten verdeelen:

1. de vorming der oudere andesieten; hieruit bestaat het noordelijk randgebergte;

2. de vorming van kwartsrijke gesteenten en tuffen;

3. de vorming der jonge andesieten. De twee jonge (in geologischen zin!) vulkanen Sibajak en Sinaboen behooren hiertoe.

De Karo-hoogvlakte is één groote tufmassa, die vooral in het oosten een zeer dikke laag vormt (400 à 500 M.). Het noordelijke, meerendeels vlakke gedeelte wordt door zeer jonge tuffen (andesiet-tuffen) gevormd, het zuidelijke, meer golvend gedeelte door oudere kwartstrachiettuffen, rijk aan puimsteen. Ook de Doesoen bestaat geheel uit dergelijk vulkanisch materiaal.

Een afwijkend beeld vertoont het bergland tusschen den Sinaboen en de plaats, waar de Laoe Biang door het gebergte breekt. Hier is een verbrokkelde rand van het oergebergte (voortertiair, „Maleische" formatie) blijven staan, gedeeltelijk bedekt met vóórcarbonische kalken, en tertiaire neerslagen (basalt-conglomeraten, zandsteen en leien).

Het zuidelijk randgebergte (ook vóórtertiair) eindelijk bestaat hoofdzakelijk uit granieten en glimmerleien, kwartsieten en hier en daar kalkafzettingen.

Aan delfstoffen schijnt het Karoland zeer arm te zijn. Delfstoffen. Goud komt een weinig voor in het westelijke, zeer verbrokkelde gebergte bij de Laoe Biang, o. a. bij Kaperas (Doesoen) en bij Koeta Boeloeh (Hoogvlakte). De Sinaboen en vooral de Sibajak leveren zwavel, gebruikt bij de kruitbereiding.

Ten opzichte van het klimaat moeten drie streken onder- Klimaat. scheiden worden, dezelfde die ook geografisch verschillen, nl. 1. de Doesoen, 2. de Hoogvlakte, 3. Goenoeng-Goenoeng. Geregelde waarnemingen, inzonderheid betreffende den regenval, worden alleen in de Doesoen verricht om het groote belang er van voor de tabakscultuur.

Bepaalde moessons heerschen in geen der drie streken; alleen op de Hoogvlakte kan men iets duidelijker een drogen en een natten tijd onderscheiden. De maanden, waarop deze invallen, kunnen soms zeer uiteenloopen. Globaal is de eerste helft des jaars het droogst, de laatste maanden zijn het vochtigst.

In Goenoeng-Goenoeng, vooral het uiterste westelijk gedeelte, schijnt aldoor vrij veel regen te vallen.

In de Doesoen kan men twee natte en twee droge tijden onderscheiden; gewoonlijk vormen April-Mei den „kleinen", Augustus-December den „grooten" regentijd. Langdurige droogte, op de Hoogvlakte niet zeldzaam, komt hier uiterst zelden voor. De droogste maanden zijn in den regel Februari en Juni-Juli, maar uitzonderingen en afwijkingen van den normalen loop zijn veelvuldig.

Regenval.

De regenval neemt toe met de hoogte. Gemiddeld bedraagt hij in de beneden-Doesoen jaarlijks ± 2200 m.M. (Gedong Djohor, over 24 jaar 2241 m.M.), in de boven-Doesoen ruim 4000 mM., in het gebergte nog meer, zeker wel 8000 mM., (Bekalla, 29 jaar 2606; Goenoeng Rintē, 6 jaar 2792; Koeta Djoeroeng, 6 jaar 3453). Bijzonder veel regen (6000 m.M.), als gevolg van de plaatselijke gesteldheid, ook op het plateau van Sibolangit.

Op de Hoogvlakte is de regenval aanzienlijk minder. De jaarlijksche hoeveelheid ligt, voor de jaren, dat ze werd opgenomen, tusschen de 1500 en 1900 m.M. ongeveer.

Temperatuur.

Voor de temperatuur zijn geen, op langdurige waarnemingen berustende, gegevens voorhanden; slechts waarnemingen, terloops verricht door verschillende reizigers, die deze streek bezochten, of door de zendelingen. Voor de Doesoen heeft men de volgende opgaven: hoogste waargenomen thermometerstand te Boeloeh Awar (op ruim 400 M. hoogte) 88° F., laagste aldaar 61°, en te Boekoem (op ongeveer 850 M. hoogte) 50° F. In den regentijd is een hoogste temperatuur te Boeloeh Awar van 73° F. niet zeldzaam. De gemiddelde hoogste is daar 84°, de gemiddelde laagste 70° Fahrenheit.

Op de Hoogvlakte zijn de tegenstellingen grooter. Te Kaban Djahē schommelt de temperatuur tusschen 50° en 85° Fahrenheit.

Begroeling.

Een aanzienlijk deel van het Karoland is nog met oerwoud bedekt, dat echter in de Doesoen steeds meer inkrimpt ten gevolge van den drogen rijstbouw, en hier door jong bosch, soms ook over vrij groote oppervlakten door *rih* (alang-alang), vervangen wordt. In de streken waar de tabakscultuur is gevestigd is het oude bosch, uitgezonderd in enkele ravijnen, geheel verdwenen. Het scheidingsgebergte tusschen Doesoen en Hoogvlakte, dat tusschen het Karo- en het Pakpakland, het grensgebied aan den kant van het Alasland en het land tusschen de Laoe Bampoe en de Batang Serangan zijn nog geheel met maagdelijk bosch bedekt.

De Hoogvlakte daarentegen is één groote, bijna boomlooze grasvlakte; ten noorden van de Laoe Biang is het een rih-vlakte; ten zuiden hiervan en in het aan het Timoerland grenzend gebied een vlakte, overwegend met *padang sambo* (een stugge, spichtige grassoort) begroeid. In het noordelijk deel liggen nog vrij uitgestrekte, droge rijstgronden midden tusschen de rihvelden; in het onvruchtbare, zuidelijk gedeelte minder. De bodem der valleien is grootendeels door den natten rijstbouw in beslag genomen. Men zegt, dat vroeger de Hoogvlakte ook grootendeels met zwaar bosch bedekt was. De „poelo" (als het ware boomeneilandjes) der dorpen en enkele boschjes op de hellingen der ravijnen zijn daarvan dan de overblijfsels. De roofbouw zal wel oorzaak zijn van het verdwijnen van het bosch. De veelvuldige grasbranden beletten volkomen het opkomen van nieuw bosch.

In Goenoeng-Goenoeng komt nog vrij veel bosch voor. Het land hier vertoont veel overeenkomst met de Doesoen.

De bosschen bevatten de op heel Sumatra voorkomende boomen en planten. *De kamferboom ontbreekt echter geheel,* en de benzoëboom *(koemenen)* komt thans maar zeer weinig voor [1]). In de hooger gelegen bergstreken groeit de Indische eik *(ketjing).* Kenmerkend voor de Hoogvlakte zijn de *'ndokoem,* de *boehara* en de *pengkih,* boomen, die in de om de dorpen gelegen boschjes veel gevonden worden, in de Doesoen ontbreken of hoogst zeldzaam zijn. Voorts vallen er in het oog eenige planten, die aan een Europeesche flora doen denken: de *salagoendi* (Vitex trifoliata), de *boedjera* (gelijkend op de hulst), het welriekend viooltje, en de *binara kambing* (een soort vergeet-mij-niet). Flora.

Voor de Doesoen verdienen onder den grooten rijkdom aan tropische gewassen bijzondere vermelding de (soms 70 M. hooge) *toealang* (honigboom of bijenboom), de *boeah* (een reusachtige ficussoort), de *ipoeh* (Antiaris toxicaria), die het pijlgift levert, en eindelijk de zeer vele soorten van orchidaeën, waaronder de reuzensoort Grammatophyllum speciosum.

Van geen deel der Bataklanden is de fauna beter onderzocht dan juist van het Karoland. In het bijzonder geldt dit omtrent zoogdieren en visschen (vooral door Schneider; ook vogels en insecten heeft hij onderzocht, maar deze onderzoekingen zijn nog niet gepubliceerd) en omtrent vogels en insecten (Hagen). Fauna.

---

[1]) Volgens Hagen (± 1880) zeer veel.

De fauna van de Doesoen vertoont zeer groote overeenkomst met die van Melaka en Borneo; die van de Hoogvlakte met die der westkust van Sumatra. Intusschen zal het door Hagen, Jentink e. a. (zie Hagen, Pflanz- und Thierwelt, blz. 64 e.v.) aangenomen aanmerkelijk verschil tusschen de oostkust en de westkust van Sumatra bij nauwkeuriger onderzoek waarschijnlijk veel kleiner afmetingen aannemen (Schneider, Forschungsr., blz. 164 en 167).

De nieuwste onderzoekingen bevestigen de groote overeenkomst der fauna met die van Borneo en Achter-Indië en bewijzen tevens, dat de fauna van heel Sumatra een Aziatische is. Vergeleken met Java en Celebes en naar verhouding van den grooten rijkdom aan zoogdieren (161 soorten zijn bekend) is het aantal uitsluitend voor Sumatra kenmerkende soorten (28) uiterst klein, en van deze is men daaromtrent nog niet eens ten volle zeker. *Dit alles is ook van toepassing op het Karoland, waar men bijna alle Sumatraansche diersoorten vertegenwoordigd vindt* [1]).

Het rijkst aan diersoorten is de beneden-Doesoen, vooral het nog boschrijke westelijk gedeelte, waar nog olifanten, neushoorns en tapirs voorkomen, minder rijk zijn de bergwouden, en betrekkelijk dierarm is de Hoogvlakte. Tijgers komen veel voor in de beneden-Doesoen, weinig of niet in de hoogere bergstreken, op de Hoogvlakte in het geheel niet, weer zeer veel in Goenoeng-Goenoeng. Bekend is de groote rijkdom aan *apen*, o.a. orang-oetan *(mawas)* en nog drie anthropoïden (*gibbon*-soorten) en aan *viverra*- en *tupaja*-soorten.

§ 3. **Wegen; postkantoren, telegraaf- en telefoonlijnen.**

Transport-wegen.

De Europeesche tabakscultuur had voor den opvoer van soms zware materialen naar de „bovenondernemingen" of naar de hoog gelegen „afdeelingen" wegen noodig. Hieraan dankt het benedengedeelte der Doesoen zeer veel, door de ondernemingen zelf bekostigde, goede rijwegen en, dieper de voorbergen in, nog verscheidene vrij goede karrenwegen. Doch deze loopen alle in de richting der heuvelketens (W. Z.); verbindingen O.-W. bestaan niet, dan hoogstens een enkele in de laagst gelegen streken.

[1]) Van Sumatra zijn beschreven of bekend, behalve de in den tekst vermelde 161 soorten van zoogdieren: 133 soorten van visschen, 182 soorten van vogels, 315 soorten van dagvlinders, 180 soorten van nachtvlinders en nog zeer vele insecten, amphibiën en reptiliën.

De wegen dieper de Doesoen in tot naar het gebergte, en ook de onderlinge verbindingswegen der dorpen, zijn uitsluitend smalle, moeilijk begaanbare, eerst sedert de laatste jaren eenigszins door de bevolking verbeterde en van tijd tot tijd schoongemaakte voetpaden. Voetpaden.

De verbinding met de Hoogvlakte had eveneens uitsluitend plaats langs voetpaden, die door „passen" of ook wel over vrij hooge toppen voerden. De voornaamste passen van O. naar W. zijn: de Boeaja-pas, de Liang-pas, de Negeri-pas; de Tjingkam-pas; de Sepoeloedoea Koetapas, de Bekantjan-pas; de Bampoe-pas. Passen.

Het gemakkelijkst is (was) de Boeaja-pas; het kortst echter voor de centrale Hoogvlakte, en ook naar verhouding gemakkelijk (paarden en buffels konden er langs gebracht worden) de Tjingkam-pas.

Na 1906 begon het Gouvernement aan een transportweg naar de Hoogvlakte, gebruik makende van een reeds tot aan den voet van den Sepoeloedoea Koeta-pas (Bandar-Baroe) loopenden, door particulieren (tabaksmaatschappijen) aangelegden weg. Deze weg, verbeterd, verhard, van steenen duikers en steenen bruggen voorzien, beginnende bij Arnhemia (station Deli-spoorweg), is nu doorgetrokken over het gebergte, deels tusschen den ouden Sepoeloedoea Koeta- en den Tjingkam-pas in. Op de Hoogvlakte (bij Tongkeh) sluit deze weg aan bij een eveneens sedert 1906, doch door de bevolking onder regeeringstoezicht aangelegden weg, die die den pas via Kaban Djahē-Naman met Sariboe Dolok verbindt. Een zijweg gaat van Kaban Djahē over Koeala, Koeta Bangoen, Laoe Baleng, grens, naar Koeta Tjanē in het Alasland. Dit is thans de hoofdweg. Groote verbindingsweg.

De afstanden zijn: Arnhemia—Simbahē 19 K.M.; Simbahē—Bandar Baroe 14 K.M.; Bandar Baroe—Tongkeh 12 K.M.; Tongkeh—Beras Tagi 5,7 K.M.; Beras Tagi—Kaban Djahē (driesprong) 10.3 K.M.; Kaban Djahē—Sarinembah 24 K.M.; Sarinembah—Koeala (brug) 17 K.M.; Koeala—Koeta Bangoen (brug) 6.5 K.M.; Koeta Bangoen—Laoe Baleng 33.7 KM.; Laoe Baleng—grens 16 K.M.; grens—Koeta Tjanē 37 K.M.

De weg Kaban Djahē—Sariboe Dolok is 37 K.M.

De tweede groote verbindingsweg tusschen Doesoen en Hoogvlakte is die door den Boeaja-pas. Op de Hoogvlakte zijn voorts nog eenige goede rijwegen aangelegd, nl. van Kaban Djahē over Lingga en Pajoeng naar Batoe Karang, en een van Tiga

Panah aan den weg Kaban Djahē—Sariboe Dolok over Soekanaloe naar Tongkeh.

Van Sariboe Dolok gaat een goede weg naar het Timoerland, met een zijtak naar Harang Gaol aan het Toba-meer. De overige „wegen" op de Hoogvlakte zijn voetpaden. Uitgenomen de gedeelten in de ravijnen, zijn ze gemakkelijk begaanbaar, ook te paard. Bovendien worden ze sedert de bezetting (1906) opengehouden en *mogen niet meer worden verlegd*. Vroeger geschiedde dit herhaaldelijk als gevolg van het verplaatsen der droge rijstvelden.

Spoorwegen.

Twee lijnen van de Delispoorweg-maatschappij, *a*. die van Loeboek Pakam naar Bangoen Poerba, *b*. die van Mēdan over Deli Toea naar Batoe met een zijtak van Kampoeng Baroe naar Arnhemia dringen een klein eindje in het Karoland door. Overigens zorgen „huurkarretjes" (karēta sēwa), transportkarren en sedert de laatste jaren de overal doordringende auto's voor het vervoer van personen en goederen.

Tusschen Mēdan en Kaban Djahē onderhoudt de D. S. M. een dagelijkschen autobusdienst (Ie en IIe klasse). Bovendien vervoeren motor-vrachtwagens goederen tusschen Kaban Djahē—Arnhemia vice-versa. Sedert kort bestaat ook een particuliere luxe-verbinding (met een soort van sightseeing-cars) tusschen Mēdan en Beras Tagi.

Postkantoren.

Postkantoren zijn er in het Karoland niet, wel eenige hulppostkantoren, n.l. te Arnhemia, Bangoen Poerba, Beras Tagi en Kaban Djahē.

Telegraaf- en telefoonlijnen.

Telegraaflijnen ontbreken in het Karoland; telefoonlijnen zijn er zeer veel, nl. in de Doesoen. Alle Europeesche ondernemingen zijn aangesloten aan de telefoonkantoren der Delispoorwegmaatschappij te Mēdan, Soenggal en Bindjai. De Karo-Hoogvlakte is voorts telephonisch met Mēdan verbonden. De exploitatie der telefoonlijnen is bij de Delispoorweg-maatschappij.

§ 4. **Plaatsbeschrijving.**

Plaatsen van beteekenis ontbreken zoo goed als geheel in de Doesoen — *Mēdan*, hoofdplaats van het gouvernement Oostkust van Sumatra, en *Songgal* (vulgo *Soenggal*), tot 1909 woonplaats van den controleur voor de Bataksche zaken, vallen buiten het Karoland — in tegenstelling met de Hoogvlakte, waar men talrijke, voor Bataksche verhoudingen groote centra heeft.

Vermelding verdienen voor de Doesoen: *Goenoeng Meriah* (zendingspost N. Z. G.), *Tandjoeng Ngoeda* (ravijn „Loehoeng"), *Pernangenen, Pagar Batoe* en *Boekoem* (groote sawahs), *Boeloeh Awar* (eerste zendingspost); *Sibolangit* (zendingspost N. Z. G.; in de nabijheid de tapplaats der Mēdansche waterleiding, hôtel, plantentuin; vrij belangrijke Vrijdagsmarkt), *Tandjoeng Beringen, Goenoeng Merlawan, Kaperas* (inl. goudmijn) en *Boeah Oeroek* (vulgo *Bohorok*), alle in de Boven-Doesoen; *Bangoen Poerba, Deli Toea, Lo Tjih (Soengai Sipoet), Oedjoeng Bandar (Arnhemia)* in de beneden-Doesoen; *Arnhemia* ontwikkelde zich tot een vrij druk centrum van handel en verkeer en is tevens bestuurscentrum; voor de Hoogvlakte: *Sariboe Dolok,* (eens hoofdplaats der afd. Simeloengoen en Karolanden, pasanggrahan), *Naga Sariboe, Rakoet Besi, Sariboe Djandi, Tengging* (Karoosch, *Tongging* Tobaasch), *Tjingkes, Soeka Naloe, Soeka Djoeloe, Boentoe, Baroes Djahē, Siberaja, Kaban Djahē* (hoofdplaats van de onderafdeeling de Karolanden; hospitaal, centrale werkplaats, zendingspost N. Z. G., belangrijke Maandagsmarkt), *Beras Tagi* (in de nabijheid — de Karosche benaming dier plek is Laoe Goemba — een soort van Europeesch villapark; hotels); *Raja*, zendingspost N. Z. G., evangelistenschool, museum van ethnographica (in het gebouw der vroegere kweekschool voor inl. onderwijzers); *Lingga, Soerbakti, Soeka, Beras Tepoe, Naman, Batoe Karang, Koeta Boeloeh, Perbesi, Koeala, Djoehar, Ari Sinembah (Sarinembah), Laoe Si Momo* (zendingspost N. Z. G., melaatschen-asyl). Verscheidene dezer dorpen hebben 1000 of meer inwoners; het zijn: *Djoehar* (bijna 1700), *Soerbakti* (1300), *Siberaja* (ruim 1250), *Beras Tepoe* (bijna 1200), *Soeka* (bijna 1300) en *Batoe Karang* (± 1000).

§ 5. **Dichtheid en verdeeling der bevolking.**

Met eenige nauwkeurigheid was omstreeks 1906 alleen de grootte der bevolking van de Hoogvlakte bekend. Deze bedroeg met inbegrip der Timoersche oeroengs Dolok en Poerba, volgens de bevolkingstabel van 1906, 84.034; zonder deze oeroengs 70.331. Een andere opgaaf (van Prof. Volz, die het *westelijk deel* persoonlijk bereisde en nauwkeurig ook van de bevolkingssterkte aanteekening hield) komt tot 73.500. Het meerdere komt geheel voor de westelijke landschappen.

De bevolking der Doesoen was nog niet geregistreerd. Ze kon echter met vrij groote zekerheid geschat worden op niet minder dan 40000. De tot de Dairilanden behoorende Karodorpen tellen ruim 6000 zielen. Thans zijn de uitkomsten der volkstelling van 1920 gepubliceerd. Voor de onderafdeeling Karolanden vindt men daar 74568 inwoners (onder wie 50 Europeanen, 645 Chineezen en 17 andere vreemde Oosterlingen). Echter moeten hierbij worden opgeteld de bewoners van het landschap Si Lima Koeta [dat *administratief* bij de onderafdeeling Simeloengoen ingedeeld is], ten getale van 5700. Voor de inheemsche bevolking van de Hoogvlakte komt men dan op 79500. Ook de bevolking van het tot Tapanoeli behoorende onderdistrict Karo (Dairilanden), sterk 6140 zielen moet men feitelijk bij de Karo-Bataks rekenen. Dan komt men voor de Hoogvlakte c.a. op bijna 86000 zielen.

Voor de Doesoen is uit de uitkomsten der volkstelling heel moeilijk met juistheid de getalssterkte van het Bataksche volksdeel af te leiden. Onder de 37000 inlanders van de onderafdeeling Boven-Deli en vooral onder de 113600 van de onderafdeeling Serdang zijn stellig duizenden „Maleiers". Als zeker mag men aannemen, dat de schatting van 40.000 Karo-Bataks voor de Doesoen te laag is. Vrij veilig kan men het getal op 60000 schatten. In totaal heeft men dus ongeveer 150.000 Karo-Bataks; d. i. ongeveer 30 per $K.M.^2$.

Onbewoond zijn slechts de woudgordels van het hooge gebergte, en het boschgebied ten westen van de Laoe Bampoe in de Doesoen. Zeer dun bevolkt is het zuidelijk deel van de Karohoogvlakte, en het landschap Liang Melas; vrij goed bevolkt de Doesoen, waar de dorpen wel klein zijn, doch zeer dicht bij elkaar liggen, en het noordelijk deel der eigenlijke Hoogvlakte, waar verscheidene groote dorpen liggen (zie blz. 57). Het volkrijkst is, zoowel volstrekt als betrekkelijk, de oeroeng Si Teloe Koeroe. Tamelijk goed bevolkt zijn de oeroengs Si Empat Teran, Si Lima Senina, XVII Koeta, Djoehar, XII Koeta, Soeka Piring en Si VII Koeta.

HOOFDSTUK II.

Het Timoerland.

(Tano Si Baloengoen; Simeloengoen).

§ 1. Ligging, bestanddeelen, grenzen, oppervlakte.

Ligging.

Het Timoerland of oostelijk Batakland, door de Toba-Bataks *Tano Si Baloengoen*, door de Karo's en officieel *Simeloengoen* genoemd, bewoond door stammen die alle het *Timoer-Bataksch* (zoo aangeduid naar één der stammen) spreken, ligt oostwaarts van het Toba-meer, in het gouvernement Oostkust van Sumatra, ongeveer tusschen $2^1/_2$ en $3^1/_2{}^\circ$ N. B. en $1^\circ.40'$ en $0.50'$ W.L. van Padang ($98^\circ.40'-99^\circ.30'$ O. L. van Greenwich).

Bestanddeelen.

Dit gebied omvat administratief een zevental „landschappen". Eén daarvan, Si Lima Koeta, een onderhoorigheid van „Dolok", behoort feitelijk ethnographisch en geographisch tot het Karoland (zie boven), zoodat dus overblijven de landschappen Tano (Tanah) Djawa, Siantar, Panē, Raja, Poerba en Dolok.

Grenzen.

Het grenst ten noorden aan het Karoland, ten westen aan het Toba-meer, ten zuiden aan Toba (Oeloean c.a.) en de bovenlanden van Asahan, ten oosten aan de Maleische landen van Padang Bedagai en Batoe Bara. Het Toba-meer, de bergketen van den Manoek-Manoek en de rivieren Aēk Silo, Bah Silo toea en Soengai Balai vormen in het westen en zuiden een natuurlijke grens, die tevens de administratieve is. Naar den kant van het Karoland vormt de hooge rand der Karo-hoogvlakte (waterscheiding tusschen de Laoe Biang en de Karē-rivier) de natuurlijke grens, waaraan echter de administratieve niet geheel beantwoordt.

Oppervlakte.

De oppervlakte bedraagt met Si V Koeta ruim 4400 K.M.^{2} of bijna 80.5 G.M.^{2}, zonder dit landschapje 4150 K.M.^{2} of ongeveer 75 G.M.^{2}.

§ 2. Natuurlijke gesteldheid, klimaat, begroeiing, flora en fauna.

Dank zij de topograhische opnamen der laatste jaren is dit gebied thans in zijn geheel goed bekend. Er bestaan daarvan thans betrouwbare kaarten.

Algemeene gesteldheid.

Aardrijkskundig bestaat het gebied uit twee deelen; het noordelijke kan als een voortzetting van het Karoland beschouwd worden; een langzaam naar het zuidoosten en oosten afhellende hoogvlakte, begrensd door een oostelijk randgebergte — voortzetting van de Karoketen —, ten oosten waarvan een op de Delische Doesoen gelijkend heuvelland; het zuidelijke deel is een van Batoe Bara beginnend vlak terrein, dat zeer langzaam naar het zuidwesten oploopt, (de lijn Pamatang Siantar — Pamatang Tanah Djawa is ± 400 M. boven de zee) eerst ver landwaarts in eenigzins heuvelachtig wordt, en dan in het zuiden (Tano Djawa) steil en machtig, in het noorden (Si Antar) geleidelijk, zich verheft tot een bergketen, die vrijwel evenwijdig loopt aan den oostelijken oever van het Toba-meer, dit naar het noorden toe al meer en meer nadert, het bij Parapat bereikt en vandaar tot Oeroeng Panē, waar ze in den viertoppigen *Dolok Mardjaroengdjoeng* eindigt, er den steilen oostrand van vormt.

Op deze hoogte — in het landschap Panē — gaan de beide beschreven gedeelten in elkander over. Deze overgangsstreek is, vooral van het noorden naar het zuiden, zeer geaccidenteerd; hoog uitstekende toppen vindt men hier echter niet.

Bergen.

De boven als voortzetting van het Karo-gebergte genoemde noordelijke bergketen is slechts kort, begint bij de Boeaja-rivier en eindigt in den *Dolok Simbolon* in het Raja-gebied, een echt ontoegankelijk bergland. De hoogste toppen zijn de *Dolok-Simarito* (1355) en de *Dolok Simbolon* (1511).

De zuidelijke keten is aanmerkelijk hooger. Daarin komen voor: *Dolok Si Manoek-Manoek* (± 2150) — waarnaar deze keten wel genoemd wordt —, de *Dolok Si Saē-Saē* (1764) de *Dolok Batoe Lotēng* (1810), de *Dolok Marbalatoek* (1770) de *Dolok Mardingding* en de *Dolok Mardjaroengdjoeng* (beide ± 1600).

Rivieren.

Met uitzondering van enkele korte bergstroompjes, die van den steilen meerrand in het Toba-meer storten, loopen alle rivieren in vrijwel zuivere Z.W.-N.O. richting rechtstreeks naar de Straat van Melaka. Deze rivieren zijn in den bovenloop onbevaarbaar, meer naar de benedenlanden slechts bevaarbaar voor kleine prauwen, en stroomen in het noordelijk gebied in tamelijk diepe ravijnen (minder diep evenwel dan die der Karo- en Toba-hoogvlakten), in het zuiden — en in het algemeen verder in de vlakte — echter meestal slechts weinig meters beneden den oeverrand.

De voornaamste zijn:

1. de *Bah* [1]) *Si Toeri-Toeri*, die zich later als *Soengai Karē* met de Boeaja-rivier van het Karoland vereenigt, en bij Perbaoengan in zee valt.

2. de *Bah Bolian*, die als *Soengai Padang* in zee valt,

3. de *Bah Hapal*, in haar bovenloop grensrivier tusschen Raja en Panē, verder stroomafwaarts tusschen Panē (Dolok) en Si Antar, die als *Pagoerawan*-rivier in zee valt,

4. de *Bah Bolon* (*Bolon* = groot; meermalen als eigennaam van rivieren in de Bataklanden voorkomend), doorstroomt Panē en Si Antar en is grensrivier tusschen Si Antar en Tano Djawa. Een harer mondingen (ze vormt een delta) is de *Koeala Si Parē-Parē*,

5. de *Bah Biak*,

6. de *Bah Boloek*, in Tano Djawa, beide groote rechter-bijrivieren van de *Bah Bolon*,

7. de *Aēk Silo*, die bij Tandjoeng Balē in de Asahan-rivier valt.

Vlakten.

De Timoer-hoogvlakte, voortzetting van de Karo-hoogvlakte, vertoont bijna hetzelfde beeld als deze, is echter rijker aan bosch en helt naar één richting af. Zij omvat het Timoerland in engeren zin en het zuidelijk deel van Raja. Zeer veel grooter is de langzaam oploopende laagvlakte, die bijna geheel Tano Djawa en Si Antar beslaat.

Geologische gesteldheid.

Omtrent de geologische gesteldheid zijn geen bijzonderheden bekend. De formatie is als die van de geheele omgeving van het Toba-meer. De rand hiervan is kwartstrachitische steen; de hoogvlakte bestaat uit tufmateriaal; het gebergte uit andesiet; de groote vlakte van Si Antar en Tano Djawa is waarschijnlijk, althans in het noorden, alluviaal; de benedenstreek van Raja bestaat, als de Delische Doesoen, uit vulkanisch materiaal.

Klimaat.

In het algemeen heerscht hier het klimaat van Sumatra's oostkust — twee natte en twee droge getijden — met den grootsten regenval September-December.

De cultuurstreek rondom Pamatang Siantar heeft een zeer aangenaam, niet overmatig warm klimaat (24° C. gemiddeld) Regens. zijn vrij veelvuldig, gewoonlijk in de namiddaguren.

Sedert September 1909 zijn te Pematang Siantar geregeld regenwaarnemingen verricht. De gemiddelde jaarlijksche regenval is ongeveer 3000 m.M. verdeeld over gemiddeld 132 regendagen.

---

[1]) Bah, Timoersch = water, rivier.

De meeste regen valt in Mei (± 300), September (± 350) October (± 315), de minste in Juli (± 115). Het invallen der moessons is echter zeer ongeregeld. Langdurige droogte komt zelden voor. Het gemiddeld aantal uren zonneschijn per dag is 7. Voor de theecultuur zijn deze klimatologische verhoudingen zeer gunstig.

Van den in Deli en op de Karo-hoogvlakte soms voorkomenden Föhnachtigen wind, bekend onder den naam van „Bohorok" bemerkt men in het Siantarsche maar bij uitzondering iets. In September en October doet de N.O. Passaat zich voelen als krachtigen oostelijken wind, die op het Toba-meer als valwind neerstrijkt en daar bekend staat onder den naam Alogo Bolon (groote wind).

De hoogvlakte van Raja en Poerba heeft het klimaat van de Karo-hoogvlakte. Gewoonlijk heerschen Juni-Juli, soms reeds vroeger, hevige, schrale winden.

Begroeiing. Het bergland van Raja en het overgroote deel van Tano Djawa is met uitgestrekte bosschen bedekt. Het hoogvlakte-gebied heeft naast veel grasvlakten ook nog vrij veel bosch; Si Antar en Panē waren voor een groot deel met hooge alang-alang begroeid, afgewisseld door stukken bosch; de Europeesche cultures en de irrigatie hebben echter in den aanblik van het landschap groote wijzigingen gebracht.

Flora, fauna. Van de flora en de fauna zijn geen bijzonderheden bekend. Men mag aannemen, dat deze geheel overeenstemmen met die van het Karoland. Groot wild — olifanten o.a. — en tijgers komen in deze streken nog veel voor, de laatste haast overal, olifanten nog in Bandar, Tanah Djawa en Raja. De rhinoceros *(barak)* komt nog slechts sporadisch voor.

§ 3. Wegen; postkantoren, telegraaf- en telefoonlijnen.

Wegen. Tot omstreeks 1908 waren de eenige verkeerswegen voetpaden, die ook grootendeels te paard zeer goed begaanbaar waren, door het in hoofdzaak vlakke terrein. Zwaar en moeilijk begaanbaar waren voornamelijk de naar het Toba-meer afdalende wegen, vooral die over het Si Manoek-Manoek gebergte.

Ten gevolge van de bestuursvestiging en de uitbreiding der Europeesche cultures begon men met den aanleg van verscheidene vrij goede wegen, grootendeels geschikt voor karrentransport. Spoedig echter (de ontwikkeling heeft iets „Amerikaansch") breidde

het wegennet zich uit en bestaande transportwegen werden tot moderne, verharde, voor auto-verkeer geschikte groote wegen. Het voornaamste knooppunt is Pamatang [1]) Siantar.

Men heeft thans de volgende groote wegen:

1. Tebing Tinggi-Pamatang Siantar, den oudsten rijweg van dit gebied, 48 K.M. lang;

2. Den zoogenaamden Toba-weg, de verbinding tusschen Sumatra's Oostkust en Tapanoeli, lang (tot de grens met Tapanoeli) 57 K.M. In dezen weg zijn een 11 tal groote bruggen (onder welke een fraaie, in boogvorm, even voor Parapat), en een tunnel bij Sibaganding.

3. Den weg Pamatang Siantar-Pamatang Tanah Djawa-Pasar Mandogē (57 K.M.);

4. Pamatang Siantar-Perdagangan. grens Simeloengoen (ruim 48 K.M.), de verbinding met Batoe Bara en Beneden Asahan;

5. Pamatang Siantar-Raja-Poerba-Sariboe Dolok (63 K. M.) van dezen laatsten weg gaan twee zijwegen naar het Toba-meer, n.l. één naar Tiga Ras en één naar Harang Gaol. Van den grooten Toba-weg loopt op 7 K.M. van Pamatang Siantar een (weinig beteekenende) zijweg naar Sidamanik. Overigens worden de meeste ondernemingen door een vrij groot aantal goed onderhouden rijwegen met elkaar verbonden.

De eenige spoorlijn in dit gebied is die van Tebing Tinggi over Dolok Marangir naar Pamatang Siantar (58 K.M.). Spoorwegen.

Te Pamatang Siantar is een post- en telegraafkantoor en tevens een centrale voor de talrijke telefoonverbindingen van het cultuurgebied. Postkantoren, telegraaf- en telefoonlijnen.

In 1911 werd begonnen met den aanleg van een tweede telegrafische verbinding met de Westkust, van Tebing Tinggi over Pamatang Siantar-Baligē.

§ 4. Plaatsbeschrijving.

De eenige plaats van beteekenis is *Pamatang Siantar*, dat zich van een onbeduidend inlandsch dorp heeft ontwikkeld tot een stad van beteekenis met ± 10.000 inwoners. Sedert 1908 heeft het een chineesche wijk. Men vindt er alles wat men in een tot bloei gekomen stad, die tevens bestuurszetel is, mag ver-

[1]) Pamatang, Timoersch = hoofdplaats, woonplaats van den vorst.

wachten. Vermelding verdienen o.a.: ruime marktgebouwen, school voor Europeanen; een Hollandsch-Inlandsche school, twee gouvernements-inlandsche scholen 2e klas; een normaalschool voor Inlandsche onderwijzers; hotel; pasanggrahan. De „hoofdplaatsen" (pamatang) van de overige landschappen beteekenen niet veel. Om haar fraaie ligging aan of bij het Toba-meer dienen vermeld: *Harang Gaol, Poerba Sariboe, Tiga Ras* en vooral *Paparat*, op de landtong (toektoek) *Si Piak*. Van economische beteekenis kunnen worden de irrigatiegebieden als *Bah Tanggoeran* en *Bandar Meratoer*. Hier is een groote kolonisatie van Javanen *(Bandar Djawa)*.

§ 5. Dichtheid en verdeeling der bevolking.

De volkstelling van 1920 heeft hieromtrent overvloedige en betrouwbare gegevens verschaft, die de vroegere, grootendeels op schatting berustende, aanmerkelijk wijzigen.

Het totaal aantal inwoners der onderafdeeling (met inbegrip van Si V Koeta) bedroeg (op honderdtallen naar bovenafgerond) 175.800. Daarbij zijn ruim 800 Europeanen en 10.900 vreemde Oosterlingen, zoodat er een inlandsche bevolking is van 164.000 zielen. Het meerendeel hiervan zijn echter ook *vreemdelingen*. De eigenlijke inheemsche bevolking is slechts 70.000 zielen sterk. De rest zijn: 1e Tobasche immigranten (26.500.); Javaansche immigranten (22.700 en [grootendeels Javaansche] contract-koelies (44.000). Zeer duidelijk zijn in deze cijfers merkbaar de gevolgen van onze effectieve bestuursvestiging en van de uitbreiding der Europeesche cultures.

In de landschappen Si Antar, Tanah Djawa en Panē (waarin de meeste cultuurondernemingen gelegen zijn) klom de bevolkingsdichtheid van 13 in 1912 tot 48 per $K.M^2$. in 1920!

HOOFDSTUK III.

Noordwest-Tapanoeli.

§. 1. Ligging, bestanddeelen, grenzen, oppervlakte.

Noordwest-Tapanoeli, gelegen tusschen 2° en 3° N.B. en 1°30′ en 2°30′ W. L. van Padang ongeveer, bestaat voor het grootste deel uit het zoogenaamde Pakpak- of Dairiland, voorts uit een door Karo-Bataks bewoond landschapje, en enkele door Toba-Bataks bewoonde streken (Samosir, westelijken rand van het Toba-meer en enkele kleinere Toba-complexen), en omvat ook het Toba-meer. Ligging en bestanddeelen.

Het grenst ten noorden aan het gouvernement Oostkust van Sumatra (afdeeling Simeloengoen en de Karolanden), ten noordwesten en westen aan het gouvernement Atjèh en Onderhoorigheden (Alasland, bovenlanden van Taroemòn en Singkil), ten zuiden aan Baroes en de onderafdeeling Hoogvlakte van Toba, ten oosten aan het Timoerland. De grenzen zijn grootendeels natuurlijke: in het noorden de (aldus door Volz genoemde) Wilhelmina-keten (het Si Boeaten-gebergte), in het westen de vlakte van Singkil, in het zuiden het bergland van Si Manoellang, in het oosten het Toba-meer. Grenzen.

De oppervlakte kan slechts worden geschat en zal — buiten het Toba-meer en Samosir — omstreeks 4000 K. M.^{2} of $\pm$ 70 G. M.^{2} bedragen. De oppervlakte van Samosir is met vrij groote nauwkeurigheid berekend op 766 K. M.^{2} of omstreeks 14 G. M.^{2}. Oppervlakte.

§ 2. Natuurlijke gesteldheid, klimaat, begroeiing, flora en fauna.

Noordwest-Tapanoeli bestaat geheel uit woest bergland, dat hoogten van 2000 M. en meer bereikt. Het zijn verschillende ketenen, die samen het Barisangebergte vormen. De hoofdrichting is die van het eiland Sumatra, en deze wordt vooral gevolgd door het langs het Toba-meer loopend gebergte, dat als de hoofdketen kan worden beschouwd. De daarvan uitgaande ruggen hebben een Berg- en riviersteisel in het algemeen.

meer oost-westelijke richting. Deze verdeelen het gebied in min of meer groote hoogplateau's, die echter niet die groote uitgestrektheid hebben als de bekende Karo- en Toba-hoogvlakten, en ook alleen in tegenstelling met de steile gebergten den naam van vlakten verdienen.

Dit geheele bergcomplex valt naar twee zijden steil af, in het oosten naar het Toba-meer, in het westen naar de Singkil-rivier en de groote alluviale vlakte van Singkil. De algemeene helling is van het zuidoosten naar het westen en noordwesten. In deze richtingen stroomen dan ook de belangrijke rivieren, die alle ten slotte in de Singkil-rivier uitmonden en daardoor haar water naar den Indischen Oceaan afvoeren.

Gebergten en hooglanden.

De hooge westrand van het Toba-meer en de noordelijke voortzetting hiervan, de Si Boeaten- of Wilhelminaketen, loopt naar het westen vrij langzaam af naar het dal van de Laoe Renoen. Deze smalle landstrook, met talrijke korte bergstroompjes, vormt het onder den naam van *Pegagan* bekende gebied, waarbij zich naar het noorden het Karogebied van den beneden-Laoe Renoen aansluit. Aan de overzijde van deze rivier loopt het dal steil op tot de omstreeks 1400 meter hooge Kepas-hoogvlakte, de kern van het Pakpakland.

Ten zuiden van dit hoogland ligt het bergland van *Simsim* (met hoogten van 1400 à 1600 M.), en weer zuidelijker het nog woester en ontoegankelijker, en zoo goed als onbekende bergterrein van *Kelasan*, doorsneden door tallooze, diepe dalen en rotskokers vormende bergstroompjes.

Samosir.

Een geheel ander beeld vertoont *Samosir*, het in het Tobameer liggend eiland, dat eertijds door een zeer smalle (± 200 M. breede) landtong (waardoor in 1906 een 12 M. breed kanaal werd gegraven), een product waarschijnlijk van den vulkaan Poesoek Boehit, met den westelijken meeroever was verbonden. Dit eiland loopt van het westen en het zuiden zeer langzaam op tot een heuvelterrein dat met een vrij plotselinge verhooging in een plateauvormig terrein overgaat, hetwelk naar het oosten tot een hoogte van omstreeks 1400 M. aanzwelt, en dan plotseling steil, hier en daar zelfs zonder noemenswaard vlak voorland, afvalt in het Toba-meer.

Bergen.

De voornaamste bekende bergtoppen zijn: de *Oeloe Darat* (± 2172), de vulkaan *Poesoek Boehit* (2005), de *Si Barton* (2125) langs de westkust van het Toba-meer; de *Pertja Kiling* (1675) in Simsim, in het scheidingsgebergte tusschen Koembi en Soe-

lampi (zie beneden) en de scherpe top *Si Baoe Langit* (1200).

Rivieren.

De van den hoogen bergrand komende, in het Toba-meer uitmondende riviertjes zijn weinig in aantal en alle zeer klein. De groote rivieren ontspringen alle op de westelijke helling. Het zijn:

1. de *Laē* [1]) of *Laoe* (Karoosch) *Renoen*, ontspringende op den Oeloe Darat, stroomt in N. W. richting, door een zeer diep dal, welks benedengedeelte meestal ontaardt in een 20 tot 30 M. diepen, nauwelijks 10 M. breeden rotskoker,
2. de *Laē Si-m-belen* (d. i. groote rivier), het evenbeeld van de *Laē Renoen*; evenals deze valt ze in de *Simpang Kiri (Laē Alas)*,
3. de *Laē Koembi*, derde groote nevenrivier van de *Laē Alas*, doorstroomt in westelijke richting het Simsimgebied,
4. de *Laē Soelampi* (in haar bovenloop *Laē Ordi*), doorstroomt ook Simsim en vereenigt zich met
5. de *Tjenendang*, die uit Kelasan komt, tot de *Simpang Kanan*.

De riviertjes van Samosir — die alle naar het westen of het zuiden stroomen — zijn overtalrijk, maar zeer klein. Ze ontspringen alle aan den voet van het plateau in het daarvóór liggende heuvelterrein.

Het Toba-meer.

Het Toba-meer — 906 meter boven de zee — is het grootste bergmeer van Sumatra (1265 K.M.^{2} of ± 23 G. M.^{2}). Het ontstaan is een nog niet met zekerheid opgelost geologisch vraagstuk. Het standpunt van vroeger, dat het meer een reusachtige ingestorte krater zou zijn, schijnt niet houdbaar. Wel moet de tegenwoordige vorm wijzen op belangrijke vulkanische werkingen en schijnt er veel te zeggen voor de opvatting, dat het een door geweldige vulkanische werking afgesloten zeeboezem is. Uit vloedterrassen aan de oevers is met zekerheid op te maken, dat zijn spiegel vroeger omstreeks 150 M. hooger moet hebben gelegen. Het meer bestaat uit twee groote watervlakten, een grootere, noordelijke, komvormige, en een kleinere, in O.-W. richting gerekte, zuidelijke helft, door een ± 40 K.M. lange en op zijn smalst nog ± 3 K.M. breede straat verbonden, die het eiland Samosir van den steilen oostelijken oever scheidt. De afstand van de baai bij het schiereiland Sibolangit in het noorden tot Baligē aan den zuidelijken oever is ± 84 K.M.

Het meer heeft een belangrijke diepte, naar men wil tot 400 à 500 M. Aan de kusten is het meestal niet zeer diep, doch

---

[1]) Laē, Pakpaksch = water, rivier.

deze ondiepe strook, te beschouwen als de voortzetting van het bijna nergens ontbrekende strand, is maar zeer smal, soms nauwelijks een tiental meters; dan valt ineens de bodem steil af.

De vischrijkdom schijnt niet bijzonder groot te zijn; in dit opzicht moet het zuidelijk bekken beter zijn dan het noordelijke.

Krokodillen komen er (in tegenstelling bijv. met het Posso-meer) niet in voor.

Geologische gesteldheid.

De geologische gesteldheid is slechts in groote trekken, niet in bijzonderheden bekend. Ze is dezelfde, die voor de geheele noordelijke helft der Bataklanden — van het Karoland tot Si Lindoeng — kenmerkend is: vulkanische producten, die den ondergrond bedekken.

Het vóórtertiaire gebergte treedt in dit gebied slechts aan den dag aan de oostelijke hellingen van het randgebergte langs den westelijken oever van het Toba-meer, voorts in het Si Boeaten-gebergte, en in de bergketen van Simsim. Overigens is alles door zure eruptiefgesteenten — van ouderen en van jongeren datum — bedekt, waarbij trachitisch gesteente de hoofdrol speelt, en vooral door groote, machtige tufmassa's (kwartstrachiettuffen), die tot diep in de groote dalen doordringen, in het oosten vaak een dikte hebben van 400 tot 500 M. (vandaar de groote plateau's in het oosten), en naar het westen belangrijk in dikte afnemen, waardoor, bij mindere hoogte, de gebergten er zoo veel scherper te voorschijn treden.

Delfstoffen.

Van het voorkomen van nuttige delfstoffen is niets bekend. Op Samosir wordt een weinig bismuth gevonden.

Klimaat.

Door de hooge ligging en de begroeiing is het klimaat over het algemeen zeer vochtig en guur. Bij helder weder is er groot verschil tusschen dag- en nachttemperatuur; één waarneming te Koeta Pinang (Karostreek) gaf: 's ochtends 6 uur 55°, 's middags 1 uur 95° F.

Te Sidikalang is de gemiddelde temperatuur:

$5\frac{1}{2}$ v.m.	2 n.m.	8 n.m.
17° C. ($62\frac{5}{6}$° F.)	25° C. (77° F.)	20° C. (68° F.)

De regenval in het eigenlijke Pakpakland is zeer aanzienlijk (te Sidikalang 3200 à 3300 mM. per jaar), op Samosir veel minder (te Pangoeroeran gemiddeld ± 1350 mM. per jaar).

Begroeiing.

Het land is voor het grootste deel met oerwoud bedekt, ook de hoogvlakten, waardoor de Pakpak-hooglanden zich wezenlijk

onderscheiden van de Karo- en Toba-hoogvlakte. De boomen van de wouden in het hooggebergte zijn geheel met mossen overdekt.

Voor deze streek is zeer kenmerkend: *a.* de kamferboom *(Dryobalanops Camphora* Colebr.), die wel op de geheele west-kust van Tapanoeli voorkomt, maar nergens zoo'n goed product levert als hier; het speciale kamfergebied is Kelasan (Dairi), hoofdzakelijk het stroomgebied van de Tjenendang en de beneden-Soelampi; *b.* de benzoëboom *(Styrax benzoin* Dryand), eveneens overal voorkomend, de beste echter in het uiterste zuiden van dit gebied (Boven-Baroes, Si Manoellang), zich daar aansluitend bij het speciale benzoëgebied van het centrale Batakland (van Boven-Baroes tot Si Lindoeng). Flora

De dierenwereid is dezelfde als overal in de oerwouden op Sumatra. Olifant, rhinoceros, tapir, tijger komen hier zeer veel voor, zelfs in de onmiddellijke nabijheid van het etablissement te Sidikalang. Op den rechteroever van de Lao Renoen ontbreekt de olifant; waarschijnlijk vormt het dal dezer rivier voor hem een onoverkomelijke hindernis. Fauna.

§ 3. **Wegen; postkantoren, telegraaf- en telefoonlijnen.**

Oorspronkelijk waren er niets dan smalle bergpaadjes. Sedert de annexatie is met name het centrale gedeelte (de Kepas-hoogvlakte) van tamelijk goede paardenwegen voorzien. Belangrijk is de weg, die Sidikalang, den zetel van den controleur met Si Lalahi aan het Toba-meer verbindt (± 25 paal, pasanggrahan te Si Lalahi, brug over de Laē Renoen); verder een weg naar de Karo-dorpen, en een naar het Salak-complex (pasanggrahan te Salak), die wel zal worden doorgetrokken naar het zuiden, om aan te sluiten aan den weg, die Baroes met Toba verbindt. Deze weg valt juist buiten het hier beschreven gebied (zie het centrale Batakland). Voorts is men bezig om den weg Sidikalang—Si Lalahi door een weg om de noordpunt van het Toba-meer te verbinden met den weg Sariboe Dolok—Mēdan door het Karoland. Op Samosir is veel aan wegenaanleg gedaan, ten eerste door een verbindingsweg dwars over het eiland van Pangoeroeran naar Lontoeng, ten tweede door een weg, die, de dichtbevolkte kuststrook volgend, rondom het geheele eiland gaat. Wegen.

Te Sidikalang en te Pangoeroeran zijn hulppostkantoren gevestigd. Postkantoren, telegraaf- en telefoonlijnen.

§ 4. Plaatsbeschrijving.

De „schetskaart der Pakpaklanden" — die slechts een deel van het betrekkelijke gebied omvat — geeft wel een groote menigte dorpsnamen, maar uit niets blijkt de meerdere of mindere belangrijkheid. Hier schijnt dezelfde toestand te bestaan als in Toba, waar de dorpen zeer klein zijn, doch verscheidene te zamen een complex vormen, welks naam dan een soort landschapsnaam zou zijn. Zoo komen voor: *Paropo*-complex, *Si Lalahi*-complex, *Salak*-complex, *Parboeloean*-complex, enz. Van eenig belang zijn waarschijnlijk die plaatsen, waar markt (onan) gehouden wordt of rapatzittingen plaats hebben, maar opgaven ontbreken.

Zoo bepale zich de plaatsbeschrijving tot de vermelding van de volgende dorpen:

in de Karostreek *Batoe Redan*; in Pegagan *Koeta Osang*; in Kepas *Sidikalang*, hoofdplaats der onderafdeeling Dairilanden militaire bezetting, Chineesche handelaars, zendingsschool, ambachtsschool; in Simsim *Salak* en *Gapoek*; in Kelasan *Penegen;*

aan het Toba-meer *Paropo, Si Lalahi, Sagala, Harian, Si Hotang, Tamba, Djandji Radja*;

op Samosir *Pangoeroeran*, hoofdplaats der onderafdeeling Samosir (controleur); *Palipi* en *Nainggolan*, oudste zendingsposten van deze streek *Si Marmata, Tamiang, Lontoeng, Tomoek, Ambarita*, e.a. woonplaatsen van aanzienlijke radja's, *Parmonangan*, het hoogst gelegen dorp op de hoogvlakte van Samosir.

§ 5. Dichtheid en verdeeling der bevolking.

Slechts voor een deel van dit gebied — de onderafdeeling Dairilanden nl., zooals die in 1907 bestond — waren indertijd nauwkeurige gegevens voorhanden. Het totaal der inlandsche bevolking — Chineezen kunnen er hoogstens enkele geweest zijn te Sidikalang — bedroeg voor genoemde onderafdeeling, met inbegrip van Paropo en Si Lalahi, 20785 of ± 300 per G.M.[2]

Een andere opgaaf — van lt. Van Vuuren — vermeldt het aantal gezinnen als volgt:

Kepas	1246
Pegagan	866
Simsim	1870
Karodorpen . . , ...	1164
Si Lalahi en Paropo. . .	555
Parboeloean.	643
Kelasan	1505
Te zamen	7849

Een memorie van overgaaf (Juli 1913) kwam tot een totale bevolkingssterkte van 27.759 voor deze onderafdeeling, totdat nu de in 1920 gehouden volkstelling als resultaat opgeeft alleen voor de inheemsche bevolking (buiten Samosir) 32.956.

Samosir is zeer dicht bevolkt — nl. de kuststrook en het daarachter liggende heuvelland — inzonderheid het zuiden en westen. Men schatte het aantal bewoners op 70.000 à 75.000 op zijn minst. Bovengenoemde memorie van overgaaf gaf op: 78.150 zielen (verdeeld over niet minder dan *2236* dorpen!); de uitkomsten der laatste volkstelling wijzen aan: 83.577 inheemsche bewoners.

Voor geheel noordwest-Tapanoeli krijgt men dus omstreeks 116.000 zielen.

In het Pakpakland zijn groote stukken onbewoond, zoo het uitgestrekte oerwoud tusschen Kelasan, Si Manoellang Toroean en den westelijken bergrand van het Toba-meer; voor het overige is het nog zeer dun bevolkt.

HOOFDSTUK IV.

Het centrale Batakland.

§ 1. Ligging, bestanddeelen, grenzen, oppervlakte.

Ligging en bestanddeelen.

Onder het centrale Batakland wordt hier verstaan dat gedeelte der Bataklanden, dat ligt tusschen 1° 30′ en 2° 4′ N. B. ongeveer en tusschen 1° en 2° W. L. van Padang. Het omvat dat gebied, dat vooral vroeger (maar ook nu nog wel) „de" Bataklanden werd genoemd, en onderscheiden werd in Groot- en Klein-Toba. Voor het overgroote deel behoort hiertoe dan ook het door Toba-Bataks bewoonde gebied, nl. de landstreken Toba, Habinsaran (= Oriënt of Levant, van *binsar* = opgaan van de zon), Si Lindoeng, Hoogvlakte van Toba, de bovenlanden van Baroes, Sorkam en Si Bolga, en voorts de, den overgang tot het zuidelijk Batakland vormende, landstreken van de beneden- en midden-Batang Toroe-vallei (Ommelanden van Si Bolga, Si Mangoemban en Pahaē).

Grenzen.

De natuurlijke grenzen zijn niet overal even scherp te trekken. Zij zijn: in het noorden de zuidelijke oever van het Toba-meer, en het woeste bergland van Si Manoellang, dat de waterscheiding vormt tusschen de rivieren van Singkil en van Baroes, in het westen de Indische Oceaan, in het zuiden de Batang Toroe en het bergland van Noord-Si Pirok; in het oosten vormen de bergketens van Tano Hoeroeng in het zuiden, en van den Si Manoek-Manoek in het noorden een scherpe afscheiding, doch daartusschen strekt hét gebied zich ver oostwaarts van den, een duidelijke waterscheiding vormenden, oostelijken bergrand der Toba-hoogvlakte uit over het zeer bergachtige Habinsaran.

De administratieve grenzen zijn: in het noorden het gouvernement Oostkust van Sumatra (onderafd. Simeloengoen der afd. Simeloengoen en de Karolanden) en de onderafd. Dairilanden; in het zuiden de afd. Padang Si Dimpoean (onderafd. Angkola en Si Pirok); in het oosten de onderafd. Padang Lawas en het gouvernement Oostkust van Sumatra (Hoealoe, Asahan).

De oppervlakte van dit gebied, welks grenzen niet scherp te trekken zijn, kan slechts bij benadering worden opgegeven. Men kan ze rond schatten op ruim 8000 K.M. of een kleine 150 G.M².

§ 2. **Natuurlijke gesteldheid, klimaat, begroeiing, flora en fauna.**

Berg- en rivierstelsel in het algemeen.

Het berg- en rivierstelsel van dit gebied is zeer samengesteld en vereischt een groepsgewijze behandeling. Van een groot deel bestaan reeds voortreffelijke kaarten; van niet onbelangrijke gedeelten, als de streek tusschen Baroës en Si Lindoëng, het in 1908 ingelijfde Habinsaran e.a., bestaan ook wel, ten deele goede, kaarten, enkele punten in deze gebieden zijn ook astronomisch bepaald en vastgelegd, maar in bijzonderheden volkomen betrouwbare topograpische kaarten van deze streken zijn nog niet verschenen. Toch zijn de hoofdzaken bekend, en daardoor kan het algemeene beeld voldoende juist zijn.

Het zuidelijk deel van dit gebied (ongeveer bezuiden de lijn Si Bolga-Dolok Saoet) vertoont eenige overeenkomst met het zuidelijk Batakland (zie beneden Hst. V): aan de lengteas van Sumatra evenwijdig loopende bergketens met vorming van een langgerekte vallei (het Batang Toroe-dal). Verder noordelijk begint plateauvorming de overhand te krijgen, gepaard met sterke verbrokkeling der bergketens. Haar hoofdinrichting is nog wel ongeveer Z.O.-N.W. maar talrijk zijn de ook in andere richtingen, vooral O.-W. loopende, soms aanmerkelijk hooge en lange ruggen en waterscheidingen, gelijk uit den loop der rivieren blijkt. De meeste rivieren voeren haar water, evenals de Batang Toroe, naar den Indischen Oceaan, enkele naar de Straat van Melaka.

Het zuidelijk bergland.

De zuidelijke ketens tusschen de kust en den rechteroever van de Batang Toroe zijn over het geheel niet zeer hoog in het zuiden zelfs niet veel meer dan heuvelrijen tot 600 à 700 meter hoogte. Naar het noorden en het oosten neemt de hoogte toe tot omstreeks 1000 meter. Slechts weinige toppen bereiken grooter hoogte: de *Tor na Galang-Goeloeng* (1226), de *Dolok Si Omboen* (1240) en enkele andere. De ketens aan den linkeroever der Batang Toroe zijn over het algemeen hooger. Zij zijn te beschouwen als uitloopers van den massieven *Dolok Saoet*. Hoogten van 1200 tot 1400 meter zijn niet zeldzaam. Verder zuidwaarts tot Si Mangoemban wordt echter zelden een grootere hoogte dan 1000

meter bereikt. De hoogste toppen zijn de *Dolok Saoet* (1804), de *Dolok Si Alang* (1632) en enkele andere.

Het noordelijk bergland.

Het noordelijk bergland kenmerkt zich door een groote verbrokkeling in tal van ketens en ruggen. Het gedeelte tusschen Si Bolga en Si Lindoeng is goed bekend, dank zij de menigvuldige opnemingen in verband met den door die streek aangelegden transportweg. Ofschoon het hooger is dan het bovenbeschreven bergland, komen toch geen aanzienlijke hoogten voor, uitgezonderd de *Dolok Martimbang* (1860). Deze steekt ver boven de omringende toppen uit, waarvan enkele nauwelijks 1400 tot 1500 meter hoogte bereiken.

Het ten noorden hiervan liggend bergland van Nai Pospos is weinig bekend. Het moet zwaar bergland zijn met hooge toppen, als de *Dolok Paoeng*, en de *Dolok Oetoes* (1921). Hetzelfde geldt van het nog noordelijker gelegen bergland, dat het bovenland van Baroes inneemt en de westelijke grens der hoogvlakte van Toba vormt. Door opmetingen, in den laatsten tijd verricht, is de bekendheid met dit gebied toegenomen. Er komen veel hooge toppen voor van 1600 tot over 2000 meter hoogte, als de *Dolok Si Borboron* (± 2000, de *Dolok Pinapan* (± 2060), de *Dolok Si Goeling Ari* (± 1540).

Het oostelijk bergland.

De kern van het oostelijk bergland wordt gevormd door de keten, die den oostrand der eigenlijke Toba-hoogvlakte begrenst. Naar het noorden zet deze zich voort langs den oostelijken oever van het Toba-meer (Si Manoek-Manoek, vg. blz. 60), naar het zuiden hangt zij samen met het bergland van Tano Hoeroeng (zie Hst. VI: Padang Lawas) en de van den Hadjoran uitgaande keten, die overgaat in het grensgebergte tusschen Si Pirok en Padang Lawas (zie Hst. V: Het zuidelijk Batakland). Als westelijke uitlooper is te beschouwen het gebergte, dat den zuidelijken oever van het Toba-meer vormt; naar het oosten gaan een paar vrijwel evenwijdige ketenen, die Habinsaran in drie gedeelten (Zuid-, Middel- en Noord-Habinsaran) verdeelen, en later weer schijnen samen te loopen tot het weinig bekende heuvelland van Hoealoe, waarna ze in de vlakte verloopen. Deze ketenen zijn rijk aan hooge, soms grillig gevormde, toppen; alleen van die, welke tot de hoofdketen en den westelijken uitlooper behooren, is de hoogte nauwkeurig bekend. De merkwaardigste toppen zijn de *Si Marbalatoek*, de *Dolok Pangoeloebalang* (beide 1642), de *Dolok Si Alogo* (1606), de *Dolok Paoeng* (1784), de *Dolok Batoe Hoda* (1583),

de *Dolok Si Manoek-Manoek* (2150), de *Djandi Maria*, de *Dolok Si Haboe-Haboe*, de *Dolok Pinggol ni Bodil*, de *Dolok Soeroengan* (2113?).

Hoog-vlakten.

De boven in het kort beschreven gebergten sluiten (met uitzondering van de zuidelijke ketenen, gelijk gezegd) min of meer vlakke gedeelten in, die den naam van hoogvlakten of tafellanden verdienen. Verreweg de grootste is de Toba-hoogvlakte, bestaande uit een groot centraal stuk, de hoogvlakte van Toba in engeren zin, 30 tot 40 K.M. breed, en een noordwestelijk en zuidoostelijk deel, de vlakten resp. van *Dolok Sanggoel* (Marboen en Sait ni Hoeta) en van *Pangariboean*, door waterscheidingen van het centrale deel gescheiden. Op de vlakte (1000—1400 M. hoog) verheffen zich nog enkele op zichzelf staande toppen: de *Dolok Imoen* (1450), de *Si Tarindak* (1617), de *Dolok Si Doea-Doea* (1410).

Aan de hoogvlakte van Pangariboean sluit zich naar het Z.O. aan de niet zeer breede hoogvlakte, beter wellicht, het hoogdal, van Si Lantom, ingesloten tusschen den Dolok Saoet en den Dolok Hadjoran, en vroeger tot Si Pirok behoorende.

De landstreek Habinsaran is grootendeels feitelijk ook een hoogvlakte, door de keten van den Si Batoe Loting in twee deelen verdeeld, een zuidelijk deel, bekend als de hoogvlakte van Garoga, en een noordelijk, veel meer geaccidenteerd.

Van al deze „vlakten" geldt trouwens, dat zij dezen naam slechts verdienen in tegenstelling met de steile omringende gebergten en naar den totaal-indruk, dien zij maken. Zij worden door talrijke heuvelrijen en vaak zeer diepe en steile ravijnen doorsneden.

Dalen.

Het eenige lengtedal van beteekenis van het centrale Batakland is de vallei van de Batang Toroe. Meestal zeer smal, tusschen hooge oevers ingesloten, verbreedt het zich op enkele plaatsen tot vrij breede kommen (hoogvallei van *Si Lindoeng*, vallei van *Pangaloan*, en vlakte van *Si Mangoemban*). Laagvlakten komen niet voor, tenzij men de geheel onbewoonde moerasvlakten aan de kust, vooral dicht bij de monding van de Barang Toroe, nog tot de Bataklanden wil rekenen. Er zijn er van 100 $K.M.^2$ oppervlakte.

Rivieren.

De voornaamste rivieren zijn:

A. behoorende tot de westkust, het water afvoerende naar den Indischen Oceaan:

1. de *Batang Toroe*; deze ontstaat uit de vereeniging van verscheidende waterrijke rivieren, die op de hoogvlakte van Toba en het omringend gebergte ontspringen; de westelijke zich ver-

eenigend tot de *Aēk Si Gēaon*, de oostelijke tot de *Aēk Si Toemandi*. Deze beide rivieren vloeien in het zuidelijk gedeelte van de vlakte van Si Lindoeng samen. Na deze neemt de Batang Toroe slechts één rivier van beteekenis meer op (de *Aēk Poeli* uit Si Pirok komende, zie Hst. V), daarentegen tal van korte bergstroompjes; de voornaamste hiervan zijn de *Aēk Saroella* aan den linker-, de *Aēk Parihanan*, en de *Aēk Oeloehala* aan den rechteroever;

2. de *Aēk Loemoet*, ontspringende op den Tor na Galang-Goeloeng; bij Djaga-djaga mondt ze uit in de Baai van Tapanoeli;

3. de *Aēk Si Boeloean*, omstreeks 7 K.M. ten zuiden van Si Bolga ook in de Baai van Tapanoeli uitmondende;

4. de *Aēk Raisan*, niet ver van de Aēk Si Boeloean ontspringende, stroomt iets noordelijker door het bergland, dat Si Bolga van Si Lindoeng scheidt; zij vereenigt zich met de *Aēk Holang*, en valt onder dezen naam bij Kolang in zee;

5. de *Aēk Sorkam*, of *Aēk Si Boendoeng;* deze (en niet de *Aēk Holang*, gelijk op oudere kaarten is aangegeven) schijnt het water van de *Aēk Hoeta Goergoer* in zich op te nemen; bij Koeala Sorkam valt zij in den Indischen Oceaan;

6. de *Aēk Batoe Garigis* of rivier van Baroes, gevoed door de *Aēk Si Rahar* en de *Aēk Si Boeloean* (niet te verwarren met no. 3); ze valt bij Baroes in zee;

B. behoorende tot de oostkust, het water afvoerende naar de Straat van Melaka:

7. de *Aēk Ingoel*, ontspringende nabij Pangariboean, en verder de hoogvlakte van Garoga doorstroomende, waar ze zich met de, door tal van andere kleinere bronriviertjes (*Aēk Toehoep*, *Aēk Tandjoeng*, *Aēk Hadataran* enz.) gevoede, *Aēk Bila* vereenigt;

8. de *Aēk Bila;*

9. de *Aēk Hoealoe*, in Middel-Habinsaran, met haar voedingstakken;

10. de *Asahan-rivier*, die het water van het Toba-meer afvoert;

11. de *Aēk Silang* (bij *Bakkara*);

12. de *Aēk Halian* (bij *Baligē);*

13. de *Aēk Si Marē* (bij *Lagoe Boti*) en

14. de *Aēk na Bolon* (bij *Na Roeminda)*, die alle vier in het Toba-meer vallen.

Geologische gesteldheid.

De geologische gegevens betreffen alleen hoofdzaken, en gelden wel niet het geheele centrale Batakland, maar toch het grootste deel, nl. *a.* de landstreek van Si Bolga tot Si Pirok, *b.* het Tobaland, van het Toba-meer tot Pahaē ongeveer, en *c.* Habinsaran.

Kenmerkend voor de geologische gesteldheid van dit gebied is: 1e. het zeer weinig voorkomen van sedimentformaties, 2e. de enorme hoeveelheid *kwartstrachiet* met losse vulkanische producten (tuffen en puimsteen), en 3e. de groote ontwikkeling van andesiet zonder de aanwezigheid van (in geologischen zin) recente vulkanen. Het geheel wijst op een langdurige periode van intense vulkanische werkzaamheid, die nog niet geheel heeft opgehouden (warme bronnen zonder tal, te beginnen bij Si Poholon tot voorbij Pangaloan). De warme bronnen van Si Lindoeng onderscheiden zich van de andere in dit gebied door de overvloedige afzetting van koolzure kalk.

Graniet (van porphierachtigen aard) komt zeer veel voor tusschen Si Bolga en Taroetoeng, doch daar ook zoo goed als alleen. Het ligt, blijkens waarnemingen aan de Aēk Raisan, op leisteen. Leien komen nog voor den dag in het gebergte aan den zuidkant van het Toba-meer, en in Habinsaran.

Het tertiaire sedimentgesteente is uitsluitend *zandsteen* en wordt gevonden zuidelijk van het Toba-meer en (zoo volgens Wing Easton, maar Volz bestrijdt dit; zie o.a. die Batakländer enz. blz. 12 van den overdruk, in gedenkboek Junghuhn) in het achterland van Si Bolga. Hier komt ook kolenkalk voor met zeer weinig steenkool.

De oevers van het Toba-meer bestaan bijna geheel (de zuidelijke ten deele) uit kwartstrachiet; daarentegen bestaan al de afzonderlijke toppen op de hoogvlakte — Batoe Harang, Dolok Imoen, Si Badak, Si Tarindak, Dolok Paoeng, Martimbang (en wellicht de Dolok Saoet) — uit andesiet.

Het overige, dus de geheele hoogvlakte van Toba, de vallei van Si Lindoeng en andere dalen en valleien, bestaat uit tuffen en tufzandsteen. De bovenste lagen bevatten veel puimsteen.

Klimaat.

In het klimaat heerscht plaatselijk een groot onderscheid, zoowel wat betreft den regenval, als de temperatuur. De meeste regen valt aan de kust en in het onmiddellijk daarachter liggende bergland. Ook in het oostelijk bergland moet het veel regenen, doch opgaven daaromtrent ontbreken. Regenwaarnemingen geschieden

geregeld te *Si Bolga, Taroetoeng, Si Borong-Borong* en *Baligē*. De gemiddelde jaarlijksche regenval bedraagt daar achtereenvolgens ongeveer 4400, 1900, 2400 en 2100 m.M. Betrekkelijke droogte kan soms heerschen op de vrijwel boomlooze Toba-hoogvlakte; aan het meer en in de vlakte van eigenlijk Toba regent het weer veelvuldiger. Scherp afgescheiden moessons heeft men niet. Den minsten regenval heeft men in Januari—Februari en Juni—Augustus, den meesten in October—December; meer dan 20 regendagen per maand met over de 500 m.M. zijn dan in de westelijke streken regel.

Ook de temperatuur is zeer verschillend naar gelang van de hoogte en de ligging. Zeer warm is het kustgebied ('s ochtends ± 73° F.; 's middags ± 90°; 's avonds ± 80°); iets minder warm zijn de vlakte van Si Mangoemban en in het algemeen de als Pahaē bekende streek. Si Lindoeng heeft een eenigszins ruw klimaat met vaak groote temperatuurverschillen; op de hoogvlakten is het 's nachts meestal vrij koud, en overdag matig warm. In den regentijd en bij hevigen wind kan het erg guur zijn; de streek langs het Toba-meer heeft een vrij vast, aangenaam, soms wel wat warm klimaat, in verhouding tot de hoogte (ruim 900 M. boven de zee).

Begroeiing.

Een zeer groot gedeelte van het centrale Batakland is — in treffende tegenstelling tot de Karo- en Toba-hoogvlakten — nog met bosch bedekt, feitelijk alles met uitzondering van de hoogvlakte van Toba, van de sawahvlakten aan het Toba-meer, in het dal van Si Lindoeng en in de Batang Toroe-vallei, en gedeeltelijk van de hoogvlakten van Garoga en Si Lantom. De eigenlijke Toba-hoogvlakte is zelfs geheel boomloos te noemen (Toba na Saē). Ze is bedekt met korte alang-alang (*ri*) en andere grassoorten. Zelfs stuikgewas is hier zeldzaam. Dit komt meer voor in het zuidoostelijk gedeelte (Si Pahoetar) en op de hoogvlakte van Pangariboean, die niet zóó volslagen boomloos is. Hier zijn geheele streken met *haramoenting* (Rhodomyrtus tomentosa) en *sandoedoek* (een Melastomasoort) begroeid; ook een pandanussoort (*antoenoe)* komt hier veel voor.

Een eigenaardige vegetatie, die aan onze veenstreken doet denken vindt men op het gedeelte der Toba-hoogvlakte van Si Borong-Borong tot Dolok Sanggoel en Hoeta Matiti. De bodem blijkt hier inderdaad over een groote oppervlakte uit veenachtigen grond te bestaan.

De zwaarste bosschen vindt men in het gebergte. Jaarlijks valt ook hier echter veel hout onder den bijl der ontginners. Toch zijn dit vooralsnog kleine stukjes.

Het geheele westelijk bergland, vooral het gedeelte van Si Bolga tot Baroes (Nai Pospos, Pasariboe, Bonan Dolok en Toekka), is rijk aan benzoëboomen. Dit is *het* speciale benzoëgebied. Ook kamferboomen komen hier voor; maar minder en vooral van mindere hoedanigheid, dan in het Dairische (zie blz. 69).

Overigens ontbreken bepaalde gegevens omtrent de flora en de fauna dezer streken; beide zullen echter in het algemeen wel niet afwijken van die der overige Bataklanden. Olifanten en neushorens schijnen hier echter niet meer voor te komen. In het algemeen is door zoölogen bevonden, dat de fauna der westkust nogal verschilt van die der oostkust (zie blz. 54), vooral iets armer is. Ze is echter niet zoo goed onderzocht en men vermoedt, dat een grondig onderzoek het aantal van de op de oostkust wel, op de westkust niet voorkomende diersoorten, belangrijk zou reduceeren (Schneider, Forschungsr. blz. 167). Flora en fauna.

§ 3. **Wegen; postkantoren, telegraaf- en telefoonlijnen.**

Ten deele als gevolg van de terreinmoeilijkheden, ten deele als gevolg van het tot voor kort ontbreken van de behoefte aan afvoer in het groot van uitvoerproducten, had het centrale Batakland geen groote wegen, uitgezonderd het deel van den grooten postweg Si Bolga-Fort de Kock, dat binnen dit gebied valt. In den laatsten tijd (met name sedert 1911) is echter veel voor verbetering der wegen gedaan, en zijn een paar belangrijke verbindingswegen aangelegd, zoowel om den afvoer van handelswaren als om het verkeer met pas ingelijfde streken (Habinsaran) te bevorderen. De groote hoofdverbindingswegen zijn in zoo'n voortreffelijken staat, dat zij voor auto-verkeer alleszins geschikt zijn. Wegen.

De hoofdwegen zijn:

1. de groote postweg (blz. 7), van Si Bolga tot Batang Toroe ($38^1/_2$ paal) in dit gebied gelegen,
2. de voortreffelijke auto-weg Si Bolga-Taroetoeng (48 paal) met schilderachtige serpentine en een paar tunnels, welke weg een voortzetting vindt in:
3. de weg Taroetoeng — Si Borong-Borong — Porsēa en zoo verder door Oeloean naar de grens van Sumatra's Oostkust, in aansluiting aan den „Toba-weg", boven (blz. 63) vermeld.
4. de weg Si Borong-Borong — Baroes (over Hoeta Matiti, Pintoe Bosi en Toekka),

5. de weg Taroetoeng — Si Mangoemban (35 paal) over Pansoer na Pitoe en Pangaloan, een schakel in den weg Taroetoeng — Si Pirok — Padang Sidimpoean. Naast deze hoofdwegen vindt men nog verschillende meer of minder goede wegen, met name op de Toba-hoogvlakte waar Si Borong-Borong een belangrijk knooppunt vormt.

Spoor- of tramwegen vindt men hier nog niet. Van particuliere zijde (Tapanoeli-Mij). waren de voorbereidingen tot den aanleg van een smalspoor-trambaan Si Bolga — Batang Toroe reeds tamelijk ver gevorderd, toen de Regeering de zaak ter hand nam en — in verband met verdere spoorwegplannen — er een breedspoor- trambaan wilde aanleggen. Door den oorlog en de daarop volgende malaise is er helaas van de zaak niets gekomen.

Het verkeer op het Toba-meer is zeer levendig geworden. Ook particuliere ondernemers onderhouden geregelde diensten met motor-booten.

Hotels, pasanggrahans.

Hotels zijn te Si Bolga en te Baligē. Pasanggrahans vindt men te Si Bolga, en voorts langs weg 1 te Loemoet ($25^1/_2$ paal) en te Batang Toroe ($38^1/_2$ paal van Si Bolga); in weg 2 te Pagaran Pisang (29 paal van Si Bolga); in weg 3 te Taroetoeng, te Si Borong-Borong ($17^3/_4$ paal van Taroetoeng), te Baligē ($32^1/_2$ paal van Taroetoeng); in weg 5 te Pangaloan ($21^1/_2$ paal van Taroetoeng) en te Si Mangoemban (35 paal van Taroetoeng).

Voorts zijn er een pasanggrahans te Baroes, Toekka en Hoeta Matiti, en te Si Pahoetar (weg Si Borong-Borong — Pangariboean).

Post-kantoren.

Post- en telegraafkantoren zijn er te Taroetoeng, te Si Bolga en te Baroes, hulppostkantoren te Si Borong-Borong, Baligē en Porsēa.

Telegraaf- en telefoonlijnen.

De telegraaflijn van Si Bolga naar Baroes loopt langs de kust; die van Si Bolga naar Padang Si Dimpoean en verder, langs den onder 1 genoemden grooten postweg (ook door een kabel is thans Si Bolga met Padang telegrafisch verbonden); die van Si Bolga naar Taroetoeng langs den onder 2 genoemden weg. Telefoonlijnen zijn er van Si Bolga over Taroetoeng naar Baligē, en van Si Bolga naar Padang Si Dimpoean. Er bestaan plannen tot den aanleg van een telefoonnet in Tapanoeli.

§ 4. Plaatsbeschrijving.

De belangrijkste plaatsen liggen aan de kust. Zij kunnen om de gemengde bevolking eenerzijds nauwelijks tot de Bataklanden gerekend worden, maar zijn daarmee anderzijds door bestuurs- en handelsbetrekkingen nauw verbonden.

Deze kustplaatsen zijn:

Si Bolga, sedert 1906 (opnieuw; vroeger tot 1885) hoofdplaats der residentie Tapanoeli, post-, telegraaf- en telefoonkantoor, woonplaats (behalve van den resident) van een assistent-resident-secretaris, en een controleur; steenen havenhoofd, prachtige baai, veilige ankerplaats, vrij levendige handel, vooral met de Straits-Settlements, fraaie (na de branden van 1899 en 1913) nieuwe „pasar", een Europeesche, een Hollandsch-Inlandsche en een inlandsche gouvernementsschool, gevangenis. Door de assaineering is Si Bolga van een om malaria berucht oord tot een gezonde verblijfplaats geworden.

Het aantal inwoners van het *onderdistrict* (dat dus meer omvat dan het „stadje") bedraagt volgens de uitkomsten der laatste volkstelling (1920): 189 Europeanen, 17.733 Inlanders, 1042 Chineezen, 12 Arabieren en 89 andere vreemde Oosterlingen, samen dus 19.065 zielen. Hiervan wonen in de „kotta" 187 Europeanen, 4.547 inlanders en 1011 vreemde Oosterlingen, samen 5.822.

Sorkam, aan den mond der Aēk Si Boendoeng, eenige handel en vischvangst; *Baroes*, (± 1000 inwoners; in 1905 924 „inlanders" alleen op de „pasar Batoe Garigis" d. i. het eigenlijke „stadje" Baroes), open reede, zoodat Europeesche vaartuigen slechts bij goed weer kunnen ankeren ($^1/_2$ à $^3/_4$ uur roeiens uit den wal), 20 M. lange pier voor inlandsche vaartuigen, vrij belangrijke, na een tijd van achteruitgang weer toenemende, handel (uitvoer vooral van benzoë naar Semarang); woonplaats van een controleur.

In het binnenland zijn buiten de bestuurszetels, waar zich steeds een min of meer groote „pasarbevolking" concentreert, geen eigenlijke groote plaatsen. De als zoodanig te vermelden zijn feitelijk *complexen* van meestal zeer kleine, alle een afzonderlijken naam dragende, dorpen. De gebezigde naam is meestal die van een soort landschap.

Vele plaatsen ontleenen voorts hare beteekenis aan de vestiging van een zendingspost (zie Afd. IV Hst. VI).

De voornaamste plaatsen zijn:

Taroetoeng, hoofdplaats der afdeeling Bataklanden, 1259 inwoners, aan den westrand der hoogvallei van Si Lindoeng, 1000 M. boven den zeespiegel, zetel van een assistent-resident en van een civiel gezaghebber; post- en telegraafkantoor, militair kampement, drukke Zaterdags-markt;

Pēa Radja, ($^1/_4$ uur gaans van Taroetoeng) grootste zendings-

gemeente der Bataklanden, fraaie nieuwe kerk met twee torens, groot zendingshospitaal, particuliere (zendings-) Hollandsch-Inlandsche school.

Si Poholon, groot seminarie (vroeger te Pansoer na Pitoe) tot opleiding van inlandsche onderwijzers voor de zendingsscholen en van „pandita Batak" (inlandsche leeraars); verdere belangrijke zendingsposten in Si Lindoeng en in Pahē zijn: *Hoeta Barat, Si Morangkir,* (met fraaie kerk), *Onan Kasang* en *Pangaloan;*

Si Borong-Borong, in het centrum der hoogvlakte van Toba; controleur, kruispunt van wegen; neemt toe in bloei; drukke Dinsdagsmarkt.

Baligē, aan het Toba-meer, controleur, drukke Vrijdagsmarkt, hulppost- en telegraafkantoor, ligplaats van het Gouvernements-motorbootje;

Lagoe Boti, industrieschool der Rijnsche zending; in de nabijheid *(Hoeta Salem)* leprozenhuis en *(Hoeta Efata)* asyl voor blinden.

Na Roemonda (voorheen *Si Antar* genoemd); de kweekschool voor inlandsche onderwijzers voor de zendingsscholen (vroeger school voor zoons van hoofden) is opgeheven; in de gebouwen is thans een particuliere Hollandsch-Inlandsche school gevestigd.

Porsēa, belangrijke pasar, groote brug over de Asahanrivier; hulppostkantoor.

Dichtheid en verdeeling der bevolking.

De inlandsche bevolking van het centrale Batakland kon tot vóór 1920 slechts geschat worden, omdat 1°. na 1905 (over welk jaar de cijfers ten deele ook nog op schattingen berusten) de bevolking zeer waarschijnlijk was toegenomen; 2°. de bevolking van vele der juist na 1905 ingelijfde landschappen òf nog niet geregistreerd was, òf, zoo dit al het geval mocht zijn, daaromtrent, met uitzondering van Habinsaran, geen cijfers bekend waren. De schatting kon echter niet ver van de werkelijkheid zijn, omdat ze gecontroleerd kon worden door langs anderen weg verkregen cijfers: de voor een groot deel nauwkeurige, en voor slechts een gering deel op schatting berustende, opgaven van de verschillende zendingsressorten in dit gebied. Nam men bij toetsing de veranderde staatkundige indeeling in aanmerking, om de cijfers vergelijkbaar te maken, dan trof de groote overeenkomst tusschen de opgaven der Regeering en die der zending. De totaaluitkomsten, resp.

rond 248.000 en 228.000 stemden ook zeer goed overeen, daar bij de Regeeringscijfers nog voorkwamen de cijfers voor Baroes en (ten deele) van Habinsaran, die het verschil van rond 20.000 voldoende verklaarden.

De vermeerdering in 1910 met rond 90.000 na 1900 (1902? Enc. van N.-I.) kwam voor een groot deel op rekening van gebiedsuitbreiding; ten deele wellicht ook van betere telling en eindelijk ook van geboorte.

De bevolking per G. M.^{2} was ongeveer 2000. In verhouding tot andere gedeelten van de Bataklanden (vg. blz. 58, 64 en 71) is dit een zeer hoog cijfer. Neemt men nog in aanmerking, dat een vrij groot gedeelte zoo goed als onbewoond, een ander aanzienlijk gedeelte zeer dun bevolkt is, dan wijst dit op belangrijke centra met dichte bevolking. De vallei van Si Lindoeng is zelfs overbevolkt.

Andere dichtbevolkte streken zijn de sawahvlakten rondom den zuidoosthoek van het Toba-meer (Baligē—Oeloean); vrij dicht bevolkt sommige goed bevloeide streken der hoogvlakten (Boetar, Garoga e. a.), de sawahvlakte bij Pangaloan, Aēk Botik en Djandji Angkola; minder dicht de overige gedeelten der hoogvlakten en de strook langs den grooten weg Si Bolga—Batang Toroe.

Bepaald dun bevolkt, om niet te zeggen *grootendeels onbewoond*, is het geheele bergland om den Dolok Saoet, en de bergketens van den Barisan, inzonderheid de zuidelijke, ten W. van de Batang Toroe gelegen.

Thans zijn de uitkomsten der volkstelling van 1920 bekend. Aan de hand van die opgaven kan het volgende overzicht worden gegeven:

	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde Oosterlingen.
Afdeeling Si Bolga . . .	230	29.318	1098
„ Bataklanden . .			
Onderafdeeling Baroes . .	10	38.317	328
„ Hoogvlakte van Toba .	25	74.615	12
„ Toba . .	69	125.610	99
„ Si Lindoeng	123	85.446	97
	457	353.306	1634

De drie bevolkingsgroepen samen 355,397, een aanzienlijke vermeerdering dus, vergeleken bij de opgaaf hiervoor van 248.000.

HOOFDSTUK V.

Het zuidelijk Batakland.

§ 1. Ligging, bestanddeelen, grenzen, oppervlakte.

Ligging en bestanddeelen.

Uit aardrijkskundig oogpunt behoort onder het zuidelijk Batakland verstaan te worden dat deel van de residentie Tapanoeli, dat ten zuiden van den Loeboek Raja en ten westen van het randgebergte der Padang Lawas ligt en door Bataks wordt bewoond. Evenwel zal ook Si Pirok, dat administratief en ethnographisch met Angkola één geheel uitmaakt (uitgezonderd weer de landschappen Si Mangoemban en Si Lantom, die sedert 1907 resp. bij de onderafdeelingen Si Lindoeng en Hoogvlakte van Toba zijn gevoegd) hierbij gerekend worden, zoodat het te behandelen gebied ligt tusschen 30′ en 1° 50′ N.B. ongeveer en tusschen 1° 30′ en 25′ W.L. van Padang. Feitelijk is het dus de afdeeling Padang Si Dimpoean, met uitzondering van Padang Lawas, doch met de tot de onderafdeeling Natal (beter Natar) en Batang Natal behoorende landstreek Moeara Soma.

Natuurlijke grenzen.

De natuurlijke grenzen zijn dus: in het noorden de benedenloop van de Batang Toroe, de Loeboek Raja en de zuidrand van de hoogvlakte van Si Pirok; in det oosten de bergketen, deel uitmakende van het, heel Sumatra in zijn lengteas volgend, Barisangebergte; in het zuiden het deels boomlooze heuvelland, deels zwaar begroeide hooge bergland, dat de breede waterscheiding vormt tusschen de Batang Gadis en de verschillende bergriviertjes van de Padangsche Bovenlanden; in het westen de westelijke parallelketen van de Barisangebergte en (voor een klein gedeelte) de Indische Oceaan. (De grenzen van Si Pirok worden beneden afzonderlijk opgegeven).

Administratieve grenzen.

De administratieve grenzen, die alleen maar voor zoover ze zeker zijn op de topographische kaarten voorkomen, vallen in hoofdzaak met de natuurlijke samen. De eenige uitzondering is, als boven vermeld, Si Porok en een klein deel van Angkola, dat ten noorden van den Loeboek Raja ligt. Ze zijn dus: in het

noorden de afdeeling Si Bolga, de afdeeling Bataklanden (onderafd. Si Lindoeng) en de onderafd. Hoogvlakte van Toba; in het oosten de onderafdeeling Padang Lawas en de residentie Sumatra's Westkust; in het zuiden de residentie Sumatra's Westkust (afdeeling Loeboek Sikaping); in het westen de onderafdeeling Natal en Batang Natal.

De oppervlakte van de *geheele afdeeling* Padang Sidimpoean wordt opgegeven als te zijn rond 18.000 K.M.² of 328 G.M.². Dan moet de oppervlakte van het hier behandelde stuk — ongeveer de helft — zijn ± 160 G.M.², of ongeveer 3 maal de provincie Zuid-Holland). Oppervlakte.

§ 2. **Natuurlijke gesteldheid, klimaat, begroeiing, flora en fauna.**

Laat men Si Pirok buiten beschouwing, dan bestaat dit gansche gebied uit twee evenwijdig aan elkaar, ongeveer Z.O.-N.W. loopende bergstelsels, waartusschen een in het noorden en zuiden smal, naar het midden afloopend en zich verbreedend, dal van omstreeks 110 K.M. lengte, waarin kortere en langere dwarsdalen uitloopen. Het hydrographisch stelsel is daardoor in hoofdzaak duidelijk: zoowel van het N.W. (Angkola) als van het Z.O. (Pahantan) komt een groote rivier (resp. de Batang Angkola en de Batang Gadis of Aēk Godang), die elkaar in het midden in de daar vrij breede vlakte ontmoeten en na haar vereeniging een uitweg moeten zoeken door het laagste gedeelte van den bergwand, hier de westelijke keten. Hier moet dan ook vroeger een meer geweest zijn, dat allengs kleiner werd naarmate het water gemakkelijker zijn weg door de heuvels vond. De uitweg is echter niet ruim, vandaar dat hier een uitgestrekt moeras van Si Hēpēng tot Malintang Djoeloe (14 paal = 21 K.M.) is overgebleven, bron van de vele gevallen van koorts in deze streek. Berg- en rivierstelsel in het algemeen.

De voornaamste toppen in de oostelijke bergketen zijn van Noord naar Zuid: de *Tangga Batoe* (1200), de *Adian Oerat* (1230), de *Dolok Si Doea-Doea* (1326) in Angkola; de *Dolok Batoe Marbolang* (1537), de *Malēa* (2014), de *Tor Sopo Oentjim* (2199) in Groot-Mandailing; de *Dolok Toedjoe* (1878), de *Hoelaboe* (2172) in Klein-Mandailing. Hier overgaande naar het westelijk bergstelsel van Zuid naar Noord: de *Tor Pangolat* (1725) en de *Goenoeng Malintang* (1983), de *Tor Si Banoerang* Bergen.

(1705) in Klein-Mandailing; de *Sorik Marapi* (2145) in Groot-Mandailing; de *Si Kadoedoek* of *Sandoedoek* (1382), de *Tor Si Dohar-Dohar* (1872) en de *Dolok Pontas* (1163) in Batang Natal.

De keten verloopt nu in heuvelland met toppen van omstreeks 500, 600 en 700 M., en het is hier, dat de Batang Gadis, na vereeniging met de Batang Angkola, zich een uitweg baant. Aan de overzijde der Batang Gadis, langs den westelijken oever der Batang Angkola, is het bergland weer vrij hoog. Hier de *Dolok Boroe Toba* (1313).

Rivieren.

De belangrijkste rivieren zijn:

1. de *Batang Angkola,*
2. de *Batang Gadis (Aēk Godang);* beide vereenigen zich (blz. 85) tot de *Batang Gadis* of rivier van Singkoeang, die bij Singkoeang in den Indischen Oceaan valt,
3. de *Batang Natal,* die bij Natal in den Indischen Oceaan valt, en
4. de *Batang Loeboe* of *Aēk Loeboe,* die op den Sorik Marapi ontspringt, en in de Rokan Kanan (groote rivier van de oostkust) uitmondt.

Al deze rivieren zijn rijk aan visch; de Batang Gadis en de Batang Natal zijn goudhoudend.

De zijrivieren van deze beteekenen niet veel. De belangrijkste zijn die van de Batang Angkola en van de Batang Gadis.

De voornaamste zijrivieren van de Batang Angkola zijn

1. de *Batang Ajoemi* en
2. de *Batang Koemal,* beide komende van den Loeboek Raja.

De voornaamste zijrivieren van de Batang Gadis zijn:

1. de *Batang Poengkoet,* die op den Hoelaboe ontspringt,
2. de *Aēk Pohon,* die op den Dolok Tandjoe ontspringt,
3. de *Aēk Mata,* en
4. de *Aēk Ranto Poeran,* die alle in de Batang Gadis vloeien vóór haar vereeniging met de *Batang Angkola.*

Na deze vereeniging monden nog in de Batang Gadis (rivier van Singkoeang) uit:

5. de *Aēk Parlampoengan,* komende van den Si Dohar-Dohar, en
6. de *Batang Salai,* komende uit het district Si Ondop.

Si Pirok.

Si Pirok vormt min of meer een op zich zelf staand aardrijkskundig geheel. De natuurlijke grenzen zijn: in het westen de Batang Toroe; in het noorden de Aēk Poeli (of de daarachter liggende Dolok Saoet) en de Dolok Hadjoran; in het oosten het rand-

gebergte van Padang Lawas; in het zuiden ontbreekt een duidelijke natuurlijke grens, behalve in het westelijk deel, waar men de Aĕk Si Raboen als zoodanig kan aanmerken.

Berg- en riviersteIsel van Si Pirok.

Het bestaat hoofdzakelijk uit: *a.* een hoogvlakte of hoogvallei, die van Si Pirok in engeren zin, in het westen, noorden en oosten afgesloten door gebergten, in het zuiden door een betrekkelijk geringe bodemverheffing, die evenwel de waterscheiding tusschen de oost- en de westkust vormt, en *b.* een betrekkelijk nauw dal, dat de verbinding vormt met de hoogvallei van Si Lantom (blz. 75 en 84). De vallei van Si Pirok helt in algemeenen zin van Z. naar N., die van Si Lantom van N. naar Z. Het water der beide valleien vereenigt zich daardoor in bovengenoemd dal en vloeit van daar naar het westen af, naar de Batang Toroe; het oostelijk bergland, de Harangan, bestaat uit eenige parallel loopende ketens.

Bergen van Si Pirok.

De voornaamste bergen zijn: in het zuidwesten en westen de *Si Boeal-Boeali* (1819), hoogste top van het gebergte van dien naam, de *Dolok na Tambang* (1210) en de *Dolok Sanggoel* (1055) in het *Pangarambangan-gebergte;* in het oostelijk randgebergte, dat zeer grillig en steil is, de *Tampoeloen Andjing* (2009), de *Dolok Si Idjoek* (1601), de *Dolok Si Pipisan* (1562), de *Dolok na Bara* (1420), de *Djamboer ni Bĕgoe* (1300), de *Dolok Sordang* (1368).

Rivieren van Si Pirok.

De voornaamste (hoewel nog altijd kleine) rivieren van Si Pirok zijn:

1. de *Aĕk Si Goeti*, ontstaande uit eenige kleine beekjes, die op den Tor na Godang en op den Si Boeal-Boeali ontspringen; noordwaarts stroomende door de hoogvallei van Si Pirok, neemt zij rechts veel kleine stroompjes, en links o.a. de *Aĕk Sagala* op,

2. de *Aĕk Madoras*, ontstaande uit tal van kleine bergstroompjes van den Dolok Hadjoran en den Dolok Saoet (blz. 73), zuidwaarts stroomende door de hoogvallei van Si Lantom,

3. de *Aĕk Poeli*, ontstaan uit de samenvloeiing van de Aĕk Si Goeti en de Aĕk Madoras bij Binanga na Toloe; zij stroomt westwaarts en komt spoedig in het tot het centrale Batakland behoorende landschapje Si Mangoemban; zij valt in de Batang Toroe (blz. 75),

4. de *Aĕk Hambiri*, en

5. de *Batang Iloeng na Godang;* de beide laatste vloeien af naar Padang Lawas.

Geologische gesteldheid.

Oudere sedimentgesteenten, die waarschijnlijk de basis vormen, waarop jongere formaties rusten, komen meestal slechts over betrekkelijk kleine gedeelten voor den dag. Een uitzondering maken: *a*. het noordelijk gedeelte van de Malēa-keten, dat, te beginnen ongeveer bij den top van dien naam, uit *leisteen* bestaat; *b*. de daaraan evenwijdig loopende keten van den Si Doea-Doea, aan de andere zijde van het dal der Batang Angkola, eveneens uit leisteen opgebouwd; *c*. het bergland, waardoor de Batang Gadis zich, na haar vereeniging met de Batang Angkola, een weg baant; dit bestaat uit *zandsteen*. Wat de eruptiefgesteenten betreft, het zuidelijk deel van de Malēa-keten tot aan de grens met de Padangsche Bovenlanden bestaat uit *graniet;* slechts hier en daar komt het oudere gesteente (leisteen) voor den dag.

De aan de andere zijde van het Batang Gadis-dal liggende keten is feitelijk een groote vulkaanmantel. De Sorik Marapi is een nog werkzame vulkaan, doch ook de Hoelaboe, de Malintang en de Si Kadoedoek zijn van meer of minder zuiver vulkanischen oorsprong. De heuvelreeksen van Padang Si Dimpoean, de richting van den grooten weg naar Si Bolga volgend, bestaan alle uit oud *andesiet*.

Een geheel bijzondere formatie vult het lange dal van de Batang Angkola en de Batang Gadis; het is zoogenaamd *meer-diluvium*.

Delfstoffen.

Goud komt voor overal in het diluvium, waar dit niet vulkanisch is. Het is waarschijnlijk het eenige metaal, dat, met kans op winst, op Europeesche wijze kan worden gewonnen. Tin(?) en lood zijn vroeger door inlanders wel gewonnen. Dit laatste bij Tandjoeng Baringin noordelijk van Moeara Si Pongi. Nu komt het niet meer voor.

Koper (koperkies en malachiet) komt ook voor in Klein-Mandailing (Hoeta Poengkoet, Tambang Obi en aan den weg Moeara Si Pongi—Pahantan); evenzoo ijzer (ijzerglans met magneetijzer), maar niet loonend voor exploitatie op westersche wijze. Steenkolen komen voor van goede kwaliteit, maar in dunne lagen en uiterst kleine hoeveelheid. Zwavel vindt men in groote hoeveelheden op den Sorik Marapi.

Klimaat.

De gegevens betreffende het klimaat zijn slechts schaarsch. De regenval wordt opgenomen te Padang Si Dimpoean, Hoeta Nopan, Panjaboengan en Moeara Soma. De gemiddelde jaarlijksche regenval te Padang Si Dimpoean is 2217 mM. (over 29 jaren),

en te Hoeta Nopan 2287 mM. (over 26 jaren). De minste regen valt in Juni en Juli, de meeste van October tot December.

In het klimaat heerscht plaatselijk veel verschil. De hoogvallei van Si Pirok en het tamelijk hooge Klein-Mandailing (met Pahantan) zoomede Batang Natal hebben een vrij koel klimaat. Angkola en Groot-Mandailing zijn over het geheel vrij warm. Scherp begrensde moessons heeft men niet.

De gegevens omtrent temperatuur bepalen zich tot een paar mededeelingen bij Müller en Horner: Pidjor Koling (Angkola) 's ochtends $6^1/_2$ uur 21° C., 's namiddags 3 uur 28,9° C., 's avonds 7 uur 23,9°; te Panjaboengan (toen nog Fort Elout) 's namiddags 2 uur, 2 uur 35 min. en 4 uur resp. 24° R., 24, 2° R. 24,7° R. (30° C.; 30,25 C., 30,9° C); te Tambangan Djaē, 's namiddags 3 uur en 6 uur resp. 26,3° C. en 23° C.; te Hoeta Nopan 's namiddags 2 uur 10 min. 23,8° C.; te Botoeng (Kl.-Mand.) gemiddeld 22,5° C., 's ochtends 6 uur 18.6° C.

Voor Si Pirok vindt men als laagste temperatuur 's ochtends 68° F. (20° C.), als hoogste overdag 86° F. (30° C.).

Verreweg het grootste deel van het zuidelijk Batakland is met bosch bedekt; inzonderheid geldt dit van het bergland van Si Pirok, Angkola en Groot-Mandailing; in Klein-Mandailing zijn de bergen, vooral langs het dal van de Batang Gadis, voor een grooter of kleiner deel ontwoud, en met *padang* (= alang-alang) begroeid, verder heeft men nog uitgestrekte strandbosschen in West-Angkola en echt oerwoud in de moerassige vlakte rondom de samenvloeiing van de Batang Gadis en de Batang Angkola. Dit gaat langzamerhand over in minder dicht bosch, met overvloedige grasbegroeiing, de zoogenaamde *djalangans* (weidegronden) van Beneden-Angkola en Groot-Mandailing. Begroeiing

Monographieën over flora en fauna ontbreken. De gegevens bepalen zich hoofdzakelijk tot eenige opgaven betreffende Mandailing. Flora.

Als grassoorten vindt men vermeld: *roempoet banto, roempoet manis, ilalang, pingping, galoga.*

Timmerhout leverende boomen: *lagan, bania, bintangoer, hajoe radja, andolok, djior, hapinis, ingoel, modang, maranti.* Getah leverende boomen: *balam tambaga, balam boeboer, baringin, gitan* en *hodjē.* Kamfer- en benzoëboomen komen voor, doch zijn schaarsch. Bamboesoorten: *boeloe aoer doeri, boeloe soma, — sorik, — poring, — tolang* en *— gading.*

Wild en ander gedierte komt in de bosschen zeer veel voor. Fauna.

Genoemd worden: de olifant, de rhinoceros, de tapir, de tijger, de beer, het hert, het dwerghert, de steenbok, de orang-oetan e.a. aapsoorten, het wilde varken, de eekhoorn, de moesang, de luiaard, het schubdier, de vledermuis (in soorten).

Veelvuldig voorkomende vogels zijn: de kiekendief, de uil (in soorten), de neushoornvogel, de duif (in soorten), de specht, de ijsvogel, de zwaluw, het rijstdiefje, de snip, het boschhoen, de eend, de fazant, de colibrie(?) enz.

Verder vindt men de bekende kruipende dieren, insecten, vlinders enz. Als bijzonderheid worden vermeld 1 à $1^1/_2$ M. lange regenwormen. Onder de visschen kent men vooral de paling, de aal en de (alleen met inlandsche namen genoemde) *ihan mēra, lampoeng, haroeting, limbat, intjor, haloe.*

§ 3. **Wegen; postkantoren, telegraaf- en telefoonlijnen.**

Het zuidelijk Batakland heeft verscheidene goede, ten deele zelfs prachtige wegen. De voornaamste zijn:

Rijwegen. 1. de door gedeeltelijke omlegging aanmerkelijk verbeterde auto-weg van Si Dimpoean naar Si Bolga, waarvan bijna 20 paal (1 paal = 1500 M.) in deze afdeeling liggen;

2. de bijna aldoor stijgende rijweg van Padang Si Dimpoean over Pargaroetan naar Si Pirok ($25^1/_2$ paal);

3. de bijna geheel vlakke en rechte, alleen van paal 53 tot paal 67 vrij zware en sterk kronkelende, rijweg van Padang Si Dimpoean over Panjaboengan (paal 49) en Hoeta Nopan (paal 75) naar Moeara Si Pongi (paal 89) (en verder naar Sumatra's Westkust) met een zijweg van paal 58 naar Tano Bato; deze wegen zijn niet alleen voor rijtuigen geschikt, maar verkeeren in zoo'n goeden staat, ook wat de bruggen betreft, dat ze in September 1908 voor het automobielverkeer konden worden opengesteld.

Goede rijwegen zijn nog:

4. een zijweg van weg 1 van paal 2 naar Losoeng Batoe en Saboengan Djaē en Saboengan Djoeloe;

5. het verlengde van weg 2 van Si Pirok naar Boenga Bondar (± 4 paal);

6. Het verlengde van weg 2 van Si Pirok naar Si Mangoemban (een deel van den weg Taroetoeng—Si Pirok, zie boven blz. 80).

7. het verlengde van weg 3 van Moeara Si Pongi naar Pahantan (bijna 9 paal).

Karrenwegen. Behalve deze rijwegen heeft men nog karrenwegen, hoofd-

zakelijk indertijd aangelegd voor het vervoer van koffie. De voornaamste zijn:

8. een zijweg van weg 2, die bij paal 11 naar Padang Lawas afbuigt;

9. eveneens een zijweg van weg 2, van paal 23 naar Baringin, Padang Matinggi en Paraoe Sorat;

10. het verlengde van weg 2 van Si Pirok naar Aēk Latong tot Rambas Si Toras;

11. het verlengde van weg 5 van Boenga Bondar noordwaarts over Arsē tot Si Pogoe;

12. een zijweg van weg 3 van Panjaboengan naar Goenoeng Baringin;

13. de weg van Tano Bato naar Natal;

14. een zijweg van weg 3 van Moeara Si Poengkoet stroomopwaarts langs de Batang Poengkoet.

Zeer talrijk zijn voorts de paardenwegen (rijpaden); veel dorpen zijn onderling door rijpaden verbonden. Belangrijk uit het oogpunt van verkeer zijn: Paardenwegen.

15. de zoogenaamde Loeboe-weg, van de zoogenaamde Sirpang (tweesprong), op den weg van Panjaboengan naar Tano Bato, dicht bij de plaats, waar die weg door de Aēk Godang gesneden wordt, tot Raroe, waarlangs de post per pikoelpaard vervoerd werd; hierdoor snijdt men het stuk van paal 53 tot paal 67 van den grooten transportweg (weg 3) af; ook de telegraaflijn Padang Si Dimpoean—Fort de Kock volgt dezen weg;

16. de weg van Hoeta Radja (Goenoeng Baringin) in Groot-Mandailing naar Rao-Rao Dolok in Klein-Mandailing (voor een gedeelte voetpad).

17. het verlengde van weg 11 van Si Pogoe over Si Mangambat naar het landschap Si Lantom;

18. de verbindingsweg tusschen de wegen 10 en 11 van Pagaran Djoeloe naar Bondar Sampoeloe.

19. een weg van Boenga Bondar naar Liang en verder de „Harangan" (blz. 87) in.

Voetpaden zijn natuurlijk in een bergland overtalrijk. Van belang voor het verkeer zijn de verschillende paden naar Padang Lawas, o. a. die uit Groot-Mandailing van Goenoeng Baringin, Si Aboe en Si Hēpēng. Voetpaden.

Pasanggrahans (logeerhuizen voor reizende ambtenaren en voor particulieren, mits dezen een schriftelijke vergunning van Pasanggrahans.

het hoofd van gewestelijk bestuur hebben) vindt men aan al de belangrijke wegen; aan weg 1 te Batang Toroe (blz. 75), te Si Tindjak en te Padang Si Dimpoean; aan weg 2 te Si Pirok (verlaten controleurswoning); aan weg 3 te Saroe Matinggi, te Si Aboe, te Panjaboengan, te Aĕk Godang, te Tano Bato, te Raroe, te Moeara Si Pongi; aan weg 6 te Si Mangoemban (zie boven, blz. 80); aan weg 7 te Pahantan; aan weg 13 te Sopo Tindjak en te Moeara Soma: aan weg 14 te Hoeta Godang.

Bruggen enz.

In de voorname wegen liggen goede bruggen van ijzer, steen, hout of bamboe, en tal van groote en kleine steenen duikers. Allengs worden de nog slechts zeldzame tijdelijke bruggen door permanente vervangen. De voornaamste zijn: de twee groote ijzeren bruggen over de Batang Angkola, de eerste ruim 2 paal van Padang Si Dimpoean, de andere bij Saroe Matinggi; de fraaie hangbrug over de Batang Gadis bij Aĕk na Bontar, de brug over de Batang Ajoemi te Padang Si Dimpoean, die over de Ranto Poeran (bij Goenoeng Toea), die over de Aĕk Pohon (bij Pidoli Dolok), en vier bruggen over de Aĕk Si Ngolot.

Postkantoren, telegraaf- en telefoonlijnen.

Er zijn twee postkantoren in dit gebied, het post- en telegraafkantoor te Padang Si Dimpoean, en dat te Batang Toroe. Voorts hulppostkantoren te Si Pirok, Koeta Nopan en Moeara Si Pongi.

De telegraaflijn Padang Si Dimpoean — Si Bolga en Padang Si Dimpoean — Fort de Kock volgt bijna geheel den grooten postweg. De telegraaflijn naar de oostkust (Tandjoeng Balai in Asahan) volgt voor dit gebied weg 2 tot paal 11 en daarna den zijweg 7.

Langs den grooten postweg loopt ook een telefoonlijn, ten dienste van het Bestuur. De pasanggrahans (behalve daar waar een controleur is) zijn daarbij aangesloten.

§ 4. **Plaatsbeschrijving.**

De voornaamste plaatsen zijn:

in Angkola *Padang Si Dimpoean*, 3240 inwoners, ongeveer 200 M. boven de zee, aan de Batang Ajoemi, zetel van den assistent-resident der afdeeling, woonplaats van den controleur der onderafdeeling Angkola en Si Pirok, militair kampement, gevangenis, gouvernements Hollandsch-Indische school, inlandsche gouvernementsschool, steenen moskee, post- en telegraafkantoor, drukke pasar; *Oeta Rimbaroe*, zendingspost van het Java-Comité; evenzoo *Si Matorkis*; *Batang Toroe*, in het centrum der rubber-

ondernemingen, en daardoor een levendig plaatsje, post- en telegraafkantoor, inlandsche gouvernementsschool; *Batoe na Doea*, inlandsche gouvernementsschool; *Pargaroetan*, inlandsche gouvernementsschool, zendingspost van het Java-Comité; *Si Mapil-Apil* (Si Harang-Karang), inlandsche gouvernementsschool; *Saroe Matinggi* aan de Batang Angkola;

in Si Pirok *Si Pirok*, twee inlandsche gouvernementsscholen, particuliere Hollandsch-Indische school, groote moskee, zendingspost van het Rijnsche zendingsgenootschap, tot 1907 standplaats van een controleur, drukke (Donderdags-?) markt; *Boenga Bondar*, zendingspost van het Rijnsche zendingsgenootschap; *Baringin; Paraoe Sorat; Si Toemba*, klein dorp, maar bekend door de zwavelbronnen in zijn nabijheid waarbij een soort van asyl voor melaatsen;

in Groot-Mandailing *Panjaboengan* (vroeger Fort Elout) aan de Aēk Mata, tot 1918 zetel van den controleur, gedenksteen op de pasar voor generaal-majoor Elout, inlandsche gouvernementsschool, drukke Zondagsmarkt; *Goenoeng Toea; Hoeta Si Antar* (voornaamste koeriahoofd); *Pidoli Dolok; Pidoli Lombang; Goenoeng Baringin*, inlandsche gouvernementsschool; *Maga*, fraaie ligging; *Tano Bato*, aan de Aēk Si Ngolot, levendige markt, inlandsche gouvernementsschool, heerlijk klimaat, in de buurt warmwaterbronnen; *Si Aboe*, inlandsche gouvernementsschool in de buurt (bij Si Mangambat) Hindoe-overblijfselen;

in Batang Natal, *Moeara Soma*, inlandsche gouv. school;

in Klein-Mandailing *Hoeta Nopan*, tot 1907 standplaats van een controleur, sedert 1918 weer hoofdplaats der onderafdeeling, tusschen de Aēk Si Ngēngoe en de Batang Gadis, 432 M. boven de zee, gezond klimaat, levendige Zondagsmarkt, inlandsche gouvernementsschool; *Raroe; Manambin*, volkrijke plaats, inlandsche gouvernementsschool; *Hoeta Godang*, aan de Aēk Poengkoet, 750 M. boven de zee, inlandsche gouvernementsschool, graf van Radja Gadombang (blz. 28); *Moeara Si Pongi*, centrum van het landschap Oeloe, 700 M. boven de zee, koel klimaat, uitgangspunt van mijnbouwkundige onderzoekingen; inl. gouvernementsschool *Pahantan Lombang* en *Pahantan Dolok*, ruim 1000 M. boven de zee, zendingspost [1]) van de Doopsgezinde Zendingsvereeniging, fraaie ketelvallei, heerlijk klimaat.

---

[1]) De naam van de post zelf is Hoeta Bargot.

§ 5. Dichtheid en verdeeling der bevolking.

In 1905 bedroeg het zielental der inlandsche [1]) bevolking 108131, dus ongeveer 1000 per vierkante GM. of ruim 18 per KM^2. Dit doorsneecijfer geeft geen juiste voorstelling van de verspreiding der bevolking. Een zeer groot deel van het land, wellicht $^9/_{10}$, is òf geheel onbewoonde wildernis òf uiterst dun bevolkt. De bevolking heeft zich samengetrokken op de gemakkelijkst te bebouwen gedeelten, en langs de groote wegen: op het plateau van Si Pirok, in de omstreken van Padang Si Dimpoean, in de langgerekte vallei van Groot- en Klein-Mandailing en Pahantan met haar kleine vertakkingen. Hier vindt men zeer dicht bevolkte koeria's.

De uitkomsten der volkstelling van 1920 geven het ondervolgende beeld (waarbij de indeeling niet verder gaat dan tot onderdistricten).

	Europeanen.	Inlanders.	Vreemde Oosterlingen.
Onderafdeeling Ankola en Si Pirok (totaal)	174	75.125	453
waarvan resp. in het			
onderdistrict Angkola	49	27.139	273
„ Batang Toroe . . .	110	21.383	165
„ Si Pirok	15	26.603	15
Onderafdeeling Natal en Batang Natal; hiervan komt alleen in aanmerking het onderdistrict Moeara Soma. .	2	7.439	5
Onderafdeeling Mandailing (totaal) .	19	59.958	97
verdeeld als volgt:			
onderdistristrict Kota Nopan. . .	11	18.579	11
„ Panjaboengan . .	1	26.827	63
„ Moeara Si Pongi .	7	14.552	23

Alles te zamen geeft een bevolkingscijfer van 143.272, dus aanmerkelijk meer dan de cijfers van 1905 te zien geven.

[1]) De uitheemsche bestaat uit eenige Europeanen en Chineezen en andere vreemde oosterlingen, nauwelijks eenige tientallen sterk, en uit een paar honderd Javaansche koelies op de cultuurondernemingen in Angkola.

HOOFDSTUK VI.

Padang Lawas.

§ 1. Ligging, bestanddeelen, grenzen, oppervlakte.

Ligging.

Padang Lawas, met dezen Maleischen naam genoemd naar een betrekkelijk klein gedeelte van dit gebied (de ± 30 G M.² of 1650 K.M.² groote vlakte, welker Bataksche naam Padang Bolak is), ligt tusschen 0°45′ en 2°5′ N.B. en 0°10′ en 1° W.L. van Padang.

Bestanddeelen.

1. In aardrijkskundigen zin bestaat dit gebied uit drie landstreken: Sosa, Padang Bolak en Dolok. Een iets meer in bijzonderheden afdalende, ook door de bevolking gebezigde, natuurlijke indeeling is: 1. Sosa, het stroomgebied van de boven-Sosa, 2. Oeloe Baroemoen, het bovenstroomgebied van de Baroemoen-rivier. 3. Baroemoen Tonga, het middelstroomgebied dier rivier, 4. Padang Bolak, de kale vlakte, ongeveer in het centrum, 5. Dolok, wel onderscheiden in *a*. het eigenlijke Dolok, het westelijk en zuidelijk bergland, *b*. Tano Rambē of Middel-Dolok, *c*. Goenoeng Tinggi, de landstreek beoosten de „Pintoe Bila", *d*. Oeloe Bila, het bergland westelijk van de Pintoe Bila, aan den linkeroever, e. Si Langgē, landstreek bij de Soengē Kanan, en *f*. Dolok Hajoeara, het bergland van den Balanga, tusschen de vlakten van Padang Bolak en Oeloe Baroemoen.

Natuurlijke grenzen.

2. Administratief is de indeeling (die echter meermalen is gewijzigd en lang een voorloopig karakter heeft gedragen) min of meer gegrond op politieke toestanden.

De natuurlijke grens wordt gevormd: in het noorden door de Aēk Ingoel en het bergland van Zuid-Habinsaran; in het westen door het Barisan-gebergte (de ketens van den Hadjoran e. a. in het noorden, van den Malēa e. a. in het zuiden); in het zuiden door het berg- en heuvelland van Sosa Djoeloe en Pinarik (brongebied der Aēk Sosa en Batang Loeboe); in het oosten ontbreekt elke natuurlijke grensafscheiding.

De administratieve grenzen zijn: in het noorden het gouvernement Oostkust van Sumatra (onderafdeeling Laboean Batoe)

en de afdeeling Bataklanden (onderdistrict Habinsaran); in het westen de afdeeling Bataklanden (onderafdeeling Hoogvlakte van Toba), de onderafdeeling Angkola en Si Pirok en de onder-afdeeling Groot- en Klein-Mandailing, Oeloe en Pakanten der afdeeling Padang Si Dimpoean; in het zuiden de residentie Sumatra's Westkust (afdeeling Loeboek Si Kaping); in het oosten het gouvernement Oostkust van Sumatra (onderafdeeling Laboean Batoe).

Oppervlakte.

De oppervlakte zal naar schatting ongeveer 7700 K.M.^{2} of ruim 140 G.M.^{2} zijn, dus iets minder dan $^1/_4$ van de oppervlakte van Nederland. [1])

§ 2. Natuurlijke gesteldheid, klimaat, begroeiing, flora en fauna.

Hoe weinig passend de door ons in zwang gebrachte naam Padang Lawas (groote vlakte) is, blijkt wel daaruit het meest, dat meer dan drie vijfde van dit gebied door bergland wordt ingenomen.

Berg- en rivierstelsel in het algemeen.

Het bergstelsel is zeer ingewikkeld; men heeft blijkbaar met verschillende formaties te doen.

In het groot gezien, bestaat het uit een grillig, noordelijk bergland (Bila-keten) en uit een zuidelijk, deels berg- deels heuvelland (brongebied van de Rokan Kanan), verbonden door een reeks evenwijdige ketens, die aan de westzijde loopen, in een flauwen boogvorm, die de bolle zijde naar het westen heeft gekeerd. Het midden van dezen boog is het minst hooge gedeelte. Hier verheft de rug zich weinig boven het omliggende land, zoodat deze streek (grensgebied van Angkola en Padang Lawas) den indruk geeft van een tafelland, dat in zuidoostelijke en oostelijke richting langzaam afloopt, en slechts nu en dan door een plotselinge bodemverheffing afgebroken wordt.

Het door bovengenoemden boog omspannen gedeelte bestaat in hoofdzaak uit een vlakte (in relatieven zin), welker algemeene helling naar het oosten is; behalve deze hoofdrichting is een afloopen van het noordelijk en zuidelijk bergland naar het midden duidelijk merkbaar (vg. de Karo-hoogvlakte blz. 49). Het rivierstelsel wordt hierdoor geheel beheerscht: in het noorden, het

[1]) Zoo naar de nieuwste topographische kaarten. Uit Junghuhn is de oppervlakte te berekenen op 2300 kwadraatminuten; 2400 kwadraatminuten zou juist 150 G.M.^{2} zijn. Het verschil is dus niet zeer groot.

midden en het zuiden loopen de *hoofdrivieren* (Aēk Bila, Aēk Si Roemambē, Aēk Si Hapas, Aēk Sosa en Batang Loeboe) oostwaarts; de *zijrivieren* in de noordelijke helft hoofdzakelijk Z.-O., in de zuidelijke hoofdzakelijk N. Ook de aan den binnenkant van het noordelijk en het zuidelijk bergland ontspringende Aēk Panē en Aēk Baroemoen stroomen resp. in Z.O. en N. richting naar het midden; ze vereenigen zich daar, nadat de Panē de Si Roemambē, en de Baroemoen de Si Hapas opgenomen heeft, dicht bij Binanga. Slechts één belangrijke uitzondering is er op den boven aangegeven algemeenen regel; het is de Aēk Oeloe Aēr, in de zuidelijke helft, die, op den bergknoop Dolok Loemoet ontspringende, het lengtedal tusschen den Malēa en de Binanga-keten in *zuidoostelijke* richting doorstroomt, en nabij het dorp Si Raisan in de Baroemoen valt. Vereenigd behouden ze nog over een kleinen afstand de Z.O. richting, maar nemen in de sawahvlakte bij Si Boehoean reeds de noordelijke richting aan.

Gebergten en vlakten[1].

Het bergland in het zuiden is over het geheel niet zeer hoog; de hoogste toppen zijn 1000 à 1200 meter (*Maliaho*, 1089; *Tor Pangalitan*, 1047; *Tor Sopo Doea*, 1236; *Dolok Tindjoan*, 1254). Bij den overgang in de westelijke keten zijn de hoogten belangrijk meer (*Dolok Tindjoan*, 1960; *Tor Sopo Oentjim*, 2199). Voor deze westelijke keten zie verder het zuidelijk Batakland blz. 85.

Aan de boven-Baroemoen (bij de vallei van *Si Boehoean*) begint een keten, die evenwijdig aan deze westelijke loopt, daarvan gescheiden door het dal van de Aēk Oeloe Aēr. Bij het begin omstreeks 300 à 400 M. hoog, bereikt deze in den *Balanga* en den *Patoenggoe* (of *Dolok na Toloe*) hoogten van resp. 1254, 1096 en 1167 M. Daarna neemt de hoogte weer geleidelijk af tot de Aēk Si Hapas en haar zijrivier, de Batang Onang, waar weer hoogten van 300 en 400 M. voorkomen. Aan de overzijde der vallei van de Batang Onang zet de rug zich voort als het op blz. 96 genoemde, langzaam oploopende tafelland naar de plateau's van Angkola en Si Pirok, de waterscheiding vormende tusschen de Aēk Si Hapas en Aēk Si Roemambē. Afzonderlijke toppen zijn o.a. de *Si Palpal* (502), de *Adian ni Ogoengan* (403) en de grillige *Pintoe Marbēla* die reeds op het gebied van Angkola ligt.

---

[1]) Hierbij zijn hoofdzakelijk de topographische kaarten gevolgd, die, gelijk van zelf spreekt, meer vertrouwen verdienen dan de overigens verdienstelijke opnemingen door Neumann.

Hierop volgt naar het noorden als meest westelijke keten het grensgeberte met Si Pirok (de Harangan), waarvoor naar het zuidelijk Batakland (blz. 87) wordt verwezen. Evenwijdig aan deze keten loopen verscheidene andere, zoowel aan den rechter- als aan den linkeroever van de Aēk Panē. Het is een uitgestrekt, woest bergland, dat zijn naam „Dolok" te recht draagt. Tal van hooge toppen van 1200 tot 2000 M. hoogte worden hier gevonden. De voornaamste daarvan zijn: de *Batoe Bidē* (1618), de *Batoe na Bontar* (1510), de *Dolok Tampoelon Andjing* (2009), de *Dolok Haoeapan* (1682) e. a. aan den rechter-, de *Dolok Si Para-Para* (1505), de *Dolok Maroempak* (1459), de *Dolok Pantjalongan* (1500), de *Adian Soroan ni Porhas* (1315) e. a. aan den linkeroever der Aēk Panē.

Het zich hierbij ten noorden aansluitende bergland (zuidelijk brongebied der Aēk Bila), bekend als Tano Hoeroeng is minder hoog, maar nog grilliger en woester: de hellingen en de wanden der rivierdalen zijn bijna loodrecht. De voornaamste toppen zijn: de *Dolok Hoeroeng* (1133), de *Dolok Tingka Pangariboean* (1386), de *Dolok Si Djombang* (1380), de *Dolok Tandjoeng Baringin* (900) e. a. Naar het oosten wordt dit bergland afgesloten door de „Pintoe Bila" (de „Porta Tobae" van Junghuhn), een ware „rotspoort", bij de samenvloeiing van de Aēk Bila en een harer rechter zijtakken, de Aēk Balingbing.

Aan den linker- of noordelijken oever der Aēk Bila is heuvelland van 400 tot 600 M. hoogte, dat echter spoedig aanzwelt tot het gebergte (de Bilaketen), dat de noordelijke grens van dit gebied vormt. Het is zeer ontoegankelijk en bereikt aanzienlijke hoogten: de *Tor Si Ondop* (1600), de *Dolok Si Tangkoerak* (1710), de *Dolok Si Manalaksak* (1943), de *Dolok Tindjoan* (1792) e. a. Hier ligt een gedeelte van het noordelijk brongebied der Aēk Bila.

Oostelijk van de „Pintoe Bila" strekt zich naar het oosten en het zuiden nog een berggebied uit, eigenlijk naar de geringe hoogte beter heuvelland te noemen, dat evenwel door zijn steile hellingen, grillige vormen en plotselinge verheffing uit de alluviale vlakte den indruk van een woest en ontoegankelijk berglandschap geeft, en daarom, evenals het zooeven genoemde westelijk bergland, waarmede het ook samenhangt, met den naam „Dolok" wordt aangeduid. Het is onbewoond.

Vlakten. Het tot hiertoe beschreven bergland sluit, met zijn daarvóór

liggende heuvelrijen, twee vlakten [1]) in: de onvruchtbare, bijna boomlooze, steppeachtige *Padang Bolak* (in engeren, eigenlijken zin) en de vruchtbare, bijna geheel met bosch bedekte, *vlakte van Baroemoen*, als een onderdeel waarvan men de, eveneens met oerwoud bedekte, vlakte in het uiterste zuidoosten aan de Aēk Sosa en Batang Loeboe kan beschouwen. Eenige zeer breede, doch niet zeer hooge drempels vormen de waterscheidingen.

De Padang Bolak is een golvend terrein, doorsneden door talrijke inzinkingen, erosie- en splijtingsdalen. In het westen zijn deze dalen 20 meter en meer diep, in het oosten minder, maar geheel verdwijnen doen deze insnijdingen nooit. Het zal wel mede aan deze formatie, die als een drainage op groote schaal werkt, moeten worden toegeschreven, dat de Padang Bolak zoo dor is. Het hoogste punt der Padang Bolak [2]), nabij Batoe Gana, ligt ongeveer 200 meter boven de zee. Nabij Portibi is de hoogte omstreeks 80 meter. Vrijwel vlakke gedeelten van eenigszins groote afmetingen vindt men tusschen Batoe Gana en Padang Boedjoer, tusschen de Aēk Habaoran en de Aēk Panē, tusschen de dorpen Aēk Boeaton en Gonting langs de Baroemoen, tusschen Gading (aan de Aēk Si Hapas) en Si Pagaboe aan de Baroemoen, tusschen de Aēk Bongbongan en de Langkimat in Baroemoen Tonga; voorts nog enkele kleinere.

De vlakte van Baroemoen is (uitgezonderd het noordoostelijk deel) zeer vruchtbaar. Bebouwd is evenwel alleen de vlakte van Oeloe Baroemoen (rondom Si Boehoean). Het overige gedeelte benevens de vlakte van Sosa is, gelijk boven gezegd, geheel met zwaar bosch bedekt, wat wijst op groote vruchtbaarheid. Dit gebied, te schatten op meer dan 25 G. M.^{2}, is volslagen onbewoond.

Padang Lawas is rijk aan rivieren. De hoofdrivieren en de op het gebergte in de bosschen ontspringende bijrivieren zijn zeer waterrijk; de andere bijrivieren, ware steppenrivieren, bevatten alleen na hevige regens veel water, zijn overigens waterarm, soms tijdelijk droog. Rivieren.

---

[1]) Te recht merkt Neumann op, dat ook de Padang Bolak eigenlijk heuvelland is, daar zij nergens „vlak" is; maar haar totale verheffing 100 à 200 M. boven de zee, de betrekkelijk geringe bodemverheffingen (± 50 M. op zijn hoogst) in verhouding tot de groote uitgestrektheid (30 G.M^2), bovenal de totaalindruk, geven recht, ze als een vlakte te behandelen.

[2]) Van de *vlakte* nl.; de heuvelverheffingen dus uitgesloten.

De voornaamste rivieren zijn, van het zuiden af:

1. de *Aēk Sosa*, ontspringt op den Sopo Oentjim; voornaamste rechter zijrivieren: de *Aēk Oetam* (of *Si Hoetam*) en de *Batang* of *Aēk Loeboe*; de vereeniging der Sosa- en Loeboerivier tot de Rokan Kanan valt buiten dit gebied; voornaamste linker zijrivier: de *Aēk Koemoe* (en de in deze vallende *Aēk Mahato?*; aldus op een „schetskaart van het Z.O. aan Padang Lawas grenzend onafhankelijk Batakgebied" op het res.-kantoor te Si Bolga, jaar onbekend);

2. de *Aēk Baroemoen*, ontspringt op den Dolok Malēa; tot haar vereeniging met de Aēk Panē (1 paal westelijk van Binanga) zijn de voornaamste zijrivieren aan den rechteroever: de *Aēk Batang Taris* (met de *Aēk Galanggang*, waterval van 30 M. als zijrivier) en de *Aēk Sangkilon* (gedeeltelijk onderaardsche bedding); deze riviertjes beteekenen echter weinig in vergelijking met de linker bijrivieren, waarvan de voornaamste zijn: de *Aēk Oeloe Aēr*, de *Aēk Manggoe* en vooral de *Si Hapas*, in den bovenloop *Aēk na Godang* en *Batang Toera* geheeten, ontspringende op den Si Boeal-Boeali (blz. 87); een belangrijke zijrivier (om de fraaie vallei, die ze vormt) van de Aēk Si Hapas is de *Batang Onang*; de Aēk Manggoe en de Si Hapas vallen niet ver van elkaar in de Baroemoen (Binanga na Toloe);

3. de *Aēk* of *Batang Panē*; het is niet uit te maken of men deze of de Baroemoen, met welke ze zich vereenigt, als hoofdrivier moet beschouwen; wel heeten ze na haar vereeniging *Baroemoen*, maar in het laagland en bij de zeemonding spreekt men weer van de *Panē-rivier*; de *Aēk Panē* ontstaat uit verschillende bergstroompjes die op den Haoeapan en den Tor Si Alogo ontspringen; aan haar linkeroever ontbreken nevenrivieren van beteekenis; rechts neemt zij op: de *Aēk Si Hombal*, die zich bij Hadjoran met de *Aēk Batang Iloeng* vereenigt, en de *Aēk Si Roemambē*, gevoed door verscheidene steppenrivieren (*Aēk Si Poepoes*, *Aēk Panatahan*, *Aēk Soehat*, *Aēk Si Gama* en *Aēk Habaoran*); tusschen Portibi Djoeloe en Portibi Djaē valt ze in de Panē rivier; de bij Binanga samenvloeiende Panē en Baroemoen doorsnijden nu als Baroemoenrivier het gebied van Baroemoen Tonga; haar rechter bijrivieren van beteekenis zijn: de *Aēk Ela* en de *Aēk Si Onggotan*, komende uit de groote wouden tusschen de Baroemoen en de Sosa; linker bijrivieren (alle steppenrivieren) van beteekenis zijn: de *Aēk Langkimat* (die dicht bij Goenoeng Toea op nauwelijks

een paar K.M. afstand van de Panē-rivier ontspringt, en zich eerst ver benedenwaarts met de Baroemoen vereenigt) en de *Aēk Si Hotang*; op het gebied van Laboean Batoe (Koeta Pinang) valt nog in de Baroemoen de *Soengē Kanan*; deze ontstaat uit de vier bij Aēk Gambir op de grens van Padang Lawas en Laboean Batoe zich vereenigende, uit het Dolokgebied komende, rivieren *Aēk Parmēraan*, *Aēk Asahan*, *Aēk Iloeng* en *Aēk Goelangan*; met de Soengē Kanan vereenigt zich later nog de tusschen de Aēk Goelangan en Batang Baroemoen stroomende *Aēk Galoga* en haar belangrijke bijrivier *Aēk Siboeng*;

4. de *Aēk Bila*; haar noordelijk brongebied valt buiten deze onderafdeeling (blz. 76); zij doorstroomt ook slechts voor een klein gedeelte het uiterste noordelijk stuk (Oeloe Bila) van deze onderafdeeling; haar voornaamste rechter bijrivieren zijn: de *Aēk Ingoel* (grensrivier met Toba, ontspringt op den Dolok Saoet), de rivieren uit de landstreek Tano Hoeroeng, als de *Aēk Garoet* en de *Aēk Si Pangē*, de *Aēk Balingbing* (of Balimbing?) en de *Aēk Pandjamaan*; al deze bijrivieren stroomen, evenals de Bila zelf, grootendeels door 12 tot 20 meter diepe rotskokers; de linker bijrivieren als de *Aēk Si Hoelamboe*, de *Aēk Si Rarē* en de *Aēk Lampining* zijn van weinig beteekenis.

Uit een oogpunt van bevaarbaarheid zijn de genoemde rivieren bijna zonder eenige beteekenis. De eenige, die in aanmerking komen, zijn de Baroemoen en de Panē. De boven-Baroemoen is slechts voor een zeer klein gedeelte voor heel kleine vaartuigen bevaarbaar, en wordt dan ook als verkeersweg weinig of niet gebruikt. De Panē is tot Portibi bevaarbaar voor zeer kleine prauwen, mits deze over de stroomversnellingen gesleept worden.

Na de vereeniging met de Panē, in Baroemoen Tonga, is de Baroemoen steeds bevaarbaar voor kleine prauwen. Bij 2 à 3 voet diepgang ondervindt men reeds moeilijkheden. Tot Oedjoeng Batoe kunnen te allen tijde (groote droogte uitgezonderd) prauwen van 4 voet diepgang komen.

Het water der bergrivieren is helder, dat der steppenrivieren doorgaans troebel. Ook veroorzaakt dit laatste dikwijls een lastigen uitslag. Het water der Panē, in den regel helder, is in den regentijd geel tot bruinachtig geel, door de vele mergel- en kleideeltjes.

Meren en moerassen.

Meren van beteekenis komen niet voor. Bij Batang Onang 200 M. boven de zee, is een klein meer, welks water ongezond moet zijn. Moerassen (*ombik*, *paja*, *rawang*) zijn er veel, inzonder-

heid langs de Baroemoen in Baroemoen Tonga. Vele der steppenrivieren ontstaan uit moerassen en drassige gronden. In den drogen tijd drogen vele dezer snel op.

Geologische gesteldheid.

Omtrent de geologische gesteldheid van Padang Lawas zijn weinig gegevens. Het land is slechts voor een deel, en dan nog vluchtig, door een paar geologen bezocht. De meeste gegevens zijn van een leek (Neumann); deze kunnen wellicht als aanwijzingen dienen voor nadere onderzoekingen.

Padang Lawas is rijk aan tertiairvormingen; vooral schijnen deze een belangrijk aandeel te hebben in den opbouw van de Padang Bolak. Van de vulkanische producten spelen oude andesieten een — nog nader te verklaren — gewichtige rol; tuffen komen hier voor, maar slechts in dunne lagen (Volz).

Voor het westelijk grensgebergte (de Malēa-keten) zie blz. 88.

De Balanga-keten vertoont zandsteenvorming; een zuivere zandsteenvorming is de Pintoe Marbēla; verder schijnen Tano Hoeroeng en Middel-Dolok uit zandsteen te bestaan, rustend op trachitischen bodem; kalksteenformaties schijnen voor te komen over een groote uitgestrektheid, van Batang Onang af tot Tapoes toe.

Delfstoffen.

Tinerts moet veel voorkomen in het voorgebergte van de Padang Bolak; goud heet in gedegen toestand gevonden te worden in de bergen van Middel-Dolok, waar ook de meeste rivieren goudhoudend zijn. Bruinkoollagen zijn zichtbaar aan den breukrand van het dal van de Panē, nabij Oedjoeng Bosi. Vette steenkolen zouden voorkomen aan de Aēk Loepoet, zijrivier van de Aēk Hombal (Neumann).

Klimaat.

De weerkundige waarnemingen, voor zoover ze in cijfers zijn uitgedrukt, bepalen zich tot opnemingen van de temperatuur. Voor Portibi geschiedde dit twee jaar lang vrij geregeld, voor de overige streken slechts een enkele maal. Toch is het algemeene beeld van het klimaat duidelijk geteekend. Het kenmerkt zich door buitensporigheid in alle opzichten: groote hitte, tijdelijk sterke afkoeling, hevige winden, plotselinge en zware onweders, soms maandenlange droogte, zware, vaak overstroomingen veroorzakende, stortbuien. De eigenlijke Padang Bolak lijdt van dit alles het meest.

Opgaven omtrent den regenval, loopende over een beperkt aantal jaren, zijn er van Goenoeng Toea, en van Si Boehoean, wanneer n.l. een dier plaatsen zetel was van den besturenden

ambtenaar; voor Goenoeng Toea vinden we als gemiddelden regenval over 13 jaar 2532 m.M.; voor Si Boehoean over 4 jaar ± 2900 m.M.

De droogste maanden zijn Juni tot September; de meeste regen valt van November tot Maart of April.

De overige maanden zijn de overgangstijdperken. In den drogen tijd is de temperatuur overdag gewoonlijk 35° C., tegen het einde van het seizoen niet zelden 38° tot 40°. De nachten zijn dan ook warm (± 30° C.); in den regentijd, vooral tegen den overgang naar het droge tijdperk, is de warmte overdag dragelijk (gemiddeld ± 31° C.), de nachten zijn vrij koel, soms zelfs betrekkelijk koud (20° à 22.5° C.).

In den drogen tijd heerscht een westen- (en noordwesten)-wind, die met groote kracht woedt, dagen en weken aaneen; in den regentijd heerschen oostelijke winden. In de overgangstijdperken treden dikwijls hoozen en wervelwinden op.

In de bergstreken valt meer regen en daar is, door plaatselijke invloeden, het klimaat meer afwisselend.

In Oeloe Baroemoen heerscht wel *in hoofdzaak* hetzelfde klimaat als in de Padang Bolak, maar door de nabijheid van de met woud bedekte hooge Malēa-keten aan de westzijde, en van de bosschen benoorden Sosa aan de oostzijde, zijn de tegenstellingen minder scherp; er valt meer en regelmatiger regen, de westenwinden zijn niet zóó krachtig en gaan meestal 's nachts liggen.

De begroeiing is in deze onderafdeeling zeer verschillend in de onderscheiden deelen. In hoofdzaak kan men hiernaar drie typen van landschappen onderscheiden: 1. het met echt-tropisch oerwoud bedekte (vooral de betrekkelijk lage streek van Sosa Djaē en het gebied tusschen de Sosa-rivier en de Baroemoen Tonga), 2. het steppeachtig gebied, met laagstammig geboomte en struikgewas alleen op de zeldzame, vochtige plekken en langs de rivieren (Padang Bolak en een gedeelte van Oeloe Baroemoen); 3. het gebied der bergwouden. Begroeiing.

Belangrijke en vrij uitvoerige, schoon niet streng wetenschappelijke, gegevens over de flora vindt men bij Neumann voor de onder 2 en 3 genoemde streken. De wetenschappelijke namen der daar genoemde planten ontbreken veelal. Flora.

Kenmerkend voor de steppengebieden is de rijkdom aan gewone en cypergrassen; onder de eerste vooral de *padang* of *ri* (Imperata arundinacea, *de hoedoe-hoedoe*, de *salohot* (Andropogon

accicularis) en verschillende *padang*-soorten; onder de tweede *garoga* (Saccharum spontaneum), de *sanggar* (Anthistiria mutica) en de *tolong*. Allerwege vindt men ook bamboe of *boeloe* (Bamboesa) in verschillende soorten (sommige soorten heeten *aor*), meestal in kleine boschjes.

Naast de grassen komen ook veel andere éénzaadlobbige planten voor, inzonderheid enkele palmsoorten, die voor dit gebied kenmerkend zijn; zoo de fraaie, eigenaardige *iboes*, een waaierpalm, en de hierop gelijkende *otal* en *biroe*. Zeer eigenaardig is de *tambosoe* (*tamosoe* of *tamoesoe*), een fraaie lofboom. Hieronder vooral werden vroeger de raadsvergaderingen gehouden. Ten gevolge waarschijnlijk van de overheerschend westelijke windrichting heeft de bladontwikkeling bijna geheel aan de oostzijde plaats. De bewoners hebben aan dit verschijnsel verschillende legenden vastgeknoopt.

Typisch voor de Padang Bolak is ook de *malaka* (Emblica officinalis, Gärtn.) en de zonderlinge *gamē-gamē* (Baeckeae ericoïdes, Schlecht.). Echte steppenplanten (die men dan ook mede op de hoogvlakten van Toba en van het Karoland vindt, zie blz. 53 en blz. 78) zijn nog de *pandan na tonoe* (Tob. *antoenoe*), de *haramonting*, en de *sandoedoek* (Melastomasoort) en in sommige gedeelten de, zelfs de *ri* verdringende, groote varensoort, bekend als *arsam*. Mimosasoorten, waaronder de *si hērpoet* (het kruidje-roer-mij-niet), komen hier veel voor.

De steppe van Baroemoen mist de voor de Padang Bolak kenmerkende waaierpalmen, en is rijker aan forscher boomsoorten, maar verschilt voor het overige niet van Padang Bolak.

De bergwouden verschillen van die der kuststreken. Bij alle verscheidenheid vindt men in de bergbosschen bepaalde boomsoorten, die voor zekere streek de heerschende vormen zijn. Zoo komen in Zuid-Dolok veel eiksoorten voor, in het gebergte van Sandēan veel wilde *gambir*-boomen, in Tano Rambē en Goelangan veel laurineeën (vooral *modang*-soorten), in Noord-Tano Rambē de *hamindjon* (benzoë), op de Balanga-keten veel *holim* (kaneelboom, Cinnamonum aromaticum), op het Malēa-gebergte de *ingoel*, in de Bila-keten de typische *antoermangan*, een casuarinesoort, door Junghuhn ontdekt, en tusschen het Hoeroeng-gebergte en de Bila-keten de eveneens door Junghuhn ontdekte Indische pijnboom, de *toesam* (Pinus Merkusii), welks harsrijk hout als kaarsen gebezigd wordt, gelijk elders de damar.

Aan diersoorten is dit gebied bijzonder rijk. De opgaaf betreffende de zoogdieren is vrijwel volledig naar het schijnt [1]). Fauna.

De apen worden vertegenwoordigd door — vermoedelijk — de *maos* of orang-oetan (Simia sumatrana), de *imbo* (Hylobates of Symphalangus syndactilus), de *saroedoeng* (Hylobates variegatus of entelloides), de *bodat* of den klapperaap (Simia carpolegos), langstaartapen als de *hoelihap* (Nycticebus tardigradus), de *hērēk* (kera?), de *beroek* (Mal.?, Bat. *bodi*, Nemestrinus nemestrinus);

de halfapen door de *hoehang* of den luiaard (Stenops tardigradus);

de vleermuizen door de *haloeang* of den vliegenden hond, (Pteropus celaens), de *ringkabor*, de *arip-arip*, de *ringgaroeng*, de *iran-iran* (wetenschappelijke namen?); de eekhoorns en knaagdieren door de *hoeboeng* of den vliegenden eekhoorn (Galeopithecus volans; *hoeboeng* heet ook de groote vliegende eekhoorn, Pteromys nitidus), den bruinen eekhoorn, *antalas*, den zwarten, *hotok;* den grijsgevlekten, *pitoedar* alle Tupaja-soorten); ratten en muizen als *montji* (Mus rattus), *badjigit*, *hihi*, *ampodi* of bamboerat (Rhizomys sumatrensis), *hoebak*, *santoeato* (veldmuis), *tobing* en *amporogoeng*, het stekelvarken (*andoerian*, Hystrix longicauda);

de roofdieren door tijger- en pantersoorten, als den koningstijger (*balēmoen*, *babiat*, of *arimo na godang*, Felix tigris, var. sondaica), den zwarten tijger (*arimo na mēnēk*, Felis variegata, var. melas), den panter (*arimo na torop*, Felis nibulosa?) de tijgerkat (*tampoelak*, Felis marmorata en Felis sumatrana); door jakhals(?)-soorten als de *sorigala*, *antoe asoe*, *asoe*, Cuon javanicus (?) en *hoering babiat* (wetenschappelijke namen?); door martersoorten, als de *misang* (Paradoxurus hermaphrodyta), de *soegi*, de *hosoek*, de *soelambak*, de *soenggari* (Viperra-soorten?), door beren als de *baroeang* (Helarctos of Ursus malayanus) en de *gompoel* of honigbeer (?), door otters, *silo-silo* en *margom* (Lutra leptonyx?);

de dikhuidigen door den olifant (*gadja*, Elephas sumatranus), den neushoorn (*badak*, Dicerorhinus sumatrensis), het wilde varken, (*haili*, Sus vittatus), het verwilderde huiszwijn (Sus vittatus domesticus). De tapir wordt niet vermeld, maar zal waarschijnlijk niet ontbreken.

---

[1]) De wetenschappelijke namen der zoogdieren konden grootendeels worden vastgesteld aan de hand van G. Schneider's onderzoekingen (boven blz. 54), ofschoon deze hoofdzakelijk de Karo-doesoen betreffen.

Zeer talrijk zijn de herten en verschillende dwerghertsoorten. Zoo komen voor het gewone hert (*oersa*, Cervus of Rusa equinus), het damhert (*hidjē*, Cervulus muntjac), het dwergmuskusdier (*landoek*, Tragulus Napu), en het nog kleiner „Sumatraansch konijn" — ? zoo bij Neumann — (*gansil* = *kantjil*?, Tragulus kanchil), de steenbok of „geitenantilope" (*bēdoe*, Nemorrhaedus sumatrensis).

Een zeldzaam dier is de geschubde miereneter (*tanggiling*, Manis javanica, Desmarest).

De huisdieren zijn: de hond (een zeer bijzonder soort, ten nauwste verwant aan de oerrassen uit den tijd der paalwoningen, de canis familiaris palustris Rütemeyer, volgens prof. dr. Th. Studer); de kat (met eigenaardigen, aan het einde geknikten staart), het paard (een pony-soort, Equus caballus asiaticus), de geit (Hemitragus jemlaicus arietinus), de buffel (Buffelus kerabau domesticus), het rund (Bos sondaicus indicus).

Vogels. Ook vogels komen hier in zeer veel soorten voor. De opgaaf is, ten deele ook als gevolg van de weinige nauwkeurigheid der Bataks zelf, minder volledig en betrouwbaar. Men vindt er roofvogels als de *halihi* (kiekendief), de *olang* (Haliaetus indicus), uilsoorten, sperwers; voorts spechten (*toektoek korot*, *hatoeldik*), neushoornvogels (4 soorten: *onggang*, *ngēk-ngēk*, *langkisa* en *halo-halo toehoek*), rijstdiefjes (*amporik*) in soorten, de Indische spreeuw (*hiong*, Eulabes indica), parkieten (Psittacus galgalus en P. vernalis), wevervogels (*tampoea*, Tringgilla planceus), zwaluwen (*lajang-lajang*), kraaien (*gak*), kwikstaarten (*ingal-ingal*), eksters (*hitjo-hitjo* of *pintjala*), kwartels (*lēto*), boschhoenders (*manoek rimbo*), fazanten (*hoeo*), steltloopers als snippen (*tiroek*), reigers (*bango*), zwemvogels als eenden (*itik*), talingen (*oendan*), en vooral een groot aantal soorten van duiven (*balom*, *poenē*, *hatitirēn*, *ambaroba*). Voor de andere dieren (visschen, kruipende dieren, insecten enz. enz.) zie men Neumann, waar de inlandsche namen worden opgegeven. Het zijn grootendeels wel de door geheel Indië voorkomende.

§ 3. Wegen; postkantoren, telegraaf- en telefoonlijnen.

Wegen. De toestand der wegen houdt vaak verband met de plaats van vestiging van den bestuursambtenaar. Toen Si Boehoean hoofdplaats van de onderafdeeling was geworden, is er veel gedaan aan de verbetering van den beneden onder 2 genoemden weg,

en werd weg no. 1 verwaarloosd. Nu Goenoeng Toea weer bestuurszetel is geworden, zullen de rollen wel omgekeerd zijn.

Groote rijwegen komen in Padang Lawas nog niet voor. Goede wegen, berijdbaar te paard (en grootendeels ook voor transportkarren), zijn:

1. de weg Aēk Godang (in Angkola) - Goenoeng Toea; dit is de weg (zie blz. 91), die bij paal 11 rechts afbuigt van den grooten weg Padang Si Dimpoean—Si Pirok; ongeveer 2 paal na Aēk Godang (19¼), bij paal 21, komt deze in Padang Lawas; afstand Padang Si Dimpoean—Goenoeng Toea 41¼ paal;

2. de weg, die zich van 1 ongeveer bij paal 22 afscheidt naar rechts, over Sajoer Matinggi (26¾, Pasar Matanggor) naar Si Boehoean; afstand Padang Si Dimpoean—Si Boehoean 62¼ paal;

3. de weg Goenoeng Toea—Si Boehoean (46¼ paal) over Binanga;

4. de weg Goenoeng Toea—Tapoes (49¾ paal) over Hitē Oerat en Si Piongot;

5. de weg Si Boehoean—Hoeta Radja Tinggi (30 paal) over Oedjoeng Batoe (in Sosa; niet te verwarren met Oedjoeng Batoe Djaē in Baroemoen Tonga).

Deze vijf wegen zijn ook geschikt voor vervoer per kar, weg 2 indertijd ook voor rijtuigen.

Vrij goede rijpaden zijn nog: Rijpaden.

6. de weg Si Boehoean—Batang Boeloe (4½ paal, ook voor karren);

7. de weg Oedjoeng Batoe (Sosa) — Papaso aan de Batang Loeboe (17¾ paal);

8. de weg Oedjoeng Batoe (Sosa) — Mondang—Pokēn Botoeng (12½ paal);

9. de weg Si Djorang (in weg 4 tusschen Tapoes en Si Piongot) — Goenoeng Toea, over Mandalasēna, Napa Godoeng Laoet en Loeboek Torop (het laatste gedeelte slechts voor transportpaarden; 44½ paal);

10. de weg Si Piongot—Goenoeng Toea, over Hoeta Imbaroe (niet te verwarren met Hoeta Rimbaroe aan weg 4 tusschen Goenoeng Toea en Hitē Oerat), Si Hapas-Kapas en Si Pēnggēng (37¾ paal; een paar kleine gedeelten en het stuk Si Pēnggēng —Goenoeng Toea alleen voor transportpaarden);

11. de weg Goenoeng Toea—Hadjoran (6½ paal); het verlengde van dezen weg, over Si Mandi Angin, Pagaran Salak en

vandaar naar Si Alang (Si Pirok) of Liang (Si Pirok) is geschikt voor transportpaarden (Goenoeng Toea—Liang 27 paal);

12. de weg Goenoeng Toea—Portibi Djoeloe ($9^1/_2$ paal);

13. de weg Binanga—Hoeristak—Oedjoeng Batoe Djaē ($28^1/_4$ paal); dit is een verbindingsweg met de benedenlanden (Koeta Pinang, afd. Laboean Batoe).

Voetpaden

Voorts zijn er nog zeer veel voetpaden, ten deele ook berijdbaar. Meestal loopen deze over de heuvelruggen, om zooveel mogelijk het dalen en klimmen te voorkomen. De belangrijkste zijn de verbindingspaden met Raå en Mandailing in het zuiden, met Si Pirok, Si Lantom, Toba (Garoga, Habinsaran) in het noorden, en die tusschen Tolang, Hoelamboe, Goenoeng Tinggi, Saroe Matinggi (Sajoer Matinggi op de topographische kaarten) en Si Moendol, alle in Oeloe Bila.

Pasanggrahans.

Pasanggrahans zijn: in weg 1 te Si Poepoes (paal $29^1/_4$) en te Goenoeng Toea; in weg 2 te Pasar Matanggor (paal $27^1/_2$), te Sosopan Djaē (paal $37^1/_2$), te Si Oendol (paal $46^1/_2$) en te Si Boehoean; in weg 3 te Binanga (paal $17^1/_2$) en te Si Pagaboe (paal $34^3/_4$); in weg 4 te Hitē Oerat (paal $18^1/_4$), te Si Piongot (paal $33^1/_2$) en te Tapoes; in weg 5 te Oedjoeng Batoe (paal $17^1/_2$); in weg 9 te Hoeta Tonga ($15^3/_4$ paal van Si Piongot).

Postkantoren.

Sedert de opheffing in 1907 van het in 1887 opgerichte post- en telegraafkantoor te Goenoeng Toea (Stbl. 1907 no. 162) zijn hier geen postkantoren meer; het naaste post- en telegraafkantoor is dat te Padang Si Dimpoean; te Si Boehoean werd echter in 1915 een hulppostkantoor gevestigd.

Telegraaf- en telefoonlijnen.

De overlandlijn van Tandjoeng Balai naar Padang Si Dimpoean (blz. 92) loopt dwars door dit gebied. Telefoonlijnen zijn hier niet.

§ 4. **Plaatsbeschrijving.**

Een geregelde beschrijving of ook maar vermelding van de voornaamste plaatsen ontbreekt. De dorpen en nederzettingen zijn dan ook alle zeer klein, en behalve die plaatsen, die als bestuurszetel of uit een geschiedkundig oogpunt (moederdorpen, eerste-radjaschappen) van eenig belang zijn, komen er onder de meer dan 400 dorpen slechts enkele voor, die een bijzondere vermelding verdienen. De voornaamste plaatsen zijn:

Si Boehoean, een tijdlang hoofdplaats; gelegen midden in een welvarende, dichtbevolkte streek; een drukke markt (op de

marktplaats een prachtige waringin, waarschijnlijk niet minder groot dan die van Fort van der Capellen), inlandsche gouvernementsschool, moskee; *Hasahatan, Djandji Lobi, Hoeta Nopan, Paringgonan,* woonplaatsen van voorname radja's, alle dorpen in Oeloe Baroemoen, met markten;

in Sosa, Mondang en Pinarik *Oedjoeng Batoe, Hoeta Radja Tinggi;*

in Baroemoen Tonga *Binanga, Hoeristak, Si Mangambat, Oedjoeng Batoe Djaē* (handelsverkeer met Laboean Batoe);

in Goenoeng Toea Poerba Sinomba *Goenoeng Toea,* dat na verplaatsing van den bestuurszetel en de opheffing van het post- en telegraafkantoor zeer in beteekenis was achteruitgegaan, maar nu weer in opkomst is, zoowel door het feit, dat het thans weer bestuurszetel is, als door uitbreiding van sawahs in de buurt. Hier in de omgeving heeft men ook fraaie Hindoe-overblijfsels (beelden) en biara's gevonden;

in Dolok *Si Piongot,* zendingspost der Rijnsche zending, moskee, markt (wanneer?);

in Middel-Padang Bolak *Portibi,* in den omtrek nog verscheidene *biara's* d. i. Hindoesche, waarschijnlijk Boeddhistische, graven (vooral nabij *Hoeta Sosa); vroeger* (1841) was Portibi bestuurszetel; *Hadjoran* (particuliere inlandsche school);

in Batang Onang *Sajoer Matinggi, Pasar Matanggor,* (particuliere inlandsche school) en *Goenoeng Toea;*

in Padang Bolak Djoeloe *Pamoentaran, Lantosan, Balangka* (alle drie met particuliere inlandsche scholen), *Batoe Gana;* aan de Aēk Panē *Mandalasēna.* fraaie ligging;

in Oeloe Bila en de districten van noordelijk Dolok *Si Hoelamboe, Tolang, Tapoes, Goenoeng Tinggi* (de „Pintoe Bila"), *Saroe Matinggi* en *Si Moendol.*

§ 5. **Dichtheid en verdeeling der bevolking.**

De inheemsche [1]) bevolking der onderafdeeling bedroeg in 1905 naar de opgave in het „Voorstel tot regeling van het Bestuur" enz. 42355 [2]), d. i. ± 300 per G.M.^{2} of nog geen 6 per K.M.^{2}, dus

[1]) Opgaven omtrent bewoners van vreemden oorsprong (zoo dezen hier mochten voorkomen) ontbreken. Het aantal Loeboes bedroeg in 1903 slechts 80.

[2]) Naar de gedetailleerde opgaven in den algemeenen staat: „Aantooning van de sterkte der bevolking enz." 42447. Dezelfde gegevens blijken aan beide berekeningen ten grondslag te liggen. Het „Voorstel" geeft echter voor Sosa.

nog geen derde deel van de gemiddelde dichtheid van het zuidelijk Batakland.

Vergelijking met vroegere opgaven wijst op een aanmerkelijke toeneming der bevolking (ten deele misschien een gevolg van nauwkeuriger telling, ten deele van het terugkeeren van talrijke uitgewekenen?) na de wederinbezitneming (blz. 33); onderstaand staatje geeft hiervan een overzicht.

Jaar.	Totale Bevolking.
1880	22877
1890	26887
1895	32451
1902 (?)	37843
1905	42447

Thans staan ons de uitkomsten der telling van 1920 ten dienste, en blijkt alweer groote toeneming sedert 1905. De opgaaf toch vermeldt voor de geheele onderafdeeling:

Europeanen.	Inlanders.	Vreemde Oosterlingen.
3	55.857	32

Die bevolking is zeer ongelijk over het gebied verdeeld. Onbewoond zijn: het zuidelijk deel van Baroemen Tonga, het oostelijk deel van Si Hapas Aĕk na Bara en Si Pagaboe, en het noordelijk deel van Sosa.

De bevolking heeft zich geconcentreerd in de nabijheid der wegen, der groote rivieren en op plaatsen, waar goede gelegenheid was voor aanleg van sawahs. Deze centra zijn echter maar klein, uitgezonderd die in Oeloe Baroemoen (rondom Si Boehoean), waar op een betrekkelijk kleine uitgestrektheid meer dan 8000 menschen wonen.

Mondang en Pinarik 8076, de „Aantooning" 8176: het verschil is onbeduidend.

Voorts blijkt uit deze gegevens, dat het aantal mannen en het aantal vrouwen niet noemenswaard verschillen. In elf districten zijn er meer mannen dan vrouwen (527), in acht districten meer vrouwen dan mannen (530). Sedert Neumann (omstreeks 1882), die meedeelt, dat *het aantal vrouwen verreweg dat der mannen overtreft*, schijnt er dus veel veranderd.

VIERDE AFDEELING.

Volksbeschrijving.

VOLKSBESCHRIJVING.

HOOFDSTUK I.

De bevolking: ras, afkomst, eigenschappen van lichaam en geest, ziekten.

Over de oorspronkelijke raseenheid en de vermenging met vreemde bestanddeelen is in het algemeen reeds iets gezegd op blz. 9. De verschillen tusschen de bewoners der onderscheidene gebieden zijn niet zeer groot. Ofschoon reeds op het eerste gezicht door den kenner der Bataklanden meestal is uit te maken, tot welke der groepen: Karo's, Pakpaks enz., een Batak behoort, is moeilijk te beschrijven, waaraan hij dit (afgescheiden van het verschil in kleederdracht) ziet.

Samenstelling der bevolking.

1. Het Karoland. — Het Karoland wordt geheel door Karo's bewoond, uitgezonderd de aan het Timoerland en het Toba-meer grenzende oeroengs, waar een vrij aanzienlijk deel der bevolking — van sommige dorpen soms de helft — bestaat uit resp. Timoer- en (Sub-)Toba-Bataks.

De Karo-Bataks zijn verre van een zuiver ras gebleven. Een der vijf groote marga's (blz. 11, alsook beneden Hst. IV), nl. Sembiring, is grootendeels of geheel van vreemden oorsprong. Drawidische volksstammen hebben een aanzienlijk aandeel gehad in de samenstelling der bevolking van het Karoland; van daar naast elkaar twee hoofdtypen met daartusschen talrijke overgangsschakels.

Lichamelijke eigenschappen.

De gewone Karo is vrij klein (de mannen ± 160, de vrouwen ± 150 cM.), en slank en goed gebouwd; de handen zijn klein, de voeten breed en kort; platvoeten komen tamelijk veel voor.

Het gelaat is breed, met breed en laag voorhoofd; de jukbeenderen zijn sterk uitstekend. Kenmerkend is de bij het Maleische ras in het algemeen veel voorkomende, duidelijk vijfhoekige vorm van het gelaat. Ook neus, mond en lippen vertoonen de eigenschappen van dit ras, zij het in mindere mate; vooral de lippen zijn minder dik en vooruitstekend. Vrij velen hebben eenigszins schuins liggende „Mongoolsche" oogen.

De huidskleur is meestal iets lichter dan bij de Toba- en de Pakpak-Bataks. De meeste, zoo niet alle, mannen zijn besneden, ofschoon ze heidenen zijn (dus inheemsche, geen Mohammedaansche besnijdenis).

Het Drawidisch (Tamil-) type heeft een lang en smal gelaat, rechten, vaak fraai gevormden neus, spitse kin, minder dikke, ja zelfs dunne lippen, en koolzwarte, min of meer „wilde" oogen. De gelijkenis met de Klingaleezen is onmiskenbaar.

Geestelijke eigenschappen.

De verstandelijke aanleg is goed. De Karo-Batak is in manieren en spreken veel bezadigder, meer „beschaafd", dan de Toba-Batak; al is hij even spoedig boos [1]), hij weet zich beter te beheerschen. Hij is echter veel minder ondernemend, en vooral veel minder arbeidzaam. Dit geldt in de eerste plaats echter de bewoners der Doesoen. Die der Hoogvlakte zijn ijveriger en in de laatste jaren is deze eigenschap nog meer aan 't licht getreden, nu het mogelijk gebleken is verschillende producten (aardappelen, groenten) met kans op behoorlijke winst te verbouwen. Eigenlijke anthropologische onderzoekingen zijn onder de Karo's nog niet verricht.

Ziekten.

De naar het schijnt bij al de Bataks vrij sterke sexueele aanleg is bij de Karo-Bataks zeer ontwikkeld, en is, in verband met de nergens elders in de Bataklanden in die mate bestaande gelegenheid tot omgang met prostituées (op de plaatsen in de benedenlanden van Deli), wel oorzaak van de hier zeer veel voorkomende geslachtsziekten.

Voor het overige zijn in hoofdzaak de levensvoorwaarden, de hygiënische toestanden en opvattingen enz. enz. dezelfde in welke streek der Bataklanden ook. In verband daarmede is wat over het voorkomen van ziekten, misvormingen enz. in het Karoland kan worden medegedeeld geheel van toepassing op de andere streken.

Malaria komt overal voor, hoewel het minst op de Hoogvlakte. Boven de 1000 M. hoogte is ze zeldzaam. Van typheuze koortsen en van dysenterie geldt hetzelfde.

Epidemieën als van cholera, pokken (deze na de vaccinatie belangrijk minder), mazelen heerschen vrij dikwijls. In de Doesoen vindt men zeer veel kropgezwellen, op de Hoogvlakte minder;

[1]) In Atjèh noemt men lieden, die gauw boos worden „Batakkers" (Snouck Hurgronje, De Atjèhers I, 502).

daarentegen hier weer vrij veel melaatschen, goed geconstateerde gevallen van melaatschheid zeker een paar honderd. Er vallen bepaalde centra aan te wijzen als o. a. Siberaja en Soeka Naloe.

De weinige zorg voor reinheid in kleeding, woning, voeding en (iets beter) op het lichaam is oorzaak van talrijke huidziekten (schurft o. a.) en ingewandsparasieten. De kinderen o. a. lijden bijna allen aan spoelwormen. Ook het voorkomen van anchylostomen is bij sommige personen (door Dr. Schüffner) met zekerheid geconstateerd.

Door medici is in deze streken gedurende de laatste jaren ijverig onderzoek gedaan naar de hygiënische en sanitaire verhoudingen. Het centrale hospitaal te Kaben Djahé is thans centrum van dit onderzoek.

2. Het Timoerland. — De bewoners leiden hun oorsprong in het algemeen af òf uit Toba (dit voor de oostelijke streken als Tanah Djawa en Siantar) òf uit Dairi (Pakpak) en hiermede stemmen de legenden overeen. Over het geheel onderscheiden de Timoer-Bataks zich door een betrekkelijk lichte huidskleur en door een kleinere en fijne gestalte van de andere Bataks (Javaansch-Minangkabausche invloed?).

Evenals de Karo's zijn ze beschaafder in hun uitingen en doen dan de veelszins ruwe, onhebbelijke Toba-Bataks van Samosir en de kuststreken van het Toba-meer. Een aanzienlijk aantal personen maakt echter, stellig tengevolge van de lang geheerscht hebbende, harde slavernij, den indruk van stompzinnigheid en verdierlijking. Ook het overmatige opiumgebruik is oorzaak van lichamelijke en geestelijke ontaarding. Voor hun toekomst zijn deze eigenschappen weinig bemoedigend. Van den vooruitgang van het land sedert de laatste jaren profiteeren dan ook vooral vreemdelingen (Toba-Bataks, Mandailingers en Javanen).

De gezondheidstoestand was, voor er van een geneeskundigen dienst in Simeloengoen kon gesproken worden, zeer slecht. Framboesia (poeroe) kwam zeer veel voor, maar de behandeling met salversaan heeft dit euvel grootendeels doen verdwijnen. De malaria is voor dit volk voorts een groote plaag geweest. Verder kan van deze streek hetzelfde gelden als wat over de Karo's is gezegd.

3. Noordwest-Tapanoeli. — De bevolking van Noordwest-Tapanoeli behoort tot verschillende Bataksche groepen. Aan de beneden-Laoe Renoen wonen Karo-Bataks. Van daar tot Kelasan, Pakpak-Bataks. Hiertusschen enkele Tobasche nederzettingen.

Samenstelling der bevolking.

De kust van het Toba-meer en geheel Samosir wordt door Toba-Bataks bewoond. In Kelasan wonen de echte Dairi-Bataks, die nauw met de Pakpak-Bataks verwant zijn.

Ofschoon er verscheidene schedels in Europa aanwezig zijn (collectie-Meissner), zijn deze nog niet stelselmatig door een anthropoloog onderzocht. Onze anthropologische kennis van deze streek bepaalt zich tot enkele algemeenheden.

Eigenschappen.

De Pakpak-Bataks schijnen het meest met de Karo-Bataks overeen te komen, vooral geldt dit van de Pegagan-Pakpak; de Simsim naderen meer het Tobaasch type. De kleur is over het geheel donkerder, het gelaat langer en hoekiger. Er komen echter velen voor met een eenigszins matte, bleeke gelaatskleur, en achterlijke lichamelijke ontwikkeling, wat prof. Volz doet vragen, of hier is hetzij degradatie, hetzij sporen van een minderwaardig oerras. De stamnaam *Soliën*, meer nog dan *Tjolia* bij de Karo-Bataks overeenkomende met het Tamilwoord *S'oliyan*, wijst op een, ook hier voorkomend, Drawidisch element. De mannen dragen het haar lang. Ze zijn besneden, evenals de Karo-Bataks; de Toba-Bataks onder hen niet of bij uitzondering. Sterke vermenging met Atjèhsch bloed en degeneratie door sterk opiumgebruik zijn hier waargenomen. Over ziekten zie de vorige bladzijden.

Samenstelling der bevolking.

4. Het centrale Batakland. — De bewoners van het centrale Batakland behooren tot die groep der Bataks, die door ons gewoonlijk Toba-Bataks wordt genoemd, hoewel slechts een klein gedeelte van dit gebied den naam Toba draagt. Zij spreken echter met kleine verschillen allen dezelfde taal en vormen ook naar het uiterlijk voorkomen één volksgroep. Het Bataksche type en de Bataksche karaktertrekken zijn zeer waarschijnlijk hier het best bewaard. Toch is ook hier het ras geenszins zuiver. Afdoende gegevens zooals wij in de namen van enkele Sembiringstammen voor de Karo-Bataks hebben, ontbreken wel is waar, maar het ook hier vrij veelvuldig voorkomende „Hindoesche" (beter wellicht „Kelingsche") type: rechte neus, fijne gelaatstrekken enz. — wat Junghuhn zelfs aanleiding gaf aan een „Arische" afkomst der Bataks in het algemeen te gelooven — geeft recht aan vrij belangrijken invloed van Voor-Indië te denken.

Voor het overige is met zekerheid hieromtrent niets bekend en de gegevens — slechts een klein getal anthropologische metingen zijn verricht — zeer onvolledig.

Lichamelijke eigenschappen.

Over het algemeen is de Toba-Batak vrij donker van huids-

kleur, en betrekkelijk klein van gestalte. Vooral de vrouwen zijn klein. De lichaamsbouw is anders vrij grof. De mannen zijn flink gespierd, de vrouwen goed gevuld. Overigens dezelfde eigenschappen van gelaat, haar, voorhoofd, tanden, kin enz. als bij de andere groepen. De om het Toba-meer en op Samosir wonende Toba-Bataks maken tegenover de Karo- en de Timoer-stammen een ruwen en wilden indruk.

Ook de karaktertrekken en de verstandelijke aanleg zijn over het geheel dezelfde als die der elders wonende Bataks. Toch onderscheiden de Toba-Bataks zich, zoowel van de noordelijke Karo-Bataks als van de zuidelijke Angkola- en Mandailing-Bataks, door een gebrek aan zelfbedwang. Zij zijn vaak onhebbelijk en ruw in hun optreden, licht driftig, norsch en lomp tegen ieder van wien zij niets te verwachten hebben, laten zich opwinden tot wraakzucht, enz. Geestelijke eigenschappen.

Ook op het punt van onzindelijkheid overtreffen zij, althans die van eigenlijk Toba, al de andere Bataksche groepen (de Pakpaks uitgezonderd).

Als een groote deugd staat daartegenover hun ondernemingsgeest en ijver. Daardoor onderscheiden zij zich zeer gunstig van de overige groepen. Ook hun lust tot leeren valt te roemen. Door deze goede eigenschappen zullen zij waarschijnlijk in de toekomst de andere groepen ver overvleugelen.

Omtrent ziekten geldt het op blz. 114—115 voor het Karoland meegedeelde. Ziekten.

Gelukkig komen venerische ziekten hier niet, althans uiterst zelden, voor — alleen in de streken, die in druk verkeer met de oostkust (Asahan) staan, naar men wil, eenigermate — en hieraan, benevens aan de overal, waar de zending werkzaam is, verbeterde hygiënische toestanden schijnt toe te schrijven, dat de bevolking toeneemt. Men vindt hier veel talrijke gezinnen.

5. Het zuidelijk Batakland. — Wetenschappelijke anthropologische gegevens ontbreken. Junghuhn rekent de bewoners van Angkola en verder zuidwaarts — ten onrechte — niet meer tot de Bataks, beschouwt ze althans als sterk vermengd met vreemde elementen. Vermenging schijnt vrij zeker, maar deugdelijke gronden voor de uitspraak, dat deze heeft plaats gehad met Maleiers (een rekbaar begrip), Atjèhers en Boegineezen, worden niet aangevoerd. Ze onderscheiden zich echter van de noordelijker Toba-Bataks in het oog vallend, o. a. door hun merkbaar lichtere

kleur en fijner gevormd gelaat. Dit geeft wel recht aan Minangkabauschen invloed te denken. Hun verstandelijke aanleg wordt geroemd. Als schaduwzijden van hun karakter worden vermeld achterdocht en gebrek aan energie. Over ziekten, zie blz. 114—115.

Samenstelling der bevolking.

6. Padang Lawas. — De bevolking is nog bijna zuiver Bataksch. Toch neemt langzamerhand Maleische invloed toe, mede als gevolg van gemengde huwelijken.

De bewoners der bergstreken hebben het zuiverste type bewaard. In het zuiden is nauwe verwantschap met het Mandailingsche type, in het noorden met het Tobasche, duidelijk; de door J. B. Neumann gegeven beschrijving, hieronder kort samengevat, is grootendeels vrijwel op alle Bataks toepasselijk.

Lichamelijke eigenschappen.

De mannen zijn aanmerkelijk grooter dan de vrouwen (gemiddeld resp, 1.64 en 1.45 meter; hoe en uit hoeveel personen opgemaakt?). De lichaamsbouw is eenigszins gedrongen en krachtig. Duidelijk bestaan twee typen wat huidskleur betreft: één betrekkelijk licht, één zeer donker. Deze typen vindt men onder alle standen.

De schedel is meer ovaal dan rond; de oogen groot, zwart en aan de slapen een weinig opgetrokken, de wenkbrauwen zwaar, de oogharen lang. Het hoofdhaar is stug, de baardgroei gering, de neus recht met wijd uitstaande neusvleugels; de mond groot, met breede, doch zelden dikke lippen; de tanden zijn sterk ontwikkeld; de handen breed, de vingers kort en dik, de voeten breed en plomp gebouwd, met (vooral bij de bergbewoners) krachtig ontwikkelden grooten teen.

De Batak van dit gebied is tamelijk gespierd en heeft een groot uithoudingsvermogen. Alleen voor koude is hij zeer gevoelig.

De puberteit treedt in bij meisjes op 11-jarigen leeftijd of zelfs vroeger, bij jongens op 13 à 14-jaren leeftijd. (Is dit zoo? De ervaring van vele zendelingen, die door doopboeken o. a. beter den leeftijd kunnen controleeren, is, dat de puberteit bij meisjes meestal niet vroeger intreedt dan op 14 tot 16-jarigen leeftijd).

Geestelijke eigenschappen.

Zijn karaktereigenschappen zijn moeilijker te beschrijven. Hij is vroolijk, luchthartig, veranderlijk en door zijn groote wantrouwen onoprecht.

Zijn geestelijke aanleg is goed; hij is intelligent, en een goed redenaar, vooral waar het geldt, zich van schuld vrij te pleiten.

Moreel staat hij niet zeer hoog. Als de gevolgen voorkomen zijn en de schijn is gered, is alles in orde.

Als ondeugden treden op den voorgrond: koppigheid, verslaafdheid aan spel en drank, onmatigheid en vuilheid; als deugden: gastvrijheid, gelatenheid in het dragen van tegenspoed, een fijn gevoel voor wat hij recht oordeelt, eerbied voor ouderen.

Hier zijn veel lieden met kropgezwellen [1]) en met hazenlip. Ook veel huidziekten, te meer daar het baden in de steppenrivieren op sommige tijden lastige, jeukende huidontsteking veroorzaakt. Zie overigens het voor de Karo's enz. opgemerkte. Ziekten.

---

[1]) Van één streek, de eigenlijke Padang Bolak, wordt zelfs vermeld, dat 90 % der bevolking daaraan min of meer lijdt.

HOOFDSTUK II

Leefwijze.

§ 1. Dorpsaanleg.

1. Het Karoland. — De dorpen in de Doesoen zijn alle, die in het westelijk deel der Hoogvlakte (Goenoeng-Goenoeng) voor het meerendeel, zeer klein; op de eigenlijke Hoogvlakte daarentegen zijn zeer groote dorpen. In de Doesoen liggen ze zoowel in de valleien als op de vaak smalle ruggen; op de Hoogvlakte alle op het niveau dier vlakte, aan den rand van een ravijn. Ze zijn meestal omheind, nooit versterkt, en toch op de Hoogvlakte eventueel gemakkelijk te verdedigen door versperring van de meestal door de buffels diep uitgetreden toegangswegen (*bakal*). De dorpen op de Hoogvlakte liggen alle in een zoogenaamde *poelo*, letterlijk „eiland", een meer of minder groot complex van bosch en permanente tuinen en aanplantingen.

De aanleg is zonder eenige regelmaat, behalve dat de daken der huizen alle in de richting loopen van het in de nabijheid stroomende water; daarentegen de daken der rijstschuren, inzonderheid die der fraaie *mandah*, in een richting loodrecht daarop. Ongeveer in het midden staat meestal de *djamboer*, het jongelingen- en vreemdelingenverblijf, tevens vergaderplaats. De zoldering hiervan is meestal de rijstbewaarplaats van het dorpshoofd. Het vee — en dit geldt de meeste Bataksche streken — werd vroeger onder de huizen gestald. Alleen buffels vertoefden des nachts in kralen buiten het dorp, althans in de meer westelijk gelegen landschappen. Bestuursvoorschriften hebben daarin wijziging gebracht. De groote dorpen op de Hoogvlakte bestaan alle uit verschillende „wijken" (*kesain*), die weer omheind zijn en een eigen naam hebben (zie Hst. IV). De verdeeling berust op genealogische gronden.

Onder dorp (*koeta*) wordt verstaan het geheele dorpsgebied. Het dorp zelf, in den zin van het huizencomplex heet niet *koeta*, maar *roemah*, letterlijk: huis, en dit zelfde woord maakt ook steeds deel uit van den naam der afzonderlijke kesains. Tot een *koeta* behooren dus *a*. de bebouwde kom (*roemah*), *b*. de badplaats of

-plaatsen (*tapian*), c. [op de Hoogvlakte] het bosch (*poelo*), waarin de permanente tuinen (*reba-reba*) en de toegangswegen (*pintoe-pintoe*), en *d.* de dorpsgronden (*taneh*), bebouwd en onbebouwd.

In de Doesoen en in Goenoeng-Goenoeng zijn verscheidene dorpen beplant met kokospalmen. Toch komen ook daar veel plaatsen voor, die — als algemeen op de Hoogvlakte, waar de kokospalm niet groeit — zonder eenige beplanting zijn. In bijna alle is de grond volkomen onbegroeid of slechts hier en daar met kort gras bedekt; in dorpen met veel vee is de grond gewoonlijk modderig.

2. Het Timoerland. — De nederzettingen zijn hier voor het grootste deel zeer klein, en zien er vervallen en armoedig uit: een groot deel der bevolking woont trouwens liefst in tuinhutten op de velden. De aanleg getuigt niet van eenige regelmaat. de „hoofdplaatsen (pamatang) der landschappen zijn in den regel wat grooter hoeta. 't Zijn echte „vestingen" met hun sterke bamboe omheiningen en grachten of diepe greppels. Bij enkele vestigingen aan of dicht bij het Toba-meer gelegen is de Tobasche wijze van aanleg gevolgd. De „Tobasche" dorpen liggen midden in de vlakte, door sawahs en bouwlanden omringd, de overige in het gebergte gewoonlijk op den hoogen oever der rivier.

3. Noordwest-Tapanoeli. — Voor de Tobasche streken (Samosir c.a.) geldt in het algemeen wat in deze bij het centrale Batakland wordt vermeld. Aan de éene zijde van de *alaman* staan de woonhuizen in éene rij, aan den anderen kant de rijstschuurtjes. De omwalling bestaat in sommige streken uit *natuursteen*, opgestapeld tot een muur van 3 tot soms 10 meter dik. De vier hoeken zijn ietwat hooger en als een bastion (*hoeboe*) uitgebouwd. Deze bastions zijn met bamboe beplant In het eigenlijke Pakpak-gebied, waarvan de gegevens schraal zijn, staan de huizen òf zonder eenige regelmaat als in het Karoland, òf in één rij met een plein er voor, óf als in Toba in twee rijen. De meeste dorpen zijn door een stevige dubbele omheining van bamboe omgeven. Aarden omwallingen als in Toba komen bijna niet voor. De buffelkralen zijn steeds buiten het dorp. Dit is zonder uitzondering zeer klein.

Geheel afwijkend van de min of meer op elkaar gelijkende Bataksche methoden is de in het zuiden van Simsim gevolgde. De nederzettingen liggen meestal in geheel open terrein en zijn door een *cirkelvormige*, gevlochten omheining van bamboe omgeven;

deze staat niet loodrecht, maar schuin naar buiten gericht om het binnendringen te bemoeilijken. Een nauwe, versterkte toegang, eveneens van bamboe, maakt de verdediging tegen een inlandschen vijand gemakkelijk (afbeelding bij Volz, Nord-Sumatra I, blz. 59).

4. Het centrale Batakland. — Met uitzondering van enkele grensstreken in het oosten, zuiden en westen, waar plaatsen voorkomen, die èn in aanleg èn in bouwtrant min of meer van de algemeen Tobasche afwijken, is de inrichting overal in hoofdtrekken dezelfde; de huizen staan in twee rijen tegenover elkander, aldus een rechthoekig plein *(alaman)* vormende.

Het dorp is door een vierkanten, vrij hoogen, aarden wal omgeven, die bij de oudere (herinnering aan den vroegeren, bijna onafgebroken voortdurenden oorlogstoestand) een aanmerkelijke hoogte en dikte heeft. Een nauwe gang of tunnel, eenige meters lang, gemakkelijk af te sluiten door een stevige houten deur of een deur van zware bamboe, vormt den toegang. De wal is meestal met een dichte haag van bamboe beplant, op de *alaman* ontbreekt gewoonlijk elke beplanting, maar de ruimte tusschen den wal en de achterzijde der huizen is gewoonlijk beplant met vruchtboomen en andere nuttige gewassen.

De vestigingen zijn — in tegenstelling met de Karosche — over het geheel zeer klein, bevatten vaak niet meer dan 8 huizen. Er liggen echter dikwijls, vooral in de volkrijke sawahvlakte aan het Toba-meer, eenige zeer dicht bijeen, soms nauwelijks op 1 à 2 minuten gaans van elkaar; zij vormen dus een complex, dat min of meer aan de grootere, in „wijken" verdeelde Karodorpen beantwoordt. De respectieve bewoners en hoofden in zoo'n complex zijn dan ook in den regel nauw aan elkaar verwant.

5. Het zuidelijk Batakland. — Van een vaststaand type van dorpsaanleg is hier eigenlijk geen sprake meer. De vroeger veel voorkomende afsluiting door een haag van doornige bamboe vindt men nu weinig of niet meer. De meeste plaatsen zijn open, en aan weerszijden langs den weg gebouwd, vormen dus een lange dubbele rij. Grootere bestaan wel eens uit meer „straten", evenwijdig aan den hoofdweg of dwars daarop, of in andere richting, wat afhangt van de gesteldheid van het terrein. Deze (als o.a. Si Pirok, Batoe na Doea) maken daardoor eenigszins een „steedschen" indruk. Veelal sluit het huis van het hoofd aan het eene uiteinde de straat (hoofdstraat) af. Deze „straten" zijn meestal modderig en vuil, door het houden van vee, het laten

liggen van klapperdoppen en afgevallen klapperblaren. Immers de gewone beplanting van de dorpen — en dat geldt ook de overige Bataksche streken, behalve de zeer hoog gelegene (blz. 121) — is de klapper.

6. Padang Lawas. — De dorpen zijn hier over het geheel klein en liggen meestal in boschjes verscholen. Vroeger waren ze ook versterkt, nu niet meer, zelfs dikwijls niet omheind.

Op de vlakte liggen zij meest langs de rivieren, in het bergland òf op hooge heuvelruggen òf in diepe ravijnen. Een eigen type heeft Padang Lawas niet. In het noordelijk en noordwestelijk gedeelte (Dolok c.a.) heerscht de Tobasche wijze van aanleg; in het zuiden zijn dorpen als die in Mandailing; soms ook in een vierkant, rondom een plein, gebouwd.

§ 2. **Huizen en gebouwen.**

In een deel der Bataklanden, voornamelijk in het zuiden — met uitzondering van Pahantan —, begint het nationale in den huisbouw hoe langer hoe meer te verdwijnen. Inleiding.

Andere streken hebben weer niet een vaststaand type, maar vertoonen op dit punt overgang tot of navolging van de aangrenzende streken, als bijv. het Pakpakland, dat deels het Karoland, deels Toba navolgt, en Padang Lawas, dat in het noorden en noordwesten zich in deze aansluit bij Toba, in het zuiden den bouwtrant van het zuidelijk Batakland of zelfs van de Padangsche Bovenlanden vertoont.

Bij alle overeenkomst tusschen den bouwtrant der verschillende streken, die recht zou geven tot het aannemen van een „Batakschen" stijl — als: het bouwen op palen boven den grond, het steile dak, het zware houtwerk, in het bijzonder der stijlen en liggers — zijn toch duidelijk drie hoofdvormen te onderkennen, die gevoegelijk de Karosche, de Tobasche en de Mandailingsche kunnen worden genoemd, en die afzonderlijk ter sprake komen bij de eenigszins in bijzonderheden afdalende beschrijving van het woonhuis.

1. Het Karoland. — Het dorp (*roemah*) bevat woonhuizen (*roemah*), het jongelingenverblijf (*djamboer*), verschillende rijstbewaarplaatsen (*sapo, keben* of *perkebenen, loemboeng* en *mandah*), een gebouw, waar de vrouwen de rijst stampen, evenals het rijstblok zelf *lesoeng* geheeten, en dikwijls ook nog een smidse (*per-*

pandēn) en een schedelhuisje (*geriten*). In verscheidene dorpen had men ook nog buffelkuilen (*karang kerbo*).

Woonhuizen.

De woonhuizen verschillen wat de Doesoen en de Hoogvlakte betreft alleen wat grootte en materialen, niet wat vorm en inrichting aangaat. In de Doesoen zijn ze kleiner (voor twee of vier gezinnen) en dikwijls van licht materiaal, niet zelden van bamboe opgetrokken, daarentegen op de Hoogvlakte huizen voor 8 tot 12 gezinnen, van zwaar materiaal (hout). De dakbedekking is bijna overal idjoek.

De huizen staan op palen (*binangoen*), omstreeks 5 voet boven den grond. Hierbij heeft men drieërlei constructie. De eenvoudigste is de *roemah pasoek:* de huisstijlen staan in den grond en hebben daarom verder geen onderlinge verbinding noodig. Dan volgt de *roemah sendi;* de stijlen staan op steenen neuten en zijn door dwarshouten, *sendi* (Skr. *sandhi* = samenvoeging) verbonden, die door in de stijlen gekapte gaten loopen. Het stevigst, althans het zwaarst, is de derde soort, de *roemah sangka manoek:* de huisstijlen, in dit geval *koentjir* geheeten, rusten in gaten, gekapt in een liggend raamwerk van zware balken, de sangka manoek, rustende op steenen neuten.

De huizen hebben den vorm van een soms vrij zuiver, meestal echter eenigszins langwerpig, vierkant, en in de Doesoen in den regel op zijn best afmetingen van 4 of 5 bij 5 of 6 meter op de Hoogvlakte 6 of 8 bij 8 of 10 meter. Nog grootere zijn hier geen zeldzaamheid, In de breedtezijden (voor- en achterzijde, of beneden- en bovenstroomsche zijde) geeft een smalle, dubbel openslaande deur (*pintoen*) toegang tot het inwendige, één groote, zeer onvoldoend verlichte ruimte, niet in afzonderlijke vertrekken verdeeld. Afzonderlijk afgeschoten, voor slaapplaats bestemde vertrekjes, beter hokjes, komen in de huizen van hoofden in den laatsten tijd bij uitzondering wel voor. In de lengtezijden van het huis zijn een paar smalle vensters (*pintoen perik*), die door een deurtje gesloten kunnen worden. Om de deur in voor- of achterzijde te bereiken moet men over een soort gaanderij (*toerē*) van ronde bamboes, die men met een trap (*redan*), veelal een schuinstaanden paal met inkepingen, beklimt.

De wanden staan schuin, wijken boven naar buiten uit. Het in de lengte loopend dak is hoog, steil, eenigszins geknikt en heeft een vrij rechte, althans slechts flauw zadelvormig gebogen nok, die bij de huizen van aanzienlijken wel eindigt in een

nagebootsten, wit gepleisterden buffelkop met echte buffelhorens. Aan de breedtezijden heeft het Karosche huis, in tegenstelling met het Tobasche, ook een dak, tot ongeveer de halve hoogte. De overblijvende driehoek wordt afgesloten door een houten raamwerk (*ajo* d. i. „gelaat"), waarin veelal een opening, die nog wat licht en lucht doorlaat, en ook gedeeltelijk tot uitweg voor den rook dient. Er zijn enkele huizen, die vier *ajo* hebben, een soort van kruisbouw dus; zulke huizen hebben ook vier *toerē*.

De dakconstructie is het kunstige gedeelte van een Karoosch huis. Ze is licht en toch sterk; de niet zeer zware dakribben (*roesoek*) met de verlengstukken (*ongkilen*), door welker verbinding de geknikte vorm van het dak (*taroem*) ontstaat, zijn bedekt met smalle, dicht naast elkaar liggende bamboestroken of daklatten (*boeligan*) waarop de *idjoek* gelegd en vastgenaaid wordt. Dunne, ronde bamboestokken loopen diagonaalsgewijze aan de binnenzijde daarover. Deze *alo angin* (windkeerders) geven aan het dak zoo'n groot weerstandsvermogen. Het geheele, door de dikke idjoek-bedekking vrij zware, dak rust op een stevig raamwerk van zware, rondbekapte balken (*tekang*) en dwars daarover liggende dikke planken of balken (*kitē koetjing en boeah para*). Op dit raamwerk staat in het midden nog een stijl, de *toendjoek langit*, die het dak in het midden van de nok draagt. Het raamwerk zelf rust weer op de stijlen van het huis. Sommige huizen (*roemah andjoeng-andjoeng*) hebben op de nok nog een soort huisje in het klein, dat louter tot versiering dient.

De wanden (*derpih, dingding*) bestaan uit dunne, smalle, rechtopstaande plankjes, die met idjoektouw op een karakteristieke wijze (eigenaardige, hagedisvormige figuur) worden vastgebonden. Langs het benedendeel van den wand loopt buitenom een lange, vrij breede en zeer dikke plank (*dapoer-dapoer*). De vloer (*papan*) van zware planken rust op ronde liggers (*goelang-goelang*), die weer gedragen worden door zware dwarsliggers (*awet*).

De vloer bestaat uit twee helften, die eenigszins afhellen naar een van deur tot deur in het midden loopende goot (*anak laoe*). In den vloer zijn ruimten uitgespaard van ongeveer 1 meter in het vierkant, die met aarde gevuld voor stookplaats (*dapoer*) dienen. Elke dapoer is voor twee gezinnen. In een huis voor acht gezinnen — het normale getal op de Hoogvlakte — zijn dus vier stookplaatsen, twee in iedere helft, nog geen meter van de anak laoe, en zoo ver van de deuropening, dat er genoeg plaats is voor een gezin om daar te wonen of te slapen (2 à 3 meter).

De ruimte tusschen twee stookplaatsen dient voor twee gezinnen en is dus in den regel wat ruimer. De afscheiding tusschen de voor een gezin bestemde ruimten — evenals een gezin zelf *djaboe* geheeten — wordt door een als gordijn dienende mat gevormd, die overdag is opgerold, 's nachts wordt neergelaten. In elke dapoer vindt men vijf haardsteenen (*dalikan*). Boven elke stookplaats is een rekwerk van 2, 3 of meer lagen, de *para*, waarop verschillende zaken bewaard worden. Gewoonlijk heeft men 1. de *para toehoer*, de onderste para, waarop o. a. de te stampen rijst wordt gedroogd; 2. de *para koedin*, iets hooger, waarop kookpotten en ander keukengereedschap worden bewaard; en 3. daarboven de *para ranting* voor berging van het brandhout.

Nog dient opgemerkt, dat van al het zware houtwerk, dat bij den huisbouw gebezigd is, het ondereind, d. w. z. dat deel, hetwelk het ondereinde van den boom uitmaakte, benedenstrooms komt te liggen. In de daar liggende djaboe, daarom *djaboe bena kajoe* genoemd, en wel in die links van de deuropening als men met het gezicht naar het huis staat, moet de *pengoeloe roemah* het „hoofd des huizes", wonen (zie ook beneden Hst. IV).

Dorpshuis.

De *djamboer* (blz. 120 en 123) is op dezelfde wijze gebouwd als een huis, mist echter de toerē, heeft meestal geen omwanding en geen of slechts een enkele stookplaats. De ruimte bovenin is gewoonlijk de rijstbewaarplaats van het dorpshoofd.

Gemeenschappelijke rijststampplaats.

In tegenstelling met de overige Bataklanden, waar gewoonlijk elk gezin zijn eigen rijstblok heeft, vindt men in het grootste deel van het Karoland in elk dorp (resp. elke wijk) een vrij groot, open gebouw met hoog dak (*lesoeng*, blz. 123), waar twee, drie of meer lange rijstblokken zijn, ten dienste van de gezamenlijke bevolking.

Rijstschuren.

De rijstschuren (blz. 123) zijn van zeer verschillenden vorm. De eenvoudigste zijn een gewone, vierhoekige bak van gevlochten bamboe, of ook een ronde van bamboe of van boombast, rustende op een houten vloer, en tegen den regen door een dak beschermd. Gewoonlijk rusten ze op vrij hooge stijlen, op welker boveneinde groote, ronde houten schijven, ter bescherming van de rijst tegen ratten. Onder de eigenlijke rijstbewaarplaats is dan ook meestal nog vrij veel ruimte, en hier verzamelt zich gaarne de jeugd om te spelen (op den bodem is veelal, evenals in den vloer van de djamboer, een speelbord gekrast), te luieren, te praten enz. De mandah is een zeer fraaie rijstschuur, van degelijke en fraaie

constructie, vaak met aardige beschilderingen en mozaïekvlechtwerk van bamboe versierd.

De tuinhutjes zijn kunstlooze, lage gebouwtjes, veelal niet meer dan een dak van palmbladeren of van *rih* op palen van rondhout. In de sawahs heeft men wel eens permanente gebouwtjes, die dan in inrichting een eenvoudig woonhuis nabij komen. Op de Hoogvlakte zijn deze hutjes nog lager (met het oog op den sterken wind). meestal omwand, en gedekt met gehalveerde bamboekokers. Tuinhutjes.

2. Het Timoerland. — De huizen van den kleinen man vertoonen òf min of meer het Karosche type, òf gelijken op de huizen der Maleische benedenlanden, en zijn dan meest zeer slordig en van ondeugdelijk materiaal gebouwd. Alleen in de dorpen aan het meer vindt men huizen in Tobaschen stijl. De huizen der vorsten vertoonen een geheel afwijkenden vorm (min of meer Mandailingsch of Minangkabausch?). Ze zijn hoog uit den grond gebouwd, op zijn minst 2, soms 4 meter; op zware palen van djoeharhout, en zeer lang. Het dak herinnert aan dat der huizen in Toba (blz. 129). De Karosche toerē ontbreekt. Door een deur komt men in de *lapau*, een soort voorgalerij, waar het hoofd zijn gasten en bezoekers ontvangt. Verder mogen dezen niet komen, want onmiddellijk achter de lapau liggen de vrouwenvertrekken. Bijzonder groot zijn de vorstelijke woningen van Siantar, Bandar en van Poerba, in welk laatste dorp men bovendien wel de fraaiste en best afgewerkte huizen aantreft. Ook de *balē* of het dorpshuis en verschillende rijstschuren zijn zwaar en toch elegant gebouwd, fijn afgewerkt en met verdienstelijk snijwerk versierd. De hagedis (zie Wilken, de hagedis in het volksgeloof der Malayo-Polynesiërs, Bijdr. K I. 5, VI) is een hier veel voorkomend motief. Woonhuizen. Dorpshuis en rijstschuren.

Iets bijzonders in de Timoerdorpen zijn de *roemah-roemah*, gebouwtjes aan de voorvaderen der radja's gewijd. Ook vindt men vlak bij het dorp soms een, *anggoenan* geheeten, gebouwtje, dat tot afzondering schijnt te dienen en wellicht aan de Karosche *pantangen*, huisje waar de *goeroe* (wichelaar) studeert en les geeft, beantwoordt. Geestenhuizen, enz.

Daar een groot deel der bevolking geregeld in de tuinen verblijf houdt, hebben de tuinhuisjes hier vaak het voorkomen van primitieve woonhuizen. Tuinhutjes.

3. Noordwest-Tapanoeli. — Een groot deel der huizen Woonhuizen.

vertoont het Tobasche type (zoo op Samosir); de inwendige indeeling is eenigszins anders. De trap (*tangga-tangga*), die door een luik (*loboe-loboe*) kan worden afgesloten, geeft onmiddellijk toegang tot de middelruimte (*bolak-talaga*) van het huis, in het midden waarvan één gemeenschappelijke stookplaats (*tataring*) is gelegen. De ruimten aan weerszijden van het trapgat heeten *djamboer* (vgl. het Karosche woord). Links en rechts van de middelruimte zijn drie gezinsverblijven (*djaboe*). De linker heeten, van den ingang af: *djaboe soehoet, djaboe tong-tong ni djaboe soding* en *djaboe soding;* de rechter: *djaboe tampiring, djaboe tonga-tonga ni djaboe bona* en *djaboe bona*. In deze laatste is de oudste der families gehuisvest. Hier staat gewoonlijk een zware houten kist, bergplaats van kostbaarheden.

De huizen in het uiterste noorden, in de door Karo-Bataks bewoonde landstreek, zijn geheel als de gewone Karosche, doch meestal zonder toerē. Van een speciaal Pakpaksch type schijnt geen sprake te zijn; hierover ontbreken althans voldoend scherpe gegevens. In de Pakpaksche woonhuizen (voor één of meer gezinnen?) schijnt slechts één stookplaats voor te komen geheel achter in het huis. In sommige streken (Koeta Oesang c. a.) schijnen als dakbedekking gebezigd te worden gehalveerde bamboekokers, een methode op de Karo-hoogvlakte gebezigd voor de kleine, lage tuinhutjes (*sapo djoema*) en loodsjes op de marktplaatsen. In Simsim komt een type van huizen voor, dat geheel van het Bataksche afwijkt (vg. blz. 121).

Dorpshuis, rijstschuren.

Over het dorpshuis, de rijstschuren enz. zijn geen gegevens.

Woonhuizen.

4. Het centrale Batakland. — De huizen zijn van verschillende grootte, meer of minder fraai, maar alle naar één type gebouwd.

Een goed Tobaasch huis is van hout gebouwd, met een dak van idjoek en is ± 8 à 10 meter lang en 4 of 5 meter breed. De vloer is ongeveer op manshoogte tusschen de zware stijlen aangebracht, die vaak op neuten rusten; de ruimte daartusschen diende vroeger tot stalling voor het vee. De toegang tot het huis is gewoonlijk door een valluik (*hoensi-hoensi*) in den vloer, in het midden, vlak achter den voorgevel; de toegang verleenende trap (*balatoek*) kan veelal worden opgehaald. De wanden bestaan hoofdzakelijk uit vier zware, op den kant liggende, eenigszins naar buiten uitwijkende, op zware dwarsliggers rustende, van hoekstijl tot hoekstijl loopende planken, dus twee in de lengte *(pangding-*

dingan) en twee in de breedte (*parhongkom*). De tusschen deze en het lage dak nog overblijvende ruimte is door dunnere, smalle, staande planken afgesloten. Het hooge, steile, met idjoek gedekte dak, in het midden eenigszins ingebogen, steekt vóór zeer ver en achter een weinig buiten den eigenlijken romp van het huis uit; op de daardoor voor regen vrijwel beschutte, driehoekige plek gronds (*alaman roemah*) onder het dakeinde aan de voorzijde staat veelal het rijstblok (*losoeng*). De ribben van het dak rusten op den balk, die de boveneinden der stijlen aan de langszijde van het huis verbindt; evenals bij de Karosche huizen zijn deze ribben nog voorzien van een minder hellend verlengstuk, waardoor de geknikte vorm van het dak ontstaat.

De voor- en de achtergevel van het huis zijn geheel met planken afgesloten. De bovenste zijn soms eenigszins schuin gelegd bij wijze van jalousielatten, om licht en lucht toe te laten. Vensters heeft men niet, behalve een klein luikje (*pandoeloan*) in de achterzijde van het huis. In vele huizen heeft men in den voorgevel een soort balkon, *bonggar-bonggar*, waarop o. a. vroeger de lijkkist geruimen tijd, soms één of twee jaar lang, stond, vóór het lijk begraven werd.

De ruimte binnenshuis is niet door wanden of iets dergelijks in vertrekken verdeeld. In die eene ruimte wonen meestal vier gezinnen, die elk hun eigen stookplaats (een soort van ondiepen, vierkanten, met leem gevulden bak) hebben. Boven deze heeft men droogrekken (*salēan*) en voorts komen in eenigszins groote huizen nog andere rekken of vlierinkjes (*songkar* en *para-para*) voor, tot bergplaats voor allerlei dingen dienende, en de songkar ook tot zitplaats voor de muzikanten bij feestelijke gelegenheden. Versierselen komen gewoonlijk aan de huizen niet of niet veel voor. De huizen der radja's hebben echter vaak met fraai snijwerk getooide voorgevels en ook eenige onderdeelen, die bij de huizen van den kleinen man niet mogen voorkomen. De pandingdingan eindigen veelal in min of meer gedrochtelijke dierkoppen (*pinorsinga*) die er los aanhangen. Het uiteinde der pandingdingan is daartoe zwaluwstaartvormig afgekapt.

Rijst-schuren.

De rijstbewaarplaatsen (*sopo*) der onderscheidene gezinnen zijn naar haar bouwtrant huizen in het klein, behalve dat de omwanding ontbreekt of liever slechts bestaat uit de zooeven genoemde pandingdingan en parhongkom, die de geliefde verzamelplaats der mannelijke jeugd omgeven, terwijl daarboven weer een

vloer ligt, waarop de rijst wordt bewaard. Dit bovengedeelte is ook door wanden aan de zijden goed gesloten en in het algemeen vrij goed tegen het indringen van muizen enz. verzekerd. Eén dier sopo's is meestal zeer groot en beantwoordt aan de djamboer van het Karoland, de sopo na godang van het zuidelijk Batakland. Deze is tevens rijstschuur van het hoofd.

Dorpshuis.

Tuinhutjes.

Voor tuinhutjes zie blz. 127.

Kerken, enz.

In dit gebied zijn een groot aantal, waaronder enkele groote en netgebouwde kerken, en goed ingerichte scholen.

Inleiding.

5. Het zuidelijk Batakland. — Er is eenig onderscheid tusschen Si Pirok — dat min of meer Toba nadert — aan de eene en Mandailing aan de andere zijde, wat den huisbouw betreft, maar groot is het niet. Bovendien worden de karakteristiek-Bataksche woningen steeds zeldzamer, behalve in Pahantan (blz. 123). De zeer enkele nog bestaande zijn de in vroeger tijd gebouwde huizen van aanzienlijke hoofden, welke het aan het deugdelijke materiaal danken, dat ze er nog zijn. Al het later gebouwde is vrijwel stijlloos en navolging deels van Maleische (Bovenlandsche), deels van Europeesch-Indische huizen. De woningen van den kleinen man zijn niet veel meer dan kleine, uit licht materiaal gebouwde, hutten en krotten, die spoedig verzakken en uit het lood hangen.

Woonhuizen

De door Heyting en door Ris uitvoerig beschreven typisch-Mandailingsche huizen staan op hooge palen, en zijn (thans) met het breede gedeelte — vroeger met het smalle — naar de straat gekeerd. In Mandailing hing het aantal te bezigen stijlen af van den rang, dien de eigenaar bekleedde. Negen achter elkaar in één rij was het grootste aantal. De treden der trap waren in getal met het aantal stijlen gelijk. In de lengte van het huis liep een soort gang, aan weerszijden waarvan de aanmerkelijk hoogere vloer, die tot eigenlijke woonplaats diende. Aan de voor- en achterzijde van die verhooging waren de stookplaatsen, dus gewoonlijk vier. Meestal was er nog een galerij voor het huis. Het dak (men had twee vormen: *a.* het rechte, *bagas saro tolē* of *saro batak*, *b.* het ingebogen, *gadja morom*, verbasterd Minangkabausch *gadjah maharam?)*, speciaal de nok, was veel langer dan het huis. Karakteristiek was de V-vorm van de uiteinden van de nok, ontstaan, doordat de laatste dakribben, na elkaar in de punt van de nok ontmoet te hebben, nog even doorliepen. De dakbedekking was meestal idjoek. Nu bezigt men ook padang, sirappen, dat zijn houten plankjes, en — evenals in de Padangsche

Bovenlanden — gegolfd gegalvaniseerd ijzer of zink. De raampjes zijn klein en slaan naar binnen open.

Meestal tegenover het huis van het dorpshoofd staat de *sopo na godang*, of „groote schuur", het dorpshuis, het gebouw voor vergaderingen, ook vreemdelingenverblijf, slaapplaats voor de jongelingen, enz. Dit gebouw heeft geen omwanding of deur, de slaapplaatsen nemen veel minder ruimte in dan in een woonhuis, er is dus meer ruimte voor vergaderen, enz. Boven op den zolder wordt de rijst van het hoofd en van zijn familieleden bewaard. Dit gebouw is minder gemoderniseerd dan de woonhuizen. Het is van zwaar materiaal opgetrokken en heeft op planken en zuilen nog vaak echt Bataksch snijwerk. Dorpshuis.

De rijstbewaarplaatsen *(sopo*, ook *hopoek;* deze laatste open rijstschuur, een eenvoudige, cylindervormige bergplaats onder een dak) der andere dorpsbewoners zijn veel minder groot en niet of niet zoo fraai bewerkt als de sopo na godang. Rijstschuren.

Voor tuinhutjes zie blz. 127. Tuinhutjes.

Voor het — grootendeels Mohammedaansche — zuidelijk Batakland zijn kenmerkend de in enkele belangrijke dorpen voorkomende vrijdagsmoskeeën, d. i. moskeeën, die *tevens* voor den Vrijdagsdienst mogen worden gebruikt, en de, in bijna geen dorp ontbrekende gebouwtjes — hokjes veelal — uitsluitend voor de dagelijksche godsdienstoefeningen. Eigenaardig is, dat de vorm der moskeeën, vooral van het dak, over geheel Indië vrijwel gelijk is, n.l. een dubbel dak (ongeveer als op onze glasblazerijen wel voorkomt). Dit schijnt geheel onmohammedaansch, veeleer een oorspronkelijk Indonesische bouwtrant te wezen (Enc. N.-I. II, blz. 332, eerste druk). Moskeeën.

6. Padang Lawas. — De huizen in het noordelijk en noordwestelijk gedeelte zijn geheel Tobaasch, zoowel wat de constructie als wat de gebezigde materialen betreft. In het overige zijn de huizen der bevolking meestal klein, bestaan uit weinig deugdelijk materiaal: dunne palen van 4 à 6 voet hoog, waarop de vloer van *niboeng*-latten of dunne takken, wel eens met geplette bamboe belegd, rust. De wanden zijn van geplette *(topas)* of van gevlochten bamboe *(bajo?)* of van boombast (*laklak*), zelden van planken. Ze zijn nauwelijks 4 voet hoog. Het dak is steil, recht en wigvormig, de bedekking zelden van *idjoek*, meestal van *ilalang*, van palmbladeren of (heel armoedig) van bladeren van den *tarop* (Artocarpus elastica). De deur (in het midden of Woonhuizen

in een hoek) en soms een paar vensters, of anders slechts kijkgaten, zijn klein en smal; de trap is zeer eenvoudig van rondhout.

De huizen der hoofden zijn meestal beter, hier en daar wel naar Europeesch-Indisch model; de ouderwetsche zeer smal en zeer lang (5 bij 15 à 18 meter). De inrichting is vrijwel gelijk die, op blz. 130 voor het zuidelijk Batakland beschreven. Hetzelfde geldt van de *sopo na godang*, dikwijls het fraaiste gebouw, en de gewone dorpssopo's. Rijstschuurtjes van verschillend model — *rangkiang* (in den vorm van een klein huis) en *hopoek* (blz. 131) — staan tusschen de woningen in.

Dorphuis en rijstschuren.

Tuinhutjes. Voor tuinhutjes, zie blz. 127.

Moskeeën. Voor de hier niet zeer talrijke moskeeën, zie boven.

§ 3. **Huisraad.**

Het huisraad is overal zeer eenvoudig en blijkt — voor zoover de opgaven gaan — overal vrijwel hetzelfde te zijn. Met name geldt dit van het door de bevolking zelf vervaardigde. Zelfs de namen zijn — het verschillend taaleigen in aanmerking genomen — grootendeels dezelfde.

Eenigszins uitvoerige opgaven zijn er alleen van het Karoland en van Padang Lawas, welke laatste streek te gelijk als voorbeeld kan dienen voor het zuidelijk Batakland, waarvan ook enkele opgaven bestaan en voorts een paar korte mededeelingen omtrent het centrale Batakland. Voor genoemde streken wordt daaromtrent het volgende medegedeeld en er is alle reden aan te nemen, dat het voor de andere streken weinig anders zal zijn:

1. Het Karoland. — Meubels van vreemden oorsprong als stoelen, tafels, kasten zijn nog zeldzaam, maar de hoofden beginnen die reeds hier en daar aan te schaffen.

Het meest voorkomende huisraad bestaat uit: verschillende matten (*amak*), grove en fijne, van biezen (*tjikē*) of van pandanus bladeren (*bengkoeang*) gevlochten, zit- en slaapmatjes (*amak tajangen)* en matten om als een gordijn neer te laten (*amak daboehen)*; kookpotten *(koedin)*, zelden van aarde *(koedin taneh)*, meest van koper *(koedin rēntjēng)*, groote ijzeren potten (*perioek*), braadpannen (*belanga*), bamboe watervaten van verschillende afmetingen (als de *timba* — of *toemba laoe*, de *tambē*, de *koeran*, de *tjarak*), kokers voor palmwijn (*kitang*), borden van grof (Europeesch) aardewerk (*pinggan*), van hout (*tjapah*), groote schotels

(*doelang*), soms van metaal, van bamboe of van boomschors, dikwijls van rotan; vaatwerk tot het bewaren van zout (*abal-abal*), van toespijs (*goembar*), van kleedingstukken en kostbaarheden (*kepoek*); rijstmaten als de *gantang* en de *toemba*, meestal van bamboe; gevlochten zakken (*soempit, karoeng*) tot het bewaren van rijst, kleedingstukken enz. of kleinere (*pernakān, pernakanen*) voor gekookte rijst; eenvoudige kisten (*kotak-kotak*) en bewerkte kisten met slot (*peti*), deze meest voor kostbaarheden; een hakbord (*sangkalen*), een mortier met vijzel (*lagan*) voor het fijnwrijven van Spaansche peper e.d.

Aan den wand veelal een soort van bordenhouders (*salangen*), in den vorm van een grof netwerk van rotan. Dit is zoowat alles. Buiten op de toerē vindt men gewoonlijk nog groote petroleumblikken of groote aarden potten met indigo-verfstof.

De gereedschappen (zie § 5) worden ook in huis bewaard.

2. Het Timoerland.
3. Noordwest-Tapanoeli.
} Hierover ontbreken (blz. 132) opzettelijke mededeelingen van eenig belang.

4. *Het centrale Batakland.* Als het eigene, primitieve huisraad der Toba-Bataks worden opgegeven: de kookpot (*hoedon*), op vele plaatsen, waar leem voorkomt, op primitieve wijze gebakken. Ook het water voor huiselijk gebruik wordt wel in deze potten van de badplaats naar huis gehaald. Verschillende houten schotels en borden, als *sapa, tatoean, garpa, djoeroeng*; de *sigoeroep*, eveneens van hout, ter bewaring van toespijs, de *tataoe* (drinknap); de *romboan* (vingerkom); verschillende bamboekokers voor 't halen van water; de *sangkalan* (hakbord van hout), slaap- en zitmatten (*bidē*).

6 en 5. Padang Lawas en het zuidelijk Batakland (blz. 132). — Het huisraad bestaat uit: matten van rotan en boomschors in het Doloksche (*bidē*), van pandanus in het zuiden (*lapik*); slaap- en zitmatjes (*lapik, amak, amak djoegoek*), aarden potten (*hoedon*), ijzeren potten (*parioek*), kookpannen (*balanga*), bamboewatervaten van verschillende grootte (*djantar, garigit, hiong-kiong, tagoek*), waterkannen van de schaal van een meloensoort (*laboe*), groote borden met voetstuk (*doelang, pahar, sapa*); voor verlichting: *toesam*hout, *damar*kaarsjes en petroleumlampjes en -lampen (deze laatste vooral in Padang Bolak, Oeloe Baroemoen en in Mandailing). Bij gegoeden en handelaren kisten (*poti*) en koffers (*kalandan*) voor kleeren en kostbaarheden. Bij

sommigen (vooral als er gasten zijn) veelkleurige voorhangsels (*tabir*) en wit katoenen hemels (*langit-langit*) boven de slaapplaats. Buitenshuis het rijstblok (*losoeng*) met stamper (*indaloe*).

In het zuidelijk Batakland vindt men bij gegoeden en bij hoofden meubelen in onzen zin van het woord: stoelen, tafels, kasten, meestal van Europeesch maaksel, bedden met toebehooren, hanglampen, lepels, vorken, messen, waterkaraffen, ook alles Europeesch. Voorts gedreven koperen presenteerbladen of etensborden (*pahar, talam*) uit de Straits. De houten en de van bamboe gevlochten etensborden van verschillend model (*doelang, sapa*) zijn hier langzamerhand verdrongen.

De aanzienlijken hebben voorts nog fraaie matten van rotan, of ook zoogenaamde Batakmatten (bidē, zie blz. 133), vervaardigd van geklopte boomschors en rotan, ruitsgewijze door elkaar gevlochten.

Bij feestelijke gelegenheden wordt het huis vaak versierd door de wanden te behangen met breede stukken doek (*tabir*) en franje (*tirē*) enz. Hierin is Maleische invloed merkbaar.

§ 4. **Kleeding en Sieraden.**

De kleeding, vroeger een der voornaamste uiterlijke kenmerken, waaruit men de „nationaliteit" van den drager zoowel als zijn „stand" kon opmaken, heeft in een groot deel der Bataklanden onder den invloed van een niet te stuiten nivelleeringsproces veel van haar eigenaardigen stempel verloren.

In veel streken komt de oude kleeding alleen nog bij feestelijke en officieele gelegenheden voor den dag, wordt overigens als erfstuk zorgvuldig bewaard.

De gegevens, vrij uitvoerig voor het grootste deel der Bataklanden, zijn zeer onvoldoende voor het Pakpakgebied en het Timoerland.

Kleeding. 1. Het Karoland. — Niettegenstaande het levendige verkeer met de Maleische benedenstreken hebben de Karo-Bataks hun eigen kleederdracht vrij zuiver behouden; alleen de stof is veelszins gewijzigd: weefsels van eigen maaksel worden steeds minder gedragen — alleen door welgestelden en als feestkleeren; de dikke *tjabin* of omslagdoek ook tegen de koude —; hoofdzakelijk draagt men kleeding van Europeesche stof (wit katoen), die men zelf mit indigo licht- of donkerblauw verft. Blauw is nl.

de overheerschende kleur der Karosche kleeding. In het gewone dagelijksche leven is de kleeding, zelfs van aanzienlijken, zeer eenvoudig: de mannen dragen een hoofddoek (*boelang*), om het hoofd gevouwen zóó dat de kruin onbedekt is, en een lang kleed (*gondjē*), dat vaak tot over de voeten hangt en daarom onder het gaan veelal met de hand wordt opgenomen, of ook — zoo vooral de armeren — onder het werk een kort, tot de knieën reikend kleed (*basahen*). Om het middel wordt het opgehouden door het daar stevig in een te rollen (*menting*, van *benting*); ook nog wel ten overvloede door een buikriem (*gendit*). De vrouwen dragen een op een eigenaardige wijze gevouwen hoofddoek (*toedoeng*), die het geheele hoofd bedekt, vóór nog het gelaat beschaduwt, achter in een punt uitloopt, die wel 2 dM. naar achteren uitsteekt, en een lang kleed (*abit*) òf boven den boezem — jonge en ongehuwde vrouwen —, òf onder den boezem — vrouwen, die kinderen hebben —. Gewoonlijk draagt de vrouw nog een smalleren doek, *pengalkal*, boven om het lange kleed.

Broeken worden niet gedragen. Draagt iemand bij uitzondering een broek, dan geeft hij vooral de oudjes ergenis; onder den invloed der zending wijzigt zich deze opvatting. Bij een volledig kostuum behooren nog buisjes (*badjoe*), zoowel voor mannen als voor vrouwen, met zeer nauwe mouwen, soms met gestikte randen en gebloemde oplegsels aan weerskanten van de borstspleet en een schouderdoek (*oeis kadang-kadangen*). In de laatste jaren beginnen donkere Europeesche jasjes in de mode te komen. Vooral de hoofden dragen die gaarne.

Haardracht.

De vrouwen dragen het haar met een scheiding (*tjibelah*) en meestal met een haarpen (*silik*) van zilver of van een stekel van het stekelvarken (*landak*, *'ndoerīn*) opgestoken (*lajam*) op het achterhoofd iets boven den nek. De mannen hebben het haar òf lang, òf ook zeer kort geknipt; meestal is een gedeelte aan de slapen en het voorhoofd weggeschoren. Kinderen wordt veelal het hoofd kaal geschoren, op een enkele lok na, bijv. op de kruin of aan een der zijden. Deze lokken hebben naar de plaats, waar ze zitten verschillende namen: *toengkir nakan*, *tangkē taboe*, *toetoep goembar* enz.; de algemeene naam is *djambi* (zie Karo-Bat. Woordenboek).

Sieraden.

Het kenmerkend sieraad der Karosche vrouwen zijn de *padoeng-padoeng*, zware, liervormige, zilveren oorhangers, boven door de oorschelp. De padoeng-padoeng, alsmede verschillende

ringen (*tjintjin*) van soeasa, van zilver, van goud blijven ook de getrouwde vrouwen dragen. Andere versierselen, als de verschillende halskettingen (*boera-boera, sengkoek-sengkoek*) en armringen (*gelang*) worden bij het trouwen afgelegd.

Andere, minder algemeen voorkomende of bij bijzondere gelegenheden slechts gedragen sieraden zijn de *lajam-lajam* (letterlijk haarvlecht), een zilveren kokertje, waaraan een aantal lange, fijne zilveren kettinkjes, de *mas roedang*, een bloem van fijn bladgoud, de *gelang djĕngkar*, een groote spiraalvormige ring.

Kinderen dragen soms zeer zware halskettingen, waaraan zilveren dollars of andere muntstukken en groote zilveren kralen (*berahmeni*), gevuld met zekere harsachtige zelfstandigheid; en zware spiraalvormige pols- en enkelringen van zilver of van messing. De mannen dragen weinig of geen sieraden: een paar ringen (*tjintjin*), af en toe een geurige *roedang kapias* (zekere plant) als een kokarde in den hoofddoek; sommige hoofden bij gelegenheid een zeer fraaien, zwaren gouden armband (*gelang*). Tot de sieraden zijn nog te rekenen de siermessen (*piso*), met fraai hoornen heft en in een scheede (*semboeng*) met gouden, zilveren of soeasabanden (*rempoe*); de zilveren kalkdoosjes (*kerandam*) met zilveren ketting (Gajōsch maaksel?), en min of meer ook de sirihzak (*kampil*), de zitmatjes (*ampik-ampik*), gevlochten of van dierenhuiden; zonder deze is men niet volledig uitgerust.

In een kampil behooren: de *oepih*, waarin de sirihbladen, de *pĕtak* (koperen tabaksdoos), de *tagan* (kalkdoos) en de *anak kampil*, een soort taschje, waarin lucifers, of een vuurslag (*santik*) met tonder (*loeloek*), en dikwijls allerlei kleine benoodigdheden als naalden, garen, een mesje, een baardtangetje, een spiegeltje, enz.

Kleeding. 2. Het Timoerland. — De gegevens zijn zeer onvolledig. In tegenstelling met de Karo-Bataks, wier dunne katoenen kleeding soepel is, en daarom vooral de meisjes goed staat, dragen de Timoer-Bataks, mannen en vrouwen, nog veel hun eigen, stugge weefsels; hier en daar begint men ook de Maleische kleederdracht na te volgen: bonte saroengs enz. Kenmerkend is de voorliefde voor rood; de vrouwen dragen dikwijls roode hoofddoeken. De mannenhoofddoeken zijn soms zeer fraai; hun nederhangende punt wordt door een gouden ring gehaald.

Sieraden. Als sieraden worden genoemd: armringen van ivoor, goud of zilver, alleen door de Toehans gedragen.

Gehuwde vrouwen dragen geen sieraden, jonge meisjes

wel, als ringen van goud, zilver of koper, om den hals en de armen, oorsieraden, in het bijzonder een grooten ring boven door het oor, waaraan een tamelijk groote metalen bol.

3. Noordwest-Tapanoeli. — Dat deel der bewoners, dat tot de Toba-Bataks behoort (Samosir in hoofdzaak), draagt nog de voor het centrale Batakland kenmerkende kleeding (zie aldaar). Kleeding en sieraden.

In het speciale Pakpakgebied schijnt geen „nationale" kleederdracht te bestaan; vooral de mannen gaan zeer verschillend gekleed; meestal dragen ze — als veel Karo's — het bovenlijf geheel naakt. Volgens den een dragen ze een broek en een lendendoek, volgens den ander — weer als de Karo's — geen broek. Hoofddoeken zijn niet algemeen; meestal zijn ze donkerblauw, maar ook bonte Atjèsche en Maleische zijn in gebruik. De versierselen zijn in hoofdzaak gouden en koperen oorhangers, halskettingen en polsringen.

4. Het centrale Batakland. — De nationale kleederdracht wordt nog maar in een betrekkelijk klein gebied (Samosir — zie Noordwest-Tapanoeli —, het westelijk bergland en eigenlijk Toba) aangetroffen. Genaaide kleedingstukken schijnt men niet gekend te hebben; toch moet de *badjoe-badjoe* (buisje) voor vrouwen, hoewel van vreemden oorsprong, reeds lang bekend zijn. Overigens zijn de zuiver Tobasche kleedingstukken niets dan rechte, geweven doeken, die om het lichaam worden geslagen. Die voor het benedengedeelte heeten in het algemeen *abit*, die voor het bovenlijf *oelos*, maar men bezigt ook andere namen, bijv. naar de stof, waarvan ze geweven zijn, *hori* (inlandsch vlas), *goda* (keper) e. d. Een lendendoek, zooals vrouwen onder het werk wel als gordel om de heupen dragen, heet *hohop-hohop;* de gordel der mannen heet *hohos*. Kleeding.

De *oelos* zijn van zeer verschillend patroon, en worden ook daarnaar dikwijls genoemd; de fraaiste zijn de zoogenaamde *ragidoep* (eigenlijk *ragi idoep*, levend of levendig weefsel?)

Als kleedingstukken kent men voorts nog den hoofddoek (de echt nationale heet *tali-tali*), en een uit biezen gevlochten mutsje of kalotje (*tahoeloek*). De echt-inheemsche mannenhoofddoek (*tangki*) van geklopten boombast wordt niet meer, of anders heel weinig gedragen.

In de meeste streken is de kleeding naar de Maleische of de Atjèhsche dracht gewijzigd. Hier kent men de *saraoal* (Atjèhsche broek), de *mandar* (soort saroeng) en de *dĕtar* (gesteven

hoofddoek). Velen loopen ook met een lossen doek, *sapoe tangan*, d. i. „handwisch" over den schouder. Deze doek vervangt wel den echt-Tobaschen schouderdoek (*handē-handē* of *sampē-sampē*).

Haardracht. De vrouwen dragen het haar opgerold tot een dikken knoop aan de rechterzijde van het achterhoofd. Bij de mannen heeft de haardracht zich gewijzigd naar die der Maleiers. In eigenlijk Toba echter, en op Samosir, vindt men nog veel de echte dracht: het lange haar, dat bij slaven vrij afhangt, bij de vrijen onder den hoofddoek wordt weggeborgen. Ook komt het voor, dat slaven het haar geheel afscheren; de vrijen scheren vaak alleen den rand langs het voorhoofd en de slapen weg. Bij de kinderen vindt men, als elders, veelal kort geknipt of geheel afgeschoren haar, met uitzondering van een klein deel (op de kruin, op het voorhoofd, of aan één der zijden), dat men lang laat groeien (vg. blz. 135).

Sieraden. Bij kinderen vindt men gewoonlijk de meeste sieraden; tot hun zevende jaar ongeveer zijn deze hun eenige „kleeding". Eenigszins zijn die versierselen ook als amuletten of schutsteekenen te beschouwen. Ze bestaan hoofdzakelijk uit halssnoeren van kralen, en (of) van zilveren en koperen muntstukken; ringen van zilver, messing of ijzer om het polsgewricht; dikke banden van ivoor of van een groote schelpsoort om den bovenarm.

Soortgelijke pols- en armbanden worden ook door mannen, inzonderheid door radja's, gedragen. Sommige mannen hebben ook ringen om de teenen. Bij vrouwen ziet men over het geheel geen pols- en armringen; daarentegen een menigte vingerringen van goud, zilver, soeasa, koper, ijzer, glaskralen enz.

Zoowel mannen als vrouwen dragen oorhangers van verschillenden vorm, soms tamelijk zware, van goud (*doeri-doeri, tēmpang-tēmpang anting-anting, oelang-aling* — deze boven door het oor — e. a.). Arme lieden hebben wel versierselen van roode stof, bijv. smalle banden om den arm. Tot een volledige uitrusting behooren voorts nog: de sirihzak (*hadjoet*), (hier niet als in Karo gevlochten, maar gewoonlijk bestaande uit een buidel van dierenvel), min of meer fraaie messen, een zitmatje, e.d. De *datoe's* (wichelaars) gebruikten bij bijzondere gelegenheden een sirih *mandje* (met stijven bodem), *hampil* genaamd.

Kleeding. 5. Het zuidelijk Batakland. — Vooral hier is op het punt van kleeding vreemde invloed duidelijk merkbaar. De beschrijving van Willer (uit 1845) past — naar Heyting opmerkt —

in het geheel niet meer; wat dáár wordt genoemd als de kleeding van hoofden en ongehuwden, is nu algemeen de kleeding der mannelijke bevolking geworden. Een nationale kleeding bestaat niet meer; de vroeger in zwang zijnde kleeding is bij de meesten zelfs onbekend. Bij officieele gelegenheden komen nog wel eens ouderwetsche stukken, mooie weefsels met kralen als in Angkola, voor den dag. Overigens worden ze als poesaka (erfstukken) bewaard.

Jongens loopen tot hun achtste — in Groot-Mandailing tot hun vierde —, meisjes tot haar vijfde — resp. derde — jaar naakt.

De gewone kleeding is: voor een man een kort baadje (wit of gekleurd); een broek zonder knoopen, met een laag en zeer lang kruis en wijde pijpen (zoogenaamde Atjèhschebroek); een hoofddoek (als die der Minangkabauers?) met een blauw-en-wit patroon, soms hard gesteven; ook wel een kalotje; een saroeng, de zoogenaamde *abit*; en soms een smalle doek (*basaēn*) als sjaal, die eigenlijk om de heupen behoort gedragen te worden.

Hoofden en inlandsche ambtenaren zijn meestal half-Europeesch gekleed (Engelsche hemden, schoenen en kousen!). De kleeding der vrouwen bestaat uit een lange saroeng, en een lang, van voren gesloten, baadje; bovendien nog een *salēndang*, die vaak los om het hoofd gewonden wordt. Bij het arbeiden in de sawahs dragen ze veel een Atjèhschebroek (*saraor atjē*) van blauw katoen (zoogenaamd *abit biroe*).

Hadji's (odji) mogen de Arabische kleeding dragen, maar bepalen zich, wat de mannen betreft, meestal tot den veelkleurigen of den groenen tulband; vrouwen dragen wel den Arabischen sluier. Bij de dagelijksche Mohammedaansche godsdienstoefening (*sombajang*) gebruiken de vrouwen bijna allen den langen witten sluier (*talokoeng*).

De mannen dragen het hoofdhaar zeer kort gesneden, de vrouwen glad naar achteren gekamd, en in een wrong. Haardracht.

Bij kinderen en jonge meisjes is algemeen het gebruik van amuletten, in een zilveren kokertje aan een touwtje om den hals. Sieraden.

Jongedochters dragen ook nog sieraden als zware halssnoeren (*gondjong, borgok*) en armbanden (*golang*); voorts nog oorbellen (*hoeraboe*) en gouden oorplaatjes (*soebang*); deze worden na het huwelijk afgelegd.

Vingerringen worden door mannen en vrouwen gedragen.

Voor sirihtasschen, zitmatjes, sierwapens enz. zie blz. 138.

Kleeding.

6. Padang Lawas. — De nationale kleeding is bijna geheel verdrongen door allerlei uitheemsche producten: Atjèhsche en Chineesche broek, baadjes van wit en blauw katoen, Europeesche jasjes, pantalons, overhemden, mutsjes en petten met passement, handschoenen en slobkousen! De lendendoek (*anak ni abit, saboek*) en de hoofddoek (*tangkoeloek*) behooren evenwel nog tot de dagelijksche kleeding. Het gebruik van schoenen wordt ook meer algemeen. In Dolok vindt men eenvoudiger kleeding, nog niet of niet veel afwijkend van de nationale dracht; de kleeding der mannen bestaat daar uit een katoenen buis, pantalon, hoofddoek en een saroeng om de heupen.

Kleeren van boomschors, omstreeks 1840 nog de algemeene dracht, komen niet meer voor. Ook de *abit sadoen*, een 4 à 5 ellebogen lang en ongeveer 1 M. breed, fantastisch gekleurd, soms met zilver- en gouddraad en met kralen gestikt katoenen kleed is verdwenen. In Tano Hoeroeng en Boven-Bila draagt men nog wel inlandsche weefsels (*ragi roendjap, ragi idoep* e.a.), die zeer dicht en sterk zijn en in de koude streken ook als deken dienen.

De uit twee ineengestrengelde, lange stukken katoen bestaande hoofddoek (*tali-tali*) is ook zoo goed als verdwenen (nu wellicht geheel?). Evenzoo de vierkante, blauwe hoofddoeken met gouden plaatjes. Bij sommige plechtige gelegenheden komen dergelijke oude kleedingstukken nog voor den dag. Ziet men in het gewone leven geen onderscheid in kleeding tusschen de drie vrije standen, ja dikwijls niet tusschen deze en de slaven; dragen nu velen kleeding, waartoe zij bij handhaving der adat niet gerechtigd zouden zijn, bijv. gele kleedingstukken, terwijl geel eigenlijk de kleur is van den *namora*-stand (zie Hst. IV.), bij bijzondere plechtigheden evenwel komt hier en daar (als niet „deftige" Europeesche kleeding gedragen wordt) de staatsiekleedij nog te voorschijn, bestaande uit een zwart katoenen hoofddoek (*toekoe*) met gouden rand en gouden vierkante plaatjes, de op blz. 139 genoemde *abit sadoen*, armbanden (*poentoe*) van goud, soeasa, *kima* (schelpsoort) of ivoor, een buikband (*hohos*) met kralen, een *abit ranting*, van de heup tot de knie gedragen, en voorts prachtwapenen (*rĕntjong*) en *tapa* (?) *koeda* (wellicht tapak koeda naar den vorm van het gevest? vgl. blz. 145).

De vrouwen zijn meestal nog zeer eenvoudig gekleed, soms slechts met één enkel kleed om de heupen. Onder Maleischen invloed neemt het dragen van baadjes toe, doch alleen als men

„gekleed" is. Het lendenkleed *(kain, abit)* is meestal van Europeesch fabrikaat, anders een gewone witte of blauwe lap. Ongehuwden en kinderlooze vrouwen dragen de *abit* boven den boezem vastgeknoopt. In Sosa dragen de jonge meisjes een afzonderlijke smalle doek (*omon*) over den boezem; de saroeng dragen ze laag, zoodat het bovengedeelte van den buik onbedekt is. Bij het werk is het hoofd bedekt met een witten of blauwen hoofddoek (*oendoeng-oendoeng, talokoeng*).

Haardracht. Over haardracht zijn geen mededeelingen bekend; waarschijnlijk is die deels als in Angkola en Mandailing, deels als in Toba.

Sieraden. Ongehuwde meisjes dragen verschillende sieraden, oorringen van koper, messingdraad of tin (*anting-anting, oedēng-oedēng, pangkoetan, parsahoetan*), halskettingen (*songka*) van koralen (*pangkal*), nagemaakte bloedkralen (*mordjan*) van vischbeen en schelp (*kima, hompas*), of samengestelde halskettingen (*si mata ribana*); in Dolok wel groote ringen van messing (*lojang*), soms tien in getal, van verschillende grootte. Dergelijke ringen ook om polsen, benedenarmen en enkels. Maleische oorversierselen (*hoeraboe, soebang*) van goud, soeasa en koper komen meer in de mode. Voorts ringen (*tintin*), die ook bij het huwelijk niet worden afgelegd. In het aan eigenlijk Toba grenzend gebied dragen de mannen (vgl. blz. 138) nog kleine gouden ringen in de ooren.

Bruidskleeren. Als bruid wordt het meisje veel mooier uitgedost. Een vorstelijke bruid draagt dan een met goud bestikte saroeng (*abit bataboer*), een geelzijden baadje (*badjoe soetora* of *soerto*), een zwart lijfje met koralen omzet (*omon*), een lap van rood laken met gouden plaatjes op het voorhoofd (*boelang*). De slippen van de *boelang* vallen af op den *salēndang oedjoeng sorat* van zijde en gouddraad, door een band (*ponding*) met gouden gesp (*oeloe ni ponding*) om het middel vastgehouden.

De *sanggoel* (haarwrong) wordt met een soort sluier (*toetoep sanggoel*) toegedekt; hierover nog een geelzijden doekje met valsche paarlen (*rambang*). Ook deze bruidskleeding, die zeer kostbaar is, is in den laatsten tijd gewijzigd, bestaat nu veelal uit een *abit soetora bonang omas*, de *salēndang oedjoeng sorat*, de *songka*, *golang omas (— pirak* en *— soeaso)*, de *badjoe pandopoen* (nauwsluitend zijden baadje), de *si ari boelan* (een om den hals gedragen gouden maansikkel) en de *soebang*.

§ 5. Wapens en weermiddelen; jacht- en vischtuig; gereedschappen.

Inleiding. Zoover de gegevens gaan — en deze zijn slechts eenigszins uitvoerig voor het Karoland, het centrale Batakland, het zuidelijk Batakland en Padang Lawas — is de overeenkomst hierin voor de onderscheidene deelen van de Bataklanden zeer groot en behoeft dus niet elke streek uitvoerig behandeld te worden. Nu, door de annexatie der laatste onafhankelijke streken, overal een eind is gekomen aan den oorlogstoestand en de vuurwapens — op enkele voor persoonlijk gebruik bestemde en geregistreerde na — tegen vergoeding werden ingeleverd, zijn de echte oorlogswapens schaarsch geworden.

De landbouwwerktuigen zullen in Hst. VIII: Middelen van bestaan, nader worden behandeld.

Wapens enz. 1. Het Karoland. — Het aantal geweren was vóór de inlevering aan het Gouvernement vrij groot. Ze waren van zeer verschillend model: het oude Spaansche musket (*bedil tatangen*, vuursteengeweren (*bedil*), donderbussen (*pangoeras*), percussiegeweren (*peteroli*, Holl. patroelje?), repeteergeweren (*peterom*, Holl. patroon?) van verschillend systeem. Het voor de ouderwetsche geweren benoodigde kruit wordt door de bevolking zelf bereid volgens een methode, die overal in de Bataklanden dezelfde is, en die o.a. voor Padang Lawas (zie blz. 146) door Neumann uitvoerig is beschreven. Het mengen van de hoeveelheden zwavel, houtskool en salpeter (*naboeng* van *saboeng* noemen de Karo-Bataks het) is een bepaalde kunst en geschiedt zeer omslachtig.

Tot de steek- en slagwapens — die echter, daar men zelden handgemeen werd, weinig werden gebruikt — behooren de lans (*toembak*), de speer (*lembing*), het slagzwaard (*pedang*) en de klewang (*galēmbang*). Men heeft nog zeer veel verschillende vormen van messen die echter nu eens als sierwapen dan weer als gereedschap kunnen worden beschouwd. Ze dragen verschillende namen, naar vorm of versiering, deels van het lemmet, deels van de greep, deels van de scheede: *piso*, *kalasen*, *keris*, *rēntjoeng*, *djoeloeng*, *parang*, *lajoek-lajoek*, *rawet*, *sekin* enz. enz.

Oudtijds kwamen nog als wapenen (nu speelgoed of zeldzame erfstukken) voor: de boog (*panah*) met pijl (*sorē*), de slinger (*kalimbawang*) en het schild (*ampang-ampang*, *perisē*, *otar-otar*).

Veelvuldig wordt nog voor de jacht op kleine dieren — op vogels vooral — gebruik gemaakt van het blaasroer (*eltep*) met soms vergiftigde pijltjes (*nangkat*). Het schijnt nooit oorlogswapen geweest te zijn.

Naast de agressieve oorlogswapenen waren van beteekenis de passieve verdedigingsmiddelen: voetangels (*batjir, randjo*) van gepunte bamboe en de — vaak min of meer permanente — vestingwerken: *koeboen* (schansen) en *parik* (loopgraven).

Groot is het aantal verschillende vallen, strikken en netten, van vaak zeer vernuftige vinding, als de *toetak* (apenval), *seroeh* (muizenval), *soenggapit* (rattenval), *siding* (strik), *betjik* (val, waarin het dier door een scherpe bamboe wordt gedood), *rēwas* (slagnet), *seroeh doengdoeng* (palingval), *boeboe, toear, tabam* (soorten van fuiken), *doeroeng* (schepnet), *djala* (werpnet), *soelangat* (totebel), *kawil* (hengel) enz. enz. Jacht- en vischtuig.

De landbouwgereedschappen komen nog nader ter sprake bij middelen van bestaan. Hier volsta een opsomming van de voornaamste; het zijn: de ploeg (*tinggala*), de lange, puntige stokken waarmede men den grond omwerkt (*engkal*), de eg of groote hark (*roka*) en de sikkel (*sabi*) alleen op de Hoogvlakte; voorts èn op de Hoogvlakte èn in de Doesoen de pootstok (*perlebeng*), het mes om den grond schoon te maken (*patoek*), de schoffel (*kiskis*), de hark (*padoek-padoek*), de hak (*tjoean*), de kluitenklopper (*goedam-goedam* of *pangkoer*), en in de Doesoen het oogstmesje (*pengetam*). Gereedschappen.

De timmerlieden hebben weinig gereedschappen: de dissel (*belioeng*), bijl (*kapak*), beitels (*pahat*), de els (*temper*) voor het vastnaaien van de idjoek op het dak; voorts het gewone mes (*sekin*), dat voor allerlei doeleinden gebruikt wordt.

De smeden en goudsmeden gebruiken hamers van verschillenden vorm (*perpaloe*), nijptang (*pendjabat*), pincet (*senam*), vijl (*gadji*), aambeeld (*landasen*), trekijzer (*tariken*) met den trekpaal (*lioen*) en den hefboom (*djemba-djemba*) voor het uitrekken van de zilveren staven voor de oorversiersels (*padoeng-padoeng*), blaaspijpje (*sempoel-sempoel*), blaasbalg (*emboes-emboes, oembak-oembak*).

Voor het spinnen, weven enz. zijn in gebruik het spinnewiel (*serka*), dat zeer zeldzaam wordt; de garenwinder (*kioengen*), de weefstoel (*pertenoenen*) met lade (*balida*) en spoel (*toeldak*); een nauwkeurige beschrijving van dezen ontbreekt.

2. Het Timoerland. — In hoofdzaak als in het Karoland (zie blz. 142 e.v.); de gegevens zijn zeer schaarsch.

Dat de vervaardiging van buskruit hier uitsluitend het werk van vrouwen — bij voorkeur maagden — zou zijn, gelijk vermeld wordt, is hoogst onwaarschijnlijk. (Junghuhn vermeldt echter hetzelfde van Toba; doch daar doen het oude, ervaren vrouwen.)

De ligging aan het Toba-meer brengt mee, dat de visscherij hier meer ontwikkeld is, en het vischtuig waarschijnlijk een grooter rijkdom van vormen vertoont, hoewel beschrijvingen ontbreken. Evenzeer natuurlijk is hier het gebruik van vaartuigen, *soloe*, bekapte en uitgeholde boomstammen.

3. Noordwest-Tapanoeli. — Ook zeer weinig gegevens. De blanke wapens der Pakpaks zijn klein, slap en onsterk, vergeleken bij de Atjèhsche en de Gajōsche. De lansen met meer dan één punt, hier vermeld, zijn wel voor de visscherij.

Wapens enz.

4. Het centrale Batakland. — De oorlogswapenen — nu overbodig geworden, en wat vuurwapens betreft, grootendeels door het Gouvernement tegen vergoeding in ontvangst genomen — bestaan uit vuurwapens, hoofdzakelijk oude vuursteen- en percussiegeweren, slagwapens, aangeduid met den algemeene naam *podang*, doch naar den vorm van lemmet en greep verschillende namen dragende, steekwapens als dolkmessen (*piso*, *sēoa*), stootwapens als lansen (*hoedjoer*) enz.

Het voor de geweren benoodigde buskruit en lood wordt door de bevolking zelf vervaardigd.

Als middelen ter beschutting waren schilden van verschillenden vorm in gebruik; ook een pantserhemd (gewoon buis met ijzeren borstplaten) was bekend.

Als belegeringswerktuig bezigde men wel een op rollen verplaatsbare stellage met een borstwering van een dikke idjoeklaag, zoogenaamde *gadja loempat*, d.i. „springende olifant". Verder als overal in de Bataklanden, schansen, loopgraven, voetangels e.d.

Jacht- en vischtuig.

Uitvoerige mededeelingen over jacht- en vischtuig ontbreken. Wel blijkt — gelijk te verwachten was —, dat ook hier zeer veel soorten van vaak vernuftige netten, strikken, fuiken en vallen bekend en in gebruik zijn. De Boer (het Toba-Bataksche huis) geeft de volgende opsomming van vischtuig: *boeboe* (fuik), *soelangat* (kruisnet), *sahop* (stulpnet), *doton* en *soeri* (vertikale netten voor groote visch); *sidoeatali* en *silĕang-lĕang* (idem voor kleine); *djala* (werpnet); *doeroeng* (schepnet); *ĕdjang* en *sitaroek-*

batoe (sleepnetten); *hail* (hengel); *radak* (veeltandige harpoen); *palait* (ééntandige).

Als jachtwapen voor het schieten van kleine dieren en vogels bezigt men hier ook het blaasroer (*oeltop*), met pijltjes *(nangkat)*.

De gereedschappen zijn in hoofdzaak dezelfde (zie nader Hst. VIII) als reeds bij het Karoland opgesomd. Gereed-schappen.

5. Het zuidelijk Batakland. — Als wapenen komen voor ten eerste de oude, meer als erfstukken beschouwde, steekwapenen *roedoes, horis, tarapang, tjokim* (of *tjokin?*), *poroe anggang,* en *ompas bira;* de lansen (*tombak, lombing* en de *tombak si koedjoer laoet*), de werpspies (*maldo-maldo*), het geweer (*sitĕnggar*), het schild (*parisĕ*). Wapens enz.

Als dagelijksche wapenen, ten deele gereedschappen, de *golok* (Mandailingsch?) of *raoet* (mes met scheede), de *lading bongkok* of *gadoebang* (groot kapmes zonder scheede) en jachtgeweren, vooral trompladers. Op het veld gebruikt men den slinger (*ambalang*), ook de *sior*, een boog waarmee men steentjes tegen de rijstdiefjes voortslingert. Zie verder voor gereedschappen enz. Hst. VIII. Jacht- en vischtnig, gereed-schappen.

6. Padang Lawas. — Het jachtwapen is het geweer. Oorlogswapenen worden, nu de onderlinge oorlogen hebben opgehouden, niet meer gebruikt. Ze zijn erfstukken geworden. De zijde- en steekwapens zijn ook ten deele als sierwapens, ten deele als gereedschap te beschouwen. Wapens enz.

Men vindt er het kapmes (*goepak*), een lang mesje (*raoet*), een klein kapmes (*roedoes*), kleine krissen (*badĕ* of *sĕwa*), de lange kris (*horis*), die zeer zeldzaam is.

Echte sierwapens zijn een klein krisje met gouden gevest (*tapak koeda*) en een krom mesje (*rĕntjong*).

De geweren zijn meerendeels oude percussie- en lont-geweren (*bodil*). Ook komen lontgeweren met langen loop (*sitinggar*) en donderbussen (*pamoeras*) voor; verder enkele lilla's.

De lans (*tombak*), dikwijls zeer fraai, en met paardenhaar voorzien en het schild (*parisĕ*) zijn *poesaka*-stukken.

Boog en pijlen vindt men nergens meer. [Kwamen die dan, vgl. blz. 142, vroeger voor? Zijn er sporen van?] Ook het blaasroer met vergiftigde pijltjes is verdwenen, zelfs bij de *Loeboe's* (blz. 9).

In de aan Toba grenzende streken vindt men nog de lange messen en zwaarden (*djonap, podang*).

Het jacht- en vischtuig zal hier wel ongeveer hetzelfde zijn als in de overige streken. Jacht- en vischtuig.

10

Gereedschappen. De gereedschappen bepalen zich tot landbouwgereedschappen (zie Hst. VIII), de gewone smidswerktuigen (niet afzonderlijk vermeld, doch de aanwezigheid van enkele weinige smeden onderstelt dit), de werktuigen voor weven (zeldzaam), voor nettenbreiden en voor aardewerkfabricage.

Kruitbereiding. Een afzonderlijke vermelding verdient de kruitbereiding. Het salpeter, hiertoe benoodigd wordt gewonnen uit de vette, sterk salpeterhoudende aarde, die men onder de huizen en verlaten stallen wegneemt, en in een ruwe filtreertoestel (*baroeboes*) doet. Het hier uitsijpelende vocht wordt door een goot (*biroe*) naar een groote pan geleid. Dit zoute water wordt, vermengd met fijngesneden gember, boven een oven uitgedampt. Het verkregen salpeter wordt met citroensap gezuiverd, daarna gedroogd. Het wordt in vijf deelen verdeeld, één deel wordt met zwavel, één deel met houtskool van de *andoelpak* vermengd. Dan voegt men de overige drie deelen salpeter toe, stampt alles fijn, vermengt het daarna met uitwerpselen van geiten en kippen, en ten slotte wordt het besprenkeld met aschwater.

§ 6. **Voeding; genotmiddelen.**

Inleiding. De voeding is in het algemeen genomen vrijwel overal in de Bataklanden dezelfde, en een beschrijving daarvan voor één der streken voor verreweg het grootste deel ook van toepassing op de overige. Plaatselijke omstandigheden hebben natuurlijk invloed, en zoo zal, vooral wat bijkomende voedingsmiddelen betreft, in de eene streek het eene, elders het andere meer op den voorgrond treden.

Hetzelfde geldt voor de genotmiddelen met één zeer belangrijke uitzondering: het opium, dat in sommige streken tot voor eenige jaren onmatig veel gebruikt werd, in andere vrijwel onbekend is.

Hoofdvoedsel enz. 1. Het Karoland. — Het hoofdvoedsel is rijst, en deze is onder normale omstandigheden in voldoende hoeveelheid te krijgen. De rijst wordt in water gekookt, zonder zout. Bij schaarschte wordt rijst vermengd met maïs gekookt (*erkapi*) en bij volslagen gebrek behelpt de bevolking zich met allerlei knolvruchten, eetbare bladeren en vruchten uit het bosch, bovenal met *sagoe*, gewonnen uit den stam van nog jonge arĕnpalmen. De gewone toespijs (*goelĕ*) bestaat uit gekweekte of in het wild voorkomende groenten en bladeren, rauw of in water gekookt, met ruime toevoeging

van Spaansche peper (*latjina*). Steeds gebruikt men bij het eten grof zout (*sira*). Met het hierboven genoemde doet de Karo-Batak in den regel tweemaal per dag ('s ochtends om 8 à 10 uur, en 's avonds om 7 á 8 uur) zijn maal.

Geregelde vleeschvoeding is onbekend. Toch gebruikt hij gaarne als het kan toespijs (*bengkaoe*) van dierlijken oorsprong: gezouten visch, riviervisch, *tjih* (eenschalig schelpdier), kip, varkensvleesch, buffelvleesch of vleesch van op de jacht buitgemaakte dieren (vooral herten, *belkih* en wilde varkens, *oeili*). Ook van bedorven visch of vleesch is hij niet afkeerig, In het algemeen is hij niet kieschkeurig, en eet letterlijk van alles: honden, kikkers, larven van de *aloe-m-berngi* (groote, roode wespsoort); *kalimpada* en *kalimpagem* (vliegende witte miersoorten, als de *laron* van Java), *rambit* (pop van zekere rupssoort), *koeroeng* (een vooral op de Hoogvlakte veel vookomend insect, dat in den grond leeft) e. d.

De gewone, voor velen eenige, drank is water. In de laatste jaren neemt het gebruik van Chineesche thee toe, deels als genotmiddel, deels als medicijn voor zieken.

Versnaperingen kent de Karo-Batak zeer weinig: *rires*, in bamboe gaar gestoomde kleefrijst, *tapē*, eenigszins bedwelmend gerecht van een bepaalde kleefrijstsoort (*pagē arang*), gepofte maïs (*djaoeng betjih*), gepofte, bijna rijpe rijst (*pahpah*), koekjes van rijstmeel (*tjimpa*) met een weinig stroop of arēnsuiker, gerooste jonge maïskolven, gekookte aardvruchten *(gadoeng)*, dit is zoowat alles van dien aard. Voorts *vruchten* (gekweekte en andere). Zie verder beneden Hst, VIII. Genotmiddelen.

De overige genotmiddelen zijn:

a. palmwijn (*pola*), hetzij zoet, hetzij zuur gedronken; liefst geeft men er door een stukje *raroe* (tjingkamhout, Peltophorum ferrugineum Benth.) een eenigszins samentrekkenden smaak aan; van bepaald misbruik is geen sprake, dan wellicht door een enkel hoofd; Europeesche en inlandsche sterke dranken worden nog heel weinig gebruikt, doch naar men wil in de laatste jaren in toenemende mate;

b. sirih (*belo*); het kauwen van sirih is zeer algemeen, zoowel door mannen als door vrouwen. Een sirihpruim bestaat uit vijf bestanddeelen: 1. het sirihblad, 2. gambir, 3. betel- of pinangnoot, 4. kalk, 5. tabak;

c. opium (*apioen*); het opium wordt meestal eerst nog nader bereid en ingedikt en heet dan *tēkēh*; het wordt meestal met *bakal-*

-*bakal*-bladeren vermengd gerookt (*madat, ermadat*), uit pijpen met een porseleinen kop (*boeli-boeli*) of — deze worden zeldzaam — met een tinnen kop (*batoe-n-tjoelim*); ook behelpt men zich wel met den steel van een papajablad; het gebruik van opium had een bedenkelijke hoogte bereikt, doch is in de laatste jaren door de verstandige maatregelen der regeering zeer afgenomen;

d. tabak (*timbako*); deze wordt veel gerookt, zelfs door jonge kinderen; vrouwen rooken niet; de tabak wordt gerold in een droog maïs-blad (*boeloeng djaoeng*) of in nipahbladeren; pijpen zijn in het Karoland onbekend.

Hoofdvoedsel enz.

2. Het Timoerland. — Rijst is hier over het geheel genomen schaarsch en duur en daarom alleen dagelijksch voedsel voor de — niet talrijke — welgestelden. Voor den kleinen man is het een lekkernij. Zijn dagelijksch eten is òf maïs òf *gadoeng*. In streken als Poerba en andere, waar veel sawahs zijn, is de toestand beter. In de laatste jaren moet tengevolge van ruimer verdiensten, rijst meer algemeen voedingsmiddel zijn geworden in dit geheele gebied. Overigens als in het Karoland.

Genotmiddelen.

Wat de genotmiddelen betreft, maken alle schrijvers met nadruk melding van het groote opiumgebruik. Zelfs de kleine man besteedt hieraan zijn laatsten, vaak met moeite verdienden cent. Overigens is ook hier door de invoering van de regie de toestand veel verbeterd. Hier schijnen nog enkele pijpen voor te komen.

Hoofdvoedsel enz.

3. Noordwest-Tapanoeli. — Geen bijzonderheden, afwijkend van het van elders bekende, worden meegedeeld. Alleen schijnt in de koudste gedeelten van het Pakpakland maïs niet voor te komen of anders zoo weinig, dat het voor voeding nauwelijks in aanmerking komt.

Genotmiddelen.

Het opiumgebruik was hier nog grooter dan in het Timoerland. Zelfs vrouwen en kinderen deden er aan mee. Inzonderheid gold dit het eigenlijke Pakpakland en de Toba-complexen Paropo en Si Lalahi. Te Sidikalang werd per maand door de regie een bedrag van *f* 4000—5000 ontvangen! Op Samosir is het gebruik minder groot, maar toch vrij belangrijk.

Het rooken van tabak is hier minder algemeen dan in andere streken der Bataklanden. Zie voorts blz. 147.

Hoofdvoedsel enz.

4. Het centrale Batakland. — De bevolking in de nabijheid van het Toba-meer gebruikt overvloedig visch als toespijs. In de andere deelen, voornamelijk in Si Lindoeng, wordt ook vrij veel vleesch van buffels en runderen gegeten. Het is

geregeld op de groote markten te koop. Overigens is de voeding als elders. Rijst is hier in de meeste streken overvloedig.

Voornamelijk in het zuidelijk gedeelte rooken ook de vrouwen tabak. In eigenlijk Toba komt nog (maar zelden) het rooken uit de bekende fraaie, geelkoperen pijpen voor. Opium wordt alleen een weinig op de Hoogvlakte van Toba, voornamelijk het westelijk gedeelte gebruikt. Genotmiddelen.

Het gebruik van palmwijn schijnt hier vrij groot te zijn. In de omstreken van Si Bolga wordt vooral *toeak* (van den kokospalm) gedronken; het gebruik heeft een omvang aangenomen, die bedenkelijk is, wat den zendeling aanleiding heeft gegeven tot krachtige bestrijding o. a. door het oprichten van een Bataksche geheel-onthouders-vereeniging. Zie voorts blz. 147.

5. Het zuidelijk Batakland. — In hoofdzaak geldt het op blz. 146 e. v. opgemerkte. Bij schaarschte wordt ook rijst met maïs vermengd (*indahan djaoeng*) gegeten. Als versnapering kent men: *omping*, platgeslagen, gerooste jonge rijst (Karosch *pahpah*); *sagoen-sagoen*, koekjes van meel en klapper, en *lomang*, kleefrijst met klappermelk. Hoofdvoedsel enz.

De sirih, *boerangir*, wordt nog veel door de vrouwen, steeds minder door de mannen gekauwd. De laatsten rooken daarentegen zeer veel tabak in nipahblad of in sigarettenpapier gewikkeld. *Niro*, zoete palmwijn, wordt veel gedronken, *toeak*, de gegiste — trouwens door den Islam verboden — zeer weinig of anders in het geheim. Een algemeen gebruikte drank is *koffie*, getrokken van de boonen; koffie van bladeren — zooals in de aangrenzende Maleische streken — zeer weinig. Genotmiddelen.

Opium wordt in het geheel niet gebruikt.

6. Padang Lawas. — Over het geheel genomen is ook hier in zake voeding geen of weinig verschil met de overige Bataklanden. Opmerking verdient het groote gebruik van maïs (*djēgang*, *djaoeng*). Men verkiest deze feitelijk boven de rijst, maar daar het eten van maïs als een bewijs van armoede wordt aangezien, begint men er zich voor te schamen. Voor de arme bevolking is *gadoeng* en *oebi* dikwijls hoofdschotel. Hoofdvoedsel enz.

Vleeschvoeding is hier in tegenstelling met andere Batakstreken zeer gewoon. De groote veestapel en de overvloed van wild (herten inzonderheid) maken dit mogelijk. Varkensvleesch wordt hier evenmin als in het zuidelijk Batakland — de bevolking is Mohammedaansch — gegeten. Daarvoor in de plaats is geiten-

vleesch gekomen. Op sommige tijden van het jaar leveren versche visch en (in Baroemoen Tonga) schildpadeieren overvloedig dierlijk voedsel.

Genot-middelen.

Versnaperingen kent men weinig; op zijn best koeken van rijste- en maïsmeel, met arēnsuiker of met honig (*tanggoeli*) bereid.

Als genotmiddelen worden nog vermeld tabak, sirih (zeer veel) en palmwijn (*niro*). De laatste wordt in groote hoeveelheden gedronken; men spreekt zelfs van „er aan verslaafd zijn". Opium wordt hier niet gebruikt.

§ 7. **Spelen en vermaken; muziekinstrumenten.**

Inleiding.

In hoofdzaken zijn de spelen enz. bij de verschillende Bataksche volkstammen gelijk, zoover dit uit de gegevens blijkt. Vrij rijk — hoewel nog geenszins volledig — zijn deze gegevens voor het Karoland, het centrale en het zuidelijk Batakland en voor Padang Lawas. Voor spelletjes en kinderspelen is de volledigste opgaaf die betreffende het Karoland, voor muziekinstrumenten die voor het centrale Batakland. Het in hoofdbestanddeelen overal gelijke Bataksche orkest is hier en in het zuidelijk Batakland en Padang Lawas het volledigst, veel rijker dan in het Karoland.

Bij de muziekinstrumenten moet onderscheid gemaakt worden tusschen die, welke alleen voor vermaak of oefening dienen en bij elke gelegenheid kunnen bespeeld worden, en die, welke men cultus-instrumenten zou kunnen noemen, omdat ze bij plechtigheden van godsdienstigen aard worden bespeeld; dit zijn de instrumenten, die te zamen het orkest uitmaken.

Spelen en vermaken.

1. H e t K a r o l a n d. — Het aantal spelen, vooral kinderspelen, is zeer groot. Vele doen denken aan ons verstoppertje, krijgertje enz. Men kent daarbij ook de honk (*tjēndoeng, pertjēndoengen*). Voor andere spelletjes is een of ander speeltuig noodig, dikwijls heel eenvoudig; een bamboestokje, een klapperdop, steentjes enz. enz.; zoo bij de spelen: *erpantek*, een gepunt stokje zóó werpen dat het in den grond blijft staan en het staande van de tegenpartij omwerpt; *erpeskir* en *erbitjik*, gespeeld met stukjes klapperdop, kembiri-noten e.d., spelletjes, die iets van ons knikkeren hebben; *erbiri*, te vergelijken bij ons bikkelen; *ernahē-nahē* steltloopen; *ergasing*, tollen; *erpanta*, het trachten om te werpen van een overeind staand stukje bamboe (*panta*) door er een ander liggend stukje van een bepaalden afstand tegen aan te slaan; een bamboe

stokje (*antik-antik*) wordt tegen de liggende panta geplaatst, en daarna met een ander stokje (*paloe-paloe*) tegen de antik-antik geslagen; *ertipak raga*, voetbalspel; *ertotal*, spelen met een pluimbal enz. Bij vele dezer spelletjes bestaat de „straf" voor den verliezer daarin, dat de winner het recht heeft hem pijn te doen bijv. door hem in zijn oor te knijpen of iets dergelijks. Ingewikkelder spelen zijn het *erseser* — op drie- of vierderlei wijze gespeeld —, iets tusschen ons dam- en molenspel in; het *erloeboek*, d. i. het Javaansche *dakon-*, het Atjèhsche *tjato-* of *tjoeka*-spel, en eindelijk het *ersatoer*, schaakspel, dat met een paar geringe afwijkingen als het onze gespeeld wordt. Om aan te wijzen, wie moet beginnen of „wie hem is", bezigt men bij spelletjes als krijgertje enz. aftelrijmpjes; bij andere, als het *panta*-spel o.a., wordt „opgegooid" (*ramboeng koelit*) bijv. een stukje bamboe, dat aan de eene zijde vlak, aan de andere rond is.

In den oogsttijd behooren tot de vermaken het fluiten op de *oli-oli*, het laten knallen als een zweep van een van rijststroo gevlochten dik koord (*koerpis*). Half speeltuig, half „gereedschap", nl. ter verdrijving van de vogels, of tot het roepen van den wind, zijn de molentjes, *baling-baling*, waarmede men loopt of die men in een hoogen boom bevestigt, en op de Hoogvlakte de vliegers (*si kajap-kajapi*), dikwijls aan een lange bamboestaak, die tevens Æolusharp is, vastgebonden.

Onder de spelen zijn verder te rangschikken de kansspelen (*erdjoedi*), bijv. met een dobbelsteen (*dadoe*), dien men op een bordje als een tolletje opzet en dan toedekt met een halven klapperdop, of met de *rampah*, een soort platten dobbelsteen met 1 tot 4 oogen; drie van die steenen worden geworpen; of het kaartspel (*pako*) e. d. Ook de — zeer zeldzame — hanengevechten, waarbij wordt gewed (*ertaroeh*), behooren tot de hazardspelen. Vermoedelijk komen deze laatste nu in het geheel niet meer voor.

Mede tot de spelen en vermaken zijn te rekenen: het elkaar opgeven van raadsels (*koening-koeningen*), het elkaar beantwoorden met vierregelige versjes (*'ndoeng-'ndoengen*), het neuriën van „minneklachten" e.d. (*bilang-bilang*).

Muziekinstrumenten.

Tot een Karoosch orkest, dat zooals blijkt lang niet zoo rijk uitgerust is als een uit zuidelijker streken, behooren: drie *gendangs*, trommen van verschillende grootte; een groote gong (*goeng*), een kleine gong (*penganak*); deze wordt ook geslagen als men iets van algemeen belang aan de dorpsbewoners heeft mede te deelen (*ermomo*), en een soort klarinet (*saroenè*).

Andere muziekinstrumenten zijn: een metalen mondharpje (*gĕnggoeng*); een mondharpje (*saga-saga*) van het binnenste van een palmbladsteel (*kedeng*); verschillende fluiten als een fijn bamboefluitje (*baloeat*), een grover (*soerdam*); snaarinstrumenten als de *moerdap* (soort viool) en de *koeltjapi* (soort mandoline).

Meer speeltuig dan muziekinstrument is het fluitje (*oli-oli*) van een rijststengel (zie blz. 151). Het geluid wordt soms versterkt door een trechtervormig verlengstuk van opgerold palmblad.

Een ander speeltuig is de *keteng-keteng*, een bamboegeleding, waarvan men een reepje van de huid heeft losgemaakt en gespannen, door er twee klosjes onder te schuiven.

Dans.

Onafscheidelijk van de orkestmuziek is de dans. De 48 — vijftig min twee is de staande uitdrukking — muziekwijzen zijn eigenlijk danswijzen. Het dansen, *landek*, is als in het algemeen de Indische dansen grootendeels een golvend op- en neergaande beweging van het lichaam, gepaard met draaien en wendingen, en veel arm- en vingerbeweeg.

2. Het Timoerland. — Van hier zijn geen gegevens behalve de mededeeling dat de muziekinstrumenten hier dezelfde zijn als in Toba. Als bijzonderheid worden vermeld de — waarschijnlijk zeldzame — gecostumeerde dansen, waarbij o. a. wonderlijk beschilderde maskers worden gedragen (zie ook beneden Hst. III bij lijkbezorging).

3. Noordwest-Tapanoeli. — De zeer weinige gegevens — opsomming van een paar muziekinstrumenten — wijzen op overeenstemming met de andere Bataksche streken.

Spelen.

4. Het centrale Batakland. — Omtrent spelletjes enz. ontbreken hier de gegevens. Vermeld worden slechts als zoodanig het opgeven van raadsels, het zingen van liedjes. Voorts blijkt, dat de bewoners hartstochtelijke dobbelaars zijn (waren).

Muziekinstrumenten, dans.

Een orkest bestaat niet overal uit evenveel noch uit geheel dezelfde instrumenten. Het volledigst is het wel in het centrale gedeelte des lands (Si Lindoeng en Toba) Het bestaat daar uit vijf grootere en kleinere metalen bekkens (*ogoeng*), zeven trommen waarvan vijf *tataganing* genoemd worden, en die eigenlijk pauken zijn; de overige twee heeten *odap*, de groote en *gordang*, de kleine trom, en een klarinet, *saroenĕ*.

Van de vijf metalen bekkens is er een gescheurd, en geeft daarom een snerpenden toon; dit bekken heet *hĕsĕk-hĕsĕk* of *hasar-hasar*.

Dit orkest treedt op bij groote feesten en godsdienstige plechtigheden, en dient ter begeleiding van de verschillende dansen. Als instrument om het bespelen der trommen enz. te leeren dient de *garantoeng*, een soort slagpiano, bestaande uit vijf houten staafjes, die den Batakschen toonladder weergeven; zij rusten op twee lijnen van rotan.

De voor verpoozing enz. dienende muziekinstrumenten zijn de *djĕnggong* (metalen mondharpje), de *saga-saga* (mondorgeltje van palmbladsteel), verschillende fluiten van bamboe: de *salohat*, een soort dwarsfluit, en de rechte fluiten *sordam* (*toelila*), *singkadoe* en *toenggam*; en eindelijk een tweesnarig instrument, de *hasapi* of *hapĕtan*, een soort mandoline. In de laatste jaren zijn de — waarschijnlijk oorspronkelijk — fluiten verdrongen door de *soelĕng*, een dwarsfluit min of meer naar Europeesch systeem, echter zonder kleppen. Door de zending zijn voorts Europeesche blaas- en strijkinstrumenten in zwang gekomen.

Spelen.

5. Het zuidelijk Batakland. — De jeugd heeft — en iets anders is ook niet te verwachten — tal van spelletjes, waarvan vele aan onze kinderspelletjes doen denken.

Zeer bekende en geliefde spelletjes en spelen zijn *markorbo-horbo* („buffeltje" spelen), *marsoeroek gala* (kruip-door-sluip-door), *maramboeng boengkoes* (soort balspel, waarbij de spelers „te paard" zitten op den rug van hun makkers), *sĕpak rago* (voetbalspel) enz.

Over hanengevechten wordt uit den laatsten tijd niets vermeld. Vroeger kwamen deze hier zeer veel voor, nu ten gevolge van het strenge regeeringstoezicht stellig zeer weinig. Als vermaken kan men ook nog beschouwen het raadsels-opgeven, en (ten deele) het elkaar toezingen van versjes, van jongelingen en meisjes. Deze versjes zijn meestal min of meer duidelijke liefdesverklaringen en als zoodanig dikwijls ernstig gemeend. In sommige streken (Pahantan o. a.) schijnt nog wel eens een soort pantomime te worden opgevoerd (*mangajoga*).

Muziekinstrumenten

Als muziekinstrumenten worden genoemd:

1°. de *taboe rarangan*, een groote trom, minder om muziek te maken, dan om gewichtige gebeurtenissen aan te kondigen;

2°. de een orkest vormende instrumenten, iets afwijkend van die in het centrale Batakland (blz. 152). Zoo zijn hier *negen* trommen of pauken (*gordang*) en worden nog genoemd de *gondang boeloe*, ook *noengnĕng*, de *doal* (gelijk aan de Karosche *penganak*), de *tjĕnang*, de *tali sasajak* (metalen bekkens), en de *saroenĕ*.

3°. andere instrumenten als de *toelila*, de *sordam*, de *oejoep-oejoep*, de *salempong*, de *alang lio* (Mand.) of *olē-olē* (Angk.), de *hoesapi*.

Er zijn verscheidene gordangwijzen, die alle haar eigen naam hebben en bij verschillende gelegenheden worden gespeeld.

Spelen, muziek, en dans.

6. Padang Lawas. — Omtrent deze streek wordt gezegd, dat de spelen weinig talrijk zijn. [Is dit zoo?] Als kinderspelen worden genoemd eenige spelletjes, die eigenlijk op dobbelen neerkomen als: *isir*, het werpen van steenen in gaatjes; *djantoer*, het opwerpen en opvangen van bosjes hout; *sihada*, hetzelfde met steenen; *marhaoet* even of oneven, met *saga-* en *djagoeng-* pitjes.

Van anderen aard zijn: *margari*, zekere vorm van krijgertje, en het nu verdwenen [1]) *martoelboe* (voor kinderen) of *saro angin* (voor volwasssenen), een soort spiegelgevecht, met resp. nagemaakte of werkelijke lansen gespeeld.

Een vermaak voor jongelieden en meisjes is het opgeven van raadsels (*hoeling-koelingan*) en vraagstukken (*torkan-torkanan*), het voordragen van versjes (*ēndē*) met vaak erotische beteekenis; voor volwassenen het schermen (*marmontjak*) en dansen (*manortor*); voorts dobbelspelen, hanengevechten, gevechten van boschduiven.

Muziek.

Een volledig orkest behoort te bestaan uit: 9 cylindrische pauken (*panggorak*, *djondjong*), 2 of 4 gegoten ijzeren (?) bekkens (*ogoeng*), 5 groote pauken (*ondas-ondas*), een groote gong (*ogoan*), 8 conisch-gevormde trommen (*gordang*), een gescheurde gong (*hasar-hasar*), een klarinet (*saroenē*), twee bekkens (*tali sajak*) en andere bekkens als *saraban* [2]), *momongan*, *oening-oeningan* en *garantoeng* (? het laatste zal wel een instrument zijn als de bekende *gambang* van Java, vgl. blz. 153), 2 kleine pauken (*odap*) en een viool (*hapētan*); maar zoo'n compleet orkest is kostbaar en komt dus zelden voor.

Niet tot een orkest behoorende muziekinstrumenten zijn de *sangka* en de *sordam* (fluiten), de *saga-saga* (mondharpje?) en de van elders ingevoerde *salēmpong* (een stel koperen bekkens), de *goetjapi* of *sakalipak* (een soort van snaarinstrument), en de *tawak-tawak*, een koperen bekken met gepolijsten knop.

Er bestaan tal van muziekwijzen, die niet nader worden opgegeven. Maatvastheid is een eerste vereischte voor goede spelers.

[1]) Nog bestaande in het Toba- en in het Karoland (Hst. III).

[2]) Beteekent dit woord niet „een stel"?

Zangwijzen komen er weinige voor. De zang is een in de fausset voortbrengen van woorden en klanken in den vorm van recitatieven.

§ 6. Voorwerpen van heidensch-godsdienstig gebruik, van wichelarij enz.; wetenschap, tijdrekening.

Deze voorwerpen zijn overal in de Bataklanden in hoofdzaak dezelfde, ook wat het gebruik betreft. Ze zijn — althans ten deele — van vreemden oorsprong of verraden, voor zoover ze wellicht oorspronkelijk Bataksch zijn, toch in hun tegenwoordigen vorm of in hun gebruik of in hun naam vreemden (grootendeels Hindoeschen) invloed. Zelfs in het Mohammedaansche zuiden zijn ze niet geheel verdwenen. Een systematische bestudeering van deze voorwerpen en van hun gebruik en van de daarin vervatte „wetenschap" heeft lang op zich laten wachten. Zij is ook voor de meeste niet recht mogelijk zonder kennis van het Sanskrit, van de Indische godenleer en van de Oud-Indische sterrenkunde (zie beneden). Intusschen geeft Van der Tuuk's Woordenboek veel belangrijke gegevens. Van één der twee soorten Bataksche „tooverstaven" deelen Meerwaldt en (later) Van Ophuysen belangrijke bijzonderheden mede. Een het geheele gebied omvattende studie (voor zooveel het centrale Batakland betreft) is het in 1925 verschenen werk van Dr. Joh. Winkler: Die Toba-Batak auf Sumatra in gesunden und kranken Tagen, samenvatting en aanvulling van eenige artikelen in „die Ärtzliche Mission". Inleiding.

1. Het Karoland. — De algemeen hier nog voorkomende voorwerpen van boven omschreven aard zijn: Voorwerpen van heidens-godsdienstig gebruik.

1. *poestaka's* (wichelboeken), meestal in het Timoer- of in het Toba-Bataksch, betrekkelijk zelden in het Karo-Bataksch geschreven; de boeken bestaan uit opgevouwen, met rijstwater behandelde en glad gemaakte, aan elkaar gelijmde of genaaide reepen bast van de *alim*, meestal aan twee kanten, ook wel aan één zijde, met inkt beschreven, bevattende allerlei wichelvoorschriften en kabbalistische teekeningen;

2. *toengkat*, zoogenaamde „tooverstaven", waarvan twee soorten: *a.* de *toengkat malĕkat*, een gladde staf met alleen aan het boveneinde een beeld, ruiterbeeld meestal; *b. toengkat panaloean*, behalve aan het ondereinde geheel met menschen- en dierenfiguren bewerkt;

3. *perminaken*, potjes, soms van hout, soms van aardewerk,

bevattende een voornamelijk uit menschelijke lichaamsdeelen bereide, *poepoek* genoemde, „tooverbrij";

4. verschillende wicheltoestellen (*pertendoengen*), tabellen en figuren voor het bepalen van omineuze tijdstippen (*katika*), en kalenders (*perkalān*) voor het berekenen van dagen;

5. *pengoeloebalang* of steenen beelden (thans zeer zeldzaam), meestal in de nabijheid van een dorp ergens in het bosch; bij de Karo-Bataks schijnt de eigenlijke beteekenis van deze beelden vrijwel vergeten te zijn; in het centrale Batakland is die kennis beter bewaard gebleven (zie beneden).

Wetenschap.

Met name de wichelboeken, -tabellen en kalenders leggen getuigenis af van hun „wetenschap" op het gebied van geneeskunde, maar vooral van sterrenkunde en tijdrekening. Deze wetenschap is echter alleszins gering en verward, en waarschijnlijk eer achter- dan vooruitgegaan. Niemand der goeroe's kent bijv. de sterrenbeelden van den dierenriem, hoewel de (verbasterde) Sanskritsche namen daarvan in de poestaka's voorkomen. Vrij algemeen bekend zijn de sterrenbeelden *periama* (het Zevengesternte), *kala* (Schorpioen) en *perbetjik* (de drie sterren, die den gordel van Orion vormen).

De acht hoofdstreken van het kompas (*dēsa si oealoeh*) kent men bij de (verbasterde) Sanskritsche namen. Ze doen echter ook alleen dienst bij het wichelen, geenszins in de gewone practijk van het leven. Dan kent en rekent men slechts met vier richtingen: *kahē* (letterlijk stroomaf) = Zuid, *koloe* (stroomop) = Noord, *arah matawari poeltak* = Oost, *arah matawari soendoet* = West; voor de beide laatste ook *kepoeltaken* en *kesoendoeten*. Bij enkelen zijn ook de Maleische benamingen (*oetara*, *selatan*, *timoer* en *barat*) voor Noord, Zuid, Oost en West bekend en in gebruik.

Tijdrekening.

Een eigenlijke tijdrekening hebben de Karo's niet. Slechts de goeroe's kennen de twaalf maanden, maar er heerscht geen eenstemmigheid omtrent het punt van uitgang (zie beneden blz. 158). Meer algemeen bekend zijn de namen der dagen. Men begint bij nieuwe maan, telt 4 × 7 dagen, en dan nog 1 of 2 om de maanmaand vol te krijgen. De namen zijn in den grond bij al de Batakstammen dezelfde. Bij de Karo's luiden ze: 1. Aditia, 2. Soema, 3. Nggara, 4. Boedaha, 5. Beraspati, 6. Tjoekera, 7. Belah, met verschillende toevoegsels naar gelang van de week (1e, 2e, 3e of 4e) waarvan ze deel uitmaken. De 15e dag (volle maan), eigenlijk een *Aditia*, heet slechts *Toela* zonder meer, de 28ste,

feitelijk een *Belah*, heet *Matē boelan*; 29ste en de 30ste dag heeten resp. *Dalin boelan*, *Samisara*. Deze laatste naam komt elders, bijv. in Toba en in Padang Lawas, voor als naam van den zevenden dag der week. Deze naam beantwoordt ook inderdaad aan den Sanskritschen (Sjanaisjtjara) = de planeet Saturnus. De eigenlijke beteekenis dier zeven namen is ook inderdaad = Zon, Maan, Mars. Merkurius, Jupiter, Venus en Saturnus. De populaire tijdrekening, dagindeeling enz, is hier gelijk beneden blz. 158 en 159 voor het centrale Batakland beschreven.

Voorwerpen van heidensch-godsdienstig gebruik enz.

2. Het Timoerland. — Waar de Karo-Bataks vooral het Timoerland aanwijzen als de plaats, vanwaar hun goeroe-wetenschap stamt en ook bij de Toba-Bataks de landstreek Si Baloengoen bekend staat om haar groote en beroemde wichelaars, is het bevreemdend over dit gebied zoo weinig gegevens te vinden niet alleen, maar daaronder dan nog mededeelingen als bijv., dat tooverstaven *(toengkat)* hier geheel ontbreken. Te minder denkbaar is dit, daar wij door Hagen weten, dat althans in het aan het Karoland grenzend gebied tooverij, geestenbezwering, het gebruik van talismans, van toovermiddelen enz. zeer bloeien. Men mag veilig aannemen, dat de daarbij gebezigde voorwerpen de in al de overige heidensche Bataklanden voorkomende zijn.

Voorwerpen van heidensch-godsdienstig gebruik enz.

3. Noordwest-Tapanoeli. — Voor het Pakpaksche en het Dairische gedeelte van deze streek ontbreken alle gegevens. Een der meest beroemde wichelaars bij de Karo-Bataks was oudtijds een zekere Goeroe Pakpak Pertandang. Vermoedelijk vindt men dus hier ongeveer hetzelfde als bij de Karo- en de Toba-Bataks. Voor de Tobasche gedeelten van deze streek spreekt het laatste haast vanzelf.

Voorwerpen van heidensch-godsdienstig gebruik.

4. Het centrale Batakland. — De voorwerpen van „godsdienstig" gebruik, enz. zijn hier dezelfde als (blz. 155 e. v.) voor het Karoland vermeld, wat ook niet te verwonderen is, daar ze wel oorspronkelijk van Toba uit zich over de andere Bataklanden hebben verbreid. Ofschoon ook elders bekend, schijnt in het centrale Batakland de *pangoeloebalang* belangrijker rol te hebben gespeeld dan in de overige streken (vgl. blz. 156); hoofdzakelijk of wellicht uitsluitend in den oorlog. De pangoeloebalang is een ruw steenen beeld, dat in een holte de tooverkracht bezittende substantie bevat (in het Karoland *poepoek*, hier schijnt het, behalve aldus, ook wel *pangoeloebalang* geheeten), welker bereiding met zooveel wreedheid gepaard ging. In hoofdzaak toch bestaat deze

uit substanties van een kind, dat men heeft gedood, door het gesmolten lood in den mond te gieten, nadat het beloofd had den erfvijand van den stam te verderven. [1])

Een uitvoerig recept, dat licht werpt op de eigenaardige voorstellingen, die aan de bereiding ten grondslag liggen, noemt de volgende bestanddeelen: kwijnende bladeren van afstervende planten; hout, door den bliksem getroffen; hout, door vuur verteerd; beras van weduwen, blinden, doofstommen; aarde van een plaats, waar dieren met elkaar gevochten hebben; dorre gras- en rijsthalmen en jeukende vezeltjes van den suikerpalm; dit alles geroosterd, fijn gestampt en vermengd met de asch van het op bovengenoemde wijze gedoode kind.

Voor Toba alleen vinden wij melding gemaakt van een soort marionet, *si galē-galē,* die men in een bijzonder geval (zie beneden Hst. III) dansen laat uitvoeren.

Wetenschap

De „wetenschap" is dezelfde als bij het Karoland vermeld, maar hier beter bewaard gebleven. Een paar bijzonderhden, op tijdrekening en tijdverdeeling betrekking hebbende en daar niet medegedeeld, mogen hier volgen.

Tijdrekening.

Men begint de maanden te tellen van den tijd, „dat de maan onder de voeten van Orion doorloopt" [2]). In veel streken noemt men de oogstmaand *boelan poriama* d. i. „maand van de Pleiaden". Het is de 10e maand. Daar men nu gewoonlijk in Mei of Juni oogst, zou de eerste maand ongeveer Juli of Augustus zijn. Vermoedelijk zal hieromtrent wel onzekerheid of verschil heerschen. Intusschen heeft de studie van Dr. Winkler aan het licht gebracht, dat het Bataksche jaar begint in Mei, en wel met de in die maand vallende nieuwe maan, als Orion aan den westelijken hemel verdwijnt en aan den oostelijken hemel de Schorpioen met de helder schitterende Antares opkomt. Een nauwkeurige tijdrekening kent de Batak in het algemeen niet. Hij rekent bijv. bij „pokkenperioden", hier 7 of 8, elders zelfs 10 of 12 jaar, spreekt van rijstjaren = ongeveer 6 maanden en van „groote" jaren = ongeveer ons jaar.

Een nauwkeurige telling houdt hij er niet op na. Den leeftijd van iemand weet hij slechts bij benadering op te geven. Die van kinderen wordt aangeduid door tal van uitdrukkingen als:

[1]) Dit behoort natuurlijk ten gevolge van onze vestiging reeds geruimen tijd tot verledene.

[2]) De smalle maansikkel passeert dan, kort na zonsondergang ten noorden van Orion.

het begint te lachen, het kan zich op den buik wentelen, het begint te spreken, het begint op het dorpsplein te spelen, enz. enz.

Ook een nauwkeurige dagindeeling heeft hij niet, maar hij noemt de tijdstippen van den dag (en den nacht) naar den stand der zon of naar sommige werkzaamheden of verschijnselen: het hanengekraai, schemering, zonsopgang, „een staak" hoogte, rechtstaand, hellend (van de zon), het opsluiten der geiten, avond, het vast slapen der kinderen, het vast slapen der volwassenen, het uur der dieven, en dergelijke.

5. Het zuidelijk Batakland. — Het schijnt, dat hier nog wel enkele *poestaha's* voorkomen, die ook bij het wichelen gebruikt worden, inzonderheid voor de raadpleging der tafels (*hatiha*) ter bepaling van gunstige tijdstippen. De tijdrekening is de Maleische (Mohammedaansche). Alleen bij het bepalen van gunstige en ongunstige dagen door den wichelaar (*datoe ni ari*) wordt de *parkalaan* gebruikt, bij welks vermelding verder naar Neumanns beschrijving daarvan in zijn „Panē- en Bila-stroomgebied" worde verwezen. Deze beschrijving, ofschoon uitvoerig, is echter nog verre van duidelijk. Men raadplege daarom thans vooral het bovengenoemde werk van dr. Winkler, inzonderheid de blzz. 202 e. v. over orakelen ter berekening van den invloed van astrologische geestelijke machten.

6. Padang Lawas. — De vroegere toestanden, zooals door Willer (1845) beschreven, stemmen geheel overeen met wat men nu nog in de heidensche streken der Bataklanden vindt; zelfs ten tijde van Neumann (omstreeks 1882) waren er nog onderscheidene der o.a. bij het Karoland vermelde voorwerpen in gebruik, vooral bij de behandeling van zieken. Veel daarvan is nu verdwenen. Alleen de wetenschap van het bepalen van gunstige en ongunstige dagen enz. schijnt in deze Mohammedaansche streek niet minder te bloeien, dan in de heidensche gebieden, en er wordt nog druk gebruik gemaakt van den Batakschen kalender (parkalaan). Deze parkalaan schijnt voornamelijk te berusten op den stand der maan ten opzichte van het sterrenbeeld de Schorpioen (*Hala na godang*). De eerste maand schijnt die te zijn, waarin op den twaalfden dag de maan in genoemd sterrenbeeld treedt. Het is haast wel zeker, dat men hier te doen heeft met berekeningen als door dr. Snouck Hurgronje vermeld over de „keunòngs" in Atjèh (De Atjèhers I blz. 267 e.v.). Zie verder Winkler (die Toba Batak enz.).

HOOFDSTUK III.

Volksgodsdienst; zeden en gewoonten.

Inleiding. Daar ook elders zeden en gewoonten reeds ter sprake kwamen (Hst. II: Leefwijze) of ter sprake zullen komen (Hst. IV: Adatrecht), worden deze hier niet alle behandeld, maar slechts die, welke in het bijzonder op hetgeen men den godsdienst der Bataks moet noemen betrekking hebben en voorts enkele, welke met de verschillende levensperioden, belangrijke gebeurtenissen en handelingen verband houden. Alleen voor verloving en huwelijk zie men Hst. IV.

Op godsdienstig gebied ziet men onder de Bataks evenals onder zoovele volken in den Archipel, dat die klassen der samenleving, welke zich, zooals de priesters en priesteressen (goeroe en sibaso) en sommige hoofden, meer bepaaldelijk met den godsdienst bezighouden, de eigenlijke bezitters van godsdienstwetenschap zijn, terwijl deze bij het volk minder bekend is; dit hecht meer aan een primitief geloof aan geesten van verschillenden aard, welk geloof het dagelijksch leven beheerscht. Tevens dient in het oog gehouden te worden, dat, al zijn de grondbeginselen van dat geloof bij alle Bataksche stammen dezelfde, toch zoowel bij de stammen onderling als in een stam zelf betrekkelijk groote verschillen in opvatting der bijzonderheden voorkomen. Vooral betreft dit het meer bespiegelende gedeelte en de godenleer.

In den tegenwoordigen tijd ondergaan de oorspronkelijke opvattingen bovendien onder den invloed van het Christendom en den Islam groote veranderingen en het is daarom niet te verwonderen, dat de berichten van verschillende schrijvers over dit onderwerp niet eensluidend zijn en menig bericht van vroeger tegenwoordig niet meer geldt.

§ 1. Volksgodsdienst.

Godenleer. 1. Het Karoland. — Bij de groote massa speelt de vereering der eigenlijke goden (*dibata*) een veel minder gewichtige rol dan het boven vermelde geloof aan geesten. Zoo is de kennis van de heidensche mythologie in hoofdzaak het monopolie der *goeroe's*

(wichelaars enz.). Uit den naam *dibata*, en meer nog uit talrijke namen en termen bij de wichelarijen voorkomende, spreekt reeds vreemde, in casu Hindoesche, invloed. Toch is waarschijnlijk een goed deel oorspronkelijk Karoosch en zijn in hoofdzaak slechts de vroegere inheemsche namen verdrongen door de uitheemsche. Een scheiding tusschen oorspronkelijke en vreemde opvattingen is dan ook zeer moeilijk, om niet te zeggen onmogelijk. Eigenaardig is, dat bij het volk voornamelijk dáár *dibata* (zonder nadere onderscheiding of bepaling) optreedt, waar het recht is geschonden; vandaar het aanroepen van zijn naam bijv. bij het begin van een oorlog (het godsgericht bij uitnemendheid). En in algemeene rampen of in treffende gebeurtenissen wordt gewoonlijk de hand van *dibata* gezien.

Overigens onderscheidt men drie goden (of godengroepen) evenals in de overige Bataksche streken. De namen wijken bij de Karo-Bataks af van die, welke men elders vindt. Het zijn: *Batara Goeroe* voor den bovengod (de bovengoden), *Banoea Koling* voor den god (de goden) van het midden, en *Padoeka di* — of *ni* — *Adji* voor den god (de goden) der benedenwereld. Een ander opmerkelijk verschil is, dat bij de Karo-Bataks *Dibata Katjih-Kathjih* (steeds aangeroepen aan het slot van de „*tabas*" genoemde gebeden) een godin is, in tegenstelling van de daaraan beantwoordende mannelijke godheid *Dĕbata Asi-Asi* der Toba-Bataks. De mythisch-legendarische verhalen (zie Hst. VII) verschillen weinig of niet van de overeenkomstige bij de andere Bataksche groepen. Van de meeste vindt men verschillende, dikwijls niet onbelangrijk uiteenloopende, lezingen. Van meer dan gewone beteekenis is de mythe van *Beroe Dajang*, of *Si Dajang*, of van den witten vogel (en nog andere namen), omdat deze ook bij het volk niet alleen bij name, maar ook naar haar hoofdinhoud, vrij algemeen bekend is. De naam Si Dajang beteekent thans, zegt men, mejuffrouw. Het woord wordt, gevolgd door een omschrijvende bepaling, steeds gebruikt, wanneer bij godsdienstige handelingen voorwerpen als personen worden toegesproken (de rijst, de gereedschappen van een smid, de haard enz.). Het vertegenwoordigt blijkbaar een oud begrip, dat niet onwaarschijnlijk samenhangt met het Indonesische „yang". Bij de Karo-Bataks wordt het zeer in het bijzonder op een godin toegepast, die vooral met de maan, en ook (of derhalve?) met den rijstbouw en met de geneeskunst (verzorging der tendi), wordt verbonden. Deze figuur

heeft vele trekken gemeen met de bekende Dēwi Sri. Zij is feitelijk de eenige godin, wie (als beschermster der rijst) inderdaad een godsdienstige vereering ten deel valt.

Dynamische, magische, animistische en spiritistische begrippen.

Het volk hecht het meest aan haar dynamische, magische en animistische begrippen en geesten (tendi, bēgoe en hantoe). De beteekenis van het woord bēgoe schijnt te zijn: „dat wat vrees aanjaagt". (Zoo heet in het Timoerland een tijger wel *bēgoe*, en een doode *bēgoe-bēgoe*.) Overigens wordt het woord gebezigd voor de schim (ziel) van een overledene. voor „de dooden" of „het doodenrijk" in het algemeen en voor tal van „booze" geesten.

Men onderscheidt nog drie bijzondere soorten (of rangen?) van bēgoe's. Deze onderscheiding hangt samen met de wijze en den tijd waarop de persoon is gestorven.

a. *Bitjara goeroe*, zeer jong gestorven kinderen (gestorven vóór ze tanden hadden). Men zegt, dat deze terstond naar God (Dibata) gaan.

b. *Matē sadawari*, de „op één dag" d.i. door een ongeluk of op andere wijze — doch niet door ziekte — plotseling gestorvenen.

Tot deze klasse behooren de zoogenaamde *djinoedjoeng*, een soort „lijfgeesten", die een enkele maal als beschermgeest optreden, doch meestal aarts-kwelgeesten zijn. Beneden (blz. 182) zal blijken dat en hoe ze als medium kunnen optreden.

c. *Matē bengkajat-kajaten*, allen, die een hoogen ouderdom bereikt hebbende (*tjawir metoea*), een natuurlijken dood sterven.

Als derde (animistisch) begrip moet nog de *hantoe* of *antoe* genoemd worden. Hieronder verstaat men de echte natuurgeesten, die op geheimzinnige plaatsen als in grotten, bij bronnen, in bepaalde boomen, in vulkanen enz. verblijf houden. De grens tusschen *bēgoe* en *hantoe*, alsmede tusschen deze beide begrippen en de eigenlijke goden (*dibata*) is niet altijd met zekerheid te trekken.

Het geloof aan de bēgoe's houdt innig verband met de Bataksche begrippen omtrent de natuur van den mensch, omdat een deel dezer geesten als schimmen van menschen worden opgevat, gelijk dat op blz. 15 is uiteengezet.

Welke de oorspronkelijke opvatting omtrent de verhouding tusschen tendi en bēgoe geweest is, schijnt moeilijk meer uit te maken te zijn; tegenwoordig heerscht, althans bij sommigen, de overtuiging, dat na den dood de tendi in de bēgoe overgaat. Dit blijkt het best uit dit gezegde:

Tendi djadi bēgoe,
Boek djadi idjoek,
Djoekoet djadi taneh,
Toelan djadi batoe,
Dareh djadi laoe,
Kesah djadi angin.

d. i. De tendi wordt bēgoe,
Het haar wordt idjoek,
Het vleesch wordt aarde,
De beenderen worden steenen,
Het bloed wordt water,
De adem wordt wind.

Het blijft evenwel moeilijk te bepalen in hoever deze uitspraken ernstig gemeende opvattingen dan wel littéraire „Spielereien" zijn. Men schijnt wel, in verband met het feit, dat men ook bij tal van andere volken twee verschillende benamingen vindt, die onderscheidenlijk aan „tendi" en „bēgoe" beantwoorden, te mogen aannemen, dat oorspronkelijk deze beide begrippen niets met elkander te maken hadden.

Neumann is op grond zijner waarnemingen op dit punt tot het volgende (hier en daar aan innerlijke tegenspraak lijdende) besluit gekomen: „de mensch bestaat uit drie deelen: 1. tendi, bēgoe en lichaam òf 2. tendi, een tweede tendi, die bēgoe wordt, en lichaam. Na den dood verdwijnt de tendi, het lichaam vergaat en de bēgoe blijft bestaan; of ook de eene tendi verdwijnt, een tweede tendi wordt bēgoe en het lichaam vergaat. Tendi en ikheid zijn een; in plaats van „ik wil" kan (?) de Karo zeggen „mijn tendi wil". Lichaam en tendi zijn onafscheidelijk (?) verbonden, bij scheiding lijdt het lichaam, kan zelfs sterven. De plaats van de tendi is overal in het lichaam en is de kopie van den bezitter, zijn other self; daarnaast staat de tendi als levenskracht. Bij den dood verlaat de tendi door de groote fontanel het lichaam van den mensch". Deze opvattingen omtrent de persoonlijkheid van den mensch vindt men in hoofdtrekken door een groot deel van den Archipel terug.

Theoretisch hebben behalve de mensch ook dieren, de rijst, het ijzer, sommige gereedschappen een tendi, maar dit is nu nog slechts wijsheid van goeroe's (wichelaars enz.) en pandē's (smeden en timmerlieden). Alleen omtrent de tendi der rijst vindt men nog bij de gewone menschen — zij het slechts vage — denkbeelden,

welke door de bij den rijstbouw plaatsvindende ceremoniën onderhouden worden.

Ook de onderscheiding van zeven tendi's is schoolsche wijsheid, niet een in het volksbewustzijn levend besef.

Droomen. De voorstelling, dat een droom eigenlijk is wat de tendi waarneemt, als zij tijdens den slaap het lichaam verlaat, leidt natuurlijk tot het hechten van groote beteekenis aan wat men droomt. Vandaar een soort stelsel van droomuitlegging, waarmee verbonden allerlei middelen om „booze" droomen krachteloos te maken.

Ziekte. Ziekte wordt (vgl. blz. 14 en 15) in hoofdzaak toegeschreven aan het afwezig zijn enz. van de tendi en aan invloeden van bēgoe's enz. De behandeling is dus ook hoofdzakelijk gericht op het tevredenstellen, het terughalen, het versterken, enz. van de tendi, en op het afweren, het verdrijven enz. van de geesten. De daarbij gebezigde „medicijnen" — meest van plantaardige afkomst: bladeren, bloemen, wortels, vruchten, enz. — ontleenen ook veelal haar kracht, hetzij aan den vorm, hetzij aan den naam, hetzij aan bijzondere eigenschappen als prikkelenden smaak, doordringenden geur enz. Het tevredenstellen van de tendi geschiedt veelal door het geven van iets, dat de met ziekte bedreigde of reeds zieke persoon begeert: bijv. een fraai mes, een kleed e. d.; men noemt dit *oepah tendi* d. i. loon (of geschenk) aan de tendi.

De voor de verschillende gevallen verrichte plechtigheden hebben in den grond veel overeenkomst met elkaar: naarmate het geval ernstiger (en de patiënt rijker!) is, zijn de plechtigheden ingewikkelder en omslachtiger.

De hoofdvormen zijn: het „terugroepen" der tendi onder verschillende benamingen als *'ngkitjik, 'ngkiap, raleng tendi* enz. door het strooien van rijstkorrels, het „terugwuiven", het „terughalen" enz. enz.; het *erpangir*, eigenlijk haarzuivering; het *ngarkari*, „losmaken" van een boozen invloed; het *ersilihi* „vervangen" van den patiënt door een beeld (*persilihi*); het *moentjang* of *nggoentjang* met wapengeweld „verjagen" van booze geesten. Voorts heeft elke landstreek wel een of andere heilige plaats (*berē-berēn*) waar — bijv. bij epidemieën — voor een geheel dorp of een geheele streek bepaalde plechtigheden worden verricht. Bij plechtigheden van eenig belang is natuurlijk een goeroe aanwezig en spelen wichelboeken (*poestaka*), tooverstaven (*toengkat*), bezweringen (*tabas*), afweermiddelen (*pagar*) enz. enz. een rol. Dat overigens

amuletten (*adjimat*), pentagrammen (*toempak salah* e. a.) en dergelijke de lieden voortdurend moeten beschermen ligt voor een volk als de Karo's voor de hand. Eigenaardig is ook het gebruik, sommige ziekten te noemen met een euphemistischen naam. De pokken bijv. worden dan genoemd: „Si pegedangken" d. i. de [levens-?] verlenger. Geschiedt dit hier om de „immuniseerende werking" (zoo v. Ossenbruggen, Eigenaardige gebruiken enz. Bijdr. K. I. 65 (1910) blz. 72)?

Een aan de pokken gestorvene wordt terstond begraven. Er mogen geen klaagzangen bij geweend, evenmin mag er een doodenfeest gehouden worden (ibid.).

2. Het Timoerland. — De oudere gegevens zijn schaarsch. Alleen Hagen is zeer uitvoerig, maar de mededeelingen zijn weinig scherp en er blijkt niet uit hoe veel — of hoe weinig — alléén op het Timoerland betrekking heeft. De grondvoorstellingen zijn echter blijkbaar dezelfde als bij de Karo-Bataks. Zoo ook de namen: tondi, bĕgoe-bĕgoe, hantoe. Een schrijver (Kroesen) legt bijzonderen nadruk op de vereering van de godheid Si Noemba (waarschijnlijk te lezen Sinomba d. i. sombaon, zie beneden onder 4.) en van verschillende, hier *naga* (eigenlijke beteekenis: slang) genoemde, geesten. De jongste nota (1909) spreekt ook van een geest *simagat* (= soemangot of simangot in Toba? vg. beneden onder 4.). Uitvoerig is Tideman (Simeloengoen, 1922). Veel van wat hij mededeelt, vertoont groote overeenkomst met wat van het centrale Batakland bekend is, o. a. de namen der drie hoofdgoden, het scheppingsverhaal, het verhaal omtrent den „tooverstaf" enz. Godenleer enz.

Omtrent de „levensgeest" (Tondi) zijn er zeer uiteenloopende opvattingen, inzonderheid wat het aantal betreft. Sommigen spreken van drie (hiermee in overeenstemming Hagen), de meesten van zeven, anderen van elf of zelfs dertien, en Tideman geeft een lijstje van niet minder dan twee-en-twintig namen. Tondi.

Als ziekteverwekkers worden ook hier vooral de *bĕgoe's* beschouwd. Als plechtigheden, die tot afwering van den invloed dier bĕgoe's moeten dienen, worden genoemd het „*boeang djakka*", het „*parsilihi*" en het „*bah-bah*". Bĕgoe.

3. Noordwest-Tapanoeli. — Voor het Tobaasche gedeelte zie het centrale Batakland. Voor de Pakpakstreken zijn de gegevens beperkt tot een paar mededeelingen over de geesten- (lees: dooden-) vereering. Van de vereering der hier „dĕbata" genoemde goden worden geen bijzonderheden medegedeeld. Ook hier blijkt Godenleer.

men een drietal (of drie groepen) te onderscheiden: de bovengoden, de goden van het midden, en de benedengoden. Singa Mangaradja werd in het zuidelijk deel dezer streken als een halfgod of „godvorst" vereerd.

Animistische begrippen enz.

Men onderscheidt drie rangen van „zielen":

I. *sembahan*, zielen van de stichters van dorpen en stamvaders van marga's;

II. *soemangan* [1]), zielen van voorouders;

III. *bēgoe*, de zielen van overleden tijdgenooten, of althans van de jongste geslachten. [Deze zouden dus later *soemangan* worden?]

Deze bēgoe's bewonen twee groote boomen, die men bij elk dorp aantreft. De een is de *balē* (letterlijk raadhuis), plaats voor de mannelijke, de ander de *bagas* (letterlijk huis), plaats voor de vrouwelijke geesten. Bij ziekten wordt aan hen geofferd.

Ook dieren worden — zegt men — bēgoe's; die van honden o. a. worden zeer gevreesd.

Godenleer.

4. Het centrale Batakland. — De eigenlijke goden (*dēbatá*) zijn in de eerste plaats weer hetzelfde drietal, dat men elders vindt. De namen van deze drie zijn *Batara Goeroe* (als in het Karoland, zie blz. 160), *Soripada* en *Mangalaboelan*. Ofschoon het gronddenkbeeld waarschijnlijk Bataksch is, althans zeer goed zijn kan, wijzen toch deze drie namen (de laatste is nog nooit voldoende verklaard) op overwegenden Hindoeschen invloed, en vindt men hierin naar veler meening (Van der Tuuk, Niemann, Ködding e. a.) de Voorindische godentrits (Trimoerti) terug.

Naast deze drie noemen de Toba-Bataks nog twee: *Ompoe Moela Djadi na Bolon* en *Dēbata Asi-Asi*. Naar Bataksche overleveringen geldt Moela Djadi na Bolon als vader (of ook als schepper) van de eerstgenoemde drie. Voor het volksbewustzijn is echter Batara Goeroe de eerste godheid. Deze is nu schepper en onderhouder der wereld en handhaver van het recht (vgl. blz. 161). Moela Djadi na Bolon heeft hem als het ware zijn plaats ingeruimd.

Hij wordt ter zijde gestaan door Soripada, van wien men o. a. kinderzegen verwacht. Mangalaboelan is het beginsel des kwaads. Overigens weet de groote massa weinig van dit godental en van hun functies, en van vereering is nauwelijks sprake.

De mythologie is ook zeer verward. Zoo treedt o. a., in tegenspraak met andere scheppingsverhalen, ook als schepper

[1]) In het Karoland is soemangan zooveel als familiegraf.

inzonderheid van deze wereld (de aarde) een *vrouwelijke* godheid op, *Boroe Dēak Paroedjar* (vgl. Karoosche Beroe Dajang, blz. 161 en 162), dochter van Moela Djadi na Bolon, en tegenover haar de draak of slang *Naga Padoha* (vgl. blz. 161), die tot eenige malen (tweemaal, of zes maal) de pas gevormde aarde vernielt.

Van meer belang voor de godsdienstige behoeften van het volk zijn een klasse van ondergoden, die *niet*, als de vereerde voorvaderen, van menschelijken oorsprong zijn, en ook niet van de hoofdgoden afhankelijk. Zij nemen in vele offergebeden een plaats in; zoo o. a. de *dēbata idoep*, een godenpaar, als huisgoden te beschouwen, beschermers van het gezinsleven, schenkers van kinderzegen; de *boraspati ni tano* (ook bij de Karo-Bataks als *beraspati taneh* bekend, maar weinig vereerd), godheid der aarde, die aan haar vruchtbaarheid geeft (wel, althans naar den naam, verwant met het Skr. Brhaspati?), en vereerd wordt in de gedaante van een hagedis; de *boroe saniang naga*, een vrouwelijke watergeest; de *boroe na mora*, een godin der lucht. Overigens spelen in de talrijke mythische verhalen nog andere goddelijke personen en machten een rol, bijv. de ook elders voorkomende geesten, die bij een maansverduistering de maan opslokken. De namen wijzen vaak op het Sanskrit terug. Een nauwkeurige kennis daarvan en in het algemeen van de mythologie der Hindoes is onmisbaar bij een bestudeering der Bataksche mythologie.

Men vindt hier dezelfde woorden, nl. *tondi*, *bēgoe* en *antoe* als bij het Karoland en elders reeds vermeld, en de voorstellingen zijn tot in bijzonderheden dezelfde; ook de schoolsche leeringen o. a. van zeven tondi. Merkwaardig is echter, dat volgens de verklaring van Meerwaldt hier elke Batak op de vraag wat een bēgoe is zonder aarzelen antwoordt: *„tondi ni na matē do i"*, d.i. de tondi van een overledene, terwijl Warneck daarentegen met nadruk zegt, dat de begrippen tondi en bēgoe scherp uit elkaar moeten gehouden worden. Het bezigen van den term *tondi porbadia* voor „Heilige Geest", bij de Evangelieprediking moet wel van invloed zijn geweest op de voorstellingen, die men aan het woord tondi verbindt. Animistische en spiritistische begrippen.

Evenals bij de Karo's onderscheidt men ook rangen bij de bēgoe's.

De zielen van familieleden worden in die hoedanigheid *soemangot* of *simangot* genoemd. Zielen van beroemde stamvaders worden tot *sombaon*, d.i. „wat men moet eeren" — een soort goden — verheven, en bijzonder vereerd.

Droomen, ziekten.

Omtrent droomen enz. bestaan geheel dezelfde denkbeelden als bij de Karo-Bataks (blz. 164), en ook de daarop gegronde gebruiken zijn in wezen gelijk. De afwijkingen betreffen kleine bijzonderheden zooals er zelfs in dezelfde streek wel verschillen voorkomen. Ook vindt men afwijkingen in de namen der plechtigheden en komen hier enkele gebruiken en voorwerpen voor, van elders niet bekend. Een korte opgaaf volgt hier.

1. *Pangoepaon*, (in het zuidelijk Batakland *pangoepa*), letterlijk belooning, nl. voor de verschrikte tondi (ongeveer = het Karosche *oepah tendi*), meestal een maaltijd van bijzonderen aard, waarbij bijv. vleesch van een fijnharige koe, van een als een haan kraaiende kip enz.

2. *Manibal-nibal*, letterlijke beteekenis: neerleggen, deponeeren, hier wel van de offergaven aan de geesten der voorvaderen. Deze offergaven (spijzen als bij het pangoepaon) worden nl. op de *pangoembari*, een plank die boven langs de stijlen in de lengte door het huis loopt, geplaatst. (In het Karoland legt men eveneens zijn offergave aan de geesten der voorvaderen of aan de *bĕgoe djaboe*, d.i. huisgeest, wel op die plank, *para negeng*).

3. *Morgondang*, muziek en dans met offers gepaard. Dient om een familie of een dorp welzijn te verzekeren.

4. *Manampĕ raga-raga*; eigenlijk het ophangen in huis van de *raga-raga*, een vierkant offertafeltje of een ondiepe mand, die aan vier touwen, boven te zamen geknoopt, wordt opgehangen; hierbij behoort de vereering van de *homban*, het familiebronnetje in de sawah, het plaatsen van een *manoek-manoek* of eigenaardig vogelbeeld op het binnenbalkon van het huis, evenzoo van de *dĕbata idoep*, twee beeldjes, een mannelijk en een vrouwelijk, op de bovengenoemde pangoembari, en eindelijk een *pangoeloebalang* (zie blz. 157).

5. Verschillende dierenoffers als *a. babi silambĕon*, *b. mangan lomboe*, *c. mangan horbo*, *d. horbo sombaon* of *horbo boes* en *e. mangan hoda Dĕbata*. Vooral de onder *d.* en *e.* genoemde offers zijn van groote beteekenis. Hieraan nemen vaak verschillende stammen deel. Het horbo boes (in eigenlijk Toba bioes) is een offer door een geheele landstreek gebracht aan de ziel van den gemeenschappelijken stamvader der verschillende daar wonende stammen.

Hierbij heeft een worsteling plaats eerst van den leider van het feest, geholpen door hem, die den buffel den doodsteek heeft toegebracht, met het doodelijk gewonde dier, later tusschen

deze beide personen. Soms volgt hierop een soort gevecht tusschen de verschillende stammen, die elkaar met brandende bosjes rijststroo (*toelboe*; vgl. blz. 154 en blz. 190) of zelfs met steenen werpen. Deze worsteling heeft een symbolische beteekenis; van den uitslag hangt af wie den zegen van den vereerden voorvader zal deelachtig worden. Het geeft soms aanleiding tot heusche vechtpartijen (zie maandversl. Tapanoeli Aug. 1908, N. R. C. 22 November 1908).

Offers.

Omtrent het offeren deelt Warneck nog enkele bijzonderheden mede, die, al gaat het heidendom langzamerhand tot het verleden behooren, hier nog een plaats mogen vinden, te meer, omdat zij in hoofdzaak ook gelden van het heidendom in de andere dan de onder het centrale Batakland verstane streken.

Wie offert.

In de op het gewone dagelijksche leven van een enkel persoon of zijn familie betrekking hebbende gevallen kan en moet iedereen offeren (*mamēlē*). Zoo bijv. aan de *bēgoe* van een overleden bloedverwant. Vrouwen zijn in den regel echter uitgesloten, tenzij ze weduwe of kinderloos zijn. Lijders aan een besmettelijke of afzichtelijke ziekte mogen niet offeren.

Bij het offeren aan de voorvaderen treedt het oudste lid der familie op. Geldt het offer echter de bēgoe van een stamhoofd, of wordt een plechtigheid gevierd in verband met algemeene rampen, of ter eere van de goden in eigenlijken zin, of met het oog op de belangen van een geheelen stam, dan treedt als offeraar op een bepaald daarvoor aangewezen persoon, iemand, die op de hoogte moet zijn van het omslachtig rituaal en in staat is gebeden zonder fout op te zeggen.

Zoo kan optreden het stamhoofd (des noodig bijgestaan door een *datoe*), een *oeloebalang*, een *porbaringin*.

Verbods-bepalingen.

Bij groote offerfeesten zijn steeds verschillende verbodsbepalingen in acht te nemen. Geldt de plechtigheid een heele stamgemeenschap, dan is daarmede steeds verbonden een staat van *roboe* (z. v. a. taboe), die gewoonlijk een week duurt. Alle veldarbeid is dan verboden; andere dagelijksche bezigheden moeten òf vroeg in den morgen of na zonsondergang, verricht worden. Twistzaken en eventueele „oorlogen" blijven zoolang rusten.

Offer-kleeding.

Alleen bij belangrijke, met muziek (*gondang*) gepaard gaande offerfeesten is een bepaalde offerkleeding vereischt. Deze bestaat veelal uit fraaie, ouderwetsche weefsels en al naar de aard van het offer dit eischt, uit bijzondere versierselen, bijv. kunstige

oorringen. Tevens worden dan sierwapens, bijzonder gevormde sirihtasschen enz. gedragen.

Aan wien of waaraan men offert.

Zeer veelvuldig is het offeren aan eigen of anderer *tondi* (zie voor dit woord blz. **14; 162—164, 165—167; 173**). Ook aan de *tondi* van sommige planten (rijst o.a.), van dieren, (tijgers, krokodillen), van gereedschappen wordt bij bepaalde gelegenheden een offer gebracht. Van veel belang voor het welvaren van zich en zijn gezin wordt geacht het offer aan den geest van den haard en aan de huis- en aardgeesten (*boraspati ni roema, boraspati ni tano*).

Aan de geesten der afgestorven (*bĕgoe*) wordt groote invloed op iemands leven en welzijn toegekend. Derhalve worden deze druk met offers vereerd. Vooral geld dit van de *soemangat*, de bĕgoe van een voorvader, en van de *sombaon*, geest van den stichter van een stamgemeenschap. Voorts worden onder het woord bĕgoe ook verstaan allerlei demonen en halfgoden. Offers aan de godheden in eigenlijken zin (dĕbata) zijn betrekkelijk zeldzaam.

Wat geofferd wordt.

Door traditie en voorts door de datoe-wetenschap wordt nauwkeurig bepaald wat in elk voorkomend geval iedere tondi, bĕgoe, enz. enz. als offergave moet ontvangen. Letterlijk alles, wat ook voor den mensch waarde heeft, kan te zijner tijd als offergave dienen. Slechts minderwaardige of bedorven dingen en — wat de huisdieren betreft — honden en katten mogen nimmer als offer gegeven worden. Vroeger kwam, met name bij den huisbouw, ook het menschenoffer voor.

Wanneer geofferd wordt.

De aanleidingen om te offeren zijn legio, daar zoowel het persoonlijk als het openbaar leven geacht wordt onder den invloed te staan van een schaar van geesten, natuurgoden enz.

Groote en kostbare offers vinden uit den aard der zaak slechts af en toe plaats. Het groote offer aan den gemeenschappelijken stamvader gaat gepaard met allerlei plechtigheden die soms dagen, ja maanden duren. Zulk een offerfeest (*hordja*), waarbij tal van buffels en varkens werden geslacht, werd alleen gevierd bij de verheffing tot *sombaon* van een *soemangat*. Deze *sombaon* worden ten slotte „overgegeven aan dĕbata (de goden.)" Dan hebben ze met de menschen en dezen met hen afgedaan.

Waar geofferd wordt.

De plaats waar men offert hangt af van: 1⁰. wat men offert en 2⁰. aan wien men offert. Voor de kleine, om zoo te zeggen dagelijksche offers is het huis de aangewezen plaats en wel veelal een der breede zolderplanken.

Offers aan de dooden brengt men natuurlijk bij voorkeur

op of bij de graven; offers aan boomen legt men neer aan den voet van den stam. De visscher legt zijn offer aan de *saniang naga* (watergeest) neer aan den oever, of werpt het, als hij bijv. op het Toba-meer door storm overvallen wordt, in het water; kleine offergaven legt men òf op den naakten grond òf op een matje; in andere gevallen zijn weer eenvoudige offertafeltjes of altaartjes noodig. Groote offers ten bate van het algemeen worden gewoonlijk op de markplaats gebracht.

Soorten van offers.

Al naar de beteekenis, die het offer heeft, kan men spreken van afweeroffers, offers uit piëteit, bidoffers, dankoffers, zoenoffers, wijoffers. Meermalen komen bij een godsdienstige plechtigheid combinaties van twee of meer voor.

Opmerking verdient, dat naar de verklaring der Bataks zelf, zij aan het offer geen voorstelling van magische werking verbinden. Hun magie is een ding op zich zelf, dat verband houdt met hun begrip van *tondi*.

Offers kunnen door de geesten (goden) naar welgevallen worden aangenomen of geweigerd. Feitelijk beschouwt de Batak het offer als een daad van hoffelijkheid, waarmede men zijn woord, gebed, verzoek ondersteunt of inleidt. Men neemt tegenover de geesten enz. het decorum in acht, zooals men dat ook doet tegenover een hoofd bijv.

De meeste offers zijn bidoffers. Men offert om iets te ontvangen. Dankoffers zijn evenwel ook vrij veel in zwang. Het is echter niet zoozeer dankbaarheid dan wel het gevoel, dat men een schuld heeft af te doen, dat tot het brengen van zoo'n offer dringt. Gewoonlijk toch is het brengen van een dankoffer de vervulling van een vroeger gedane belofte of gelofte.

Betrekkelijk zeldzaam is het zoen- of schuldoffer. Het veelvuldigst heeft dit het karakter van het te niet doen van een vloek. Niet het geweten drijft tot zoo'n offer aan, maar het onheil, dat men anders stellig verwachten kan. Om zedelijke handelingen bekommeren de geesten zich niet. Voor hen geldt slechts als verkeerd: overtreding van het vanouds overgeleverde, van de adat.

Aan sommige van de „bovengoden" worden soms wijoffers gebracht, gewoonlijk een paard. Zoo'n „gewijd" paard is niet verhandelbaar. Het geluk van den bezitter hangt met dit gewijde dier, dat als werkelijk eigendom van de godheid beschouwd wordt, samen.

Een eigenaardig soort wijoffers vormen die dieren, die men

levend aan een bĕgoe of aan een sombaon „overgeeft", bijv. door ze vast te binden aan een *porsili* of wisselbeeld, of ze de wildernis in te jagen. Men ziet er dan niet verder naar om.

De „wijoffers" uitgezonderd, worden de offerdieren steeds geslacht. Het vleesch wordt daarna of gekookt, of geroosterd of rauw met verschillende specerijen behandeld, kortom zoo toebereid, dat het tot spijs kan dienen. Geen belangrijk offerfeest, zonder offermaal. Men zou geneigd kunnen zijn te meenen, dat bij zoo'n offermaal gedacht wordt aan een gemeenschappelijken maaltijd van geesten (goden) met de offeraars. De Bataks wijzen echter dit denkbeeld beslist van de hand. De offeraar geniet eerst zijn spijs, nadat de geesten het hunne hebben genoten, wat bijv. daaraan kenbaar is, dat de warme spijs koud geworden is.

Bij het genieten van de koud geworden offerspijzen stelt de Batak zich voor, dat iets van de macht der geesten op hem overgaat, evenals hij ook meent, dat de etensresten, die een hoofd heeft overgelaten of bijv. het uitgekauwde sirihpruimpje van den Singa Mangaradja iets van de macht, het aanzien, de bovennatuurlijke kracht enz. van dezen heeft opgenomen.

Wat met het offer gepaard gaat.

Offers aan den *sombaon* en aan *dĕbata* worden steeds aangeboden onder begeleiding van muziek (*gondang*). Deze dient 1⁰. ter verheerlijking van den geest (god); 2⁰. ter bewerking, dat deze in zijn medium vaart.

Bij elk offer, groot of klein, is voorts een „gebed" (*tonggo-tonggo*) onmisbaar. Bij kleine offers is het een korte aanroeping, een eenvoudige spreuk, zooals iedereen kan opzeggen. Bij groote plechtigheden echter duurt zoo'n gebed soms uren. Ook hier is weer overeenkomst tusschen de wijze waarop men goden en geesten aanspreekt, en de gewoonte om aanzienlijken, die men eeren wil of ontzien moet, aan te spreken met hoffelijke, somwijlen hoogdravende taal.

Deze groote gebeden zijn vaak niet ontbloot van dichterlijke schoonheid en rijk aan allitteraties, woordspelingen, paralellismen en een opeenhooping van synoniemen.

Godenleer.

5. Het zuidelijk Batakland. — Door de komst van den Islam is de heidensche of volksgodsdienst verdreven, namelijk wat de vereering der eigenlijkgezegde goden (dĕbata) aangaat. De andere animistisch-spiritische voorstellingen zijn, hoewel op den achtergrond gedrongen, geenszins uitgeroeid, maar wel belangrijk gewijzigd, gelijk uit de — overigens vrij schaarsche — mededeelingen blijkt.

Animistische begrippen.

De vroeger bestaan hebbende ijverige vereering der voorouders verdwijnt meer en meer, bepaalt zich thans tot het in behoorlijken staat brengen der graven, als ziekten of ongelukken de meening wekken, dat de toorn der afgestorvenen hier in het spel is.

De *tondi* (die in het hart woont) wordt door Allah in de onvoldragen vrucht geplaatst omstreeks de helft der zwangerschap (eerste beweging). Er zijn naar de volksvoorstelling vier of (naar andere, zeker juister mededeelingen) zeven tondi. Eén er van is altijd in het lichaam (de *tondi si djoendjoeng*), de andere kunnen het verlaten, kunnen door geesten (*bēgoe*) vastgehouden worden. Ziekte (nooit de dood) is hiervan het gevolg. Bij den dood worden deze zielen tot één (*soemangot*), die in het luchtruim verblijf houdt. Deze zielen eten, drinken, planten zich voort. Over het geheel zijn ze den menschen niet kwaad gezind. Booze geesten zijn die van in het kraambed gestorven vrouwen, van zelfmoordenaars en van allen, die een gewelddadigen dood zijn gestorven. Ze verschijnen bij voorkeur in de lichamen van nachtdieren. De verblijfplaatsen der geesten (bergen, grotten, waringinboomen enz.) worden ontzien, men mag daar geen onbehoorlijke taal gebruiken, men moet bij nadering dier plaatsen de geesten waarschuwen, enz.

6. Padang Lawas. — De over deze streek medegedeelde gegevens waren omstreeks 1880 al niet meer in allen deele geldend en zijn het nu waarschijnlijk nog minder.

Animistische begrippen.

Wat er overigens medegedeeld wordt over *tondi, bēgoe soemangot* stemt overeen met het voor het centrale Batakland vermelde. In afwijking van andere Bataksche streken waar de shamane, de geïnspireerde (*si baso;* zie beneden bij lijkgebruiken), meestal een vrouw is, is het hier gewoonlijk een man.

Ziekten, enz.

De ziekteleer is ook hier in wezen dezelfde. De geneesmiddelen werken zonder de daarbij passende formules (*mintora's*) niets uit. De *datoe* (wichelaar) beoefent de geneeskunde als „wetenschap"; hij raadpleegt daarom de *poestaha* e. d.; de si baso daarentegen handelt als een door geesten onderrichte, tijdens zijn ekstatischen toestand.

§ 2. **Gebruiken in verschillende levensperioden.**

Zwangerschap, geboorte enz.

1. Het Karoland. — Tijdens de zwangerschap heeft de vrouw verschillende dingen na te laten; ze mag bijv. niet in de deuropening zitten, niet bij een bevalling tegenwoordig zijn, geen

overgeschoten spijs gebruiken enz. De man mag zijn haar in dien tijd niet laten knippen, mag haar de laatste maanden gedurende den nacht niet alleen laten, enz. (zie ook beneden § 4).

Bij de bevalling mogen alleen vrouwen tegenwoordig zijn. De bevalling heeft plaats in hurkende houding. Met het afbinden der navelstreng wordt gewacht tot ook de placenta is uitgedreven. Het doorsnijden der navelstreng geschiedt met een scherp stukje bamboe (*sembiloe*). De placenta wordt — meest door de *bibi*, d. i. vaderszuster — onder het huis begraven.

Bij moeilijke bevalling worden allerlei sympathetische middelen gebruikt: het openen van kisten enz., het te drinken geven van water, waarin faeces van de barende of ook stukjes van de huid van de paling (*doengdoeng*) zijn gedaan, enz.

De eerste dagen na de bevalling ligt de vrouw met den rug naar een zeer heet gestookt vuur, dat „*reboe*" is (zie onder 5 en beneden § 4 onder verbodsbepalingen). Ze baadt niet op de gewone vrouwenbadplaats.

2. Het Timoerland. — Als pantangvoorschriften tijdens de zwangerschap van de vrouw worden vermeld: ze mag niet in de deuropening zitten; in dien tijd mag men geen kind uithuwelijken, noch geld of goederen uitleenen; de man mag zich het haar niet laten knippen; hij mag geen eed afleggen.

3. Noordwest-Tapanoeli. — Mededeelingen ontbreken. Er is echter geen reden om aan te nemen, dat afwijkingen van beteekenis zullen voorkomen.

4. Het centrale Batakland. — Wat van deze streek wordt medegedeeld, bijv. over de dingen, waarvoor de man en de vrouw zich te wachten hebben tijdens de zwangerschap van de laatste, over de houding bij de bevalling, het doorsnijden van de navelstreng, het kraamvuur enz. komt tot in bijzonderheden overeen met het uit het Karoland bekende.

5. Het zuidelijk Batakland. — Alleen over Mandailing zijn — vrij uitvoerige — gegevens. Voor Angkola en Si Pirok ontbreken ze. Men mag echter aannemen, dat mogelijke verschillen alleen bijzaken betreffen.

De vrouw — anders niet zeer ontzien — is gedurende haar zwangerschap een voorwerp van nauwlettende zorg, minder om haar zelf, dan om het te verwachten kind.

Bij de bevalling helpt een oude vrouw; bij ongunstig verloop ook wel een mannelijk deskundige.

Ter bespoediging eener bevalling wendt men wel soortgelijke sympathetische middelen aan, als bij het Karoland vermeld. Ook het afbinden van de navelstreng en het doorsnijden daarvan geschiedt op de daar vermelde wijze.

Moeder en kind vertoeven — als in Atjèh — vijftien of twintig dagen op een soort ligbank (*parapi*) van bamboe, waaronder vochtig hout gestookt wordt.

6. Padang Lawas. — Vermoedelijk — doch er zijn geen gegevens — als in het zuidelijke Batakland. Een enkele aanduiding wijst er op, dat men hier niet het betrekkelijk lange kraambed en de „berooking" op de parapi kent.

1. Het Karoland. — Gewoonlijk op den achtsten dag (ook wel vroeger of later) wordt het kind „naar de rivier gebracht" (*petoelajoken*). Eerste levensdagen, naamgeving.

De moeder draagt, om de *sidang bēla* (een boozen geest, die het vooral op jonge moeders en kleine kinderen gemunt heeft) te misleiden, een pakje, dat het kind moet voorstellen. Dit pakje laat men de rivier afdrijven; de sidang bēla hebben nl. — zegt men — hun verblijf benedenstrooms van de badplaats. Intusschen wordt het kind stroomopwaarts gebaad. Het petoelajoken geschiedt steeds bij rijzende zon, vóór 10 uur. Om het kind op weg van het dorp naar de badplaats tegen booze geesten te beveiligen, wordt op elken tweesprong een betelpruim neergelegd en een smeulend, tot een lont ineengedraaid, stuk oud doek (*poendang*).

Gewoonlijk heeft na het baden ook de naamgeving plaats (*'nggelar*), waarbij op een bepaalde wijze rijstkorrels worden geteld ter controleering of de gekozen naam goed is (*erpadi-padiken*). Voorts moet men nog in acht nemen, dat de naam niet is die van een bloedverwant (reeds gestorven of nog levend); hij moet bestaan uit zooveel letters (*indoeng soerat*) als de naam van den dag, waarop het kind geboren is.

Het eerste kind ontvangt in den regel zijn naam van den *mama* (moedersbroeder), zoo het een jongen, van de *bibi* (vaderszuster), zoo het een meisje is. De dag en het tijdstip van geboorte zijn ook van grooten invloed. Hieraan kan liggen of nog bijzondere maatregelen of plechtigheden (blz. 164) ter bescherming van het kind noodig zijn.

Een kind, dat nog geen naam gekregen heeft, wordt *Si Tongat* genoemd, als het een jongen, *Si Beroe*, als het een meisje is.

Den eenmaal ontvangen naam blijven ze dragen — behoudens verwisseling bijv. bij veelvuldig ziek zijn — tot ze gehuwd zijn en zelf kinderen hebben. Dan worden ze veelal naar het eerste kind genoemd. Heet dit bijv. Si Boekit, dan noemt men de ouders Pa-Boekit (of Bapa i Boekit), vader van Boekit, en Nandē-Boekit (of Amē i Boekit), moeder van Boekit.

De jeugd noemt elkaar zeer dikwijls bij schertsnamen (*gelar oeroe-oeroen*). Men kiest dan een woord, dat in beteekenis ongeveer gelijk is aan — soms ook wel het tegengestelde van — den eigenlijken naam, en voegt daarvoor Pa of Amē. Si Sampē bijv. (*sampē* = blijven hangen) wordt dan Pa-Sangkoet (*sangkoet* = blijven haken).

Alle mogelijke woorden, soms geheele uitdrukkingen en zinnen (zie Med. N. Z. G. Dl. 38, blz. 311—388), kunnen als naam dienst doen. Speciale jongens- of meisjesnamen heeft men niet. Soms blijkt uit een toevoeging bijv, van *beroe*, dat men een meisje, of van *anak*, meestal nog met een merga-naam (stamnaam), dat men een jongen bedoelt, bijv. Beroe Rengga Koening; Si Tinggi Beroe Karo; Si Sinik Anak Tarigan mergana, enz.

2. Het Timoerland. — Ook van hier wordt het naar de rivier brengen vermeld en de — meestal daarop volgende — naamgeving, zonder verdere bijzonderheden. Geldt de naamgeving enz. het kind van een vorst, dan geschiedt de optocht naar de rivier in potsierlijke kleeding (maskers enz.). [Dit lijkt twijfelachtig. Andere mededeelingen spreken nadrukkelijk van deze maskers, enz., alleen bij het *doodenfeest* van aanzienlijke vorsten. Het blijft echter mogelijk, dat de naamgeving van een vorstentelg met de vereering van een zijner voorvaderen verbonden wordt.]

3. Noordwest-Tapanoeli. — In de Pakpakstreken schijnen — naar de zeer schaarsche mededeelingen te oordeelen — dezelfde gebruiken in zake de naamgeving enz. te bestaan als elders. In Kepas volgt de naamgeving onmiddellijk op het naar-de-rivier-brengen op den 24sten dag na de geboorte; in Simsim, schijnt het, eerst na een jaar. Naamsverwisseling — heet het — komt hier niet voor (wat onwaarschijnlijk is).

4. Het centrale Batakland. — In bijzonderheden is hier overeenstemming met het bij het Karoland medegedeelde.

Een eenigszins afwijkend gebruik is het zoogenaamde *manoeroehon api ni andoehoer*, d.i. „het wegbrengen van het vuur van de torteIduif". Op den vierden dag na de bevalling gaat nl. de

moeder met haar kind in den linkerarm en een stuk brandend hout van het haardvuur in de rechterhand naar de badplaats. Zij dooft dit stuk hout uit onder den waterstraal en werpt het dan in het struikgewas. Nu legt ze het kind neer, neemt eerst zelf een bad, wascht daarna haar kind en draagt het in een doek op den rug naar het dorp terug. Of wel — eenigszins anders —, de moeder brengt op den vierden dag wat brandende rijstzemelen op een potscherf naar de badplaats en legt ze daar neer. Het kind wordt in dat geval eerst na zeven dagen buitenshuis gebracht.

Bij de naamgeving wordt ook hier het tellen van rijstkorrels toegepast. Onder het door den vader uitspreken van den naam grijpt de *datoe* (wichelaar) een handje vol rijst. Is het aantal korrels door vier deelbaar, of een even getal, dan is de gekozen naam goed. (Bij de Karo's moet het aantal rijstkorrels in de linkerhand oneven, dat in de rechter even zijn.) Verdere gegevens over naamgeving, schertsnamen, naamsverwisseling e. d. ontbreken. Getrouwden, die kinderen hebben, noemen zich ook in den regel als in het Karoland naar hun oudste kind (of hun oudsten zoon), met voorvoeging van *ama ni* (vader van . . .) en *ina ni* (moeder van . . .), dit laatste vaak samengetrokken tot *nai*.

Nog „naamlooze" kinderen worden wel *Oensok* of *Boersok* (ventje, jongetje) en *Bĕtĕt* (meisje) genoemd.

De zending heeft grooten invloed gehad op de naamgeving; de Christenen hebben allen Westersche (vooral Duitsche) en Bijbelsche voornamen, soms zeer zonderlinge (Julius, Karl, Bismarck, Fridolin I, Nahum, enz.) Om dit tegen te gaan, is op de conferentie der zendelingen (1907) een lijst van geschikte inheemsche namen vastgesteld, om daaruit bij den doop een keuze te kunnen doen. Van de uitwerking van dezen maatregel is niets bekend (zie het Batak-nummer van Neerlandia).

5. Het zuidelijk Batakland. — Ook hier komt het naar de rivier brengen voor en bij terugkeer daarvan meestal de naamgeving. Vóór dien tijd heet een zoon *Si Dalian* (haardsteen) of *Si Oentjok*, een meisje *Si Taring* (van *tataring*, d. i. stookplaats) of *Si Boetĕt* (vgl. hierboven). Voor de naamgeving wordt door den datoe ni ari met behulp van zijn tabellen een „gunstige" dag bepaald. De vader schijnt steeds den naam te geven. Dezen naam (*gorar na danak* = kindernaam) behoudt men — behoudens zeer veelvuldig voorkomende verwisseling — ongeveer tot het intreden der puberteit. Dan krijgen de jongelingen en de jonge meisjes andere namen, resp.

gorar maposo en *gorar maboedjing* geheeten, die ze tot aan hun huwelijk dragen. De meeste voornamen zijn (invloed van den Islam) Arabische, veelal naar het taaleigen verbasterd. Voor de voornamen der Christenen, zie onder 4.

Bij het huwelijk krijgt de man den zoogenaamden *gorar magodang* (grooten naam), of, indien hij tot een regeerende familie behoort, een *gorar haradjaan* (koninklijken naam). Zoo althans oudtijds. Heden heeft ook de gemeene man een „haradjaan", doch als titel nooit anders dan „*Dja*", verkorting van *radja*. De enkele vrouwen, die een haradjaan dragen, zijn meestal uit de *Padang Bolak* afkomstig (zie beneden bij Padang Lawas).

De haradjaan bestaat gewoonlijk uit twee (soms uit meer) deelen. Het eerste is zooveel als een titel. Men kan daarvan een paar groepen onderscheiden; elke groep omvat dan titels, die gelijkwaardig zijn. Een zoon kan (zoo in Mandailing) nooit een titel hebben, die behoort tot de groep, welke ook den titel zijns vaders omvat. In Angkola schijnt men hier minder op te letten; het is daar voldoende als hij maar niet denzelfden titel draagt. De voornaamste titels zijn: *Patoean, Soetan, Baginda, Mangaradja, Batara, Soripada, Radja,* te vergelijken bij ons: Heer, Sultan, Zijne Majesteit, Groote Heer, Heer, Doorluchtigheid, Vorst.

Zijn eigen naam mag men eigenlijk niet noemen; evenmin dien van ouders en van sommige bloed- en aanverwanten.

6. Padang Lawas. — Het van deze streek meegedeelde is geheel overeenkomstig met de in het zuidelijk Batakland gevolgde gebruiken. Ook aanzienlijke vrouwen ontvangen hier een haradjaan (zie boven); Neumann ziet hierin navolging van de bevolking der benedenlanden. Vermeld wordt van hier ook het bezigen van scherts- (spot-) namen, eenigszins anders evenwel dan in het Karoland, nl. naar een of andere in het oog vallende eigenschap.

Haarknippen, tandenvijlen, besnijdenis.

1. Het Karoland. — Het voor de eerste maal knippen van het haar (*indjami*) mag niet plaats hebben vóór de hoektanden zijn verschenen. Het haar mag nog niet geheel worden weggenomen; er moet hier of daar een lok blijven staan, blijkbaar uit vrees, dat de nog niet zeer sterke „tendi" (levensgeest) zal weggaan. Het tandenvijlen (*kiker*) heeft plaats ongeveer tegen den tijd der puberteit of nog een paar jaar vroeger. De mutilatie bepaalt zich tot de snijtanden. Bij de jongens wordt ongeveer de helft van de kroon met een fijn beiteltje weggeslagen, bij meisjes de geheele kroon. Nog denzelfden dag worden de afgebeitelde tanden ingewreven met

badja, een teerachtige stof, verkregen door den rook van smeulend hout — meest van den manggistan — tegen een mes te laten aanslaan.

De besnijdenis verrichten de jongens zelf in het geheim; het praeputium wordt gespleten, meestal geleidelijk, door het bovendeel tusschen twee scherpe stukjes bamboe te klemmen.

Iemand, die nog niet besneden is, mag geen kip slachten.

Bij de Karo-Bataks alleen schijnt de zonderlinge gewoonte te bestaan — al komt ze niet veel voor —, dat mannen stukjes metaal of kleine steentjes *(boengkal)* laten ingroeien onder den penishuid, om den sexueelen prikkel bij de vrouw te verhoogen.

Verkeer tusschen jongelingen en meisjes.

De gelegenheden tot kennismaking van jongens en meisjes zijn zeer vele; vooral de werkzaamheden bij den rijstbouw geven daartoe overvloedig aanleiding (zie beneden Hst. VIII). Soms worden opzettelijk feesten op touw gezet, die de mannelijke en vrouwelijke jeugd bij elkaar brengen: *„goero-goero arōn"*. Het verkeer tusschen jongens en meisjes is tamelijk vrij. Wordt het uiterlijk decorum in acht genomen en — dit vooral — is men niet van dezelfde merga (zie blz. 11), dan is vrijwel alles geoorloofd.

Een speciaal woord voor deze „verkeering" zooals in het zuidelijk Batakland *martandang*, heeft men in het Karoosch niet; eenigzins beantwoordt hieraan *noerē-noerē*, „zitten vrijen op de toerē" (blz. 124).

Op de Hoogvlakte is het verkeer nog vrijer dan in de Doesoen. Veelvuldig komt daar een soort wedstrijd voor tusschen een jongeling en een meisje in het uitwisselen van vierregelige rijmpjes. Wie het verliest — *taloe ngerana* luidt de term; een jongeling heet *anak perana*, d. i. een [knap] redenaar — moet het gelag betalen, d. i. het meisje betaalt met haar lichaam, de jongeling met zijn kleeding, kampil, mes enz. Deze en soortgelijke kennismakingen verbinden tot niets. Toch ontstaan daaruit wel verlovingen en huwelijken (zie Hst. IV).

2. Het Timoerland. — Voor deze streek ontbreekt elk gegeven.

3. Noordwest-Tapanoeli. — Alleen het tandenvijlen wordt vermeld. Dit geschiedt tegen den tijd der geslachtsrijpheid. Uit het feit, dat vele mannen besneden zijn, blijkt, dat de besnijdenis hier voorkomt. Hoe deze geschiedt, en welke beteekenis er aan gehecht wordt, wordt niet nader beschreven.

Haarknippen, tandenvijlen, besnijdenis.

4. Het centrale Batakland. — Omtrent het knippen van het haar ontbreken gegevens, die in bijzonderheden afdalen. Dit

blijkt met duidelijkheid, dat, evenals in het Karoland, de kinderen veelal hier of daar een lange haarlok dragen, terwijl het overige gedeelte van het hoofd kaal geschoren is.

Het tandenvijlen, beter afbeitelen (*mangalontik*), geschiedt geheel op dezelfde wijze, ook voor jongens en meisjes met dezelfde verschillen, als in het Karoland. Voortaan mogen ze nu ook betel (*napoeran*) kauwen. Zij worden blijkbaar als huwbaar beschouwd. Ook hier bestaat het zwart maken der tanden met *badja*.

Omtrent de besnijdenis wordt niets medegedeeld. Het schijnt dat deze hier slechts een heel enkele maal voorkomt, althans verre van algemeen is, gelijk bij de Karo- en de Pakpak-Bataks.

Verkeer tusschen jongelingen en meisjes.

Blijkens oudere mededeelingen (van omstreeks 1850) was het verkeer tusschen jongelieden en meisjes al ongeveer even vrij als dit nu nog bij de Karo's het geval is; althans wat betreft Si Lindoeng c. a. [1]). In eigenlijk Toba zou dit veel minder het geval zijn, en er zeer op de meisjes worden toegezien. Daartegenover staat, dat men in Toba meisjes en vrouwen had, die min of meer van prostitutie leefden. Is de publieke opinie in eigenlijk Toba op dit punt dus strenger dan elders in de Bataklanden, in het geheim schijnt er nog vrij veel gezondigd te worden; deze geheime vrijage noemt men *gambir di toroe* (gambir beneden d.i. buitenshuis) of *morpinangkoelingan* (aanspraak aan elkaar hebben). Zulke vrijages worden niet zelden door een eedverbond (*boelān*) bekrachtigd, en leiden tot een huwelijk, dat men wel als een huwelijk uit liefde kan beschouwen. [Voor de overeenkomstig de algemeene adatopvattingen gesloten verlovingen en huwelijken zie men beneden Hst. IV: Adatrecht.]

Overigens komen er verschillende vormen van onderling verkeer voor, die onschuldiger zijn en niet dan wederzijdsche kennismaking beoogen, zooals het *taroe-taroean*, ontmoetingen 's avonds op het dorpsplein, het *marambangan*, waarbij de jongelingen een slachtbeest, de meisjes rijst en visch geven voor een maaltijd. Dit geschiedt met medeweten en op aanmoediging der wederzijdsche ouders.

Haarknippen, enz.

5. Het zuidelijk Batakland. — Over het haarknippen als plechtigheid wordt van hier niets bijzonders medegedeeld. Waar-

---

[1]) In Si Lindoeng schijnt ook voor te komen het slapen der meisjes buiten de ouderlijke woning, in een bepaald verblijf, onder toezicht van een oude vrouw, tenminste Winkler maakt hiervan melding. Vgl. beneden, het zuidelijk Batakland.

schijnlijk is dit, zoo het nog voorkomt, evenals het tandenvijlen, min of meer op den achtergrond geraakt tegenover de toenemende beteekenis, aan de besnijdenis gehecht (invloed van den Islam?).

Het vijlen der tanden geraakt steeds meer in onbruik, bepaalt zich vaak tot een eenigszins fatsoeneeren van al te groote, leelijke tanden. Men kent drie wijzen, *naisolkot, tadjom siala* en *lontik*, naarmate men de geheele kroon of de helft of een klein stukje afbeitelt. Over de beteekenis wordt niets vermeld, wel, dat het samenhangt met de huwbaarheid. De „tondi" wordt er bij aangeroepen. De plechtigheid gaat met een maaltijd gepaard.

De besnijdenis heeft zonder eenige plechtigheid plaats tusschen het 7e en het 10e jaar. Voor de jongens bestaan twee wijzen, de oude door splijting van de voorhuid, de nieuwe (Mohammedaansche?) door deze zoo ver mogelijk af te snijden. Ook de meisjes worden besneden.

Verkeer van jongelingen en meisjes; vrijage.

Kinderen boven de tien jaar slapen in den regel niet meer in het ouderlijk huis. De jongens en jongelieden slapen in de sopo (na godang? blz. 123), in een leegstaand huis of in *soero's* (zie Hst. VI), de meisjes in de zoogenaamde „bagas podoman" of „partandangan" waar ze onder toezicht zijn van een weduwe of ongetrouwde vrouw. (Dit wijkt dus belangrijk af van de in de noordelijke Bataklanden — Karo, Timoer, Toba enz. — voorkomende toestanden, waar wel de jongens, maar nooit de meisjes buiten de ouderlijke woning slapen.) Ze kunnen daar jongelingen ontvangen bij een brandend lampje. Het bezoeken der meisjes heet *martandang*. Het is een kennismaking, die nog tot niets behoeft te leiden. Intimiteiten, ofschoon door de adat verboden, zijn echter niet zeldzaam. Uit dit „minnekoozen" volgt dikwijls vrijage in eigenlijken zin (*martanda*), d. i. verkeering met medeweten van de ouders van het meisje. Hiermee gaat het elkaar geven van een *tanda* (teeken van overeenkomst, een kleedingstuk bijv.) gepaard, welke „tanda" echter niet als bewijs van trouwbelofte kan dienen. Wel geldt dit van de panden, in tegenwoordigheid van de wederzijdsche ouders gewisseld; daarmede treedt de wettelijke verloving in (*martoenangan*). Zie verder Hst. IV.

6. Padang Lawas. — Het boven omtrent het zuidelijk Batakland medegedeelde is ook geheel op Padang Lawas toepasselijk. Alleen schijnt hier de besnijdenis met een kleine feestelijkheid gepaard te gaan, en wordt medegedeeld, dat de patiënten na de kunstbewerking zeven dagen lang in staat van *roboe* zijn; hetzelfde ook na het tandenvijlen (zie blz. 195).

§ 3. **Lijkbezorging.**

1. Het Karoland. — Zoodra iemand gestorven is, geeft een luid geweeklaag van vrouwen en meisjes daarvan kennis.

De in andere dorpen wonende familieleden worden door boden gewaarschuwd.

Met uitzondering van de leden der merga Simbring, wier lijken terstond *verbrand* worden (hiervan zijn weer uitgezonderd de *goeroe's;* dezen behooren tot het Simbiring-geslacht, dat waarschijnlijk van niet-Drawidische afkomst is), heeft gewoonlijk binnen 24 uren de begrafenis plaats.

Het normale verloop is in hoofdzaken als volgt:

Het in wit katoen gewikkelde lijk wordt buitenshuis gebracht, daar op een mat neergelegd en tnsschen een in vieren gespleten bamboe gebonden.

Door een vrouwelijke goeroe *(goeroe sibaso),* die door dansen in ekstase is geraakt, wordt, namens de in haar gevaren bĕgoe van den overledene, nadrukkelijk verklaard, dat hij dood is. Het lijk wordt aan een bamboedraagstok opgenomen (meestal door vrouwen), een oneven aantal malen om het huis heen en daarna grafwaarts gedragen, onder begeleiding van een orkest, dat bepaalde melodieën speelt. Hoe kort de weg naar de begraafplaats ook zij, er moet eenige malen worden gerust.

Op de begraafplaats *(pendawanen)* aangekomen, wordt het lijk neergelegd. Eerst nu wordt het — niet zeer diepe — graf gegraven. Is het gereed, dan worden door schoten over het graf, door het slaan met bladeren enz., eventueel daarin gegane „tendi's" der omstanders er uit gejaagd; men laat den gestorvene door zijn gelaat te onthullen nog even „de zon zien"; dan wordt hij in allerijl begraven. Eenige spijs en drank laat men op het graf achter.

De deelnemers aan de begrafenis gaan naar het dorp terug, nemen eerst een bad en gebruiken dan een weinig spijs in het sterfhuis.

Meestal wordt nog dienzelfden nacht door de goeroe sibaso de „ziel" (*bĕgoe*) van den overledene opgeroepen *(peroemah bĕgoe).* Als medium *(perkentas)* tusschen de goeroe en de geestenwereld treedt de djinoedjoeng (zie blz. 162) op. Eerst als deze „lijfgeest" in het lichaam van de goeroe gevaren is, wat men weet aan een eigenaardig fluitend geluid in de keel *(erdĕwal),* kan ze met de zielen

der dooden, die ze wenscht op te roepen, in gemeenschap treden.

Lijken van aanzienlijken worden (werden?) wel langen tijd in of nabij het dorp bewaard, soms in het geheel niet begraven. Het lijk wordt dan in een uitgeholden, met een deksel hermetisch gesloten boomstam of kist *(pelangkah)*, dikwijls in den vorm van een prauw bekapt, gelegd. Een gat in den bodem, waarin een buis van bamboe, die tot in de aarde loopt, geeft gelegenheid tot het afvloeien van het lijkvocht. Veelal wordt het lijk van een aanzienlijke niet in een gedolven graf begraven; de kist wordt op den vlakken grond gezet, en dan met een vrij hoogen aardhoop bedekt; zulk een graf heet *koeboer*. Dit wordt dan omheind, en zeer dikwijls òf beplant met gewassen als *kalindjoehang* (Dracaena) e. d., òf voorzien van een eenvoudig grafgebouwtje.

Op de Hoogvlakte kwam het (zelfs in 1898; ook nu nog?) wel voor, dat ook lijken van gewone lieden niet begraven werden, maar in de vrije lucht op tamelijken afstand van het dorp aan een soort stellage werden opgehangen.

Zeer jong gestorven kinderen worden òf onder het huis begraven òf onmiddellijk verbrand, uit vrees dat goeroe's het lijkje zouden bezigen tot het bereiden der op blz. 157 genoemde „poepoek".

Men heeft met den doode niet eerder afgerekend, vóór te eenigertijd wat er nog van zijn lichaam rest is verbrand (*pilas-pilasi*, d. i. letterlijk „verfraaien"). De schedel wordt niet verbrand, maar schoongemaakt en in een schedelhuisje (*geriten*) bijgezet. Hierbij speelt ook het orkest. Dit voor de tweede maal „eeren" van den doode met muziek noemt men *'ndoengoï*.

Wat de Simbiring betreft (blz. 182), daar is het slot der lijkbezorging, dat men op het groote doodenfeest (*pekoealoeh*)[1]) dier merga, dat soms met jaren tusschenruimte gevierd wordt (te Siberaja en te Soeka Naloe in Si Empat Teran), de beenderenresten op miniatuurprauwtjes de Laoe Biang laat afdrijven.

2. Het Timoerland. — De gegevens zijn niet scherp omlijnd en met name bij Hagen is men vaak in het onzekere, of zijn mededeelingen op de Karo- dan wel op de Timoer-Bataks

---

[1]) Bij nadere beschouwing en in verband met den naam zelf, is gebleken, dat de kern dezer plechtigheid feitelijk een haast onkenbaar geworden viering van het Hasan-Hoesainfeest is. (Zie o.a. Joustra: Eene verklaring van het Karo-Bataksche „doodenfeest" in Verslag van het tweede congres van het Oostersch Genootschap in Nederland, 1922, blz. 42—43).

betrekking hebben. Zoo is niet duidelijk of de verbranding van het overschot van het lijk inderdaad ook bij de Timoer-Bataks voorkomt.

Een bijzonder gebruik der Timoer-Bataks is het maskerspel (*'ngkoeda-koedaï*) bij het doodenfeest van aanzienlijken, gespeeld door twee personen: de een heeft een groot houten masker voor het gelaat, de ander een soort open kistje over het met een doek toegedekte hoofd. Dit kistje is van voren van een beweegbaren kop van een neushoornvogel, van achteren van een langen staart voorzien. Deze twee personen verrichten allerlei koddige bewegingen. Het schijnt wel waar te zijn, dat vroeger hiervoor twee slaven werden gebezigd, die onder het spel plotseling werden aangegrepen en gedood. Hun lijken werden dan met dat van den overleden vorst begraven.

In menig Timoersch dorp vindt men een gebouwtje, *roemah-roemah* (blz. 127), dat min of meer beantwoordt aan de Karosche *geriten*. Hier worden de overblijfsels van den vorigen radja alsmede van diens kinderen en van zijn voornaamste gemalin (*poeang bolon*) bewaard. Ook de bovengenoemde maskers worden hier wel opgeborgen. Bij de inhuldiging van een nieuwen vorst worden doodenfeesten ter eere van de overleden radja's gehouden, en dan schijnt wat er van het lijk van den vorigen radja nog over is — tot zoolang in een kist in de *roemah bolon* of vorstelijke woning bewaard — in de roemah-roemah te worden bijgezet.

3. Noordwest-Tapanoeli. — In de door de Pakpaks bewoonde streken zijn de lijkgebruiken — voor zoover bekend — als volgt.

Onmiddellijk na het intreden van den dood wordt dit feit ter kennis gebracht door schieten en treurmuziek. Het lijk wordt met de armen langs het lijf stijf ingezwachteld in een doek, die niet wit mag zijn, en daarna in een doodkist (*lantoek* of *palongan*), een uitgeholden, vierkant bekapten balk, of in een schuitvormige kist (*pelangkah*) gelegd.

Zes dagen moet het lijk in huis blijven, om daarna te worden geplaatst op een stelling meestal in de onmiddellijke nabijheid van het dorp, bij de Simsim-Bataks soms in het dorp. De tocht naar deze stelling (*sapo ni matē*) gebeurt onder muziek, schieten en weeklagen, de terugtocht in alle stilte. Nog acht dagen lang mag in het dorp evenmin muziek gemaakt of geschoten worden.

Na een jaar ongeveer (dikwijls ook eerst na jaren, als het

doodenmaal niet gegeven is) heeft de *verbranding*[1]) der sapo ni matē plaats. De asch wordt begraven, de beenderenresten verzameld, in een witten doek geknoopt en opgehangen in een geestenboom, zie blz. 166 (of in steenen urnen en houten kisten bewaard?).

4. Het centrale Batakland. — Het Christendom heeft in de lijkbezorging groote wijzigingen gebracht. In die streken echter, waar het heidendom nog onaangetast bestaat, zijn de lijkgebruiken enz. de algemeen Bataksche. De bij de Karo-Bataks en ook bij de Pakpak-Bataks voorkomende *lijkverbranding* (hetzij onmiddellijk als bij verschillende Simbiring-geslachten, hetzij na jaren) is bij de Toba-Bataks onbekend. Meer dan elders komt hier het begraven of ook het bijzetten in *kisten* (uitgeholde boomstammen) voor. Ook vindt men hier vrij veel de elders n. h. v. onbekende of zeer zeldzame steenen mausoleums en sarcophagen, en steenen grafteekenen (*hoda-hoda*) in den vorm van een gedrochtelijk paard (misschien vervorming van de Ganēça-figuur?). Een eigenaardig gebruik is het laten dansen van de *si galē-galē* (ledepop), blz. 158 reeds genoemd. Dit geschiedt alleen, als een rijke komt te sterven, zonder een zoon te hebben nagelaten. De pop wordt van hout gemaakt naar de gelijkenis van den overledene en met diens kleederen bekleed. Door trektouwtjes kan men haar alle dansbewegingen laten maken. Men laat haar dansen met de familie van den overledene, ook wel op de markt. Al dansende doet men haar naar de dorpspoort teruggaan, lost daar geweerschoten, ontdoet haar van de kleeren en sieraden en werpt ze dan weg.

De begrafenis der Christenen heeft geheel volgens kerkelijk ritueel plaats: onder het luiden der kerkklok, met een toespraak van den zendeling of van een inlandschen onderwijzer of ouderling bij het graf. De Christenen hebben meestal een eigen, goed onderhouden kerkhof. Op de meeste graven wordt een houten kruis opgericht met den naam van den overledene.

Lijkbezorging, begrafenis.

5. Het zuidelijk Batakland. — De uitvoerige beschrijvingen (waarvan slechts het voornaamste hier een plaats vindt) betreffen Groot- en Klein-Mandailing en hebben alleen betrekking op aanzienlijke hoofden. Wat den kleinen man aangaat, vindt men slechts een paar korte aanstippingen. Kleine afwijkingen in die beschrijvingen zijn van geen wezenlijke beteekenis. Men vindt het volgende vermeld.

---

[1]) Ook bij de Pakpaks dus als bij de Karo's ten slotte lijkverbranding, bij de Toba's niet.

De op de *gordang* gespeelde wijze *djogo-djogo* duidt aan, dat een *radja pamoesoek* (zie Hst. IV: Adatrecht) op sterven ligt. Het feit van zijn sterven wordt bekend door luidruchtige uitingen van smart en het aanheffen van klaagzangen. Officieel geeft de gordangwijze „*bombat*" kennis van den dood aan de dorpelingen. Veraf wonende verwanten worden door gezanten met het feit in kennis gesteld; dit gebeurt symbolisch door het zenden der *toktok* (een gebroken, met curcuma geel gekleurd, door een doek toegedekt been).

Na de eerste wassching wordt het lijk, eenvoudig aangekleed, op een negenvoudige laag matten (of op een matras) gelegd en toegedekt met een gewoon (of met een zijden) kleed, waarop zijn staatsiekleeren worden uitgespreid.

Om hem heen worden de adatwapenen (teekenen zijner waardigheid) geplaatst.

De doodkist bestond vroeger uit een uitgeholden boomstam, die hermetisch kon gesloten worden. Deze kist (*abal-abal*) werd in een tweede (*rapatan*) gedaan. Men kon zoo het lijk in huis bewaren tot de benoodigdheden voor het doodenfeest bijeenwaren; eerder toch werd het lijk niet begraven. Dag en nacht werd er bij gewaakt. Was alles voor het doodenfeest gereed, dan werden de verwanten genoodigd. Bij het vertrek der boden werd een oneven aantal geweerschoten (uit de *sitēnggar*, blz. 145) gelost. De *bombat*, die men na den dood dagelijks had geslagen, mocht dan niet meer gehoord worden.

De voor het lijkfeest komende genoodigden werden met een soort spiegelgevecht ontvangen.

De Islam heeft hierin wijziging gebracht. Nu schijnt het lijk, na de tweede wassching in een wit lijkkleed (*kapan*) gewikkeld en na door den *malim* (Hst. VI) uitgesproken gebeden, op een plank gelegd te worden, waarover de kist (*hoerando*) wordt geplaatst, die men stevig met reepen wit doek op de plank vastbindt.

Deze hoerando wordt, op de begraafplaats gekomen, uit elkaar geslagen; met de planken sluit men de nis, waarin het lijk bijgezet wordt.

De overbrenging van het lijk van het sterfhuis naar het graf geschiedt door middel van een *roto*, een lijkbaar. De roto na godang (voor koeria- en dorps- of hoetahoofden) bestaat uit acht bamboestijlen, boven en beneden door dwarslatten verbonden.

Er is een soort vloer in aangebracht; het boveneind wordt met een spits toeloopend dak toegedekt, dat afgedekt wordt met fraaie zijden doeken, de roto zelf met wit of rood doek. De punt van het doek eindigt in een bol, de acht stijlen zijn met vlaggetjes versierd. Er worden draagboomen van geschaafden pinangstam aangebracht. Ook roto's op zeer primitieve wielen komen (of kwamen?) voor; een soort „lijkkoets" dus.

Voor een persoon uit den adelstand (*anggi ni radja*) bezigt men de *roto panē* (slechts 6 stijlen, en ongeschaafde draagboomen); voor een ouderling (*natoras*) een *roto biskang* (zonder stijlen; het raamwerk bestaat uit half-cirkelvormig gebogen bamboelatten). De mindere man heeft geen recht op een roto; zijn lijk wordt op een plank naar het graf gebracht; een zonnescherm wordt boven zijn hoofd gehouden.

In de roto nemen twee of vier *oeloebalangs* (voorvechters) — en vroeger als huilebalken ook nog twee slavinnen — plaats, om de op een laag bankje van bamboe geplaatste hoerando voor afglijden te behoeden, want het naar het graf brengen gebeurt op een weinig eerbiedige en bedaarde wijze, onder gejoel en getier.

Het lijk wordt op Moslimsche wijze begraven. Op het graf wordt voorloopig een afdakje (*balē*) geplaatst. Zeven dagen lang wordt er bij het graf gewaakt. Bijzondere gedenkdagen van den overledene zijn de 3e, 7e, 14e, 40ste en 100ste dag. Hij wordt dan herdacht door een maaltijd, waarvoor een buffel wordt geslacht. De rouwtijd voor het dorp duurt tot den 100sten dag; daarna keert het tot zijn ouden toestand terug. Ook het stuk geel doek, waarmede al dien tijd de sopo na godang of de voorzijde van het sterfhuis was behangen, wordt dan afgenomen.

Er wordt nu over gedacht, het lijkfeest (*manganaikkon batoe*) te vieren. Dit bestaat in het oprichten van een grafhuisje (*pondom*) en van eenige zandsteenen, tot een bepaalde vorm bewerkt (*batoe mēdjan*), op het graf. Het aantal buffels bij die gelegenheid te slachten, was reeds bij de begrafenis aangegeven door de *tioloe na ni soesar*, stokken met zijden doeken (*tonoen patani somboeran*, die op het plein voor het sterfhuis waren opgericht. Dit getal buffels was in Willers tijd (± 1840) zoo groot, dat een dergelijk feest ruïneus was voor de familie. De Regeering heeft er zich toen mee bemoeid (blz. 38).

6. Padang Lawas. — De lijkbezorging wijkt aanmerkelijk af van de in het zuidelijk Batakland (blz. 185) gebruikelijke, al

ontbreken ook punten van overeenkomst niet. De beschrijving geldt voorts alleen voor de begrafenis enz. van aanzienlijke hoofden. Hoe een „gewone" begrafenis hier toegaat, weten wij niet.

De nadering van den dood van een hoofd wordt bekend gemaakt door het slachten van een buffel (*panjoelang*), waarvan stukjes vleesch enz. (*nipē-nipē*) worden rondgezonden aan de voornaamste hoofden.

De dood van een vorst wordt aangeduid door omschrijvende uitdrukkingen als: hij is naar Toba gegaan, hij is op reis, enz. Het slaan van het volle orkest (*dongdong*) geeft kennis van het overlijden.

De voorbereidende maatregelen tot de begrafenis zijn: het halen van het hout voor de lijkbaar (*saroeng goenting*); het opstellen van de *ondas-ondas* (vijf groote pauken); het halen van het hout voor en het vervaardigen van de eigenlijke lijkkist (*homboeng*) uit één stuk hout, in den vorm van een prauw; het plaatsen van de *saroeng goenting*, waarop het lijk, in de *homboeng*; het dichtstoppen der lichaamsopeningen met kalk enz.; het bestrooien met verbrande palmbladstelen (*hodong*); het in de kist leggen van sieraden, wapens en staatsiekleederen; het luchtdicht sluiten der *homboeng*, het maken van de *rapotan* [1]) (praalbed, tevens baar, ongeveer als de roto — blz. 186 — in Mandailing) met snijwerk, als gedrochtelijke dieren, en afbeeldingen der menschelijke genitaliën of van een paar in geslachtsgemeenschap e. d. [2]); het brengen van condoleantiebezoeken door verwanten en gasten; het waken bij het lijk (deze waaktijd heet *bongbong*); het uitnoodigen ter begrafenis van radja's, door het rondzenden der *nipē-nipē* (zie boven); en eindelijk vóór den dag der begrafenis het slachten van drie buffels (*pangoengkap bongbong*, d. i. „die de bongbong openen", dus beëindigen). Ook bij de verschillende verrichtingen, boven opgesomd, zijn telkens buffels geslacht, gelijk zulks verder ook bij de na te noemen verrichtingen al weder herhaaldelijk plaats heeft.

De ter begrafenis komenden worden met geweerschoten en muziek ontvangen. Zij brengen allen het noodige mee (*marlongit*), vooral buffels. De vrouwen koken, en er heeft een begrafenismaal (*dapotan*) plaats. Even voor de begrafenis wordt aan een grooten

---

[1]) Zie rapotan in een andere beteekenis, in het zuidelijk Batakland (blz. 186).

[2]) Junghuhn vermeldt hetzelfde; het is wel een oud-Bataksch gebruik.

versierden slachtpaal (*borotan na godang*) een buffel van den *soehoe-soehoe* (zie Hst. IV) gebonden, rechts aan een *borotan* een buffel van de familie, links een van de *bajo-bajo* (zie blz. 11 alsook Hst. IV) en ook de door de gasten meegebrachte slachtdieren.

Nu volgt een rondgang (zevenmaal) om den borotan na godang, onder muziek en geweerschoten, daarop wordt de buffel van den soehoe-soehoe met één lanssteek geveld (een mislukking voorspelt onheil); vervolgens worden al de buffels geslacht. Hierop volgt het naar buiten brengen van de rapotan. De tot opvolger aangewezen zoon van den overledene plaatst zich er voor, en ontvangt nu den titel (haradjaan, zie blz. 178) dien hij zal voeren. Dan komt de optocht naar de begraafplaats; de kist wordt in een kuil neergelaten, deze, onder het verdrijven van booze geesten [1]), met aarde gevuld, daarop een grafheuvel en een steen (*nēsan*) van kubieken vorm aangebracht, waarop de rapotan met voor den overledene bestemd voedsel enz. wordt geplaatst; voorts een gebroken bord, kom, kookpan enz.

Na de begrafenis vinden nog gedurende eenige dagen groote maaltijden plaats.

De Islam en de duurte der buffels hebben langzamerhand afbreuk gedaan aan den glans van deze „feesten". De vraag is daarom gewettigd, of de hier gegeven beschrijving nog wel in allen deele van toepassing is; zeer waarschijnlijk niet. Met name wordt vermeld, dat het indrukwekkende *mangandoeng* (klaagliederen aanheffen) van bijna alle vrouwen, daartoe in het sterfhuis vereenigd, verdwenen is, en dit nog alleen geschiedt door de naaste vrouwelijke familieleden, dikwijls door de achter gebleven weduwe alleen.

De doode wordt nog meermalen [op welke dagen?] herdacht door maaltijden (*mangampoli*).

Een rouwtijd is onbekend [2]), tenzij men daaronder verstaat den „treurtijd" (tijd, dat de weduwe nog niet mag hertrouwen). Deze duurt slechts een „rijstjaar".

De overlevering bepaalt, dat dooden van den stam Harahap met het gezicht naar het westen moeten zijn gekeerd, die van Si Rēgar met het hoofd naar het oosten, die van Dadi Moentē, met het hoofd naar het noorden en het gezicht naar boven.

[1]) Of om de tondi's van aan de begrafenis deelnemende personen uit het graf te houden (vgl. blz. 182)?

[2]) Dat lijkt wel vreemd.

§ 4. Allerlei bijgeloovige gebruiken.

Inleiding.

Er bestaan nog zeer veel handelingen van bijgeloovigen aard, behalve de reeds medegedeelde. Een samenhangende beschrijving daarvan ontbreekt echter. Slechts betreffende enkele punten als huisbouw, landbouw, verbodsbepalingen zijn er van sommige — lang niet van alle — streken eenigszins uitvoerige mededeelingen, waarvan het meest belangrijke hier volgt. Behoudens mogelijke verschillen van geen wezenlijke beteekenis valt wel aan te nemen, dat overal in de Bataklanden die gebruiken enz. ongeveer gelijk zullen zijn.

Bijgeloovige gebruiken bij den rijstbouw.

1. Het Karoland. — Vóór men tot ontginning overgaat, wordt eerst een klein stukje grond geheel schoongemaakt (*ngoembong*). Een weinig aarde wordt medegenomen en onder het hoofdkussen gelegd. Van den droom, dien men dien nacht heeft, hangt af of de ontginning doorgaat. Als langdurige regens het branden van het gekapte bosch bemoeilijken of onmogelijk maken, heeft de plechtigheid van het *moehoen*, d. i. om droogte vragen, plaats.

Wanneer aanhoudende droogte het planten belet of het te veld staande gewas ernstig schaadt, neemt men zijn toevlucht tot het *'ndilo oeari oedan*, d. i. den regen roepen, hoofdzakelijk bestaande in het elkaar nat gooien en nat spuiten, den regen nabootsen en soortgelijke magische handelingen, aangeduid met het woord *ersimboe*.

Meestal tegen den tijd, dat de aar zich vormt, wordt de rijst „gevoerd" (*merē pagē*). De rijst wordt daarbij als persoon toegesproken, en genoemd met een of anderen naam, die een gunstige beteekenis heeft, bijv. Si Naik, stijgen, klimmen, meer worden; Si Boeah, veel zijn e. d. Ook wordt ze aangeduid met denzelfden naam als haar beschermster, de godin (?) Beroe Dajang (zie blz. 161).

Enkele feesten.

Van bijzonderen aard zijn nog een paar feesten, die in verband met den rijstbouw gevierd worden. Het pekoealoeh (doodenfeest der Simbiring-merga) is boven (blz. 183) reeds genoemd. Het is echter ten deele tevens een oogstfeest, hoewel het verband niet duidelijk is. Te gelijk nl. met de viering van dit feest in Soeka Piring heeft in de daaraan grenzende oeroengs Si Pitoe Koeta en Si Enem Koeta een reeks feestelijkheden plaats (*ngangin-ngangin, moero lango, ertelboeh*), die blijkbaar van Batakschen oorsprong zijn. Ook in Toba en Si Lindoeng worden nl. af en toe (o.a. nog in 1908; ze gaven toen aanleiding tot formeele twisten, en lokten

een ingrijpen van de Regeering uit) soortgelijke feesten gevierd onder den naam *mortoelboe* (vgl. blz. 154 en blz. 169). Deze feestelijkheden bestaan hoofdzakelijk in een soort wedstrijden of spiegelgevechten (werpen met houten lansen, met steenen e. d.) tusschen twee partijen. Naargelang de eene of de andere partij wint, wordt een gezegend of een rampspoedig jaar verwacht.

Gebruiken bij huisbouw enz.

Over gebruiken bij huisbouw enz. bestaan slechts verspreide gegevens, geen samenhangende mededeelingen.

De eerste boom, die gekapt moet worden, als men een huis wil bouwen, is de *'nderasi*; vóór men dezen kapt, wordt er aan geofferd. Van dit hout wordt slechts een klein deel aangewend, nl. dat, benoodigd voor de *ongkilen*, boven de deur. En al is overigens het huis ook met idjoek gedekt, hier moet een weinig *rih* (alang-alang) zijn aangebracht. Zijn deze dingen verzuimd, dan heeft de pandē geen recht op belooning (*batil*).

Het aanbrengen van de zware houtdeelen (*tekang* e. a.), waarop de dakconstructie zal rusten, geschiedt met behulp van al de dorpsbewoners, en gaat met een maaltijd, met het strooien van rijstkorrels enz. gepaard.

Na deze plechtigheid (*mantek*) wordt het huis, hoewel nog zonder dak en omwanding, toch door het spannen van touwen, het ophangen van matten enz. in zoover bewoonbaar gemaakt, dat de toekomstige bewoners er hun maaltijden kunnen gebruiken.

Is het huis geheel gereed, dan heeft met de noodige feestelijkheden de inwijding plaats (*mengket*). Het eerste, wat binnen gebracht wordt, is brandhout. Dit doen vooral jonge meisjes; hiertoe worden uitgezocht die een (in omineuzen zin) „goeden" naam dragen, welker beteekenis bijv. is: vroolijk, vol, eensgezind, vergadering e. d.

In een nieuw huis mag geen vuur aangelegd worden op de gewone wijs. Het hout moet door wrijving ontstoken worden (*'nggirik*).

's Nachts worden door een goeroe het huis en al zijn onderdeelen belezen (*erdjaga-dgagaī*). Er zijn bewijzen, dat vroeger (wellicht een 100 jaar geleden) de eerste stijl van een huis moest rusten op een mensch of ten minste op een versch afgeslagen hoofd.

Verbodsbepalingen enz.

De verbodsbepalingen zijn van zeer verschillenden aard, wat zijn uitdrukking vindt in verschillende woorden. Op den voorgrond treden daaronder deze drie: *a.* kemali, *b.* pantang, *c.* reboe. Naast deze heeft men nog wel andere, die te kennen

geven dat iets „onbehoorlijk", „ongepast", „ongemanierd", „onbeleefd" is enz.

Kemali is in het algemeen alles, wat van den „natuurlijken" regel afwijkt, zoowel op physisch als op moreel gebied: „bovennatuurlijk", „onnatuurlijk" en als zoodanig omineus, gevaar en onheil aankondigend. Dus zijn „kemali": eigenaardig gekleurde wolken, vreemd gevormde dieren, spelingen op het gebied van plantengroei, „vreemde" ontmoetingen, gedragingen, die al te zeer in botsing komen met wat als goed fatsoen geldt enz. enz.

Pantang. De eigenlijke zin is: schadelijk. Niet steeds is de de grens met „kemali" scherp te trekken. Sommige handelingen worden nu eens „pantang", dan „kemali" genoemd, bijv. het bezigen van ongepaste woorden, het onvoldoende gekleed zijn.

Pantang zijn voor een zieke bijv. verschillende spijzen; voor sommige stammen en geslachten is het eten van bepaalde dieren pantang; pantang is het gebruik van sommige woorden tegenover meerderen, of op de jacht enz. Zoo ook sommige handelingen op bepaalde tijden: bijv. iemand, wiens vrouw in blijde verwachting is, mag zijn haar niet laten knippen, niet zweren, geen doode begraven enz.

Reboe. Eigenlijk duidt dit woord op een bepaalden toestand (staat), waarin iets verkeert, het best weer te geven met „heilig", „onaantastbaar" (het Polynesische taboe). Zoo zijn reboe: jongelieden, de eerste vier dagen na het huwelijk; het vuur, waarbij een kraamvrouw ligt (blz. 174); de akkers gedurende het pekoealoeh (blz. 183); een dorp gedurende vier dagen na het moentjang (blz. 164); enz. enz.

2. Het Timoerland. Tideman (blzz. 177—185) vermeldt een groot aantal pantangvoorschriften, verboden handelingen en slechte voorteekenen. Omtrent de drie „technische" woorden: *maroboe, pantang* of *hamali* (dit laatste alleen in Tanah Djawa) en *simandatang*, kan men opmerken, dat *pantang* hier de beteekenis heeft, die in het Karosch het woord *kemali* eigen is, terwijl *maroboe* ongeveer aan het Karosche *reboe* beantwoordt. *Simandatang* zou speciaal het teeken zijn, dat de komst van het onheil aankondigt, is dus met recht te vertalen door „onheilspellend".

Andere bijzonderheden ontbreken.

Gebruiken bij den landbouw.

3. Noordwest-Tapanoeli. — Voor het Pakpaksche gedeelte van dit gebied bepalen de gegevens zich tot slechts eenige mededeelingen over den landbouw.

Voor het verrichten van godsdienstige gebruiken bij den rijstbouw, ja in het algemeen voor de behartiging van de dingen, den landbouw betreffende, heeft men een bepaald hoofd met den titel *permangmang*. Na afloop der eerste werkzaamheden (boschkappen) treedt hij op, om den zegen der bovengoden te vragen.

Als met planten moet worden begonnen, gaat hij voor, door met een met kippebloed bestreken pootstok zeven plantgaten te maken, waarin eveneens met dat bloed besprenkelde rijstkorrels worden gestrooid. Zijn hand wordt hierbij geleid, daar hij zijn oogen gesloten heeft of geblinddoekt is. Hij keert naar het dorp terug, waar hij een vollen dag blijft, geheel met doeken toegedekt. Het dorp is vier dagen in reboe-toestand. Deze wordt met een klein feestmaal opgeheven, waarna men met planten begint.

Als de rijst gaat rijpen, bindt een vrouw op de hoogste plek van het veld de rijsthalmen in vier bossen bijeen en brengt een offer aan de ziel van de rijst.

Na zeven maanden, als de rijst rijp is, komt de permangmang en snijdt er een handvol van. Hiervan stampt men meel, dat met kip, ei en visch op het veld gegeten wordt, waarbij de permangmang weer den zegen der goden afsmeekt.

Ook bij den aanleg van aanplantingen van getahboomen e. d. verricht de permangmang soortgelijke, niet nader beschreven symbolische handelingen.

In het Tobaasch gedeelte, met name op Samosir, speelt de *radja parbaringin* (zie ook onder 4) ongeveer dezelfde rol als de Pakpaksche permangmang.

Gebruiken bij den rijstbouw, enz.

4. Het centrale Batakland. — Nauwkeurige gegevens ontbreken, zeer zeker mede daardoor, dat het Christendom in het grootste gedeelte van dit gebied die gebruiken heeft verdrongen. Enkele losse mededeelingen wijzen er op, dat ook hier dezelfde gebruiken hebben bestaan, en in de heidensche streken nog bestaan, gelijk die uit het noordelijk en uit het zuidelijk Batakland bekend zijn, inzonderheid de zorg voor de „rijstmoeder" (zie onder 5). In eigenlijk Toba schijnen de *radja parbaringin* een soort „priesterlijke" vorsten, in karakter door sommigen — ten onrechte schijnt het — gelijk gesteld met de *radja na opat* of vertegenwoordigers van Si Singa Mangaradja, onder meer ook op te treden bij de vervulling van sommige gebruiken bij den rijstbouw, zooals dit van de permangmangs bij de Pakpaks (zie onder 3) werd medegedeeld.

Verbods-bepalingen.

De verbodsbepalingen zijn veelal van plaatselijken en tijdelijken aard; dit geldt vooral de bepalingen omtrent den *roboe*-staat (vgl. Karoosch *reboe*), waarin personen, huizen, velden, enz. kunnen verkeeren. Aan het Karosche *pantang* beantwoordt hetzelfde Tobasche woord, waarmede ook *soebang* gelijk gesteld wordt. „Ongeoorloofd te zegggen", „onbetamelijk" wordt uitgedrukt door *tongka* (in het Karoosch is *tengka:* geoorloofd, begeerenswaard!), dus z. v. a. het Karosche *kemali*. De beteekenis der woorden loopt echter dooreen. Het zijn over het algemeen overal ongeveer dezelfde dingen die verboden, ongeoorloofd zijn: het noemen van de namen van zekere verwanten, het onder vier oogen bij elkaar zijn, of met elkaar spreken, van bijv. schoonzoon en schoonmoeder, schoondochter en schoonvader, enz.; wat roboe-bepalingen betreft: het vuur van een kraamvrouw; plaatsen waar geesten, *sombaon* (blz. 167), vereerd worden; akkers bij bepaalde feestelijke gelegenheden, enz. enz. [Men zie voor tal van bijzonderheden: Joustra. Verschillende verbodsbepalingen, enz. enz. B. K. I., dl. 73, een vertaling van een Tobaasch opstel van wijlen A. Loemban Tobing].

Verschillende stammen hebben nog hun eigen verbodsbepalingen inzake het eten van sommige dieren (totemisme?) of planten.

Verschillende verbodsbepalingen zijn wel te beschouwen als regels van wellevendheid en welvoegelijkheid en behoeven geen „godsdienstigen" achtergrond te hebben.

Gebruiken bij den rijstbouw enz.

5. Het zuidelijk Batakland. — Vermoedelijk leven hier nog wel allerlei animistische opvattingen, maar door den Islam komen deze wellicht niet zoo tot uiting in bepaalde, openbare verrichtingen. Althans mededeelingen daarover ontbreken. Alleen op het punt van den rijstbouw hebben zich nog enkele oude gebruiken staande gehouden. Toch schijnen ook deze meer en meer te verdwijnen.

Vóór het laten van water op de sawahs en het aanleggen der kweekbedden, alsmede vóór het aanvangen van de beplanting der sawahs, wordt door den *datoe ni ari* (blz. 159) een gunstige dag bepaald. Eerst plant men negen bosjes, bij welken arbeid zoo min mogelijk moet worden gesproken. Eerst een paar dagen later wordt de rest van het veld beplant. De eerstgeplante bosjes worden bijzonder verzorgd. Bij het begin van den oogst worden deze het eerst gesneden en met zorg en onderscheiding behan-

deld. De rijst van deze bosjes wordt als *oeloe taon* (in een ander verband beteekent dit woord ook „huldegift" aan een hoofd) na afloop van den oogst het eerst gekookt en door het huisgezin gegeten (Klein-Mandailing). Voorts treedt bij den oogst op den voorgrond de zorgvuldige behandeling en vereering van den *radja ni ēmē* (rijstkoning), een door een speling der natuur eigenaardig gevormde rijstaar, waarvan men vier vormen onderscheidt, elk met zijn eigen naam (Groot-Mandailing en Si Pirok). Het blijkt niet met voldoende klaarheid, of de beide, hierboven voor Klein-Mandailing en voor Groot-Mandailing en Si Pirok genoemde, gebruiken op dezelfde of op twee verschillende handelingen betrekking hebben, en welke van de twee (of beide misschien?) als de „rijstmoeder" — gelijk elders in den Archipel de term luidt — is te beschouwen.

Als een bijzondere vijand van de rijst wordt de booze geest *Langkēso* (Gr.-Mand.) of *Rangkēsa* (Kl.-Mand.) beschouwd.

Voor verbodsbepalingen zie onder 6.

6. Padang Lawas. — Mededeelingen omtrent eigenaardige gebruiken bij den rijstbouw enz. enz. komen niet voor. Uitvoerig daarentegen zijn allerlei mededeelingen over verbodsbepalingen, over het gebruik van het getal zeven op het gebied van het bijgeloof, en over tal van gebruiken, die men met geen of met geringe wijzigingen in den geheelen Archipel aantreft. **Gebruiken bij den rijstbouw enz.**

1. *Roboe*. Dit woord (vgl. Karoosch *reboe*) beteekent: „in staat van afzondering, van heiligheid". **Verbodsbepalingen.**

Hierin verkeeren bijv. een pas getrouwd paar; een kraamvrouw en het huis, waarin ze is; een nieuw aangelegd dorp; zij, die pas besneden of wier tanden pas gevijld zijn, allen gedurende zeven dagen; vroeger waren ook in den staat van roboe: vrouwen en hoofden gedurende den oorlog.

2. *Sabang*, van oudsher verboden, omdat niet-inachtneming algemeene rampen ten gevolge heeft, inzonderheid gebezigd van het eten van dieren (zie blz. 194 onder 4) door bepaalde marga's (in het Karoland — zie blz. 192 — heet het, evenals andere verboden zaken, *pantang*). Zoo is voor Nasoetion *sabang* het eten van het vleesch van witte buffels, voor Si Rēgar dat van geiten, enz. enz. Ook enkele verrichtingen en handelingen heeten hier *sabang*, die elders *soebang* of *pantang* of ook *soembang* (bloedschennig) heeten.

3. *Pantang* is in het algemeen: verboden omdat het „niet netjes", of ook, omdat het schadelijk is, zoo o. a. sommige spijzen voor zieken.

HOOFDSTUK IV.

Adatrecht.

§ 1. Stammen en geslachten.

Verwantschapsstelsel.

1. Het Karoland. — Als overal in de Bataklanden is het verwantschapsstelsel patriarchaal.

Stammen.

De Karo-Bataks vormen met elkaar vijf groote stammen (*merga*), die elk tot één (fictieven) stamvader opklimmen, althans naar hun beweren; genealogische lijsten, zooals vele hoofden elders (vooral in Toba) kunnen opnoemen, zijn bij de Karo's onbekend. De vijf stammen zijn: 1. *Karo-Karo*, 2. *Tarigan*, 3. *Ginting*, 4. *Perangin-angin* („Windhoekers"), 5. *Sembiring* of *Simbiring* („de zwarten"). 1 en 2 zijn echt-Bataksch, en waarschijnlijk nauw aan elkaar verwant; 3 is eveneens een zuiver Bataksche stam, waarschijnlijk een verbindingsschakel met de Toba-Bataks; 4 omvat waarschijnlijk verschillende, ten deele wellicht vreemde (Atjèhsche?), elementen; 5 moet oorspronkelijk grootendeels van Drawidische afkomst zijn; mogelijk is een gedeelte van 5 (nl. de geslachten voor welke het eten van honden niet verboden is) van andere (vermoedelijk Tobasche) afkomst.

Deze vijf stammen zijn onderverdeeld in verschillende, nog vrij talrijke groepen, „geslachten. De Karo-Batak noemt zoowel den stam als het geslacht (het stamdeel) *merga*. Europeanen spreken daarom wel van hoofdmerga (stam) tegenover ondermerga (geslacht), doch gebruiken het woord hoofdmerga tevens om een complex van naverwante stammen aan te geven, welker leden niet onderling mogen trouwen; daarom wordt die dubbelzinnige naam hier vermeden.

Geslachten.

Ondervolgende tabel geeft een overzicht van de indeeling in geslachten zooals die doorgaans door de best onderrichte Karo-Bataks wordt opgegeven.

I. KARO-KARO.

a. Karo, of Karo Sekali.
b. Boekit.
c. Sinoeadji („die van Adji").
d. Samoera.
e. Sikemit.
f. Baroes.
g. Poerba.
h. Ketaren.
i. Goeroe Singa.
j. Sinoekaban („die van Kaban").
k. Sinoelingga („die van Lingga").
l. Katjariboe.
m. Sitepoe.
n. Sinoeboelan („die van Boelan").
o. Soerbakti.
p. Sinoeraja („die van Raja").

II. TARIGAN.

a. Poerba.
b. Toea.
c. Gersang.
d. Tambak.
e. Gerneng.
f. Tjibero.
g. Tamboen.
h. Silangi.

III. GINTING.

a. Sinoesoeka („die van Soeka").
b. Manik.
c. Moentē.
d. Babo.
e. Sinoesinga („die van Singa").
f. Siragih.
g. Sigaramata (Mermata).
h. Soegihen.
i. Djawak.
j. [Pasē; uitgestorven.]

IV. PERANGIN-ANGIN.

a. Namoehadji.
b. Bangoen.
c. Sinoebajang („die van Bajang")
d. Pinem.
e. Katjinaboen.
f. Keliat.
g. Kahak.
h. Perasih („Atjèher").

V. SEMBIRING.

a. Meliala (= Malayalam).
b. Depari.
c. Berahmana (= Brāhmana).
d. Pandia (= Pāndya).
e. Tjolia (= S'oliyan).
f. Tēkang (= Tekkanam?).
g. Pelawi.
h. Moeham.
i. Kembaren.
j. Sinoelaki („die van Laki" d.i. het Tobasche Lalahi).
k. Galoeh.
l. Goeroe Kinajan.

Van V. zijn *a—h* de Drawidische, *i—l*. de Bataksche (Tobaschè?) elementen (zie blz. 196).

Van verschillende geslachten is bekend, dat ze nog weer in enkele belangrijke familiegroepen („roemah" = „huizen" zooals de Karo-Batak ze noemt) zijn verdeeld; waarschijnlijk geldt dit van alle geslachten (zie nader beneden bij bestuursinrichting, de „wijkhoofden").

De stammen en geslachten wonen overal door elkaar heen, hoewel meestal een paar de numerieke meerderheid hebben, verschillend in de verschillende streken. In bepaalde landstreken behooren — behoudens hier en daar een enkele uitzondering — de hoofden tot een bepaalden stam (of tot een bepaald geslacht), die dan bij Europeanen de „regeerende" merga heet.

Of splitsing van bestaande geslachten in nieuwe geslachten (niet in den zin van verdeeling in „roemah") en opneming van individuen of van families in een stam of geslacht voorkomen — althans op eenigszins ruime schaal — is niet bekend. Een geval, dat gekochte Sub-Tobasche of Pakpaksche slaven (slavinnen), zoogenaamde „*kawan*", mettertijd opgenomen worden in het geslacht van den bezitter, is wel eens voorgekomen. Ook zijn enkele, van de ondernemingen gedroste, Chineezen in het een of ander stamverband opgenomen. Hoe deze handeling (als het een opzettelijke handeling mocht zijn) heet, is niet bekend.

De stammen of geslachten hebben geen stam- of geslachtshoofden en geen eigen bezittingen. Het is volstrekt verboden in zijn eigen geslacht te trouwen, en ook, wat de stammen I tot III betreft, in zijn eigen stam; voor IV is dit verbod minder absoluut, terwijl voor V zeer talrijke, niet in alle bijzonderheden bekende, uitzonderingen op dit verbod voorkomen.

De Karosche *stam*namen komen — Tarigan uitgezonderd — elders in de Bataklanden niet voor; zeer veel *geslachts*namen ook niet, doch andere (bijv. Tjibero, Moentē, Manik, Gersang, Gerneng, Lingga) weer wel; soms gelden deze geslachtsnamen elders, schijnt het, als stamnamen; zeker is dit echter niet, daar de Batak (gelijk boven voor de Karo's vermeld) geen verschillend woord heeft voor stam en geslacht. Het heet, dat de Bataks zeggen, dat een bepaalde stam of een bepaald geslacht, bijv. bij de Karo's beantwoordt aan dezen of dien stam, dit of dat geslacht bijv. bij de Toba-Bataks, de Pakpaks enz. Zij willen daarmee blijkbaar te kennen geven, dat de onderscheidene Bataksche volksstammen nauw aan elkaar verwant. Juiste gegevens omtrent die „aequivalente" stammen enz. en omtrent de gronden, waarop die aequivalentie zou rusten, ontbreken echter te eenen male.

2. Het Timoerland. — In geen deel der Bataklanden heeft het adatrecht zóó geleden onder den druk der tyrannieke hoofden als in het Timoerland. In dit opzicht vormt het een scherpe tegenstelling met bijv. het democratisch-republikeinsche Karoland. In zekeren zin kan iedere vorst van het Timoerland zeggen (Westenberg): „de adat ben ik". Deze toestand is niet altijd zoo geweest, al is niet te bepalen, hoe lang deze reeds bestaat; evenmin is — bij gebrek aan historische gegevens — uit te maken, hoe die toestand is ontstaan. Toch vindt men hier meer, elders minder sporen van de oude, in wezen algemeen-Bataksche, adat. De vroegere gegevens zijn verward, weinig volledig, het best nog in zake de vorsten, hun rechten en inkomsten. Een samenvattende beschrijving geeft Tideman.

Verdrukking van het oud-inheemsche recht.

Het patriarchale stelsel is ook hier het heerschende.

Het volk is verdeeld in stammen, *marga*.

Verwantschapsstelsel. Stammen en geslachten.

Als hier voorkomende marga's vindt men vermeld *Tarigan (Poerba), Saragih, Damanik, Sinaga*.

I. POERBA (TARIGAN).

a. Dasoeha.	*e*. Bawang.
b. Sidadolok.	*f*. Dagambir.
c. Girsang.	*g*. Pakpak.
d. Tambak.	

II. SARAGIH.

a. Garingging.	*e*. Dadjawak.
b. Damoenté.	*f*. Dasalak.
c, Sitanggang.	*g*. Soembajak.
d. Toernip.	*h*. Simarmata.

III. DAMANIK.

a. Bariba.	*d*. Ambarita.
b. Tomok.	*e*. Goerning.
c. Malaoe (Malajoe).	

IV. SINAGA.

IV*a*. Sinaga Simeloengoen.	IV*b*. Sinaga Toba.
a. Nadi Hojong Hataran.	*a*. Sidahapintoe.
b. Nadi Hojong Bodat.	*b*. Sidasoehoet.
	c. Sidabariba.
	[*d*. Sidagoegoer: uitgestorven].

Splitsing der tegenwoordige geslachten heeft niet meer plaats. Hoofden en bezittingen van stammen of geslachten komen ook hier niet voor.

Het trouwen in de marga (stam) is ook hier verboden. Voor het landschapje Si Poldas is om bijzondere redenen (welke?) dit verbod langen tijd opgeschort geweest, maar het schijnt sedert kort weer te worden gehandhaafd (Nota 1909, blz. 538).

Verwantschapsstelsel.

3. Noordwest-Tapanoeli (te weten het Pakpaksche stuk; het Tobasche gedeelte behoort in deze bij het centrale Batakland). — Het heerschende verwantschapstelsel is het patriarchale.

Stammen en geslachten.

Het volk bestaat uit verschillende „marga's", welk woord ook hier gebruikt wordt voor stammencomplex, stam, en geslacht. Op het bijeenhooren dier marga's berust de indeeling in Kepas-, Simsim-, Pegagan- en Kelasan-Pakpaks; een eigenlijke territoriale indeeling is dit dus niet, doch ook geen zuiver genealogische. Die samenhoorigheid is echter niet altijd even sterk en ten deele een gevolg van verhuizingen. Daardoor is het margaverband zeer ingewikkeld, en de gegevens veroorloven niet een soortgelijk overzicht te geven als bij het Karoland. Omtrent Kelasan ontbreken zelfs alle gegevens en de verwarring in het gebied der Karodorpen was zoo groot, dat een onderzoek naar de stamverhoudingen tot geen resultaten leidde. Intusschen kan nevensgaande staat, meegedeeld door Van Vuuren, een inzicht geven in den samenhang en de verspreiding der stammen en geslachten.

Een onderverdeeling der geslachten in familiegroepen wordt niet vermeld, maar is waarschijnlijk. Uit den staat blijkt, dat de stammen en geslachten, ook hier door elkaar wonen en dat men in bepaalde streken een zoogenaamde „regeerende" marga heeft.

Omtrent splitsing van bestaande geslachten en het opnemen in een stam- of een geslachtsverband zijn geen gegevens; alleen de oorspronkelijke marga's schijnen door adoptie in de thans heerschende te zijn opgegaan.

Stam- en geslachtshoofden en -bezittingen komen niet voor (?). Ook hier geldt het verbod om te trouwen in het eigen geslacht (den eigen stam?).

Onderscheidene der geslachtsnamen komen ook in andere streken der Bataklanden voor; de meeste in Toba, verscheidene ook in het Karoland. De Pakpaksche stammen (althans de „regeerende") zijn volgens den staat blijkbaar alle van Tobasche afkomst, en tot de twee stammengroepen Lontoeng en Soemba

Zie blz. 200.

chappelijken stamvader

5. Si Marsoët.

wel nakomelingen,
aar zonder dat dezen
een stam vormden.

Gemeenschappelijke

Stamvaders: 1. Oedj

Marga's: Oedjo

Boroe-marga: Si Dal
Voorts vestigde zich
(Baho) van Pangoer

C. Si Lima Poenga-Poenga.

rga's:

1. Saran (beweert af te stammen van een tijger).
2. Oedjoeng Pajoeng (buitenechtelijk verwant aan Oedjoeng (zie B, A, 1).
3. Bako (van Pangoeroeran).
4. Bintang (tevens boroe-marga).
5. Lingga (uitgestorven).

bē en Si Toloe Tali.

am **Lontoeng.**

Gemeenscha

Si Andoema Bolak.

Stamvaders: ang. — 2. Sori Gigi. — 3. Pangoetan Sori.

Stammen (m — Baroetoe. — Solīn (Soliën) *)

Zie blz. 200

Overzicht van de stamindeeling van het Pakpakland.

A. PEGAGAN.

Oorspronkelijke bewoners, twee stammen 1 Manik Perboenoenan, 2 Lingga Perboenoenan

Na hun verdringing door Tobasche kolonisten (en gedeeltelijk wel door vermenging met dezen?) ontstonden uit den gemeenschappelijken stamvader

Ompoe Godang Oeloe

de stamvaders	1. Si Pardaboean.	2 Sorga ni Moesoeh	3. Torban Dolok	4 Si Randas	5 Si Marsoel
en uit dezen de stammen	1. Manik 2 Mata ni Hari	3 Lingga Djoeloe	4 Lingga Djēhē	geen nakomelingen.	wel nakomelingen, maar zonder dat dezen een stam vormden

Manik is weer gesplitst { a Manik Djoeloe / b. Manik Djēhē

De boroe-marga's (allen van Toba en Si Lalahi afkomstig) zijn voor Manik Djoeloe, Pasariboe
„ Manik Djēhē, Si Haloho
„ Mata ni Hari, Si Toekir.
„ Lingga Djoeloe, Si Maibang.
„ Lingga Djēhē, Si Matoepang

In de plaats van Si Randas trad de marga Padang, uit Simsim (zie C.)

B. KEPAS.

A Si Teloe Nempoe

Gemeenschappelijke stamvader

Naga Djambē

Stamvaders	1 Oedjoeng	2 Angkat	3 Bintang	4 Een dochter
Marga's	Oedjoeng	Angkat.	Bintang.	Koeda Diri.

Boroe-marga Si Daboetar, afkomstig van Si Lalahi

Voorts vestigde zich hier (in het oostelijk deel) de marga Bako (Baho) van Pangoeroeran.

B Si Empat Nempoe

Gemeenschappelijke Stamvaders

a Djoeara Periiman — b Goeroe Satēa Boelan (vgl C, A en D *)

Stamvaders	1 Si Maha	2 Si Sambo	3 Si Dosi	4 Sariboe
Marga's	Maha	Sambo	Perdosi	Pasariboe

Boroe-marga Padang, afkomstig van Simsim

C Si Lima Poenga-Poenga

Marga's:
1 Saran (beweert af te stammen van een tijger)
2. Oedjoeng Pajoeng (buitenechtelijk verwant aan Oedjoeng (zie B, A, 1).
3 Bako (van Pangoeroeran)
4. Bintang (tevens boroe-marga)
5 Lingga (uitgestorven)

C. SIMSIM.

A Karadjaan

Hoofdstam (stammencomplex) Lontoeng.

Gemeenschappelijke stamvader: Satēa Boelan (vgl B, B, b en zie D)

Stamvaders	1. Sariboe Radja.	2. Limbong Moelana	3. Sagala Radja	4 Malaoe Radja
Stammen (marga)	1. Tondoeng. 2. Si Takar. 3. Padang Batang Hari.	4. Kabēahan.	wonen om den Poesoek Boehit zie D.	

B Si Opat Roebē en Si Toloe Tali

Hoofdstam Lontoeng.

Gemeenschappelijke stamvader: Si Andoema Bolak

Stamvaders:	1 Sori Tandang	2 Sori Gigi	3 Pangoetan Sori.
Stammen:	Padang	Baroetoe	Solin (Solien) *)
Geslachten	Padang	1 Baroetoe Permangmang 2 Baroetoe Persinaboel 3. Baroetoe Soekoe Radja.	1 Solin Mahala 2 Solin Madjanggoet

*) Dit moet wel een Drawidische volksstam zijn, zie blz 116 en vgl blz 197

C Salak en Pananggalan

Hoofdstam Soemba.

Gemeenschappelijke stamvader: Si Galingging

Stamvaders	1 Si Tondang	2 Si Rēa	3 Manik	4 Gadjah	5 Berasa	6 Baringin	7 Parmēsa Oeari
Stammen	Tondang	Banoea Rēa	Manik	Gadjah	Berasa	Baringin	(Dochter).
Geslachten	Tondang	Banoea Rēa	Manik	Gadjah.	Berasa	Baringin.	1 Boeang Menaloe 2. Perbantjīn

D. PARBOELOEAN en SIBIRA.

Hoofdstam Lontoeng.

Gemeenschappelijke stamvader: Satēa Boelan (vgl B, B, b en C, A)

Stamvaders	1 Sariboe Radja	2 Limbong Moelana	3 Sagala Radja	4 Maloea Radja	5 Boroe Parēman.
Geslachten.	Pasariboe	Limbong	Sagala	Malaoe	(Dochter). 1 Si Toemorang 2 Si Naga.

E. SI LALAHI en PAROPO.

Hoofdstam Lontoeng.

Gemeenschappelijke stamvader: Si Lalahi Saboengan.

Stamvaders: 1. Si Loho 2 Si Toekir. 3. Si Sondi 4 Si Boetar 5 Si Bariba 6 Si Dēbang. 7. Si Batoe.

Marga's (geslachten). Namen als de stamvaders.

(zie het centrale Batakland) terug te brengen. De stammen in Pegagan (Manik en Lingga), zelf afstammende van het Tobasche geslacht Si Hotang, zouden weer op hun beurt de moederstammen van enkele Karosche geslachten (Manik en Sinoelingga) zijn.

4 Het centrale Batakland (waarbij hier te rekenen het Tobaasch gedeelte van Noordwest-Tapanoeli, als Samosir c. a.). — Het heerschende verwantschapsstelsel is ook hier het patriarchale, streng doorgevoerd.

Verwantschapsstelsel.

Stammen.

Eveneens berust de verhouding der menschen tot elkaar op een indeeling in, „*marga*" genoemde, grootere en kleinere genealogische eenheden (stammen, dan wel geslachten). Omtrent de hoofdindeeling heerscht geen eenstemmigheid in de mededeelingen. Soms is er sprake van vijf oorspronkelijke stammen (Brenner; waarschijnlijk naar mededeelingen van zendeling Pilgram) — hetzelfde aantal dus als bij de Karo's —, die zouden afstammen van Toean Sorba di Banoea. Anderen (Van Dijk en vooral Warneck) zeggen, dat al de Bataks van het centrale Batakland en van Angkola terug te brengen zijn tot twee, *Soemba* en *Lontoeng*, die dan echter stammencomplexen genoemd worden [1]) Volgens de meest betrouwbare gegevens zijn er inderdaad twee groepen, de eene omvattende de nakomelingen van Toean Haroenggoean Godang, de andere die van Sariboe Radja. De eerste groep omvat acht stammen, die hun afkomst nader terugvoeren tot een boven reeds genoemden Toean Sorba di Banoea; onder deze acht komt ook *Soemba* voor. De tweede groep omvat drie stammen, onder welke *Lontoeng* voorkomt; hun afkomst wordt nader teruggebracht tot zekeren Baoeta ni Hoeta. Behalve deze twee complexen komt bij Warneck in tabel A nog een derde groep voor van acht stammen, waarover verder het stilzwijgen wordt bewaard. Met de eerste groep (van Toean Haroenggoean Godang) worden ze opgegeven als nakomelingen van Mortoea Radja Doli. Een paar namen (Baho, Si Hotang) zijn gelijkluidend met Pakpaksche stammen. Het blijkt overigens niet, waar deze stammen voorkomen (niet in Toba schijnt het), ja zelfs kan men vragen òf ze nog bestaan. Zij stammen af van Nai Rasaon. Waarschijnlijk zal de bedoeling zijn met Nai de afstamming uit een bepaalde vrouw aan te geven (gelijk Meer-

[1]) De vraag rijst of men hier niet iets soortgelijks heeft als in het Minangkabausche land met zijn twee groepen: Bodi-Tjaniago en Koto-Piliang (de twee „larèh")?

waldt ook in zijn opstel, Bijdr. K. I. 5, VII, ter bestrijding van Wilken, *Nai* met „moeder van" vertaalt; vgl. blz, 177). Gevraagd zij of niet een andere verklaring meer voor de hand ligt. Naast Nai- komt voor Dadi-, bijv. Nai Moentē, Dadi Moentē. Kan dit Nai niet zijn *na i* = *na di* = het Karosche *si ni* of *si noe* = „die van" (zie blz. 197)?

Geslachten. Onderstaande tabel (naar Warneck), waarin ook de laatst besproken geheimzinnige stammengroep is opgenomen, geeft van de stammen en geslachten een overzicht.

Eerste groep (Toean Sorba di Banoea; Soemba-complex).

I. POSPOS.

1. Marboen.
   a. Loemban Batoe.
   b. Loemban Gaol.
   c. Bandjar na Hor.
2. Si Poholon.
   a. Si Naga Bariang.
   b. Hoeta Oeroek.
   c. Si Manoengkalit.
   d. Si Toemēang.

II. SOEMBA.

1. Toea na Mora.
   a. Manaloe.
   b. Dēbata Radja.
   c. Poerba.
   d. Roema Idjoek.
2. Si Hombing.
   a. Na Baban.
   b. Loemban Toroean.
   c. Hoeta Soit.
   d. Si Laban.

III. HASIBOEAN.

1. Goeroe Mangalongsa = Soboe.
   a. Si Tompoel.
   b. Panggabēan. [1])
   c. Hoeta Barat.
   d. Hoeta Toroean. [1])
   e. Hoeta Galoeng. [1])
2. Goeroe Hinobaan.

(3?) Si Gaol.

IV. RADJA OLOAN.

1. Si Nambēla.
2. Bakkara.
3. Si Hitē.
4. Manoellang.

---

[1]) Nog weer onderverdeeld.

V. SI LAHI SABOENGAN.

1. Si Lalahi.
2. Masopang.
3. Naga Si Lalahi.
4. Dolok Sariboe.

VI. TAMBOEN MOELIA.

1. Sinoerat.
2. Na Dapdap.
3. Tamboen.
   a. Baroeara.
   b. Loemban Pēa.
   c. Loemban Gaol.

VII. SI PAĒT TOEA.

1. Si Marē.
   a. Hoeta Djoeloe.
   b. Hoeta Haēan.
   c. Aroean.
2. Si Goembang
   a. Si Barani.
   b. Si Boeēa.
3. Si Tatoean.
   a. Pangariboean.
   b. Hoeta Pēa.

VIII. SI BAGOT DI POHAN.

1. Tampoe Bolon,
   a. Si Laēn.
   b. Baringbing.
2. Toean so Manimbil.
   a. Si Ahaan.
   b. Si Mandjoentak.
   c. Hoeta Gaol.
3. Sori Malēla.
   a. Si Mangoensong.
   b. Morpaoeng.
4. Na Pitoepoeloe (Djaboengon).
5. Pordēdē (Sian Ipar).

Tweede groep (Baoeta ni Hoeta; Lontoeng-complex).

I. BORBOR.

1 Sariboe Radja.
   a. Pasariboe. [1])
   b. Balaoe.
   c. Manik (Goerning).
2. Limbong.
3. Si Pahoetar.
4. Tomok.
5. Datoe Bara (of Batoe Bara?).
6. Harahap.
7. Si Tarihoran.

II. NAI AMBATON.

1. Na Dēak.
2. Si Galingging.

---

[1]) Nog weer onderverdeeld.

III. LONTOENG.

1. Nainggolan.
   a. Si Ringo-Ringo.
   b. Roema Hombar.
   c. Morhoesip.
2. Si Matoepang.
   a. Si Boroe Torop.
   b. Si Antoeri.
   c. Si Boerian.
3. Aritonang.
   a. Radja Goekgoek.
   b. Si Marē-Marē.
   c. Ompoe Soenggoe.
4. Si Naga.
   a. Parapat.
   b. Bonor.
   c. Naga Ratoes.
   d. Naga Oeroek.
5. Si Toemorang.
   a. Si Tohang.
   b. Si Ringo-Ringo.
   c. Si Toemorang.
6. Si Rēgar.
   a. Sormin.
   b. Dongoran.
   c. Ritonga (Si Lali).
   d. Si Agian.
7. Samosir.
   a. Goeltom.
   b. Pakpahan.
   c. Harian.
8. Pandiangan Dja.
   a. Si Toerangkē.
   b. Pandē.
   c. Si Tangkoebang.

Derde groep? (verwant met de eerste groep?).

I. Manoeroeng.
II. Si Rait.
III. Si Toroes.
IV. Boetar-Boetar.
V. Rimbang.
VI. Baho.
VII. Si Hotang.
VIII. Pordaboean.

Uit bovenstaande tabellen blijkt, dat, evenals in het Karoland, ook vele geslachten weer onderverdeeld zijn, ja soms enkele dier onderdeelen nog weer.

De stammen en geslachten wonen blijkbaar dooreen, maar als elders, is in een bepaald gebied één stam (of geslacht) de „regeerende" marga.

Omtrent het wellicht voorkomen van splitsing van bestaande geslachten in nieuwe geslachten en van het opnemen van personen of families in een stam of in een geslacht ontbreken gegevens.

De stammen en geslachten hebben geen stam- of geslachtshoofden (de mededeeling, Meerwaldt, Aant. blz. 529, die dit schijnt tegen te spreken, beteekent daar iets anders, zie beneden, bestuursinrichting); ook geen eigen bezittingen (over „margagrond" zie boven blz. 11 en beneden § 4).

Algemeen geldt het verbod om met elkaar te trouwen voor lieden van hetzelfde geslacht (stamdeel), waarschijnlijk ook wel voor lieden van denzelfden stam.

5. Het zuidelijk Batakland. — Het verwantschapsstelsel is ook hier het patriarchale; de Islam versterkt dit nog. Verwantschapsstelsel.

Ook hier is de verdeeling in stammen (marga) het kenmerkende van de maatschappelijke inrichting. Stammen en geslachten.

Voor Mandailing ontbreken volledige opgaven van alle stammen en geslachten. Als de meest voorkomende stammen worden genoemd in Klein-Mandailing en Pahantan:

1. Loebis [1]), onderverdeeld in de geslachten Hoeta Nopan en Singga Sora (of Saro?).
2. Nasoetion.
3. Parindoeri.
4. Batoe Bara.
5. Matondang.
6. Daoelaē.
7. Nai Moentē (Si Rēgar). [2])
8. Nasiboean.
9. Poeloengan.

Voor Groot-Mandailing vindt men de marga's — hetzij stammen, hetzij geslachten —:

1. Nasoetion, waartoe de geslachten Panjaboengan, Tambangan, Borotan, Lontjat, Djior, Tonga, Dolok, Maga, Pidoli, enz.
2. Loebis.
3. Nasiboean.
4. Harahap.
5. Batoe Bara.
6. Matondang (geslacht van Nasiboean?).
7. Rangkoeti }
8. Mardia } geslachten van een zelfden stam?
9. Parindoeri }
10. Batoe na Bolon.
11. Poeloengan.

---

[1]) In Toba de naam van een onderdeel van het geslacht Pasariboe (blz. 203); in Si Pirok een geslacht van Harahap.

[2]) Vgl. de tabel bij Toba (blz. 204), en die bij Angkola en Si Pirok (blz. 206).

12. Rambē.
13. Mangintir.
14. Moentē.
15. Panggabēan.
16. Pangga Ambēng.
17. Margara. enz.

Voor Angkola en Si Pirok vindt men de volgende tabellarische opgaaf (op het bureau te Padang Si Dimpoean):

I. HARAHAP.

a. Loebis.
b. Oeta Soehoet.
c. Poeloengan.
d. Borbor.
e. Babiat.
f. Boroe Parapat.
g. Angin.
h. Bonbon.
i. Sariboe.
j. Tandjoeng.
k. Goerning.

II. SI RĒGAR.

a. Dongoran.
b. Si Rēgar.
c. Batoe Bara.
d. Samosir.
e. Ariang Dja.
f. Hoeltam.
g. Pandiangan.

III. HASIBOEAN (= Nasiboean, blz. 205?).

a. Galingging.
b. Si Tompoel.
c. Simbolon.
d. Soboe.
e. Arit.
f. Bakkara.
g. Si Tonggang.
h. Nai Pospos.
i. Tagaloeng.
j. Si Hombing.
k. Na Babaan.
l. Oeta Sait.
m. Si Namora.

IV. DATOE SION (= Nasoetion, blz. 205?).

a. Dali (?) Moentē.
b. Daoelaē.

V. POHAN.

a. Tamboenan.
b. Panē.
c. Saroempoet.

[IV en V mogen ook — aldus de inlandsche samensteller — als één „marga" beschouwd worden].

Het blijkt niet uit de opgaven, dat de „geslachten" nog weer onderverdeeld zijn. Denkelijk wel.

Ook hier wonen blijkbaar de stammen en geslachten dooreen en heeft men in bepaalde streken en dorpen een zoogenaamde „regeerende" marga (stam of geslacht). Over eventueele splitsing of over opnemen in den stam (het geslacht) zijn hier geen gegevens.

Hier schijnen de stammen (of geslachten) hun eigen hoofden, juister wellicht, hun vertegenwoordigers te hebben (zie beneden bij: Hoofden en bestuur); geen eigen bezittingen. Het trouwverbod voor lieden van hetzelfde geslacht (stamdeel), wellicht ook van denzelfden stam, is ook hier van kracht.

Verwantschapsstelsel.

6. Padang Lawas. — Ofschoon in de gegevens niet opzettelijk aangeduid, blijkt het heerschende verwantschapsstelsel het algemeen-Bataksche, d.i. het patriarchale, te zijn.

Stammen en geslachten.

Ook hier bestaat de indeeling van het volk in „marga" genoemde stammen (geslachten), die elk een genealogische eenheid vormen.

Vermoed wordt door Neumann (op welke gronden?) dat vroeger het woord *marga* ook territoriale beteekenis heeft gehad.

Deze marga's worden verdeeld (zoo Neumann) in hoofdmarga's en ondermarga's, doch blijkbaar niet in den op blz. 196 aangegeven zin, maar in dien van eerste geslachten (resp. eerste stammen) uit een stam (resp. stammencomplex) naast bijgeslachten (resp. bijstammen). Deze laatste zijn dus geen onderdeelen van de hoofdmarga, maar daarnaast staande; mèt de verwante hoofdmarga zijn ze echter van een zelfde afkomst. Blijkbaar heerscht hier verwarring.

Naast de mededeeling, dat niet bekend is, welke der marga's hoofd-, welke ondermarga's zijn, staat de andere, dat *Harahap, Si Rēgar, Hasiboean* en *Nasoetion* (men merke de treffende overeenkomst op met de stammen van Angkola en Si Pirok, blz. 206) zich als hoofdmarga's beschouwen, en ook deze, dat Si Rēgar, Dongoran en Ritonga „onder dezelfde hoofdmarga sorteeren". De eerste marga wordt genoemd de *marga na tobang* of *marga mamoendjoeng* (d.i. — zie Wdb. v. d, Tuuk — resp. de oude en de opzichzelfstaande of exceptioneele marga), de bijmarga heet *marga sangoendak* (wat beteekent sangoendak?).

De hier wonende marga's (stammen en geslachten) worden niet tabellarisch opgegeven. Vergelijking met de stamlijsten van Toba, Angkola en Si Pirok leert, dat bijna alle stammen (geslachten) hier vertegenwoordigd zijn, maar ook onbekende (naar dorpen of nederzettingen genoemd?) voorkomen.

Neumann geeft de volgende 40 stammen (en geslachten) op:

1. Loebis.
2. Hasiboean.
3. Harahap.
4. Dasopang.
5. Si Rēgar.
6. Daboean.
7. Ritonga.
8. Daoelai (Daoelaē?).
9. Panē.
10. Tambak.
11. Dongoran.
12. Rambē.
13. Nasoetion.
14. Agian.
15. Dadi Moentē.
16. Babiat.
17. Poelongan (Poeloengan?).
18. Pohan.
19. Parapat.
20. Tompoel.
21. Simbolon.
22. Tamboenan.
23. Si Ombing (Hombing?).
24. Hoetar (Boetar?).
25. Tarombajang.
26. Sagala.
27. Parsariboe (Pasariboe?).
28. Aroem Pahit.
29. Batoe Bara.
30. Sormin.
31. Pandjahitan.
32. Marpajoeng.
33. Pospos.
34. Tobarat (Hoeta Barat?).
35. Si Anggoenan.
36. Lahoe.
37. Lohē.
38. Borboran.
39. Tandjoeng.
40. Soelain.

Gelijk uit een enkel door Neumann gegeven voorbeeld betreffende het geslacht *Ritonga* blijkt, schijnt een verdere onderverdeeling (of splitsing wellicht?) der geslachten voor te komen.

De stammen en geslachten wonen door elkaar heen, maar in bepaalde streken treedt een bepaalde stam (een bepaald geslacht?) als „regeerende" marga op. Over splitsing en over opnemen in een stam (of geslacht) ontbreken mededeelingen.

Het huwelijksverbod geldt voor personen van hetzelfde geslacht (stamdeel), ook van denzelfden stam (door Neumann de „hoofdmarga" genoemd; nochtans met uitzonderingen, zie Neum. IV, blz. 491).

7. S l o t o p m e r k i n g. — Legt men de stam- en geslachtslijsten der verschillende streken naast elkaar dan blijken — met uitzondering van de voor het g r o o t s t e d e e l afwijkende namen van het

Karoland, en eenige bekende van het Timoer- en van het Pakpakland — zeer veel namen overeen te komen, een deel hiervan ook ongeveer dezelfde plaats in de onderverdeeling in te nemen, een ander deel echter weer niet, zoodat het wel hopeloos schijnt door vergelijking tot een inzicht in den — werkelijken of vermeenden — samenhang der marga's in de Bataklanden te komen of ze met zekerheid tot bepaalde hoofdgroepen terug te brengen.

§ 2. Bestuursinrichting.

1. Het Karoland. — Wel heeft de annexatie der Hoogvlakte eenige wijziging, meer in het bijzonder orde en regel (machtsversterking der hoofden, zie Hst. V), in de bestuurswijze gebracht, maar de eigenlijke bestuursinrichting is daardoor aanvankelijk niet aangetast. In de Doesoen, die tot drie Maleische rijkjes (zie Hst. V). behoort, is de toestand eenigszins anders. Toch is ook daar in veel opzichten (dorpsbestuur o. a.) de adat in stand gebleven. Het uitheemsche element is daar eenerzijds de erkenning van de respectieve sultans als souverein („*poeangta*" = „onze vorst") en van hun „*datoeks*" of gecommitteerden als hoofden der onderscheidene *oeroengs* (dorpsbonden, districten); anderzijds wijst de titel van „*kedjoeroen*" voor het hoofd van Boeah Oeroek (vulgo Bohorok) in Boven-Langkat op Atjèhschen invloed.

Oeroengs of dorpsbonden.

Als hoogste gemeenschappen heeft men hier in den regel dorpsbonden. Nergens in de Bataklanden treedt de vorming van zulke bonden zóózeer op den voorgrond als in het Karoland. In de Doesoen vindt men in het geheel geen, op de Hoogvlakte betrekkelijk zeer weinig „zelfstandige", d. i. onder geen oeroeng staande, dorpen (thans onder ons bestuur nog minder dan vroeger). Het woord oeroeng beteekent „bondgenootschap", „verbond", zonder meer.

De oeroengs van de Doesoen zijn: 1. Sinembah-Serdang, 2. Sinembah-Deli, 3. Soeka Piring, 4. Serbanjaman en 5. het kedjoeroenschap Bohorok. (De kedjoeroenschappen Selesai en Bingai, hoewel waarschijnlijk voor een deel nog door Bataks bewoond, zijn nu moeilijk meer tot het Karoland te rekenen, doch veeleer tot de Maleische laaglanden.)

Die der Hoogvlakte zijn [1]) 1, Si Lima Koeta, 2. Si Enem Koeta,

[1]) Geografisch nl., want administratief is er later wijziging aangebracht, waardoor de Oeroeng Silo bij de onderafdeeling Simeloengoen (Timoerland) is gekomen.

3. Silo, 4. Si Pitoe Koeta, 5. Si Pitoe Koeta Tengging, 6. Soeka Piring, 7. Si Sepoeloedoea Koeta, 8. Si Teloe Koeroe, 9. Si Empat Teran, 10. Si Lima Senina, 11. Si Sepoeloepitoe Koeta, 12. Perbesi, 13. Djoehar, 14. Koeta Bangoen, 15. Koeta Boeloeh en 16. Liang Melas. Zelfstandige dorpen (zie boven) zijn thans nog: Beras Tepoe, Goeroe Kinajan, Kan Dibata, Beganding, Soesoek, Merdingding, Bintang Meriah, Pernantīn, Soeka, Boenoe Raja, Singa en Boeloeh Pantjoer (zie voorts Hst. V).

Federaties van oeroengs van eenigszins blijvenden aard zijn onbekend.

Regeerende stammen en geslachten.

Omtrent de in de verschillende oeroengs en zelfstandige dorpen „regeerende" marga's (blz. 198) zijn de gegevens zeer onvolledig. Het volgende, dat nog aanvulling en wellicht correctie behoeft, is bekend. De stam *Tarigan* heerscht in Silo (geslachten *Tambak* en *Gerneng*), in Si Lima Koeta (geslacht *Gersang*) en in Djoehar (geslacht *Tjibero*); de stam *Karo-Karo* regeert in Si Pitoe Koeta (geslacht *Baroes*), in Si Enem Koeta (geslacht *Sinoeboelan*), in Soeka Piring (geslachten *Karo, Boekit, Sinoeadji, Samoera, Sikemit*), in Si Sepoeloedoea Koeta (geslachten *Poerba, Ketaren, Goeroe Singa, Sinoekaban, Sinoeraja?*), in Si Teloe Koeroe (*Sinoelingga, Ketjariboe, Soerbakti*), in Si Empat Teran (geslacht *Sitepoe*), in de zelfstandige dorpen Boenoe Raja, Singa en vermoedelijk nog andere (geslacht *Sinoeraja*); de stam *Ginting* regeert in Si Pitoe Koeta Tengging (geslachten *Manik* en *Moentē*), in de zelfstandige dorpen Soeka (geslacht *Sinoesoeka*) en Singa (geslachten *Sinoesinga* en *Siragih*) en vermoedelijk hier en daar in de oeroengs Si Sepoeloepitoe Koeta en Djoehar; de stam *Perangin-angin* regeert vooral in de westelijke oeroengs Koeta Boeloeh (geslacht *Namoeadji*), Perbesi (geslacht *Sinoebajang*) en Si Lima Senina (geslacht *Bangoen*); de stam Sembiring in Liang Melas (de „Tobasche"? geslachten *Galoeh* en *Kembaren*), in het zelfstandige dorp Goeroe Kinajan (geslacht *Goeroe Kinajan*), in Si Sepoeloepitoe Koeta — of juister wellicht in Sarinembah? — (geslacht *Meliala*) en in enkele dorpen (resp. dorpswijken, zie beneden) van Soeka Piring (geslachten *Meliala, Pandia, Depari, Tjolia*) en vermoedelijk nog elders.

Dorpen.

Hoezeer ook de oeroeng op den voorgrond treedt, is toch in het Karoland evenals elders in de Bataklanden het „dorp" (*koeta*) de echte staatkundige eenheid. Uit onderscheidene dorpen zijn door uitzwerming enz. nieuwe dorpen ontstaan, die dan in

betrekking tot het moederdorp (*perbapān*, d.i. plaats, waar de „vader" woont) *doesoen*, d.i. kolonie heeten.

Met perbapān wordt ook aangeduid het voornaamste dorp in een oeroeng. Veelal is dit tevens het moederdorp der andere, maar dat behoeft niet.

Dorps-wijken.

Een eigenaardigheid van het Karoland is, dat de groote dorpen op de Hoogvlakte meestal geen enkelvoudige dorpen zijn, maar complexen (m. m. te vergelijken bij Boeda-Pest, Barmen-Elberfeld e. d.); zij zijn „*erterpoek*" gelijk de Karo het noemt. Die afzonderlijke deelen, *terpoek* (afdeeling) of ook wel *kesain* (erf) geheeten, door ons „wijk" genoemd, hebben hun eigen naam, meestal *roemah* . . . . ., hun eigen hoofd, hun eigen gronden en ook hun eigen „doesoens". Zoo is bijv. Boeloeh Awar (in de Doesoen) een „doesoen" van Boekit (op de Hoogvlakte), doch speciaal van de wijk „Roemah Kerbo"; Roemah Kinangkoeng ook van Boekit, doch van de wijk „Roemah Gerga". Siberaja bijv. bestaat uit niet minder dan zeven „wijken", Baroes Djahē uit vijf, enz. In vroeger tijd behoorden bijv. oorlogen tusschen de wijken volstrekt niet tot de zeldzaamheden.

Hoofden en bestuur.

De besturende hoofden worden met den algemeenen naam *radja* aangeduid. Eigenlijke oeroenghoofden (als de *radja ni tahi* of *panoesoenan* in Padang Lawas) kent het Karoland niet; wat niet uitsluit, dat vaak één der voorname hoofden een overwegenden invloed heeft, door traditie, door persoonlijke eigenschappen enz. Het oeroengbestuur wordt gevormd door een raad van hoofden van de voornaamste dorpen. En zoo heeft ook elk dorp een dorpsraad en, als het een complex van wijken is, voor elke wijk een wijkbestuur. Een wijk en een enkelvoudig dorp hebben echter één hoofd. Afgezien van den titel der radja perempat (zie beneden) is „*sibajak*" (in Si Lima Koeta, waar Timoersche invloed overwegend is „*toehan*"), letterlijk „de rijke" (vgl. *namora* in het centrale Batakland), de hoogste titel (Soeka Piring kent geen sibajaks; zelfs de voornaamste hoofden heeten daar gewoon *pengoeloe*). Overigens is het een titel, die met de afkomst samenhangt, en die daarom evengoed door een wijkhoofd, ja zelfs door een niet het bestuur voerend lid der vorstelijke familie, kan gedragen worden als door de voornaamste hoofden in de oeroeng. In dorpen, waar iemand met den sibajakstitel het hoofd is, vindt men gewoonlijk een tweede hoofd (*pengoeloe*) voor inwendige (dorps-) aangelegenheden.

Noch in de oeroengs, noch in de dorpen, noch in de wijken voeren de sibajaks of de pengoeloes alléén het bestuur. Zij moeten

ter zijde worden gestaan a. door hun *anak beroe* (iemand van een anderen stam), b. door hun *senina*, letterlijk broeder, die evenwel niet in te nauwe verwantschap tot hen mag staan, dus niet van hetzelfde „huis" (of van hetzelfde geslacht?) mag zijn, doch van denzelfden stam moet zijn. Ieder oeroengbestuur heeft (naast de anak beroe's der bestuursleden) zijn vasten anak beroe, die voor elk der onderscheidene oeroengs (waarschijnlijk als gevolg van vroegere gebeurtenissen) van een bepaalden stam en een bepaald geslacht moet zijn, voor Soeka Piring bijv. van Perangin-angin Perasih, voor Si Sepoeloedoea Koeta van Sembiring Tēkang. Gewoonlijk heet hij *pengoeloe balē*, omdat hij de rechtszittingen (*balē*) voorbereidt, de menschen daartoe oproept, enz. In Soeka Piring draagt hij den titel *perasih* („de Atjèher" of „iemand, die met Atjèh te maken heeft"?). In den dorpsraad (resp. in het wijkbestuur) hebben naast de genoemde pengoeloe's, senina's en anak beroe's nog onderscheidene „oudsten" (*pertoea*) zitting. Veelal zijn dit de *pengoeloe roemah*, letterlijk en wezenlijk. „hoofden des huizes". In elk door veel gezinnen (blz. 124) bewoond Karoosch huis is namelijk een hoofd (vgl. blz. 126).

Het dorpshuis heet djamboer (blz. 123).

Een bijzondere plaats nemen de „*radja perempat*" in. Deze instelling berust echter niet op de inheemsche adat, is door Atjèh hier ingevoerd; de post is altijd meer een eerepost (opgedragen aan een der inheemsche hoofden) dan een invloedrijke betrekking geweest. De Karo's hebben zich nooit veel aan die radja perempat gestoord. Erkenning hunner waardigheid, die niemand loochende of bestreed, was hun genoeg. Door ons bestuur, dat aan het viertal nog een heeft toegevoegd, is hun bevoegdheid ten zeerste uitgebreid (zie beneden Hst. V).

Rechten, verplichtingen en inkomsten der hoofden.

De rechten en verplichtingen der hoofden zijn bij de Karo's blijkbaar vrijwel dezelfde als overal in de Bataklanden, althans in theorie: heffingen *(tara)* bij het kansspel, marktgelden, inkomsten als rechtsprekers (boeten), als voltrekkers van het huwelijk *(pertektek)*, aandeel van geslachte beesten, recht op dienstverrichtingen; voorts een aandeel van op de jacht buitgemaakt wild, heffingen (hoe geheeten?) van vreemdelingen voor het winnen van boschproducten, en voor de Doesoen vooral (sedert omstreeks 1890?) een deel van den concessiecijns der Europeesche ondernemingen *(hasil taneh)* — deze drie laatste waarschijnlijk verband houdend met het in § 4 te noemen „beschikkingsrecht" over den grond. —. Eenigszins juiste gegevens ontbreken echter (men zie daarom beneden bij het centrale

en het zuidelijk Batakland en bij Padang Lawas). De democratische geest der Karo-Bataks, waardoor de hoofden veelszins afhankelijk zijn van de welwillendheid hunner onderdanen, en voorts het steeds zeer groote aantal rechthebbenden en pretendenten zijn oorzaak geweest, dat op de rechten nooit zoo heel veel nadruk kon worden gelegd en de wettige inkomsten klein waren. De verplichtingen (inzonderheid de plicht der gastvrijheid) daarentegen waren soms vrij bezwarend. Vandaar bij de meeste hoofden het streven om langs slinksche wegen, door oogluikend toelaten van of in het geheim meedoen aan dieverij, door het bevorderen van dobbelzucht, door omkooping e. d. hun kas te stijven. Anderen lieten zich hun „vriendschap" met de „*koempeni*" betalen met geweren, munitie en niet het minst met bollen opium.

De hoofden hebben weinig gezag; door de annexatie is echter hun machtspositie versterkt en zijn hunne wettige inkomsten beter verzekerd.

Dorpelingschap en dorpswacht.

Elk ingezetene van een dorp, of juister elk „gezin" is verplicht op zijn beurt de dorpsbewaking *(kerin)* voor zijn rekening te nemen. Eerst door kennisgeving aan zijn hoofd, gepaard met de betaling van een klein bedrag *(penangtang kerin)*, kan hij uit het dorpsverband worden losgemaakt. Wijkt hij zonder deze kennisgeving in het geheim uit *('mboero)*, dan geeft hij zijn rechten als dorpeling prijs en kan eerst tegen betaling eventueel opnieuw opgenomen worden. Ook voor de opneming *(bengket)* in een ander dorp is betaling van een bepaald bedrag noodig. Zoodra dit is geschied, krijgt iemand recht op een deel van den bouwgrond, maar is nu ook gehouden, op zijn tijd *kerin* te verrichten.

Het komt ook voor, dat iemand uit een dorp uitgestooten wordt. Dit heet *peboero*.

Standen.

Eigenlijke standen — tenzij men wil onderscheiden de bestuurders (blz. 211 en 212) en de bestuurden *(ginemgen)* — ontbreken bij de Karo's. De nu geheel verdwenen slaven waren vroeger niet zeer talrijk en toen meestal slechts buitgemaakte of gekochte Teba-Teba- (Sub-Tobasche) en Pakpak-vrouwen. De Karo kon onder zijn mede-Karo's nooit slaaf worden.

Dorpsbonden enz.

2. Het Timoerland.[1]) — Hoewel de naam „oeroeng", d.i.

---

[1]) Het werk van Tideman geeft belangrijke aanvullingen van het van elders bekende. Over de het inheemsche bestuur (adatbestuur) rakende dingen spreekt het echter grootendeels in den verleden tijd. Inderdaad heeft onze intense bemoeiïng met het bestuur veel veranderd en verschillende toestanden doen verdwijnen (zie **Tideman** blzz. 92—113).

bond (zie onder 1, blz. 209), die aan de Timoerlandschappen gegeven wordt, wijst op vroegere, als elders in de Bataklanden thans nog voorkomende toestanden, staan zij thans alle onder „vorsten" (*radja* of *toehan*) en zijn inderdaad staatjes of rijkjes. Dat dit zelfs zoo was vóór deze definitieve bemoeienis, is wel betwist; Kroesen zegt van wel, doch Van Dijk meende in den grond nog de oude algemeen-Bataksche inrichting te zien. De Regeering heeft zich aan Kroesens opvatting gehouden, doch Tideman toont aan, dat in veel gevallen het despotisme der vorsten getemperd werd door de noodzakelijkheid de op de adat gegronde rechten van hunne, soms vrij machtige vazallen te ontzien. Deze staatjes zijn: Tano Djawa, Si Antar, Panē, Raja, Dolok en Poerba; Dolok is het treurig overblijfsel van het vroegere Silo; Raja en Poerba hebben zich daarvan (voor ± 150 jaar?) losgescheurd (zie voorts Hst. V).

De dorpen in deze staatjes zijn geen gezagslichamen (rechtsgemeenschappen) meer, ongetwijfeld ten gevolge van het drukkende vorstengezag.

Alle deelen van het Timoerland behooren tot een dezer staatjes.

Hoofden en bestuur.

Onder den vorst en gedeeltelijk naast hem staan de tot dezelfde familie behoorende „*toengkat*" (of *partoehanen*?). Zij voeren echter meestal ook den titel van toehan. Zij staan aan het hoofd van afzonderlijke landschappen — door ons onderhoorigheden genoemd — en zijn als stedehoudertjes te beschouwen. De *toehans* en de *toengkats* stellen over de dorpen in hun gebied dorpshoofden (*pangoeloe* in Panē, elders *haradjaan?*) aan, die hier echter alleen zetbazen van den vorst zijn. Een eenigszins andere onderscheiding geeft Simon, die spreekt van *a*. (lands-) vorsten (*radja*), *b*. ondervorsten (*toengkat*), *c*. dorpshoofden (*na sitoehanni*), *d*. veldhoofden, d. i. hoofden der nederzettingen in de rijstvelden (*pangoeloe doesoen*), en *e*. „raadslieden" (*haradjaan*; wellicht *gamot* en *anak boroe*, zie beneden). Tideman spreekt van grootwaardigheidsbekleeders (*haradjaan*) van den *radja*, die op de „hoofdplaats" (*pamatang*) wonen en verschillende titels voeren in verband met de bepaalde taak, die hun bij adatceremoniën was opgedragen. Gewoonlijk zijn het er vier.

Dan vermeldt hij onder den titel, *partoehanan*, de hoofden van door hem *parbapaan* genoemde vazalstaatjes (dorpsgroepen), die men bij de Karosche oeroengs zou kunnen vergelijken. Ook deze *parbapaan* hadden weer hun groep van functionarissen, die

eveneens *haradjaan* heeten en verschillende titels voeren. Daaronder staat dan weer het eigenlijke dorpsbestuur.

Ook in het Timoerland vindt men naast elken vorst (en elk hoofd) bij diens bestuur en rechtspraak twee waardigheidsbekleeders, hier *gamot* (in Panē *haradjaan*), d. i. het Karosche *senina*, en *anak boroe*, d.i. het Karosche *anak beroe*, genoemd. Zij schijnen echter niet dien invloed te hebben — gelijk ook uit de macht der vorsten voortvloeit — als elders in de Bataklanden.

Het dorpshuis, dat de eigen dorpshuishouding overleefd schijnt te hebben, heet *balē* (blz. 127).

De inkomsten der hoofden waren dezelfde als op blz. 212 reeds genoemd. Alleen, terwijl elders veel afhangt van de welwillendheid der onderdanen, werden hier niet alleen de adatinkomsten, maar nog heel wat meer genoten, en desnoods met dwang en geweld geïnd. Vrij zwaar was o.a. de voor de hoofden op hun velden te verrichten arbeid *(arahan)* gedurende een bepaald aantal dagen 's jaars. In Poerba bestaat dit niet, doch daar heeft de vorst bij elk dorp een stuk grond, welks opbrengst voor hem is. Inkomsten der hoofden.

Wat op blz. 213 over dorpelingschap vermeld werd voor de Karo's, laat zich hier niet verwachten. Dorpelingschap.

In de oudere litteratuur wordt nergens uitdrukkelijk van het bestaan van standen melding gemaakt, wel echter van de talrijke slaven (zie echter Hst. V). Toch bestond er iets als een vrije burgerstand, de kleine man; deze kon echter moeilijk tot rijkdom en aanzien komen; daar pasten de radja's wel op. Slaven (*djabolon*) waren het voornaamste bezit der vorsten, die bij het voortbestaan der slavernij groot belang hadden; vandaar onzinnig wreede bepalingen, zware boeten, enz. enz. zoo o.a. dat bij ontstentenis van een mannelijk oir vrouwen en dochters als slavinnen aan den vorst kwamen; ook de buiten echt in zwangerschap verkeerende vrouwen kwamen meestal in de *roemah bolon* (vorstelijke woning) terecht. Standen.

Tideman wijdt een afzonderlijke bespreking aan de standen en klassen en noemt op: eerste stand, de *radja's*; tweede de *toehan's* (vazallen); derde, de *partoehanan's* (hoogere adel); vierde de *nasitoehan's* (adel); vijfde, de *paroema's* (de vrije lieden, letterlijk de landbouwers, de *wong tani* van Java) en zesde, de afstammelingen van slaven (*djabolon*) vroeger werkelijk slaven, maar sedert 1 Januari 1910 is de slavernij afgeschaft.

3. Noordwest-Tapanoeli (het Pakpaksche stuk). — Als

gevolg van de zeer verwarde en ingewikkelde toestanden zijn de gegevens te vaag om een duidelijk beeld te schetsen.

Oeroengs in den zin als in het Karoland, of vorstenrijkjes als in het Timoerland, die boven de dorpen (welke hier, schijnt het, geen zelfstandige wijken hebben) staan, heeft men hier niet. Iets dat er op lijkt zijn de *pertoempoekan*, vereenigingen van eenige dorpen tot een soort rechtsgebied of rapat-eenheid. Hierop is door ons voortgebouwd voor bestuursinrichting en rechtsbedeeling. Deze pertoempoekan zijn:

a. in Kepas 1. Si Teloe Nempoe, 2. Si Empat Nempoe, 3. Si Lima Poenga-Poenga;

b. in Simsim 1. Onan Djonggi, 2. Mahala Madjanggoet, 3. Si Opat Roebē (Djamboe-complex), 4. Salak, 5. Pananggalan, 6. Si Toloe Tali, 7. Pantēkēn, 8. Binaloean, 9. Gapoek (Koetjapi), 10. Si Bagindar, 11. Ketjoepak;

c. Pegagan schijnt een geheel te vormen, doordat de hoofden daar allen van verwante geslachten zijn;

d. omtrent Kelasan ontbreken vooralsnog gegevens.

Regeerende stammen en geslachten.

Het schijnt wel, dat ook hier in bepaalde streken bepaalde stammen of geslachten als de „regeerende" zijn te beschouwen, maar die streken vallen volstrekt niet samen met de genoemde pertoempoekans. Ten gevolge echter van de vele verhuizingen enz. zijn de afscheidingen niet duidelijk en heerscht groote verbrokkeling. Vooral in de streek der Karodorpen moet deze groot zijn. Daar komen op een betrekkelijk klein gebied al de vijf Karosche stammen (zie blz. 197) voor, die elk hun aanspraken doen gelden. In Kepas treden de stammen Bako (Baho) en Manik (Soemba-complex) op den voorgrond, in Simsim onderscheidene stammen van het Lontoeng-complex, in Pegagan de stammen Manik en Lingga (vgl. den staat tegenover blz. 200).

Dorpen.

De echte staatkundige eenheid is hier ook blijkbaar het dorp (*koeta*). Hier zullen ook wel moederdorpen en nederzettingen of uitzwermingen daarvan voorkomen, doch bijzonderheden zijn niet bekend.

Hoofden en bestuur.

De gegevens zijn niet voldoende scherp. Elk dorp heeft, zoo heet het, drie hoofden: *a.* een *pertaki* (vgl. het woord *tahi* van Padang Lawas), blijkbaar z. v. a. het Karosche dorps-resp. wijkhoofd *sibajak* of *pengoeloe*; *b.* een *beroe*, ongetwijfeld = de *anak beroe* der Karo's; en *c.* een *permangmang*, vooral (schijnt het) voor de landbouwbelangen, wellicht te vergelijken bij den

pengoeloe voor inwendige aangelegenheden in die Karodorpen, waar iemand met den sibajakstitel hoofd is (blz. 211). In Simsim komt bovendien nog een *poeang* voor (in welke functie?).

In een pertoempoekan hebben dan drie der voornaamste pertaki's afzonderlijke titels in verband blijkbaar met de rechtscolleges (door ons rapat gedoopt). nl. 1. de *persinaboel*, voorzitter van de rapat, 2. de *permangmang* en 3. de *soekoe-* of *terpoek radja* (in Zuid-Simsim *kadang djandji*), wier functies overigens niet worden vermeld. (In verband met het voor het Karoland meegedeelde zijn deze gegevens veel te vaag).

Inkomsten der hoofden.

De inkomsten bestaan voor een pertaki uit een zeker aandeel in de boeten, uit een betaling (*oepah mergatgat*) bij het sluiten van een huwelijk, uit een weinig rijst van elken onderhoorige bij iederen oogst, uit heffingen (*boenga tanoh*) van vreemdelingen voor het inzamelen van boschproducten, uit een bepaald bedrag voor buitgemaakte olifantstanden enz. (zie blz. 212). Ook heeft hij recht op hulp bij huisbouw e. d.

De permangmang, als regelaar der landbouwaangelegenheden, krijgt zijn belooning alleen in rijst.

Verdere opgaven ontbreken.

Dorpelingschap.

Heeft men hier iets in den geest van het op blz. 213 vermelde inzake dorpelingschap?

Standen.

Men kent (of kende?) drie standen: 1. hoofden, 2. de onderhoorigen, 3. de slaven.

4. Het centrale Batakland. — Sterker dan in wellicht eenig ander deel der Bataklanden treedt hier op den voorgrond het dorp als eenige staatkundige eenheid, die de inheemsche adat kent.

Ontbreken van eigenlijke staatkundige dorpsbonden.

Wel is het te denken, dat in verschillende gevallen stamverwante, dicht bij elkaar gelegen dorpen zich tijdelijk vereenigd hebben, dat in bepaalde streken sommige hoofden, als de eersten onder hunsgelijken, meer aanzien genieten, maar blijvende bonden onder een of meer aanzienlijke hoofden schijnt de adat niet te kennen. De *djandji na oesangan*, dat zijn „bondgenootschappen vanouds", zijn geheel iets anders. Hun oorsprong ligt vaak geheel in het duister. In ieder geval hebben deze een „godsdienstig" karakter gelijk blijkt uit het optreden daarbij van de *radja parbaringin* (blz. 193) en uit de aanleidingen tot de bijeenkomsten dezer bondgenootschappen als: aanhoudende droogte, te langdurige regens, en andere den oogst bedreigende ongunstige omstandigheden.

Een ander soort bondgenootschap, evenals de djandji na oesangan op godsdienstigen grondslag rustend, is de *bioes* of *boes* (blz. 168), zoo geheeten naar het offerdier — een buffel veelal —, dat bij het gemeenschappelijk feest van zulk een offergemeenschap werd geslacht. Op deze *bioes* was bijv. het voorstel tot bestuursregeling van den controleur van Samosir (1907) gegrond, daar bleek, dat ook de kring (*golat*) van dorpen, waar een zelfde regeerende marga is, geen staatkundige eenheid vormde. Mogelijk zijn dan ook de namen van zoogenaamde „landschappen (en van de tegenwoordige *hoendoelans?*) oorspronkelijk de namen van dergelijke, één offergemeenschap vormende landstreken; het is echter ook mogelijk, dat elders dan op Samosir, bijv. in eigenlijk Toba, de tegenwoordige dorpsbond of hoendoelan den kring, waar een zelfde marga de regeerende is, omvat.

Uit het bovenstaande zou volgen, dat die tegenwoordige dorpsbonden of hoendoelans (van wien is dit woord, en waaraan ontleend? Zie blz. 223 aan het slot) in Toba, op de Toba-hoogvlakte en in Si Lindoeng een schepping moeten zijn van het Gouvernement, in navolging van de in het zuidelijk Batakland als koeria's gehandhaafde dorpsbonden (zie daarover, beneden Hst. V).

Regeerende stammen en geslachten.

Gelijk boven (blz. 217) terloops reeds bleek, komt hier hetzelfd voor als elders reeds vermeld, dat nl. in een bepaald gebied een bepaalde stam (of een bepaald stamdeel, geslacht) de regeerende is, d. i. dat het hoofd der dorpen in de streek tot dien stam moet behooren. Zulk een stamgebied heet de „golat" der marga. Deze omstandigheid heeft, in verband met het beschikkingsrecht over den grond, dat naar het schijnt aan de gezamenlijke dorpen uit zulk een golat toekwam (zie § 5), wel aanleiding gegeven tot de minder juiste uitdrukking dat „de grond aan de marga behoort", welke zou doen denken, dat de marga een rechtsgemeenschap met eigen bezittingen ot rechten is. Ook vindt men wel gezegd, dat hier of daar die en die marga „woont", evenzeer onjuist, daar (zie boven blz. 207) de stammen door elkaar wonen. Met zooveel woorden wordt dit o. a. gezegd van de landstreken Pangaloan, Si Gompoelon en Djandji Angkola.

De gegevens omtrent de streken, waar de verschillende stammen (geslachten en onderdeelen) regeeren, zijn niet volledig, gelden alleen Si Lindoeng en Toba, voor zoover omstreeks 1900 geannexeerd (Encycl. N.-I., 1e dr. art. Toba en Si Lindoeng) en behoeven

dus aanvulling. Het volgende is bekend (vgl. hierbij de geslachtslijst blz. 202 e. v.). De regeerende stammen (geslachten enz.) zijn:

in Si Lindoeng: *a*. Si Poholon (Ie Groep, I, 2),
b. Soboe (Ie Groep, III, 1);

op de Hoogvlakte, oostelijk van den grooten weg Si Lindoeng-Toba:
a. Si Litonga (Ie Groep, VIII, ?)
b. Si Mandjoentak (Ie Groep, VIII, 2*b*);

westelijk van den grooten weg:
a. Si Hombing (Ie Groep, II, 2),
b. Si Mamora (= Toea na Mora? Ie Groep, II, 1);

aan den zuidwestelijken hoek van het Toba-meer (Bakkara c. a.):
a. Si Nambēla
b. Si Manoellang
c. Bakkara
d. Si Hitē
} Ie Groep, IV;

iets oostelijker (Moeara c. a.):
a. Si Rēgar (IIe Groep, III, 6),
b. Aritonang (IIe Groep, III, 3);

in Tara Boenga c. a.:
a. Si Mandjoentak (Ie Groep, VIII, 2*b*),
b. Si Ahaan (Ie „ VIII. 2*a*),
c. Pordēdē (Ie Groep, VIII, 5),
d. Na Pitoepoeloe (Ie „ VIII, 4),
e. Hoeta Gaol (Ie „ VIII, 2*e*);

in Si Bola Hotang c.a. (omstreken van Baligē):
a. Tampoe Bolon (Ie Groep VIII, 1),
b. Tamboen (Ie „ VI, 3),
c. Baroeara (Ie „ VI, 3*a*);

bij Lagoe Boti:
a. Hoeta Pēa (Ie Groep VII, 3*a*),
b. Hoeta Djoeloe (Ie „ VII, 1*a*),
c. Aroean (Ie „ VII, 1*c*),
d. Si Barani (Ie „ VII, 2*a*),
e. Si Mandjoentak (Ie „ VIII, 2*b*),
f. Si Boeēa (Ie „ VIII, 2*b*),
g. Sian Ipar (Pordēdē) (Ie „ VIII, 5);

in de omstreken van Si Goempar:
a. Hoeta Pēa (1e Groep VII, 3*b*),
b. Si Matoepang (2e „ III, 2),
c. Na Pitoepoeloe (1e „ VIII, 4),
d. Si Ahaan (1e „ VIII, 2*a*);

in Parsambilan c.a.:

a. Si Laēn	(1e Groep VIII, 1*a*),	
b. Si Toroes	(3e „ III),),	
c. Na Pitoepoeloe	(1e „ VIII, 4);	

in Si Antar:

Dorpen.

a. Marpaoeng (1e Groep VIII, 3*b*).

Het dorp schijnt hier niet, als met vele der groote Karodorpen het geval is, uit verschillende wijken te bestaan. Zij zijn trouwens klein. Toch is de toestand waarschijnlijk minder verschillend dan oppervlakkig wel lijkt. In eigenlijk Toba vooral liggen toch de dorpen soms op nauwelijks een paar minuten afstand van elkander. De oorzaak hiervan is vermoedelijk het uiteengaan van familieleden, die allen gaarne zelf „vorst" willen zijn. Zulke kleine, dicht bij elkaar gelegen dorpen vormen dus één complex; de verschillende hoofden in dat complex zijn alle ten nauwste aan elkaar verwant. Vermoedelijk zal wel een dier dorpen als het eigenlijke moederdorp zijn te beschouwen tegenover de uitzwermingen (*sosor*, z. v. a. het Karosche *doesoen*, blz. 211).

Hoofden en bestuur.

In elk dorp, hoe klein ook, wonen steeds lieden, die tot den regeerenden stam behooren. Deze zijn als zoodanig feitelijk allen radja's of vorsten, beter: adellijken. Aan een van hen wordt eenige suprematie toegekend, hetzij omdat hij de oudste is, of de aanlegger van het dorp, of diens afstammeling. Deze eerste onder zijn gelijken is dan in eigenlijken zin het hoofd *(radja)*, als vertegenwoordiger naar buiten ook *soehoet* genoemd. Het schijnt, dat de *anak-boroe* of *boroe*, zij die, van een anderen stam zijnde, dochters van den heerschenden stam tot hun vrouwen hebben, in onderscheiding van elders, hier weinig of niet met het bestuur te maken hebben. Ook blijkt niet, dat de *hoela-hoela*, die stam, welker dochters aan den regeerenden stam worden uitgehuwelijkt (de *bajo-bajo* van het zuidelijk Batakland dus; is dan de steeds gehoorde bewering: *bajo-bajo* = *boroe* wel juist?), eenige bijzondere bestuursmacht hebben.

Het dorpshuis heet hier sopo (zie blz. 129).

Aan het hoofd onzer hoendoelans stelden wij *dja ihoetans* — een aan Si Pirok (?) ontleenden naam: „vorst (dja, radja) die gevolgd wordt (ihoetan, van ihoet)" —, die aangewezen worden uit de krachtens afstamming en traditie aanzienlijkste dorpshoofden in zoo'n gebied.

Hoewel opzettelijke mededeelingen hierover ontbreken, is wel aan te nemen, dat de inkomsten en verplichtingen der hoofden in aard dezelfde zijn als vroeger bij het Karoland reeds genoemd. Een vaste bezoldiging genieten zij niet (zie beneden Hst. V). Inkomsten en verplichtingen der hoofden.

Heeft men hier bij het dorpelingschap iets in den geest van het op blz. 213 vermelde? Dorpelingschap.

Eigenlijke standen, hetzij die van bestuurders en bestuurden, of ook adellijken en vrijen — tot welke laatsten dan, naast de *boroe* en de *hoela-hoela*, de vreemdelingen behooren —, zijn er niet uitgenomen in eigenlijk Toba, waar men slaven (*hatoban*) had.[1]) In Si Lindoeng kwam slavernij niet (of nagegoeg niet?) voor. Wel komen hier in veel dorpen *namora* (rijken) voor, die dikwijls tot de vreemdelingen behooren, in geen geval tot den regeerenden stam; het woord heeft hier dus een anderen zin dan resp. in het zuidelijk Batakland en Padang Lawas de termen *namora-mora* (blz. 224) en *namora* (blz. 227). Standen.

5. Het zuidelijk Batakland. — Hoewel door invloed van het Europeesch bestuur in de bestuursinrichting verandering is gebracht (aanstelling van koeria-hoofden bijv.[2]) zie beneden Hst. V), is die verandering toch gegrond op bestaande adatverhoudingen, en dus wordt in hoofdzaak de bestuursinrichting nog door het adatrecht beheerscht. Dit kent *a.* afzonderlijke dorpen (*hoeta*), veelal nog in wijken (*ripē pasoehoean*) verdeeld, met hun gehuchten *(pagaran)*, *b.* de dorpsbonden (*djandjian, partahian*), gevormd door een opperdorp met onderdorpen of een moederdorp met gehuchten. Ons gezag heeft (omstreeks 1860? of eerder?) van deze dorpsbonden louter territoriale kringen, districten, *koeria's* gemaakt en ze zelfs veelal verdeeld in onderdistricten (later in 1906 weer opgeheven, zie Hst. V) naar het schijnt in navolging van de bestaande verdeeling van enkele groote djandjians in zoogenaamde *ripē hoeta* (d. z. kleinere bondjes); toch worden de grondrechten der voormalige dorpsbonden nog geëerbiedigd (zie beneden).

---

[1]) Het langst bleef de slavernij in stand op Samosir. In 1911 werd bepaald, dat de slaven aldaar als pandelingen zouden worden beschouwd, die zich uiterlijk 1 Maart 1914 zouden hebben vrijgekocht.

Af en toe blijkt verkapt hier en daar nog slavernij te bestaan.

[2]) Deze „aanstelling" is later gewijzigd in een „verkiezing" door daartoe rechthebbenden. Overigens moet de instelling — na 1914 — van het districtsbestuur, met zijn demangs en assistent-demangs, noodwendig aan den invloed van het adat-bestuur afbreuk hebben gedaan.

De benaming koeria (Bataksch?) = djandjian schijnt te zijn ingevoerd tijdens de overheersching van den Padri-aanvoerder Toeankoe Rao (Raå) en werd in Willers tijd (± 1845) reeds vrij algemeen gebruikt.

Afwijking bij de koeria-indeeling van de grenzen der oude dorpsbonden (volgens het Résumé zeer zeldzaam, eigenlijk alleen met betrekking tot Hoeta Nopan) heeft, verluidt het, herhaaldelijk ontstemming bij de bevolking gegeven; jammer genoeg ontbreken de gegevens, die in staat zouden kunnen stellen een vergelijkend overzicht te geven van de oude dorpsbonden met de koeria's van thans; zulk een overzicht zou waarschijnlijk licht kunnen geven omtrent de zoogenaamde onderkoeria's met hun raadselachtige *dja ioetan* (zie boven blz. 220, en beneden Hoofden en bestuur), over wie Willer reeds spreekt, en die ook in het Résumé uitvoerig behandeld worden.

Vermoedelijk zijn de boven reeds genoemde ripē hoeta ook dorpsbonden en zijn de zoogenaamde groote djandjians federaties van eenige djandjians, waarvan sommige in stand zijn gebleven door de overmacht van een der groote hoofden, wellicht in zijn aanspraken gesteund door ons Bestuur. Met name is dit waarschijnlijk ten opzichte van Hoeta Si Antar en Panjaboengan.

Regeerende stammen.

Ook hier vindt men in zake regeerende stammen hetzelfde verschijnsel als in de overige Bataklanden. Intusschen ontbreken gedetailleerde gegevens betreffende afzonderlijke onderdeelen en de daar heerschende geslachten. Slechts voor de groote stukken is bekend, welke stam de regeerende is; in Klein-Mandailing is dit *Loebis*, in Groot-Mandailing *Nasoetion*, in Angkola *Harahap*, in Si Pirok *Si Rēgar*.

Hoofden en bestuur.

Gelijk elders (zie het Karoland o. a., boven blz. 212) naast de tot de regeerende stammen behoorende, eigenlijke hoofden personen van andere stammen mede het bestuur uitoefenen, is dit ook hier het geval. Deze behooren tot een stam, die tot den regeerenden nader staat dan de andere niet-regeerende, de *bajo-bajo*; daarom worden deze hoofden wel de *soehoe bajo-bajo* genoemd. Het is die stam, waaruit de jongelingen van den regeerenden stam bij voorkeur hun vrouwen nemen of moeten nemen, in dit opzicht dus anders dan de *boroe-marga* enz. van het Toba- en het Karoland (zie blz. 220), maar overigens dezelfde functie vervullende. Welke deze *bajo-bajo* is, hangt, evenals met den pengoeloe balē in het Karoland het geval is (blz. 212), ook met de geschiedenis der vestiging samen. Bijzondere opgaven ontbreken.

In een dorp (*hoeta*) wordt het bestuur gevoerd door het dorpshoofd, vroeger *pamoesoek* of *panamboek*, thans *kapalo kampoeng* genoemd, bijgestaan door zoogenaamde *ripē*-hoofden met verschillende titels naar gelang van de *ripē's* in onzen zin, d.z. klassen der vrije standen (in Angkola beduidde *ripē* huisgezin — de dorpswijk heet dan *pasoehoean* —, in Mandailing en Pahantan dorpswijk —, het huisgezin heet daar *sabagas*), die ze vertegenwoordigen, nl. 1. de *radja si oban ripē* (alleen in Mandailing), 2. de *anggi ni radja* (adellijken), 3. de *natoras* of *natobang* (oudsten); 1 en 2 zijn van hetzelfde geslacht als de vorst, 3 vertegenwoordigt ten deele de andere stammen, vooral de *bajo-bajo*.

Het dorpshuis heet sopo na godang (blz. 131).

Aan het hoofd van een djandjian stond een *panoesoenan*, ook *pamoesat*, die tevens *pamoesoek* van het eerste-dorp was of anders die waardigheid overdeed aan een zoon of een jongeren broeder, die als zoodanig den titel voerde van *radja padoeana* (ons gezag is den naam radja padoeana gaan geven aan hen, die door opheffing van een koeria de gelegenheid verloren koeriahoofd te worden). De *panoesoenans* van vroeger heeten nu bij ons koeriahoofden. De bijv. in het Résumé vermelde, slechts hier en daar, naar het heet, als een schakel tusschen den pamoesoek en den panoesoenan voorkomende, *dja ioetans* heetten later bij ons onderkoeriahoofd (blz. 222). Dezen hebben zich echter zelden gevoeld als onder het koeriahoofd staande, maar als naast hem.

Adatinkomsten der hoofden.

Wat de koeriahoofden betreft, sedert dezen een vaste bezoldiging genieten[1]) van het Gouvernement, zijn de adatinkomsten vervallen, wellicht op enkele na, die men meer als „heerlijke rechten" kan beschouwen. Een in 1902 door den resident van Tapanoeli bevolen onderzoek naar die inkomsten bracht aan het licht, dat deze overal in het zuidelijk Batakland vrijwel dezelfde waren. Zeer vele echter van de 42 soorten werden reeds sedert jaren niet meer ontvangen, inzonderheid de uit een financieel oogpunt meest belangrijke als: de *hoendoelan* (een paard of 40—80 gulden voor het bijwonen van een feest in een ander

[1]) Door de invoering van het districtsbestuur met zijn bezoldigde demangs en assistent-demangs (ambtenaren en geen adathoofden als zoodanig) is de positie der koeriahoofden een geheel andere geworden, o.a. hebben zij, nu ze geen ambtenaren meer zijn, zoo goed als geen inkomsten. Slechts voor bepaalde diensten krijgen zij vergoeding. (Zie Hst. V en vgl. noot 2 op blz. 221).

dorp op uitnoodiging van den feestgever), de *sabē-sabē* (een fraaie salēndang, als het hoofd op dat feest danst), waarbij nog aan geld de *halak boedjing (f* 80) of de *halak hoendangan (f* 60) of de *halak parampoean (f* 40) naar gelang van den rang des feestgevers (of anders: het koeriahoofd de halak boedjing, zijn familie de halak hoendangan, het dorpshoofd de halak parampoean). De overige inkomsten betreffen percenten van boschproducten, van goudwinning enz. of bestaan uit hulp bij huisbouw enz., uit bepaalde gedeelten van geslachte buffels en runderen („*soit*" of *toelan rintjan*, „*lantjinok*" enz. enz.), en uit kleine geldelijke bijdragen bij huwelijkssluiting (de „*oengkap roedji*" en de „*toetoep oeban*" of *oepa marorot*"), bij het verdeelen van nalatenschappen (de *ēngot-ēngot*", de „*parmanoan*") enz. Daartegenover staan verplichtingen, waarvan de voornaamste en kostbaarste is die der groote gastvrijheid vooral bij feesten. Zijn ook de zooeven genoemde percenten en de huldegiften (*oeloe taon* enz.) in verband met het beschikkingsrecht der koeria over den grond (§ 5) vervallen, of aan wie komen die thans?

De, niet bezoldigde, dorpshoofden (de vroegere pamoesoeks) genieten verschillende voordeelen, als de *boenga pasir* (inheemsche of Maleische naam?) d.i. $^{1}/_{10}$ van boschproducten en ontginningen; de „oeloe taon" of huldegift (wat rijst en een kip; een andere beteekenis op blz. 195) van vreemdelingen voor het gebruik van dorpsgronden; hulp bij het plantklaar maken der sawahs, het planten, het oogsten, het uittreden der rijst, hulp bij den bouw van woonhuis (bagas na godang) en dorpshuis (sopo na godang); bijdragen in natura (rijst, zout, kippen) bij feesten, en een bepaald deel van het geslachte vee. Ook de andere waardigheids-bekleeders (radja si oban ripē, soehoe bajo-bajo enz.) krijgen een bepaald stuk van een slachtbeest.

Dorpelingschap.

Heeft men hier iets in den geest van het op blz. 213 vermelde in zake dorpelingschap?

Standen.

Theoretisch bestaan er na de afschaffing der slavernij (1876) slechts twee standen: 1e. de adel (*namora-mora)*, 2e. de burgerstand (*halak na djadji* of *halak bahat*) onderscheiden in *soehoe-soehoe*, van denzelfden stam als de adel, en *bajo-bajo*, van een anderen stam. Practisch bestaat nog de slavenstand, wat uitkomt bij het sluiten van huwelijken en bij het nu nog vrijwillig opzichnemen van functies en verplichtingen (dragen der rijkssieraden, verzamelen van brandhout, reinigen van vaatwerk e.d. bij feesten), vroeger het werk der slaven.

6. Padang Lawas. — De bestuursinrichting was in hoofdzaak gelijk ze in het zuidelijk Batakland was, [1]) De kleinste (en wellicht vroeger ook eenige) staatkundige eenheid is het dorp (*hoeta*), meestal uit meer dan één dorpswijk bestaande. Een dorp kan één- of meerhoofdig zijn; dit hangt samen met de wijze van ontstaan.

Men onderscheidt eerste-dorpen of opperdorpen en ondergeschikte dorpen. Het opperdorp is ook meestal het moederdorp (*indoek ni hoeta*), waaruit dan de andere (*anak ni hoeta*) zijn ontstaan. Deze zijn aan het moederdorp ondergeschikt, maar zelfstandig, in onderscheiding van de *pagaran* (uitzwerming bij bijv. te groote bevolking), die door het bestuur van het dorp geregeerd wordt. Afzonderlijke vestigingen als gevolg soms van vèr afgelegen tuinen heeten *djamban* of *bandjar;* zij maken deel uit van het dorp.

Dorpsbonden en grootere federaties.

Het moederdorp (soms is er meer dan één) met de anak ni hoeta, andere ondergeschikte dorpen en pagarans vormen een tweede staatkundig geheel: *tahi* (zie blz. 216) of *djandjian*, d.i. dorpsbond, en ook wel (onder gouvernementsinvloed) *koeria* geheeten.

Vroeger kwamen ook nog grootere, losse federaties voor, als gevolg van onmacht, bij algemeen gevaar enz. Sporen hiervan vindt men nog in Baroemoen Tonga, Oeloe Baroemoen en Sosa. Meestal werd dan een der hoofden als eerste erkend, in zake oorlogvoering en het beslissen van onderlinge geschillen. Waren al de aangesloten eerste-hoofden van denzelfden stam, dan werd dit hoofd ook als stamhoofd erkend (uit welken term men echter niet moet opmaken, dat de stam hier een eigen lichaam zou zijn; vgl. blz. 218). Verder ging zijn suprematie niet. Nu bestaat ze niet meer. Iets er van leeft nog voort in den vorm van huldebetoon bij gewichtige aangelegenheden aan de eerste-hoofden van Sosa, Portibi en Hadjoran.

De oude dorpsbonden komen vrijwel overeen met de door ons met verschillende benamingen (districten, onderdistricten, eerste-radjaschappen) aangeduide administratieve eenheden (zie Hst V). De grenzen zijn nooit (ook niet door de bevolking zelf) met juistheid aan te geven geweest. (Hoe is dat te rijmen met het beschikkingsrecht over een bepaalden kring gronds, of draagt de jarenlange verwarring hiervan de schuld?) Ook waren er (en zijn er thans nog) min of meer zelfstandige dorpen.

Regeerende stammen.

Voor zooveel blijkt uit het stammenkaartje bij Neumann

[1]) Ook hier is van toepassing het gezegde in de noten op blz. 221 en blz. 223.

(± 1885) en uit een voorstel tot regeling van het bestuur door Stap (1906) heeft men de volgende regeerende stammen:

1. *Hasiboean* in Sosa, Mondang, Pinarik, Oeloe Baroemoen, Aēk Hajoe Ara, Si Pagaboe, geheel Baroemoen Tonga (Oedjoeng Batoe, Si Mangambat, Hoeristak, Binanga, Oentē Roendang), Si Hapas Aēk na Bara; 2. *Harahap* in Batang Onang, Goenoeng Toea, Portibi, Napa Gadoeng Laoet, Pagaran Padang en (stamdeel *Tambak)* Halongonan; 3. *Si Rēgar* in Padang Bolak Djoeloe, Hadjoran; voorts het stamdeel *Dongoran* in Goelangan, Oeloe Batang Panē en Hoelamboe; het stamdeel *Ritonga* in Tapoes, Tolang, Oeloe Bila en Tano Rambē Holboeng; 4. *Dasopang* in Pangirkiran en Sandēan; 5. *Rambē* in Si Moendol, Si Langgē en Tano Rambē.

Binnen deze onderscheidene gebieden liggen hier en daar dorpen (of streken?), waar blijkbaar een der overigens in dat gebied niet regeerende stammen (bajo-bajo) het hoofd levert (?), of — zooals Neumann het noemt — liggen bajo-bajogronden. Zoo in het gebied van *Hasiboean* de dorpen Aēk Boeaton en Pagaran Bira (Nasoetion), Hadoeng-Hadoeng en Matondang (Daoelaē); in het gebied van *Harahap* Si Anggoenan (Nasoetion), Si Ambing, Pasaramoan, Bargot Topong (Si Rēgar) en Donok (Panē); in het gebied van *Si Rēgar*, Si Golang (Pasariboe), Boroeloean en Hoeta Baroe (Rambē), Si Alang en Pamoentaran (Harahap), Si Oenggam (Daoelaē); in het gebied van *Dasopang*, Aēk Horsik (Harahap) en Boroe Angin (Si Rēgar); in het gebied van *Rambē*, Basiang en Si Roending (Ritonga = Si Rēgar).

Hoofden en bestuur.

Omtrent hoofden en bestuur geldt vrijwel geheel het bij het zuidelijk Batakland meegedeelde. Men onderscheidt 1. het „bondshoofd" den *radja ni tahi* of *panoesoenan*; is hij tevens hoofd van een opperdorp, dan heet hij (als zoodanig?) *pamoesoek*; 2. het dorpshoofd, den *radja* of *radja ni hoeta*; 3. het hoofd en den vertegenwoordiger der niet regeerende stammen (meestal van één in het bijzonder), den *bajo-bajo* of (aldus) *anak boroe*; 4. den vertegenwoordiger van de tot denzelfden stam als de *radja* behoorende burgers *(soehoe-soehoe)*; 5. de wijkhoofden, *indoek ripē*; t. w. alleen in groote dorpen, waar de families bij wijken *(ripē*, zie over 2 beteekenissen van ripē blz. 223 en 227) zijn ingedeeld: in sommige streken treden voor de indoek ripē in de plaats de *pangatoea* of oudsten; 6. de *natobang* of *natoras*, de vertegenwoordigers der verschillende standen. Al deze personen samen vormen een raad

(hata-hata, rapot, loemoehoet, parloehoetan, paroehoeman). Het dorpshuis heet hoe?

In Padang Bolak en in het zuiden (Baroemoen, Sosa) komt wel als helper of vervanger van het bondshoofd de *radja padoeana* (vgl. blz. 223) of *pangkat toelan margonti* voor, meestal een jongere broeder van het bondshoofd.

Het over de inkomsten enz. der hoofden medegedeelde komt geheel overeen met wat daaromtrent bij het zuidelijk Batakland (blz. 223) is gezegd. Inkomsten enz. der hoofden.

Heeft men hier in zake dorpelingsschap iets als het op blz. 213 vermelde? Dorpelingschap.

Het onderscheid in standen en de benamingen voor deze zijn dezelfde als die in het zuidelijk Batakland. Alleen komen in Padang Lawas slaven *(hatoban)* en pandelingen *(parsingiran)* voor, maar de slavernij zal hier (zoo dit niet reeds geschied is) haar natuurlijken dood sterven (zie beneden). Standen.

Men onderscheidt dus

1. vrijen:

a. den regeerenden of voor regeeren in de termen vallenden adel *(namora* = „de rijken");

b. den overigen adel *(anggi ni radja)*;

c. den burgerstand *(halak na bahat, halak na djadji,* of — in afwijking van nog andere beteekenissen, die dit woord hier en elders, zie boven blz. 223 en 226, heeft — *ripē)*;

2. tijdelijk onvrijen (pandelingen):

a. parsingiran;

b. halak oetang-oetangan; over het verschil zie beneden onder slavenrecht;

3. onvrijen:

a. slaven *(hatoban)*;

b. halfslaven, onderscheiden in:

b^1. gedeeltelijk vrijverklaarden *(pangkoendangi)*;

b^2. voorwaardelijk vrijverklaarden (*hampoeng dalam*).

De laatsten (b^2) kwamen bijna niet meer voor; zij hebben zich in den vrijen burgerstand opgelost.

Ook de onderscheiding der eigenlijke slaven in huisslaven (*hatoban mangoloï*) en veldslaven (*hatoban marsora?* wellicht *marsaro?*) behoort reeds lang tot het verleden.

Kon men vroeger langs verschillende wegen slaaf worden (door geboorte, door schulden, bij contract, door een rechterlijk

vonnis, door roof, door oorlog), sedert de erkenning van ons bestuur was alleen slaaf de uit een slavin geborene. Alleen de adellijken mochten slaven houden en pandelingen in dienst hebben. Vluchtte een slaaf naar een streek binnen dit gebied, dan was het hoofd dier streek tot uitlevering verplicht. De vlucht naar de Oostkust van Sumatra, of naar de andere streken van Tapanoeli, had vrijwording ten gevolge. Door deze desertie vooral nam het aantal slaven geleidelijk af; in 1890 bedroeg het ruim 1200, in 1903 nog 687, in 1914 nog maar 346. Vermoedelijk zal de slavernij hier thans wel geheel of zoo goed als geheel verdwenen zijn.

§ 3. **Rechtspraak** [1]) **en eigenrichting.**

Onvolledigheid der gegevens. Godsdienstige rechtspraak.

Vergelijking met het door Neumann omtrent Padang Lawas in zake rechtspraak medegedeelde doet zien, hoe onvolledig de gegevens omtrent dit deel van het adatrecht voor de overige Bataksche streken langen tijd geweest zijn. De mededeelingen der oudere bronnen zijn bovendien deels van twijfelachtige waarde, deels verouderd ten gevolge van veranderde omstandigheden. Aanvullingen en verbeteringen waren daarom zeer gewenscht. Voor het Karoland werden die vooral verschaft door Westenberg, Adatrechtrechtspraak en Adatrechtspleging der Karo-Bataks (Bijdr. K. I. Dl. 69, 1914). Voorts brachten de Adatrechtbundels heel wat nieuw materiaal.

Mohammedaansch-godsdienstige rechtspraak ontbreekt in de Bataklanden en schijnt daar ook nooit geweest te zijn.

1. Het Karoland. — Meer dan in wellicht eenig ander deel der Bataklanden (het Pakpakland uitgezonderd) is in het Karoland de rechtspraak — behoudens toezicht en daarmede verbonden ingrijpen van het Europeesch bestuur op sommige punten; in de Doesoen sedert ± 1888, op de Hoogvlakte sedert 1904 — blijven berusten op de inheemsche instellingen.

Rechters en hun bevoegdheden.

Er bestaat geen afzonderlijke stand van rechters. Het ambt van rechter is vanzelf inhaerent aan de waardigheid van hoofd. Wil men diens rechterlijke werkzaamheid opzettelijk aanduiden, dan bezigt men den term *singeroenggoe*.

Ons bestuur heeft invloed gehad op de adatrechtspleging, ook in dien zin, dat thans is vastgesteld wie de bevoegde rechters

[1]) Vgl. hierbij ook Hst. V.

zijn en tot hoever hun bevoegdheid gaat. Grootendeels is hierbij de adat intact gebleven, maar niet geheel. Zoo zijn op de hoogvlakte thans de laagste rechter, de pengoeloe roemah en (in uit meer wijken bestaande dorpen) het alleen rechtsprekend wijkhoofd uitgeschakeld en is als nieuwigheid ingesteld: 1°. de landschapskerapaten (balē radja) en 2°. de kerapaten der gezamenlijke (vijf) landschapshoofden (balē radja perempat). In de Doesoen is de Sultans-kerapaten (kerapaten doesoen) een nieuwigheid, die eigenlijk in het geheel niet thuis behoort in de oorspronkelijke, Karosche adat, een nieuwigheid niet onbedenkelijk, omdat krachtens de regeling der bevoegdheid bijna de geheele eigenlijke strafrechtspraak bij deze rechtbank is overgebracht.

De verdeeling van rechtsmacht is thans als volgt geregeld:

A. Doesoen.

1. De dorpshoofden (pengoeloe) bijgestaan door hun anak-beroe-senina. Bevoegdheid: in overtredingszaken tot *f* 4.—; in burgerlijke gedingen tot een geschilwaarde van *f* 25.—.

2. De hoofdpengoeloes (perbapān) bijgestaan door hun anak-beroe-senina. Bevoegdheid: tot *f* 10.— boete en tot een geschilwaarde van *f* 50.—.

3. De kleine kerapaten (voor elk der oeroengs twee, nl. een voor de benedenstreek, *si noean boenga*, en voor de bovenstreek, *si noean gambir*). Bevoegdheid tot *f* 20.— boete en tot een geschilwaarde van *f* 100.—.

4. De groote kerapaten (kerapaten oeroeng). Bevoegdheid in misdrijf- en overtredingszaken, waarop de adat een boete stelt van *f* 20.— tot *f* 60.—; in civiele geschillen voor geschilwaarden boven *f* 100.—. Voorts doet deze rechtbank uitspraak in *a*. geschillen over grenzen binnen de oeroeng, *b*. geschillen over het hoofdschap, *c*. jurisdictiegeschillen tusschen lagere rechters en rechtbanken. Voorts behandelt ze in hooger beroep, tevens in hoogste instantie, zaken, in eersten aanleg door de kleine kerapaten behandeld.

5. Sultans-kerapaten (kerapaten doesoen). Bevoegdheid: in eersten aanleg alle straf- en overtredingszaken, waarop de adat een hooger boete dan *f* 60.— stelt; in hooger beroep alle burgerlijke zaken waarvan de geschilwaarde boven de *f* 250.— gaat.

B. Hoogvlakte.

1. Dorpskerapaten (balē koeta). Bevoegdheid als no. 1 der Doesoenregeling.

2. Districtskerapaten (balē oeroeng). Bevoegdheid: achtereenvolgens tot *f* 20.— boete, *f* 75.— geschilwaarde.

3. Landschapskerapaten (balē radja). Bevoegdheid: achtereenvolgens boete *f* 20.—*f* 60.—; geschilwaarde *f* 75.—*f* 150.—. Behandelt voorts grensgeschillen binnen het ressort, geschillen over hoofdschap, jurisdictiegeschillen tusschen lagere rechters en rechtbanken en — in hooger beroep, tevens hoogste instantie — zaken, in eersten aanleg door de balē oeroeng behandeld.

4. De kerapaten der gezamenlijke landschapshoofden (balē radja perempat). Bevoegdheid in strafzaken tot een boete boven *f* 60.—; in civiele zaken bij een geschilwaarde boven *f* 150.—. Behandelt voorts geschillen over perbapānschap en — in hooger beroep — zaken, in eersten aanleg door de balē radja behandeld.

De uitspraken der balē radja perempat zijn aan geen verdere voorziening onderworpen, behoudens de bevoegdheden, die de Regeering zich op grond der korte verklaring voor zich of haar vertegenwoordigers voorbehoudt.

Bewijsmiddelen.

Hoofdzaak is het getuigenbewijs. Het kunnen vertoonen van rechtspanden (*tanda*) kan alleen maar bewijzen, dat er een verbintenis bestaat, maar omtrent den aard der verbintenis bewijzen ze niets. Deze tanda (hoewel soms als aanwijzingen van gewicht) beginnen daarom steeds meer te verdwijnen. Schriftelijke bewijsstukken zijn zeldzaam.

Eed.

Bij twijfel of bij onvoldoende aanwijzingen wordt de zuiveringseed gevraagd. De eed ter bevestiging van de afgelegde getuigenis wordt den getuigen eerst opgelegd bij 't eindvonnis en nog maar alleen als een bevestiging door een eed noodzakelijk werd geacht. Meineed is volgens de oorspronkelijke adat niet strafbaar (de goden zijn dan de bestraffers). Wel strafbaar is het omkoopen (*nisip*), het zich laten omkoopen (*ngalo sisip*) en het samenspannen (*ertaki-taki*). Onder onzen invloed, die hierin heilzaam werkt, wordt meineed thans gestraft. Een enkele maal hoort men spreken van het aanwijzen van den schuldige door wichelarij. Overigens was op de Hoogvlakte vóór de annexatie de oorlog (zie beneden) het godsoordeel bij uitnemendheid. Andere godsoordeelen zijn onbekend. De in de laatste jaren èn in de Doesoen èn op de Hoogvlakte een enkele maal toegepaste duikproef (zie o.a. Volz, Batakländer, blz. 3) is niet inheemsch; in 1904 werd ze in de Doesoen door den controleur naar Timoersch model ingevoerd.

De rechtszittingen der verschillende rechtscollege's hebben op bepaalde of anders tijdig bekendgemaakte dagen plaats en gewoonlijk ook op vaste plaatsen, op de Hoogvlakte bijv. meestal op de marktplaats. De zaak wordt in den regel door de benadeelde partij aanhanging gemaakt, of, als bij een misdaad deze onbekend is, wel door de hoofden, in wier rechtsgebied het misdrijf begaan werd. Procesvorm.

Bepaalde formaliteiten zijn niet voorgeschreven. Als de klager de aandacht der rechtbank heeft getrokken, mag hij zich met zijn adatborgen neerzetten in den kring, binnen welke de vierschaar gespannen wordt. Gewoonlijk geeft de pengoeloe balē of de anak-beroe van het landschap in het algemeen de leiding der bespreking aan. De klager kan zijn eisch persoonlijk inbrengen, maar ook zijn adatborgen kunnen dit gezamenlijk of elk afzonderlijk doen. Bij de zuivere adatrechtspraak wordt de eerste maal de klacht aangehoord zonder meer, waarna dan de rechters overleggen op welken zittingsdag met de behandeling zal kunnen worden begonnen. Hiervan werd kennis gegeven aan de partijen door middel van een koordje met zooveel knoopen als nog nachten moeten verloopen. Tegenwoordig wordt als gevolg van onzen invloed een kort briefje uitgereikt, waarin wordt medegedeeld, wanneer gedaagden met hun adatborgen voor de rechters moeten verschijnen.

Zijn partijen of de opgeroepen getuigen zonder geldige reden niet verschenen, dan worden ze beboet en nogmaals opgeroepen en bij duidelijk gebleken onwil wordt dwang toegepast.

De rechtszitting begint gewoonlijk even vóór den middag. Zij is openbaar in den ruimsten zin des woords.

De behandeling begint met het hooren van klager of eischer in tegenwoordigheid van beklaagde of gedaagde. De rechter behoeft hierbij niet lijdelijk te zijn. Als zijn eerste plicht geldt achter de (niet formeele maar materieele) waarheid te komen en deze ten grondslag te leggen aan zijn vonnis. Hij mag ingrijpen, om de zaak in 't rechte spoor te houden en behoeft zelfs voor eenparigheid van beide partijen niet te buigen, als hij aan de waarheid der verklaringen twijfelt.

Nadat partijen zijn gehoord, wordt tot het hooren der getuigen (*tarēn*) overgegaan. Deze worden niet vooraf beëedigd; wel wordt gevraagd of ze hun verklaringen door een eed durven bevestigen.

Verstek.

Over het al of niet voorkomen van veroordeeling bij verstek zijn geen gegevens. Vermoedelijk zal deze mogelijkheid zich niet dikwijls voordoen. In verband met de bepalingen omtrent aansprakelijkheid (zie beneden) zal toch allicht bij niet aanwezig zijn van den eigenlijken gedaagde een ander tegenwoordig zijn, die hem vervangt. Er wordt overigens geen moeite ontzien om den gedaagde ter terechtzitting te doen verschijnen. Zooals boven reeds is vermeld, worden de partijen en opgeroepen getuigen, bij niet-verschijning zonder geldige redenen, beboet.

Verjaring.

Het inheemsche recht kent vrij zeker geen verjaring, absoluut zelfs niet, waar het rechten op den grond betreft. Hiermede is echter niet in strijd het enkele geval dat een rechter weigert een „*ranān kotor*", oude „beduimelde zaak", te behandelen; of is dit toe te schrijven aan onzen invloed? Menigmaal worden zaken, die eens of meermalen zoogenaamd beslist zijn, opnieuw voorgebracht; de eerbied voor het gewijsde ontbreekt doorgaans.

Tot op zekere hoogte kan, waar het schuldvorderingen betreft, de dood van den schuldenaar het effect van verjaring hebben, als nl. door de schuldeischers verzuimd is, binnen een bepaalden termijn na het sterven in tegenwoordigheid van getuigen de erfgenamen aan de schuld te herinneren (*ngendes*).

Aansprakelijkheid.

De aansprakelijkheid is drieërlei. De voornaamste is de — om zoo te zeggen — natuurlijke aansprakelijkheid, een gevolg van solidariteit en van verwantschap. Zoo is een gastheer mede aansprakelijk voor zijn gast, een hoofd voor wat zijn onderhoorigen in een ander gebied (of ook op eigen gebied aan onderhoorigen van een ander hoofd) doen enz.

Anak-beroe en senina.

Van zeer veel gewicht is echter de reeds boven (blz. 212) bij Hoofden en bestuur besproken instelling van het anak-beroe-seninaschap. Geen zaak wordt behandeld als ter terechtzitting niet van elk der partijen de anak-beroe en de senina aanwezig zijn. Ieder mondige mannelijke ingezetene moet steeds zijn anak-beroe en zijn senina kunnen aanwijzen. Kan hij dit niet, dan is hij strafbaar, en voorziet hij er niet spoedig in, dan kan hij althans geen ingezetene van een dorp zijn en wordt als *anak ladjang*, „zwerveling", aangeduid.

Deze anak-beroe-senina zijn de natuurlijke borgen (*djamin, kakoe*), de adatborgen. Gelijk boven reeds bleek, rusten deze verhoudingen op bloed- en aanverwantschap. Met inachtneming van deze is men overigens vrij in de keus van zijn anak-beroe en zijn

senina; ja soms wordt — althans voor den anak-beroe — niet op aanverwantschap gelet.

In een maatschappij als de Bataksche bevordert de boven beschreven instelling zeer de rechtszekerheid en vergemakkelijkt de uitvoering van een vonnis.

De tweede soort aansprakelijkheid is die, welke men vrijwillig tegenover een persoon op zich neemt, bijv. omdat men hem ten volle vertrouwt, of omdat men middelen heeft, eventueel daardoor te lijden schade op hem te verhalen.

Eindelijk heeft men de (collectieve) aansprakelijkheid van dorp en oeroeng voor wat op hun gebied gebeurt en niet op anderen kan worden verhaald.

Vonnis.

Het onderzoek ter terechtzitting wordt bijna zonder uitzondering door het uitspreken van het vonnis gevolgd. Dit geschiedt in verre de meeste gevallen niet door stemming, maar door overleg.

Gewoonlijk is een vonnis een compromis tusschen de verschillende opinies der rechters.

Zoo'n vonnis omvat: 1°. de mededeeling, tegen wien en ten voordeele van wien het wordt uitgesproken; 2°. de aanwijzing van die getuigen en partijen, die een eed zullen moeten afleggen, al dan niet met eedhelpers (*kandoeng*), en de omschrijving der verschillende eedsformules; 3°. de vaststelling der betalingen of boeten; 4°. de bepaling van het tijdstip van uitvoering van het vonnis.

Executie.

Voor tenuitvoerlegging van vonnissen schijnen regels te ontbreken. Het binden (*iket*) en (of) in het blok leggen (*'mbajangken*) is te beschouwen als een middel om de behandeling der zaak te vergemakkelijken, resp. tot afdoening der schuldvordering te dwingen.

Betalingen.

De betalingen zijn vierderlei: schulden (*oetang*), boeten (*oekoemen*), vergoedingen (*aboel*) en onkosten (die zeer verschillende benamingen hebben, afhangende van den aard van het geding). Vermelding verdienen: de *peroekoemen* (thans wel *oeang mēdja* = tafelgeld, genoemd), het loon der rechters in burgerlijke zaken; de *batoe-batoe doehoemen* (— *apoesen*), een betaling, te doen door den aflegger van den zuiveringseed; de *pengelepas*, als teeken, dat een zaak geëindigd is.

Eigenrichting: moesoeh berngi.

Een eigenaardig middel om zich recht te verschaffen (*moesoeh berngi*) is verdwenen en moest verdwijnen, waar ons bestuur zich vestigde. Het kan althans niet meer als een wettig middel worden erkend, en tegen de — nu nog enkele malen voorkomende — toepassing wordt met strenge bestraffing gedreigd.

Tot voor kort speelde het echter nog een voorname rol. Het komt in het kort hierop neer: iemand, wien niet snel genoeg recht gedaan is geworden, of wien naar zijn meening onrecht is aangedaan, bedreigt de maatschappij met moord, brandstichting, vernieling van het gewas enz. door het op een in het oog vallende plaats ophangen van een „brief" (*poelas*), waarbij gevoegd de symbolen van moord, brandstichting enz. In dien brief wordt de termijn aangegeven, waarbinnen de zaak moet worden behandeld. De persoon in kwestie duidt zich slechts door een of andere omschrijving aan, maar de betrokkenen weten zeer goed wie het is. Hij heeft zichzelf door deze daad vogelvrij verklaard, en moet dus wel oppassen zich te vertoonen. Wordt zijn zaak behandeld en is hij in het gelijk gesteld, dan is hij naar de volksopvatting niet meer strafbaar voor de door hem als moesoeh berngi (nachtelijken vijand) eventueel gepleegde daden.

Oorlog. Tegelijk met den moesoeh berngi is er aan den oorlog een einde gekomen; en daarmede heeft het oorlogsrecht alle actualiteit verloren. Een paar punten mogen nog even vermeld worden.

1e. Men mocht niet tot een oorlogsverklaring overgaan, vóór de andere middelen om tot een beslissing of een vergelijk te komen uitgeput waren.

2e. De oorlogstoestand trad in vier dagen na de oorlogsverklaring, en voor de eventueel naar de benedenlanden op reis zijnde zouthalers enz. (*kalak perlandja*) eerst na acht dagen.

3e. Een verraderlijke overval (*emo*) vóór het verloopen van dien termijn, of ook zonder voorafgaande oorlogsverklaring, werd een zwaar vergrijp tegen de adat geacht, en de straf daarop (*oetang emo*) bestond in een zware geldboete.

4e. Het in brand steken van een dorp was verboden.

5e. Het beschikkingsrecht over den grond (§ 5, en boven blz. 13) kon niet voorgoed veroverd worden.

Rechters. 2. Het Timoerland. — De rechters zijn ook hier dezelfde personen als de bestuurders. Men heeft als elders dorpsgerechten voor kleine geschillen, landschapsrechtbanken, waarvan de *toengkat* (blz. 214) voorzitter is, en eindelijk de groote *karapatan* (Timoersch?), voorgezeten door den vorst of diens plaatsvervanger en waarin alle of sommige toengkats zitting hebben. Vóór onze krachtige bemoeienis heerschte bij de rechtspraak groote willekeur; menigmaal sprak het hoofd (de vorst) alleen recht; de kleine man kon moeilijk recht krijgen, tenzij hij steun vond bij een hoofd. Groote

partijdigheid en omkooping worden van hier gemeld. Zeker is dit door ons toezicht in de laatste jaren veel verbeterd.

De inheemsche rechtspraak is thans geregeld in een door de zelfbesturen vastgesteld, doch nimmer door de Regeering goedgekeurd reglement. Sinds April 1920 worden de strafzaken, die in eerste instantie behandelt worden voor de groote karapaten, berecht in overeenstemming met de bepalingen van het Wetboek van Strafrecht van Nederlandsch Indië. (Zie Tideman, Simeloengoen blz. 241—245).

Voor vroegere toestanden, zie men het hoofdstuk: Schulden- en delictenrecht en rechtsmiddelen (ald. blz. 139—146). In hoofdtrekken is er overeenkomst met het van het Karoland medegedeelde. Vroegere toestanden.

Godsoordeelen (duikproef; ook andere?) kwamen hier voor.

3. Noordwest-Tapanoeli (het Pakpakland). — Elk dorp heeft zijn rechtbank (rapat), bestaande uit den *pertaki* en den *boroe* (uit deze twee alleen?). Hooger beroep is toegelaten op de rapat van een *pertoempoekan* (blz. 216), en van deze op de vergadering der hoofden van een geheel landschap. Hoofden, die zelf een geschil hebben, zitten niet in de rapat. Rechters.

Over andere punten zijn zeer onvoldoende gegevens. Opsluiting in het blok was dwangmiddel tegenover onderhoorigen, die zich tegen het eindvonnis verzetten. Andere punten.

4. Het centrale Batakland. — Eenerzijds door toedoen van de zending, anderzijds door dat der regeering, is ongeveer sedert 1886 nog al in de oude inheemsche rechtspraak ingegrepen (zie Hst. V). Ook voor deze streek is door hen, die van de inheemsche rechtspraak op de hoogte zijn, jammer genoeg, nooit een opzettelijke, uitvoerige beschrijving daarvan gegeven. Een samenvatting van den sedert genoemd jaar in dezen bestaanden toestand vindt men in Adatrechtbundel 5, blz. 62—66, waar is opgenomen het besluit van den gouverneur van Sumatra's Westkust van 16 October 1886 no. XV, inhoudende: I een instructie voor de controleurs van Toba en Silindoeng; II een regeling van het rechtswezen.

Bij besluit van den resident van Tapanoeli van 28 Juli 1909 no. 4055, werd het formeele deel der adatrechtspraak nader geregeld (Zie Adatrechtbundel V, blz. 66—79).

Bij residentsbesluit van 20 April 1921 no 269*a*, aangevuld bij res. bes. van 16 October 1922 no. 519 is een nieuwe regeling i. z. de adatrechtspraak getroffen. Rechters.

De rechtsprekenden zijn: 1°. de bestuursambtenaren als

alleensprekend rechter, 2°. de districtsgerechten, 3°. de groote rapats.

Den vroegeren toestand kan men als volgt samenvatten: De rechtsprekenden waren de hoofden. Voor de vergaderingen was geen vaste plaats aangewezen; ze werden gehouden in het dorpshuis (*sopo*), in huis, op het dorpsplein (*alaman*), op de markt (*onan*), al naar het uitkwam.

Andere punten.

Bij geschillen, als die over land (*hata tano*), over bruidsschat (*hata boroe*) e. d, — dus over andere zaken dan delicten — kwam het zelden tot een besliste rechterlijke uitspraak; men trachtte een schikking te treffen (zoo trouwens haast overal in de Bataklanden). Gelukte dit niet terstond, dan kwam men nog eens en nog eens bijeen. Was geen, alle partijen bevredigende, oplossing te vinden dan ging men — nog vroeger gaf het aanleiding tot oorlog — naar den besturenden ambtenaar.

Anders is het met gepleegd onrecht, o. a, strafzaken, als moord, diefstal, overspel. Is de daad bewezen — de bewijsmiddelen zullen wel dezelfde zijn als bij het Karoland genoemd: getuigenissen (liefst door *tanda's* bevestigd), eeden enz. — dan loopt het uit op een vonnis. In sommige gevallen maakten ordalia een deel van de adatrechtspraak uit. In het bijzonder bij het uitvinden van den schuldige aan diefstal, indien kon worden aangenomen, dat deze school onder een groep menschen, die ter plaatse waar en ten tijde dat de diefstal plaats had, aanwezig waren geweest, zonder dat er aanwijzingen waren, wie het misdrijf gepleegd had. Allen moesten zich dan één voor één aan de proef (*hopok*) onderwerpen, totdat de dief was aangewezen. Er bestond een negental vormen. De zwaarste waren de proef met gloeiend ijzer en die met gesmolten lood (*hopok bosi* en *hopok simbora*). Hierbij trad een *datoe* (wichelaar) op.

Oorlogen.

Vroeger waren oorlogen hier zeer veelvuldig. Zij waren eigenlijk godsoordeelen. Of — behalve deze, den eed en de zooeven genoemde *hopok* — nog andere ordalia voorkwamen, blijkt niet. Enkele oorlogsregelen zijn bekend.

1e. Geen oorlog mocht worden begonnen zonder oorlogsverklaring. Deze bestond òf in het ophangen van een *poelas* (zie onder het Karoland, blz. 234) òf in de *sampah aĕk*, het lossen van een tiental schoten in de nabijheid van het dorp, dat men beoorlogen wilde. Men liet daar eenige in den grond gestoken rietstokken achter, met aan het boveneinde een soort afbeelding of nabootsing van een menschenhoofd.

2e. Tusschen de verschillende stadiën van den oorlog als het gevangennemen en opsluiten in het blok, gevechten in het open veld, belegering van het dorp, was er nog gelegenheid de zaak bij te leggen.

3e. Een veroverd dorp mocht worden bezet of, bij gebrek aan een voldoend aantal manschappen, worden geplunderd en in brand gestoken (vgl. blz. 234 punt 4).

4e. De bij die verovering gevangen genomen bewoners werden slaven, en wel zulke, die men op de markten mocht verkoopen.

5. Het zuidelijk Batakland. — Hier komt, daar het Sumatra-reglement er ten volle van kracht is (zie Hst. V), geen inheemsche rechtspraak meer voor. Intusschen sluit de rechtspraak der districtsgerechten (sinds 1902 colleges) aan op de oude rechtspraak der dorpsbonden, die meestal met onze districten samenvallen (blz. 221). Dorpsrechtspraak is slechts in stand gelaten als minnelijke afdoening van civiele geschillen. Rechters enz.

6. Padang Lawas. — De rechtspraak geschiedt volgens de *adat*, onder toezicht van het Europeesch bestuur (zie hiervoor Hst. V). Er is hier een groote rapat. De zaak is echter nog nimmer voldoende geregeld.

De adatrechters, in deze hoedanigheid *na pandē*, *paroehoem* of *pangoehoem* geheeten, zijn dezelfde als de besturende personen (*radja i hoeta, pamoesoek, panoesoenan*). Zij spreken recht òf alléén (zeer zelden) òf in een vergadering „*rapot*", waarin ook de *bajobajo* en de *natobang* zitting hebben (blz. 226). Van de grootte en den aard van de rechtsklacht (een grens tusschen civiele en strafzaken wordt niet getrokken) hangt af, of deze voor een „enkelvoudige" (kleine) dan voor een „gecombineerde" (groote) rapat moet worden gebracht. Minnelijke schikking, die door iederen gezaghebber mag worden bewerkt (mits geen zaken behandelende, die de gemeenschap raken), voorkomt een behandeling voor den rechter. Hoofden mogen geen rechter zijn in eigen zaak, wel deze bepleiten. Richt zich de klacht tegen hoofden. dan moet zij inkomen bij een rapat buiten hun gebied. De hoofden van hen, tegen wien de rechtsklacht zich richt, hebben zitting in de rapat, die de zaak behandelt. Rechters.

Het recht van appèl bestaat, maar er wordt zelden gebruik van gemaakt, omdat dit verhoogde kosten meebrengt, en een lagere rechtbank niet licht uitspraak doet zonder afdoend bewijs.

Het bewijs wordt geleverd *a.* door eigen bekentenis, *b.* door getuigenissen alléén, of door deze, gestaafd met *tanda's* (teekenen, Bewijsmiddelen.

d. i. bewijsstukken). Getuigenissen van vrouwen, kinderen en slaven gelden slechts als aanwijzingen; getuigenissen ter ontlasting, afgelegd door familieleden en ondergeschikten, worden als van weinig waarde, die ter belasting als van hoog gewicht beschouwd.

Vermoedens kunnen, indien gegrond op feiten met het delict in verband staande, leiden tot het eischen van den zuiveringseed.

De getuigen worden niet beëedigd; twijfelt men aan de waarheid, dan mag men een eed vragen ter bevestiging; wordt die geweigerd, dan heeft het getuigenis geen waarde.

Men kent verschillende soorten van eeden. De gewone is in de meeste gevallen een herhaling of nadere bevestiging van een reeds afgelegd getuigenis, gepaard met het eten van ongekookte, gepelde rijst (*dahanon na bontar, palakpak di tangan*). Een zwaardere eed is het eten van gele rijst (*dahanon na gorsing*). Een onder eede afgelegde belofte (gelofte) heet *boelān;* de zwaarste eed is het *manolon* (ook *mangmang*), zoowel een gerechtelijke als een zuiveringseed. Deze eed wordt in het openbaar met zeer veel ceremoniën afgelegd, onder aanroeping van goden en geesten om hulp voor de afwending der onheilen, die men over zich inroept. De Mohammedanen willen van dezen eed niet weten.

Godsoordeelen zijn nu verboden (doch zullen bij onderhandsche afdoening wellicht nog voorkomen). Vroeger kwamen voor: de duikproef; het slikken van „betooverde" droge rijst; de proef met gesmolten hars, lood of tin; het aanwijzen van den schuldige door wichelen met een kip; enz. Ook den oorlog kan men als godsoordeel beschouwen. Een enkele maal (bij kleine geschillen) werd door het lot (*porlē-porlē*) uitspraak gedaan.

Procesvorm. De rechtszaak wordt in behandeling genomen: voor persoonlijke aangelegenheden alleen op klacht; bij zaken, het algemeen belang rakende, ook op geruchten, bij voldoende aanwijzing en bij betrapping op heeterdaad.

Ieder beschuldigde heeft het recht van verdediging, behalve bij openbare misdrijven tegen den staat of bij beleediging in het openbaar van een hoofd. Het verhoor is zeer uitvoerig, verliest zich vaak in bijzaken.

Verstek. Veroordeeling bij verstek komt zelden voor, is slechts in twee gevallen mogelijk: *a.* bij het afwezig zijn van den verweerder (beklaagde) buitenslands, als op een ander, bijv. zijn *waris* (zie beneden), de veroordeeling overgedragen kan worden; *b.* als de

persoon ook bij herhaalde oproeping niet wil verschijnen, doch een ander zich voor zijn schuld aansprakelijk wil stellen.

Noch schuld, noch misdaad worden door den tijd uitgewischt. Verjaring.

De aansprakelijkheid is drieërlei: *a.* krachtens erkenning der aansprakelijkheid; *b.* de solidaire aansprakelijkheid als gevolg van de adat (ten gevolge dus van familiebetrekking, van hoofdschap, als gastheer enz.); *c.* de aansprakelijkheid van dorp of dorpsbond voor wat binnen hun beschikkingskring gebeurt. Aansprakelijkheid.

In delictszaken wordt de veroordeelde met de gerechtskosten belast; ze komen dus bij de opgelegde schadevergoeding of boete of andere straf. In andere zaken komen ze voor rekening van den winner van het proces; ze bedragen $^1/_{10}$ der vordering. Van zaken rakende voogdij en schaking worden geen proceskosten betaald. Gerechtskosten.

Over executie enz. geen nadere gegevens. Executie enz.

Slotopmerking. — Bij geen onderwerp misschien is de neiging der berichtgevers om de inlandsche gegevens in westersche termen en vormen te kleeden zóó groot als bij het onderwerp der rechtspleging. Men zij, bij raadpleging van de in deze paragraaf verwerkte stof, daarop verdacht.

§ 4. **Familierecht; erfrecht.**

1. Het Karoland. — Door het verloofd zijn (*ertoenangen*) wordt een band gelegd, die niet zonder geldelijke schade voor een der partijen kan worden verbroken. De eigenlijke verloving begint pas wanneer, na onderhandelingen tusschen de wederzijdsche ouders — ook dikwijls door een bemiddelaar (*telangkē*) van de zijde van den jongeling met de ouders (of voogden) van het meisje gevoerd —, de storting van een zeker bedrag (*penading*), gewoonlijk 10 tot 20 dollar, heeft plaats gehad. Verloving en huwelijk.

Tusschen de verloving en de eigenlijke huwelijkssluiting hebben gewoonlijk nog (meestal met maaltijden en het aanbieden van geschenken gepaarde) nadere besprekingen plaats, die blijkbaar niet overal met denzelfden naam worden genoemd en vermoedelijk ook niet overal hetzelfde karakter dragen. Vrij algemeen komt voor het „*embakhen manoek si roelo*", het meebrengen van palmwijn, rijst en kippen door de ouders van den jongeling, voor die van het meisje, en het houden van een maaltijd, waarbij gewoonlijk de helft van de koopsom of bruidschat (*peroendjoek, oendjoeken,*

emas) wordt betaald, en tevens de dag van de offficieele huwelijkssluiting (het „*erdemoe bajoe*", gevolgd door het „*moekoel*") wordt bepaald. Het *erdemoe bajoe* is zooveel als de openbare huwelijksafkondiging. Onder het houden van een gemeenschappelijken maaltijd wordt de rest der koopsom voldaan aan den vader resp. de broers enz. van het meisje, of zooals de Karo zegt aan den „*kalimboeboe*"; ontvangt het hoofd zijn loon (*pertektek*) voor de huwelijkssluiting; en worden ook verschillende kleine geldbedragen (*si metjoer*) aan familieleden van het meisje, aan bruidsjonkers en -meisjes enz. gegeven; dit geheel der handelingen heet *erdalin emas*. Het is volstrekt geen zeldzaamheid, dat het *erdemoe bajoe* eerst plaats vindt jaren nadat het huwelijk is gesloten. De feitelijke huwelijkssluiting is het „*moekoel*", het gezamenlijk eten van één bord door den jongeling en het meisje, waarbij ze den eersten bal rijst (*poekoel*) voor elkaar gereedmaken en elkaar toedienen.

Woorden voor trouwen (getrouwd zijn).

Het om zoo te zeggen „neutrale" woord voor getrouwd zijn is *erdjaboe*, letterlijk: een (eigen) gezin hebben (zie blz. 126). Anders heet trouwen, getrouwd zijn, van de zijde van den man *ngempo, empo*, (vgl. Tob. *mahiēmpē* of *mahiompo*, Mand. *manjompo*, hetzelfde woord, maar met zeer gewijzigde beteekenis), van die van het meisje *tersereh* (letterlijk overgeleverd; vgl. Gajōsch *njerahan*).

De hierboven aangeduide wijze, waarop een huwelijk tot stand komt, en die als de normale kan worden beschouwd, heet *noengkoen*, „vragen".

Een tweede bij de Karo-Bataks, ten gevolge van de bekende vrijheid van verkeer tusschen jongelingen en meisjes, vrij dikwijls gevolgde weg om tot een huwelijk te komen is het *nangkih* = „naar boven (d. i. in huis) gaan", nl. het in het openbaar betreden van de woning van den jongeling door het meisje, die daarmede te kennen geeft, dat daar rechtens haar plaats is. Meestal laat dan de jongeling zich tot een huwelijk bewegen, tenzij hij de voorkeur geeft aan de betaling van een vrij hooge boete.

Een in andere streken ook veel gevolgde weg, nl. de schaking, schijnt niet geheel onbekend te zijn, en met name op de Hoogvlakte wel eens voor te komen, doch moet als hooge uitzondering worden beschouwd (hoe geheeten?).

Het trouwen met (beter: tot zich nemen van) de vrouw van zijn overleden broeder, van zijn overleden stiefvader — een soort erfhuwelijk (vgl. blz. 242) — heet resp. *ngalih* en *perlakomangani*.

Boven (blz. 198) werd reeds gezegd, dat het huwelijk in den stam (*merga*) verboden is, met uitzondering van verschillende geslachten van den Simbiringstam en in mindere mate van den Perangin-anginstam. Hierbij komt nog, dat ook de afkomst der moeders van eenigen invloed is op het al of niet met elkaar trouwen. De stam van iemands moeder wordt zijn *beberē* (vgl. Tob. *ibēbērē*) genoemd. Zijn nu een jongen en een meisje van dezelfde *beberē*, dan is ook het huwelijk niet geoorloofd, evenwel met deze zeer belangrijke beperking, dat dit niet geldt van den grooten stam in zijn geheel (waarvan er — blz. 197 — vijf zijn), maar van het stamdeel (geslacht), of die stamdeelen, die in één zelfde oeroeng de regeerende merga uitmaken. En ook dan komt zoo'n huwelijk nog wel voor, doch moet dan gewettigd worden door het betalen van een zoengift (*pengaroesi*, letterlijk „middel om iets behoorlijk te maken") aan de autoriteiten. Verboden huwelijken.

Zeer gewenscht daarentegen is het huwelijk van een jongeling met zijn *impal*, d. i. met een dochter van zijn moeders broeder, of in het algemeen, met een meisje, welker *merga* de *beberē* van den jongeling is. Gewenschte huwelijken.

Formeel zijn vrouw en kinderen 's mans bezitting; van een huwelijksgoederenrecht is dus ook geen sprake. Feitelijk worden allerlei zaken door vrouw en kinderen als de hunne behandeld, naar het schijnt. Huwelijkstoestand.

Scheiden heet *moelih*, d. i. terugkeeren (nl. van de vrouw naar haar familie). De oude adat kende vrij zeker geen echtscheiding op eisch van de vrouw. Nu is dit anders, wellicht — hoewel niet noodzakelijk — onder invloed van de bestuursambtenaren. Het uitspreken van de scheiding door den man gaat gepaard met een symbolische handeling: het kloppen op, en splijten van, een tot kookpot gediend hebbenden bamboekoker: *kahkah* — en *taka bohan*. Echtscheiding.

De man kan zeer gemakkelijk scheiden.

Toch duren de echtscheidingsprocessen (als de vrouw meent, dat haar te kort gedaan is) meestal lang, omdat men er op uit is, van weerszijden zoo min mogelijk schade te lijden. Ook geeft de verdeeling of toewijzing der eventueel aanwezige kinderen nog al eens moeilijkheden. De adat schijnt hier niet zeer beslist te spreken, veel ook af te hangen van de aanleiding tot de scheiding. Het heet, dat gewoonlijk de jongens aan den vader, de meisjes aan de moeder worden toegewezen (onverminderd het recht, dat de vader toch behoudt op den later te ontvangen bruidschat voor

zijn dochters), maar afwijkingen zijn even talrijk als de keeren dat men dien regel volgt.

Polygamie en „leviraats"-huwelijk.

Polygamie komt vrij veel voor. Ieder kan zooveel vrouwen nemen als hij verkiest en in staat is te betalen. De numerieke gelijkheid evenwel van mannen en vrouwen, in verband met de betrekkelijk groote kosten van een huwelijk, zijn vanzelf oorzaak, dat slechts hoofden en welgestelden zich meer dan één vrouw koopen. De kleine man is gewoonlijk monogaam, daartoe door de omstandigheden gedwongen, tenzij hij als plaatsvervanger van een familielid optreedt (zie boven blz. 240 bij de woorden ngalih en perlakomangani). De vrouw toch is door den dood van haar man geenszins vrij: zij is min of meer bezitting van den verwantenkring des mans, als weduwe dus komt zij allereerst aan een der broeders (hier niet als elders uitsluitend of bij voorkeur den jongsten) toe, of anders aan een stiefzoon, of anders aan een mergagenoot haars mans. Dit „leviraats"huwelijk bestendigt alzoo mede de polygamie. De broeder (resp. zoon) is evenwel niet gedwongen, zijns broeders weduwe (resp. zijn stiefmoeder) te trouwen; wel rust op hem de onderhoudsplicht.

Erfrecht en voogdijschap.

Bij den dood van een man treden zijn mannelijke bloedverwanten (broers, zoons, vaders, ooms, neven) als erfgenamen op, gewoonlijk, zoo de zoons onmondig zijn, de broers. Een opgaaf van bijzondere regels ontbreekt. Deze broers zijn ook de als vanzelf aangewezen voogden, het hoofd van het dorp is zooveel als de toeziende voogd. Het woord *mangkoe* voor voogd is waarschijnlijk niet Karoosch, maar door de bestuursambtenaren ingevoerd. In den volksmond (in verhalen ook) leeft veel meer het woord „*bapa ngoeda*", eigenlijk jonge vader, ook stiefvader.

Bij het erven (ook van waardigheden) geldt als regel dat de oudste zoon voorgaat, daarna volgt de jongste.

Daar vrouwen een soort bezitting zijn, kunnen ze formeel niet erven, trouwens zelf geen bezittingen hebben. Toch blijkt ook te dezen zekere welwillendheid tegenover de vrouw te bestaan; een weduwe bijv., die niet hertrouwt, behoudt dikwijls de beschikking over de rijstvelden van haar man; huishoudelijke dingen laat men gewoonlijk onder haar berusting, ook wel kleinigheden, die ze als huwelijksgift *(tempah)* meegekregen heeft.

Een erfenis gaat over met lusten en lasten; deze vast te stellen is de plicht der erfgenamen vóór ze tot de begrafenis overgaan. Als de schuldeischers er voor gezorgd hebben, dat

binnen een bepaalden termijn na het sterven van den schuldenaar in tegenwoordigheid van getuigen de erfgenamen aan de schuld herinnerd zijn geworden, zijn de erfgenamen gehouden die schuld te betalen.

Adoptie ontbreekt. Adoptie.

2. Het Timoerland.

Huwelijk

Het adathuwelijk is ook hier een koophuwelijk. De bruidschat heet *antaran* of ook: *boli ni boroe*. Ook het huwelijk door schaking komt voor. Hierbij moet de maximumkoopprijs — en wel terstond — worden voldaan.

De totstandkoming van een adathuwelijk wordt voorafgegaan door vóórbesprekingen, waarbij een persoon als middelaar (*poldoeng)* optreedt.

Polygamie en leviraatshuwelijk.

Polygamie is bij de hoofden regel, bij den kleinen man uitzondering. Het leviraatshuwelijk komt voor. Ook de oudere broeder mag de weduwe van een jongeren broeder trouwen mits tegen betaling van een zoengift, *parsoentabian* (letterlijk: middel om zich te verontschuldigen, zie Wdb. v. d. Tuuk op *santabi*), aan het hoofd. Indien er geen broeders of stiefzonen meer zijn, mag de vrouw huwen met wien zij wil (Kroesen; dus niet uitsluitend met een margagenoot van haar overleden man?). Ook Tideman spreekt van het geval, dat een weduwe hertrouwt met een „vreemde" (wat wel zeggen wil: geen margagenoot van den overleden man). Haar man ontvangt dan van de erfgenamen van den overledene *f* 3.— per maand voor de opvoeding der kinderen, totdat deze van de moeder kunnen worden gescheiden. Wil hij ze blijven onderhouden, dan kan dat ook, maar dan ontvangt hij geen verdere vergoeding.

Kinderhuwelijken komen wel voor. De huwelijksvoltrekking heeft echter pas plaats als de kinderen volwassen zijn. Totzoolang heeten ze „verloofden" (*toenangan*).

Echtscheiding op eisch der vrouw kon vroeger niet plaats hebben.

Het huwelijk in den stam (marga) is ook hier verboden. Zelfs de vorst is niet bij machte op dit punt de adat te breken, hoewel de vorst van Tano Djawa dit getracht heeft (?) te doen, door met zijn stiefzuster trouwen.

De poeang bolon.

De voornaamste vrouw van den vorst heet *poeang bolon*. Voor de vorsten van de verschillende rijkjes bestaat een vaste regel aangaande de vereischte afkomst van de poeang bolon. Voor Poerba, Panē en Tajo Djawa moet de poeang bolon een

vorstendochter (*baoe*) van Si Antar zijn; voor Dolok van Raja; voor Raja van Panē; voor Si Antar van Tano Djawa. Er zijn echter wel eens afwijkingen voorgekomen.

Erfrecht, erfopvolging.

Alleen mannelijke personen kunnen erven. De vrouw is als bezitsvoorwerp deel der erfenis. Zij bezit zelf niets en men kan dus ook niet van haar erven. Bij erven komen allereerst de zoons in aanmerking, daarna de kleinzoons bij staken voor het deel, waarin de zoons zelf zouden zijn opgekomen. Eerst daarna komen de broeders van den overledene. Ook hier bestaat de bevoorrechting van den oudste en den jongste tegenover de andere zoons of broeders. De oudste zoon van den vorst, geboren uit de poeang bolon, is de aangewezen opvolger; daarna (als elders in de Bataklanden) de jongste. Deze — met den titel toehan anggi — bekleedt trouwens toch naast zijn regeerenden ouderen broeder een belangrijke waardigheid, is dikwijls vertegenwoordiger van den vorst en treedt bij diens overlijden als wettig voogd en tijdelijk bestuurder op, indien de zoons nog onmondig zijn.

Indien er geen zoons zijn, geboren uit de poeang bolon, kunnen zoons van een vrouw van minderen rang (*poeang*) opvolgen. De nieuwe radja kan echter niet worden uitgeroepen vóór zijn overleden voorganger begraven is.

Verloving en huwelijk.

3. Noordwest-Tapanoeli (het Pakpaksche gedeelte). — De onderhandelingen, die tot de verloving leiden, zijn niet overal dezelfde, noch worden overal door dezelfde personen gevoerd. Somt opent de jongeling zelf de onderhandelingen, hier bedisselen de vaders de zaak, elders heeft de moeder van het meisje grooten invloed. De eigenlijke verloving treedt in na het betalen van een bepaalde som (in Kepas *oendjoeken*, in Simsim *panandan* geheeten). Gewoonlijk heeft een maand of drie later het huwelijk plaats; de bruidegom haalt de bruid; een maaltijd wordt gehouden, na afloop waarvan de betaling van den wezenlijken bruidschat (hoe geheeten?) volgt. Het hoofd ontvangt een klein loon (*oepah margatgat*); de koopsom wordt ontvangen door den vader, de(n) broeder(s) en den oom (van moederszijde) van het meisje. Maar ook andere stamgenooten, ja zelfs de bij het huwelijk aanwezige leden van verwante geslachten, krijgen een klein bedrag.

Behalve dit — als normaal te beschouwen — koophuwelijk komt hier het huwelijk zonder koopprijs zeer veel voor. De vrouw blijft dan bij haar familie, de man komt bij haar inwonen (*anak tabanan*). Na zijn dood moeten de kinderen den bruidschat betalen,

tenzij eventueel een broeder enz. anak tabanan worden wil.

Het huwelijk door schaking schijnt hier niet gebruikelijk te zijn.

Ofschoon bijzonderheden ontbreken, blijkt toch ook hier het verbod van het huwelijk in de marga te bestaan. Hoe ruim hierbij het begrip marga genomen moet worden, blijkt niet. Verboden en gewenschte huwelijken.

Tusschen een paar dorpen schijnt een overeenkomst te bestaan omtrent het wederzijds aan elkaar uithuwen der jongelingen en meisjes. Hoe dit is op te vatten, en hoe dit al of niet samenhangt met afstamming, is niet duidelijk.

Men mag zooveel vrouwen huwen als men betalen kan. Polygamie en leviraatshuwelijk.

Daar de vrouw door haar huwelijk aan den stam van haar man overgaat, komt ze bij diens dood rechtens toe aan zijn broeder, of zijn stiefzoon enz. Maken dezen niet van hun recht gebruik, dan kan ze uitgehuwelijkt worden aan een margagenoot van haar overleden man.

Echtscheiding is verboden. (Toch is het haast niet denkbaar, dat deze niet zou voorkomen). Echtscheiding.

Gehuwde vrouwen (tenzij misschien de volgens de adat „*anak tabanan*" getrouwde?) kunnen geen bezittingen hebben, dus niets nalaten. Erfrecht.

Van de nalatenschap van den man krijgen de zoons $^9/_{10}$, de dochters $^1/_{10}$, elders ook wel alleen het lijfgoed. Zijn er geen zoons dan erven de dochters $^1/_3$ (elders ook alles), de rest gaat naar den voogd (*soekoe*), meestal een broeder (Ypes).

4. Het centrale Batakland. — De verloving valt ook onder de huwelijkswetten, en staat in zeker opzicht met huwelijk gelijk, uitgezonderd dat de verloofden nog niet bij elkaar wonen. Ze is als een voorloopige koop te beschouwen, waarbij reeds een gedeeltelijke betaling of storting plaats heeft op de meestentijds dan reeds bepaalde koopsom (*boli*). Zonder schade kan dan ook de verloving niet verbroken worden. Ook valt hij die zich dringt tusschen verloofden, zich aan een verloofd meisje vergrijpt enz., min of meer onder de strafbepalingen op echtbreuk en overspel. Verloving en huwelijk.

Dikwijls worden kinderen met elkaar verloofd, ja het geval is niet zeldzaam, dat iemand geld ontvangt voor een dochter, die er nog niet is (*morboroe tapang*). Ook komt het in eigenlijk Toba voor, dat de vader een vrouw koopt zoogenaamd voor zijn nog een kind zijnden zoon, doch dan zelf de rechten van dien zoon uitoefent.

Trouwen heet in het algemeen *mangoli*, d.i. koopen; ook

wel *moroendjoek* (vgl. het Karosche *oendjoek*, het Pakpaksche *oendjoeken*, blz. 244, en het Gajōsche *kerdjö berōndjōq*), doch zóó meer in het bijzonder de plechtigheid van het neertellen van het geld (z. v. a. het *erdalin emas* bij de Karo's, blz. 240) en de daarbij plaats hebbende feestelijke maaltijden, z. v. a. de bruiloft. Het trouwen in dezelfde marga is verboden. Dit begrip is echter niet overal even ruim genomen, en geldt meestal één of meer kleinere groepen van een grooter stameenheid. Als elders, is het meestgewenschte huwelijk dat van een jongeling met een dochter van moeders broeder. Zij, die recht hebben op de koopsom, de vader en de broeders, heeten *porboroe*. Behalve dezen ontvangen ook andere nabestaanden (ooms, neven) een kleinigheid. Dezen heeten *porlamboeng*, „de ter zijde staanden". Voorts zijn verschillende geschenken (kleederen, kleine geldbedragen) gebruikelijk, gelijk elders reeds vermeld, en ontvangt de radja, die het huwelijk voltrekt, ook een bepaalde som. Omgekeerd geven ook de *porboroe* geschenken, die soms tegen de koopsom opwegen.

Het huwelijk, dat aan älle vereischten van de adat voldoet, is vrij kostbaar. Al is door het bestuur (den resident?) omstreeks 1886 (?) bepaald, dat de koopsom ten hoogste *f* 30.— mag bedragen, deze bepaling wordt niet opgevolgd. Gewoonlijk kan men de koopsom schatten op omstreeks *f* 100.—, maar in Si Lindoeng en Toba zijn veel hoogere bedragen (van *f* 1000.— en meer), als het radja'sdochters betreft, niet zeldzaam. Behalve de koopsom heeft de familie van den jonkman nog allerlei onkosten te betalen. Velen kunnen zulke kosten niet dragen. Er bestaan echter andere, weinig of niet kostbare wegen, om aan een vrouw te komen:

1. *soemondo*; de jongeling heeft geen gereed geld en gaat nu zijn vrouw verdienen door arbeid bij zijn a.s. schoonouders; deze verhouding is in de oogen der Bataks min of meer vernederend;

2. *morsondoek hēla*; ook hierbij werkt de schoonzoon bij zijn schoonouders en woont bij hen in; dan is het echter de verkiezing der laatsten, die minder gebrek aan geld dan aan werkkrachten hadden; in deze verhouding ligt niets schandelijks (te vergelijken bij het *ambil anak*-huwelijk).

Voorts komen nog voor: het *mahiēmpē* (z. v. a. het Karosche *nangkih*; het meisje loopt naar den man harer keuze; de porboroe's moeten dan tevreden zijn met wat de bruidegom als koopprijs geven kan; ofschoon niet strafbaar, ziet men er een meisje toch op aan) en het *mangabing* (schaking). Deze heeft

plaats als de man, ofschoon hij geld genoeg geven wil, op tegenstand stuit bij de ouders van het meisje. Schaking is echter niet goedkooper dan de gewone huwelijkssluiting. Immers de porboroe's ontvangen de volle koopsom en daarenboven nog geldbedragen als de *oepa hoendoel* e. d., die hun toorn moeten stillen.

Sterft een vrouw zonder kinderen na te laten, dan moeten haar bloedverwanten de koopsom teruggeven; in sommige streken gebeurde dit zelfs als ze wel dochters, doch geen zoons had gebaard. Men kon dan ook een jongere dochter aan den man geven. Thans geldt de regel: sterft een gehuwde vrouw, dan is de bruidschat eens vooral weg. Deze regel noemt men in Toba *soembang* (een andere beteekenis op blz. 195). Sterft de man, en heeft zijn vrouw geen kinderen, dan keert ze, tenzij een der naaste bloedverwanten van den man haar huwen wil, naar haar familie terug, en moet deze de koopsom teruggeven. Zoo'n weduwe mag later alleen aan een margagenoot van haar vroegeren man worden uitgehuwelijkt. Uitzonderingen komen echter voor.

Echtscheiding.

Echtscheiding heeft veel plaats, niettegenstaande de oude adat ze niet toelaat. Ook het afspringen van een verloving wordt als echtscheiding beschouwd. De gevallen kunnen intusschen zeer verschillend zijn, en hiervan hangt de hoegrootheid af van het geldelijk verlies, dat er steeds bij geleden wordt.

1. Wil een jongeling om een of andere reden zijn verloofde niet huwen, dan krijgt hij, wat er van de koopsom betaald is, terug. De andere onkosten is hij echter kwijt.

2. Heeft het meisje schuld aan het tenietgaan der verloving, dan is haar familie de reeds gegeven geschenken kwijt en moet bovendien koopsom en onkosten terugbetalen.

3. Zendt een man zijn vrouw weg, omdat hij „genoeg van haar heeft" (*magigi*), dan krijgt hij de koopsom terug, als zij aan een ander is uitgehuwelijkt. Maar zijn onkosten en geschenken is hij kwijt; bovendien moet hij nog een aanzienlijk geschenk (*piso*) aan haar familie geven.

4. Loopt de vrouw weg (*mahilolong*), dan ontvangt de man alles terug. Veelal bedraagt dit het dubbele van wat de familie der vrouw destijds ontvangen heeft.

Echtbreuk en overspel.

Ook het teweegbrengen van scheiding tusschen verloofden wordt als echtbreuk beschouwd (*pamola-mola:* scheiding teweegbrengen). Dikwijls is een gesprek van een man met een jong meisje of een vrouw voldoende, om hem van pamola-mola te verdenken.

Zonder afdoend bewijs, waarbij een *tanda* onmisbaar is, is hij niet strafbaar en kan hij zich van de verdenking door een eed zuiveren. Is er een tanda (bijv. een kleed) aanwezig, dan wordt hij met een hooge boete gestraft. Op overspel, indien de bedrijver op heeterdaad betrapt wordt, staat de doodstraf. De misdadiger mag ter plaatse worden gedood.

Het wegloopen met een anders vrouw (resp., verloofde), *pangalangkoep*, maakt den bedrijver vogelvrij; hij staat bloot aan de wraak van den rechtmatigen eigenaar der vrouw. Komt de zaak voor de hoofden, dan wordt meestal als straf opgelegd een boete gelijk aan zevenmaal de koopsom, en eenige buffels.

Verkrachting werd minder streng gestraft, en gelijkgesteld met pamola-mola. Het nieuwe recht oordeelt anders (doch hoe, wordt niet meegedeeld).

Weduwschap.

Heeft een weduwe geen kinderen (of geen zoons) dan gaat ze — zie blz. 247 — òf naar haar familie terug òf trouwt met een broeder, resp. zoon of broerszoon van den overledene. Heeft ze een zoon, dan behoeft ze niet te hertrouwen. De goede toon eischt, dat zoowel een weduwe als een weduwnaar een jaar wachten, voor ze hertrouwen. Dat een weduwnaar zoo lang wacht is wel een zeldzaamheid (in het Karoland trouwt deze soms een paar dagen later al weer).

Polygamie en leviraatshuwelijk.

De veelwijverij is hier meestal slechts bigamie, en komt bijna alleen onder de welgestelden voor. Bij de talrijke Christenen in deze streek is natuurlijk de bigamie verdwenen. Het leviraatshuwelijk komt ook hier voor, doch (zie boven bij weduwschap) een weduwe, die een zoon heeft, is niet verplicht te hertrouwen.

Erfrecht, enz.

Over erfrecht enz. zijn zeer weinig mededeelingen. Het zal hier wel weinig of niet van het in andere streken voorkomende verschillen. Alleen mannen kunnen erven. Indien er zoons zijn uit verschillende huwelijken, geeft de verdeeling der nalatenschap dikwijls tot processen aanleiding. Het is anders regel, dat alleen zoons van den eersten man diens erfenis krijgen. Wat een tweede, derde, enz. man nalaat, wordt onder a l l e zoons verdeeld. Omtrent nagelaten eigendom wordt overigens medegedeeld, dat deze g e m e e n s c h a p p e l i j k bezit is van de zoons van den erflater. Zijn er geen zoons dan komen de broeders van den overledene in aanmerking.

Waardigheidsteekenen van een radja mogen niet onder de erfgenamen verdeeld worden zoolang het radja-schap bij hen blijft.

Adoptie ontbreekt.

Het spreekt vanzelf, dat uit de kringen der zending meermalen bedenkingen zijn gehoord tegen verschillende, inzake huwelijks- en familierecht geldende adatregelen. Toch heeft men zich weten te hoeden voor te ruw ingrijpen en zijn tijd afgewacht, tot er zich langzamerhand vanzelf een „Christelijke" adat vormde. Ten opzichte van de kringen 1 en 4 kan het volgende thans als aanvulling worden gegeven:

Het Christendom heeft langzamerhand zoowel in het Karoland als in het centrale Batakland wijziging van de adat, inzonderheid op het gebied van familie- en erfrecht ten gevolge gehad. Onder leiding van mr. J. C. Kielstra is, in overleg met de zendelingen een beschrijving van het bijzondere adatrecht der inheemsche Christenen in de Bataklanden gegeven. In hoofdzaak is deze eensluidend voor de beide gebieden. De afwijkingen voor de Karo's (de voorschriften voor de Tobasche Christenen zijn n.l. als norm beschouwd) betreffen enkele bepalingen in zake de trouwbelofte (het verbindend zijn en de opheffing er van), het huwelijk (in verband met het huwelijksverbod tusschen stamgenooten), het recht tot vervreemding van sawahs en grootvee, en in zake het erfrecht. Wijzigingen.

Deze beschrijving omvat elf afdeelingen: 1. van de inlandsche Christengemeenten; 2. van den Burgerlijken Stand; 3. van de trouwbelofte; 4. van opheffing van trouwbelofte; 5. van het huwelijk; 6. van de door het huwelijk ontstane rechten en verplichtingen; 7. van de ontbinding van het huwelijk; 8. van de adoptie; 9. van de verzorging van achtergebleven kinderen; 10. van het erfrecht; 11. van strafbare feiten. Het kenmerkend onderscheidt tusschen de Christelijke en de oude adat geldt vooral het erfrecht (de oude adat sloot elke vrouw van het erven uit) en de strafbare feiten in verband met het huwelijksrecht, door het stellen van den eisch van monogamie voor de Christenen [zie voor uitvoerige mededeelingen Adatrechtbundel XI, blz. 14-30].

Vreemd doet aan, dat naast deze beschrijving van de Christelijke adat, die toch wel als rechtsgeldig zal zijn te beschouwen, voor „de inlandsche Christenen aan den Sumatra-wal der Residentie Tapanoeli," vanwege de Rijnsche zending nog een afzonderlijke codificatie van Adatregelingen is vastgesteld (1913), bestaande uit 31 artikelen, welke regeling door den resident van Tapanoeli voor gezien is geteekend; van welke codificatie

een gedrukt exemplaar aan de betrokken bestuurshoofden is toegezonden, met verzoek bij de rechtspraak door de inlandsche rechtbanken .... daarmede rekening te doen houden ...." (vgl. 1e supplement blz. 21).

Verloving en huwelijk.

5. Het zuidelijk Batakland. — Hoewel de gegevens zich bepalen tot de wijze van totstandkoming van verloving en huwelijk bij aanzienlijken (en dan nog maar alleen in Mandailing; voor Angkola en Si Pirok ontbreken zij; afwijkingen van kleiner of grooter belang kunnen daar voorkomen), zijn ze toch zeer uitvoerig. Het verloop is in het kort aldus: is uitgemaakt, uit welk dorp een vrouw voor den zoon van het hoofd kan worden genomen, dan gaat een gezantschap poolshoogte nemen of er geschikte huwbare meisjes zijn. Zoo ja, dan geeft de *radja ni boroe* ook *soehoe*— of *natoras bajo-bajo* (blz. 223), en in deze functie ook *goroek-goroek kapinis* genoemd, tot wien men zich gewend heeft, kennis aan den vader van het meisje, dat in aanmerking komt. Een familieraad bespreekt het geval; wordt de zaak voorshands goed opgenomen, dan keert het gezantschap met die boodschap terug. Een tweede gezantschap doet het officieele aanzoek en geeft van zijn bevinding verslag. Een derde gezantschap doet dan onderzoek naar den vroeger voor de moeder der bruid betaalden bruidschat (*toehor boli*) en bepaalt in overleg met de partij van het meisje den dag voor het wisselen der *tanda* (teekenen, bepaalde geschenken). Tegen dien tijd komt de jongeling zelf met zijn vader en bloedverwanten; er worden langwijlige besprekingen gehouden, o. a. over het slachten van den meegebrachten buffel. Na het wisselen der tanda is de verloving ingetreden (vgl. blz. 181).

Tot den tijd van het huwelijk (gewoonlijk eenige maanden later) mag de jongeling nu en dan zijn meisje in haar woning bezoeken. De huwelijksdag wordt door een gezantschap in overleg met de partij van de bruid bepaald. De datoe ni ari (blz. 159) is onmisbaar bij het uitkiezen van een gunstigen dag. Weer komt de bruidegom in het dorp van zijn bruid en na het betalen van den bruidschat volgt meestal nog dien zelfden avond het Mohammedaansche tusschenzetsel, nl. de godsdienstige huwelijkssluiting, omdat hierbij de vader van het meisje en haar stamgenooten tegenwoordig kunnen zijn, wat de oude adat ten opzichte van de latere adat-huwelijkssluiting in het dorp van den bruidegom verbiedt. Deze tweede huwelijkssluiting gaat met den meesten omslag gepaard: het meebrengen van een deel van den uitzet (*hohas*),

plechtstatige inhaling met muziek, het tegelijkertijd baden, het aandoen van de trouwkleederen, groote optochten, lange redevoeringen, het eten van één bord (*mandjompoet longa*, vgl. het Karosche *moekoel* (blz. 240), het afnemen door den bruidegom van de sieraden der bruid, het geven van een „*haradjaan*" (blz. 178) enz.

Is de vrouw na een jaar nog niet in blijde verwachting, dan heeft het „*maroelak ari*" — een wat minder omslachtige herhaling van deze huwelijkssluiting — plaats. Maroelok ari.

Heeft de vrouw een kind gekregen, dan brengt zij, zoo spoedig haar toestand dit toelaat, een bezoek (*mēbat*) aan haar ouders, en neemt op den terugtocht het overige van haar uitzet mee. Hiermede houdt elke vordering op den vader der vrouw op. Mēbat.

Het zeer omslachtige en vrij kostbare adathuwelijk komt echter weinig voor. Regel is hier het huwelijk door schaking (*manangkap boroe*). De wederzijdsche ouders, hierdoor voor een voldongen feit geplaatst, brengen de zaak met zoo weinig mogelijk omslag ten einde. Ook komt vrij veel voor het *manaēk* of *manjompo* (vgl. het Karosche *nangkih*, Tobasche *mahiēmpē*), waardoor het meisje, tot redding harer eer, den jongeling den eisch stelt haar te trouwen. Andere huwelijksvormen.

Minder als een huwelijksvorm dan wel als concubinaat is te beschouwen het „*marbagas di pardagangan*" (zie blz. 252). waarbij een jongeling van aanzien vóór zijn huwelijk met een adellijk meisje een meisje van minderen rang (vroeger wel een slavin) tot zich neemt.

Het huwelijk in de marga (stamdeel) is verboden. Plaatselijk ook het huwelijk tusschen leden van verschillende marga's (bijv. Batoe Bara, Matondang en Daoelaē) omdat die, naar men zegt, van dezelfde afstamming zijn. Elders geldt dit verbod niet. Vermoedelijk legt men plaatselijk een verschillenden maatstaf aan ter bepaling van het al of niet bijeenhooren der oorspronkelijk van één afkomst zijnde verschillende geslachten. Opgaven daaromtrent van elke streek zijn zeer wenschelijk voor de kennis van de in deze zaak geldende rechtsregelen. Verboden huwelijken.

Verboden is ook het huwelijk van een meisje met een mannelijken bloedverwant (zoon, neef) van haar *toelang* (oom van moederszijde).

Omgekeerd is het zeer gewenscht, dat een jongeling trouwt met de dochter van zijn toelang. Het is zelfs min of meer een plicht. Toelangs mogen dan ook hun dochters niet uithuwelijken zonder Wenschelijke huwelijken.

toestemming van de echtgenooten hunner zusters. [Is het hier ook als in andere Bataksche streken gewoonte dat de koopprijs lager is?]

Straf op verboden huwelijken.

Een huwelijk in de marga, gelijk, hoe vreemd het schijne, een enkele maal schijnt voor te komen [1]), wordt gestraft met uitsluiting en verbanning uit het dorp (is dit nog zoo?). [Er worden geen gevallen vermeld van andere ook verboden huwelijken, die door het betalen van een zoengift gewettigd kunnen worden, gelijk elders in de Bataklanden — zie blz. 241 en 243 — voorkomen. Komt dat hier niet voor?]

Koophuwelijk.

Elk der drie vormen van huwelijk (blz. 250 en 251) is een koophuwelijk. [Het soemondo-huwelijk, naar het schijnt in den Padritijd met geweld ingevoerd, heeft zich niet kunnen handhaven, wordt althans door de adat niet erkend. In Mandailing bestaat het nog wel bij de aanzienlijken onder den naam *marbagas di pardagangan*, en heet een zoo gehuwde vrouw *sangkotan ni abit* [2]) of *boeloe gēdoek*, kromme bamboe, maar het is feitelijk concubinaat. Kinderen uit zoo'n huwelijk hebben geen recht op de nalatenschap huns vaders, zie blz. 254.]

De hoegrootheid der koopsom, *toehor* of *toehor boli*, is afhankelijk van den rang van het meisje en van de voor haar moeder indertijd betaalde som. Behalve uit geld, bestaat ze uit door de adat voorgeschreven geschenken aan bepaalde familieleden en aan personen, die bij de huwelijkssluiting als bemiddelaars zijn opgetreden. Deze geschenken worden samengevat onder den naam *bērē* (gift). Alle dragen ze nog weer afzonderlijke namen. [Beantwoorden die geschenken ook aan de namen of is daar ook fictie bij, zooals elders in den Archipel het geval is?] Zoo ook de verschillende bestanddeelen van den toehor boli.

Gewoonlijk wordt de toehor niet ten volle betaald. De rest blijft als adatschuld bestaan. Algeheele afbetaling wijst op een verlangen, de betrekking met zijn schoonouders af te breken, en wordt daarom voor ongepast gehouden.

Veelwijverij.

Veelwijverij is geoorloofd. De adat stelde geen grens. Thans heerschen hierin de voorschriften van den Islam.

---

[1]) Waar aan het sluiten van een huwelijk zooveel formaliteiten verbonden zijn, is het onbegrijpelijk, dat zoo'n verboden huwelijk ooit tot stand kan komen, tenzij wellicht een huwelijk door schaking. Of heeft men alleen het bedrijven van bloedschande op het oog?

[2]) Voor Kl.-Mand. wordt opgegeven: *sakotam ni abit*, wat verklaard wordt als: „verplicht, ligmatjes te vlechten". Is dit juist?

De adat eischte, dat een man geen andere vrouw(en) meer mocht nemen, dan met medeweten en toestemming zijner eerste vrouw. Deze (mits niet van lager stand zijnde) blijft de eerste in rang. Bij de vorsten voert deze eerste vrouw, van adel zijnde, den titel *toean lajan (laēn) bolon*.

Gezinnen.

De echtgenooten met de kinderen vormen een gezin (*bagas* in Mandaling, *ripē* in Si Pirok). De maatschappelijke rechten en verplichtingen (t. w. volgens de bepalingen onzerzijds voor verplichte diensten) rusten op de bagas (ripē), niet op ieder lid persoonlijk. Sterft de vrouw, dan is het gezin verbroken, en dient de man zoo spoedig mogelijk te hertrouwen, wil hij niet bij zijn gemeenteleden achterstaan; sterft de man, dan blijft, mits er kinderen zijn, het gezin in stand.

Leviraatshuwelijk, voogdijschap.

De weduwe, door het „gekocht zijn" bezitting geworden van de familie van haar man, wordt meestal door een jongeren broeder (door een ouderen is verboden) tot vrouw genomen (*mangabia, mangintjatkon*), tenzij ze reeds een volwassen, beter: meerderjarigen of gehuwden zoon heeft, in staat de nalatenschap der minderjarige broers en zusters te beheeren. Dan wordt de plaats des vaders meestal niet vervuld. De zoon is dan voogd. Anders moet een der andere mannelijke bloedverwanten voor haar man als voogd optreden. Men staat de vrouw meestal een oogstjaar tot rouwjaar toe. Daarna mag ze op de adatvoorschriften in zake hertrouw opmerkzaam gemaakt worden.

Echtscheiding.

Behalve door den dood, kan een huwelijk ontbonden worden door echtscheiding. De invloed van den Islam op de oude adat, die evenwel in dezen veel overeenkomst met de Mohammedaansche voorschriften vertoont (ja?), is duidelijk merkbaar, in dit opzicht vooral, dat ook de vrouw scheiding eischen kan.

De adat kent geen scheidingseisch van de zijde der vrouw, op zijn hoogst een verzoek of aanbod tot scheiding. De man ontbindt zijn huwelijk door met opoffering van den toehor boli (is dit zoo?) zijn vrouw terug te zenden. De kinderen komen rechtens den vader toe. Zijn ze nog klein, dan blijven ze tijdelijk aan de moeder toevertrouwd. Ook komt een accoord voor, vooral als de toehor boli niet geheel is betaald, waarbij dan de jongens aan den vader, de meisjes aan de moeder komen.

Buiten echt geboren kinderen; adoptie.

Buiten echt geboren kinderen zijn zeldzaam, daar door het manjompo (zie blz. 240 en 251) het meisje de weg openstaat tot een huwelijk. Als regel geldt, dat hij de vader is, die door

het meisje wordt aangewezen, mits met erkenning zijnerzijds. Erkent hij het niet, dan (zoo was het vroeger) moet een mannelijke bloedverwant van het meisje als aangenomen vader (voogd) optreden en een boete betalen. Deed hij het laatste niet, dan werden vrouw en kind slaaf bij het dorpshoofd. Nu schijnt hij door het slachten van een dier den smet, op de gemeente geworpen, te moeten wegnemen. Andere gevallen van adoptie worden niet vermeld.

Uit de gegevens blijkt niet, dat de Islam op het erfrecht invloed heeft uitgeoefend. [Op het adatrecht in het algemeen is, naar mondelinge mededeelingen, totnogtoe die invloed uiterst gering.]

Voor Klein-Mandailing gelden de volgende regels:

Vrouwen erven niet; ze hebben alleen recht op onderhoud en op een uitzet (*hohas*) bij haar huwelijk. In Pahantan bestaat een uitzondering. Daar kan bij ontstentenis van zoons, een dochter, ook al is ze getrouwd, een levenslang gebruiksrecht op de door het gezin ontgonnen gronden verkrijgen.

Overigens komt alleen de mannelijke linie in aanmerking in deze volgorde: *a*. nederdalende linie, *b*. opgaande linie (vader), *c*. zijlinie (broers), *d*. opgaande linie (grootvader), *e*. zijlinie (ooms), *f*. ripē (plaatselijke bloedgemeenschap), *g*. gemeente.

Elke nalatenschap moet met baten en lasten aanvaard worden (ja? dus niet: alleen het voordeelig saldo vererft?).

Bij den minderen man, die meestal slechts één vrouw heeft, is de verdeeling uiterst eenvoudig; bij hoofden en aanzienlijken ingewikkeld wegens de vele, ook vaak in rang verschillende vrouwen. Bij gelijke afstamming krijgen de zoons der eerste [1]) en der laatste [2]) vrouw meer. Hun gezamenlijk aandeel is dan één deel grooter dan dat der overigen. Zoons van een vrouw uit den burgerstand [3]) krijgen minder dan hun adellijke broeders.

Zoons uit een soemondo-huwelijk (*marbagas di pardagangan*) hebben geen recht op de erfenis, krijgen echter wat strikt noodig is voor hun onderhoud of een kleine uitkeering.

Is het aan de gezamenlijke zoons van iedere vrouw toekomend deel aangewezen, dan heeft de verdeeling tusschen de zoons van één moeder weer plaats volgens vaste regels: twee zoons deelen

---

[1]) toean laēn bolon.

[2]) si silion de zooveelste.

[3]) paraloan.

gelijk op; bij drie gaat de erfenis in vieren, en krijgen de oudste en de jongste samen drie deelen, bij vier in vijven, en krijgen ze drie deelen, enz.

Voor Groot-Mandailing zijn de gegevens minder volledig, bovenal minder duidelijk, en schijnt de opgaaf omtrent het standsverschil niet geheel juist te zijn. De grondbeginselen vertoonen geen afwijking.

Erfopvolging in waardigheden.

Omtrent erfopvolging is de adat in het geheele zuidelijk Batakland dezelfde [1]). De zoons van de *toean laēn bolon* komen het eerst voor de opvolging in aanmerking, en mochten hier geen zoons zijn, dan die van de jongste *si silion*. Als regel geldt verder dat de oudste zoon de eerste rechten heeft, daarna de jongste. Treedt een der zoons van de toean laēn bolon als opvolger op, dan krijgen de zoons der jongste si silion (indien er een is) de bagas en de sopo na godang (blz. 131), onder bepaling echter dat de zoons der toean laēn bolon het huis mogen blijven bewonen. De verschillende gevallen, die mogelijk zijn, of verondersteld kunnen worden, maken de zaak zeer ingewikkeld.

Bij verdeeling der nalatenschap komen die voorwerpen, die aan het dragen der vorstelijke waardigheid verbonden zijn (adatwapenen enz.), steeds aan den opvolger. Maar men verdeelt niet gaarne de nalatenschap der hoofden; liefst laat men het beheer daarvan over aan den „*waris*" (blz. 258) of oudsten vertegenwoordiger der familie.

Adoptie schijnt onbekend (vgl. blz. 254).

Verloving en huwelijk.

6. Padang Lawas. — De met de totstandkoming van de verloving en van het huwelijk samenhangende gebruiken wijken niet af van die in het zuidelijk Batakland, als reeds blz. 250 e. v. beschreven. Ook het huwelijksrecht wijkt weinig of niet af, doch de gegevens zijn van deze streek nog uitvoeriger en scherper.

Koophuwelijk.

Het meest voorkomende huwelijk, waarbij voorts alle adatformaliteiten in acht genomen worden, is het koophuwelijk. Een vrouw „koopen" heet *mangoli* of *mandjoedjoer*, de bruidschat heet *boli*, *toehor*, *djoedjoer* of *djoedjoeran*. De *djoedjoer* — dit

---

[1]) Een procesverbaal van een te Si Pirok gehouden rapot (7 Oct. 1886) geeft een andere voorstelling. Daar wordt o.a. de middelste met de jongste gelijkgesteld, en geeft den doorslag de „gave van het woord". Dit stuk geeft meer den indruk van een regeling, waarbij geschiktheid tot regeeren het zwaarst weegt, dan van vastgelegde *adat* in dezen. Juist de opzettelijke bestrijding van het recht van den jongste boven den middelste lijkt verdacht.

schijnt het meest gebruikelijke woord te zijn — is in de onderscheidene streken verschillend en regelt zich ook naar den stand van het meisje. De bruidschat wordt nu in hoofdzaak in geld betaald. Vroeger was dit anders, moest hij bestaan uit een voor elken stand vastgesteld aantal slaven, vee, bepaalde kleedingstukken enz. Door de gewijzigde omstandigheden, de hoogere geldswaarde der buffels enz. zou thans een betaling overeenkomstig de oude adat veel te duur uitkomen.

De prijzen zijn nu ongeveer (behoudens uitzonderingen voor enkele hoofden, die, om hun „reputatie" op te houden, *f* 1000 tot *f* 1250 eischen) voor de dochter van een *namora* *f* 250, voor die van een *anggi ni radja* *f* 150, voor die van een *bajo-bajo* en een *soehoe-soehoe* *f* 80 tot *f* 100, voor die van den gewonen burger *f* 50 tot *f* 80.

Nog dient opgemerkt, dat, al zijn de koopprijzen niet zoo erg hoog, en al worden ze in den regel niet geheel betaald (meestal slechts de helft, en, van den koopprijs in engeren zin, de *sili pamatang*, d. i. „wat men voor het lichaam van de vrouw, zonder haar ten huwelijk meegebrachte sieraden enz., in de plaats geeft", $^{3}/_{4}$ of $^{4}/_{5}$), door de bijkomende geschenken en geldsommen aan verschillende familieleden en functionarissen, door feestmalen enz., het trouwen voor den man een vrij kostbare geschiedenis is.

Andere huwelijksvormen.

Daarom komt ook het *mandingding*-huwelijk veel voor en wel in twee vormen: 1. de man treedt bij de familie van het meisje in dienst (eenige overeenkomst met het Maleische *soemondo*-huwelijk) of wel 2. bij de zoogenaamde *hotang na opat* (vier lieden, die twee aan twee de wederzijdsche families vertegenwoordigen, maar van een andere marga moeten zijn), tot tijd en wijle de koopprijs is betaald, wat meestal eerst plaats heeft als een uit zoo'n huwelijk geboren dochter tegen een djoedjoer wordt uitgehuwelijkt. Is dit bepaald bedongen, dan is een mandingdinghuwelijk in zijn rechtsgevolgen niet van een gewoon koophuwelijk onderscheiden. Wordt de som niet betaald, sterft de vader of heeft er echtscheiding plaats, dan komen de kinderen aan de familie der vrouw, maar voeren den *marga*-naam des vaders.

Ook het huwelijk zonder koopprijs komt voor, wanneer dit om een of andere reden gewenscht is, en men toch weet, dat de koopsom nimmer betaald kan worden. Toch wordt het bedrag dier som wel *genoemd*, opdat de adat van kracht blijve, bijv. bij het latere huwelijk van de dochters van zoo'n paar.

Sterft een vrouw, die bij *djoedjoer* getrouwd is, kinderloos, dan moet zij door een jongere zuster (of bij ontstentenis van deze door een ander meisje uit de naaste familie) vervangen worden.

Nog andere huwelijksvormen, die veel minder omslag en kosten vorderen, zijn: de schaking (*marsitangkoepan*), de vrijwillige toetreding van het meisje (*mahiompo*), het gedwongen huwelijk tot redding der eer van het meisje (*manaēk, mandakit*), het tot zich nemen van de vrouw van zijn overleden ouderen broeder (*mangabia*, het zoogenaamde leviraatshuwelijk dus) of van den overleden stiefvader [bestaat hiervoor een afzonderlijke term? bij de Karo's wel, zie blz. 240], alle op dezelfde wijze als in het zuidelijk Batakland beschreven. Ook het daar vermelde *marbagas di pardagangan*, een soort van vóórhuwelijk van vorstenzonen met een slavin (*sakotam abit*) of een burgerdochter (*goendit*), komt hier voor.

Alleen de gehuwde man geniet zijn volle burgerrechten: stem in de volksvergaderingen, benoembaarheid tot openbare betrekkingen enz.

Alleen de man kan in den vollen zin des woords iets bezitten (in eigendom hebben). De vrouw kan vóór haar huwelijk tijdelijk iets bezitten, wat haar evenwel te allen tijde, uitgezonderd als het geschenken van haar minnaars zijn, door haar vader of haar *waris* (blz. 259) kan worden afgenomen.

De betrekking van een gehuwden man tot de familie zijner vrouw heet *moraniba*, die van deze familie tot den aangetrouwden zoon *bajo-bajo*.

Verboden huwelijken.

Het huwelijk in dezelfde marga is verboden, ook in verschillende marga's, indien deze tot een hoofdmarga (vgl. blz. 207) zijn terug te brengen. Hierop wordt echter veel inbreuk gemaakt. [Hoever gaat dat begrip: hoofdmarga; zijn hiervoor vaste regels of wijzigt zich de adat langzamerhand en als ongemerkt op dit punt?]

Ongeoorloofd is ook het huwelijk tusschen leden van twee families, die tot een derde familie achtereenvolgens in de betrekking staan van moraniba en van bajo-bajo zooeven genoemd.

Een verloving kan niet zonder schade voor één der partijen, verbroken worden. Wie de schade moet dragen, hangt hiervan af, wie de schuldige is.

Verbreking van verloving.

Wettige aanleiding voor den jongeling is, ontrouw van het meisje gedurende de verloving; voor het meisje, het heengaan voor langen tijd (een „rijstjaar" of langer) van den jonkman zonder haar medeweten of zonder voldoende verklaring; het aangaan van

een ander huwelijk tijdens de verloving zonder haar medeweten.

Bij schuld van het meisje kan de jongeling de trouwbelofte breken; bij schuld van den jongeling kan, op eisch van het meisje, *de rechter* de verloving verbreken.

Echtscheiding.

Dezelfde regel geldt bij echtscheiding (onder Mohammedaanschen invloed echter; de adat kent geen *eisch* om echtscheiding van de zijde der vrouw, wèl een verzoek). Ook door de vlucht kan *nu* een vrouw zich aan een gehaat huwelijk onttrekken. De man kan altijd van zijn vrouw scheiden. De bepalingen omtrent de te lijden schaden, die over de toewijzing der kinderen zijn als in het zuidelijk Batakland (blz. 253).

Erfrecht, voogdijschap.

In hoofdzaak is het erfrecht als overal in de Bataklanden: de oudste zoon is de meest bevoordeelde, daarna de jongste. Op welke overweging of opvatting deze regeling berust is niet bekend.

De erfenis wordt eerst verdeeld, het eventueel opengevallen ambt eerst vervuld, als de doode begraven is of (als dit niet mogelijk is) indien door getuigen de dood is bevestigd.

Alleen *mannen* kunnen erven en wel 1. zoons van hun vader; 2. een vader van zijn zoons: 3. broeders van een broeder; 4. neven van hun ooms en omgekeerd; 5. bij ontstentenis van deze familieleden, de persoon, die door de adat als *waris* (zie beneden) is aangewezen: 6. de hoofden en gemeenteleden, als er geen nadere wettige erfgenamen zijn.

De verdeeling geschiedt zoo, dat de oudste zoon meestal een deel meer krijgt dan de overigen. De zoogenaamde *poesako*-goederen [welke zijn dat?] worden niet verdeeld, blijven ter beschikking van het hoofd der familie. Bij afkomst der zoons van twee moeders van denzelfden stand geldt als regel, dat die uit het eerste huwelijk bevoorrecht zijn. Zijn er meer vrouwen van denzelfden stand, dan erven de zoons gelijk op. Zoons uit mindere huwelijken krijgen geschenken tijdens het leven van den vader. Op de erfenis hebben ze geen aanspraak, maar de vormen brengen mede, dat ze zoo mogelijk toch iets krijgen; hoeveel, hangt af van de goedgunstigheid der bevoorrechten.

Kinderen van bijzitten en van niet bij *djoedjoer* gehuwde vrouwen kunnen niet erven, als er andere zoons zijn.

Legaten kunnen niet vermaakt worden. De erfenis moet met baten en lasten worden aanvaard (ja? vgl. blz. 254). Vóór of bij de begrafenis moet daaromtrent mededeeling gedaan worden. De begrafeniskosten komen voor rekening der erfgenamen.

Het woord *waris* [1]) wordt in verschillende beteekenissen gebruikt. Het kan beteekenen erfgenaam, maar ook voogd, kan wijzen op bloedverwantschap, en wordt ook gebruikt voor hem, die door de adat als iemands borg is aangewezen. Hieruit is op te maken dat begripsoverdracht heeft plaats gehad. In het algemeen zou men den zin kunnen weergeven door: iemand, die voor iemands rechten en plichten opkomt, of eventueel er toe geroepen kan worden dit te doen. Is er geen natuurlijke *waris*, dan treedt het hoofd als zoodanig op. De waris.

Zwagers kunnen nooit elkanders *waris* zijn. Misbruik van vertrouwen en wanbeheer van den *waris* kunnen niet gestraft worden, dan alleen met ontzetting uit de voogdijschap.

Adoptie ontbreekt.

§ 5. **Rechten op grond en water.**

De gegevens zijn over het geheel zeer onvolledig. het best nog voor het zuidelijk en voor een deel van het centrale Batakland, deels wel een gevolg van het door het Gouvernement gehouden (echter niet onberispelijk) onderzoek naar de rechten, op de onbebouwde gronden uitgeoefend. Ook zijn de mededeelingen dikwijls vaag door een niet scherp omschreven beteekenis van woorden als „behooren", „bezit", „eigendom", en zijn (of schijnen) zij met elkaar in tegenspraak. Daardoor zijn slechts enkele hoofdzaken — en niet eens voor alle zes kringen — met voldoende zekerheid vast te stellen. Onvolledigheid en aard der gegevens.

Duidelijk komt uit, dat er samenhang is tusschen de rechten op den grond en het al of niet bebouwd of in gebruik zijn van dezen. Vandaar dat men voor sommige streken vrij uitvoerige mededeelingen vindt over de benamingen der gronden in verband met het al of niet, korter of langer, op deze of op gene wijze in cultuur gebracht zijn. Onderscheid der gronden.

1. Het Karoland. — De grootste kring ten opzichte van de rechten op den grond is de oeroeng (resp. het zelfstandige dorp), welker recht zich onder meer hierin uit, dat niemand uit een andere oeroeng er rechten op den grond kan uitoefenen, tenzij met bewilliging van het oeroengbestuur (resp. bestuur van het zelf- Beschikkingsrecht der oeroeng.

[1]) Deze naam is van Mal. (Arab.) oorsprong; bestaat hiervoor elders een Bataksche term?

standige dorp). De oeroeng heeft dus het beschikkingsrecht over den tot haar gebied behoorenden grond, beteeld of onontgonnen. Omtrent de vaak breede woud- en bergstrooken zijn de uitspraken niet zoo beslist. Is er iets van waarde te halen, als bijv. zwavel op den Sibajak, dan doet de dichtstbij gelegen oeroeng (of het naaste dorp; in casu Beras Tagi) aanspraken gelden. Aan den anderen kant hoort men dikwijls den gordel tusschen bijv. de Doesoen en de Hoogvlakte *taneh kem* (onzijdigen grond) noemen.

Beschikkingsrecht van het dorp.

Voor het overige is de kern van de zaak deze, dat de gronden binnen elken dorpskring (ook die welke noch in cultuur zijn, noch in cultuur geweest zijn?) staan onder het nadere beschikkingsrecht van het dorp, wat op de Hoogvlakte zeer dikwijls zeggen wil van de dorpswijken, zoodat, onder het oeroengbestuur. ook de dorps- resp. wijkhoofden over den grond recht van meespreken hebben. Dit geldt niet enkel de voor den drogen rijstbouw benoodigde gronden (*djoema*), die op het niveau der vlakte liggen en een ontgonnen gedeelte zijn van de zoogenaamde *'mbal-'mbal* (grasvlakte), maar zelfs sawahs en de in de *poelo* (blz. 121) aangelegde permanente tuinen (*reba*) en aanplantingen (*peken*), bijv. van bamboe, vruchtboomen enz. De laatstgenoemde permanente bouwvelden worden erfelijk individueel bezeten; deze kunnen dan ook bijv. verpand, beleend of in deelbouwcontract (wat veel voorkomt) uitgegeven worden. Met de velden in de *'mbal-'mbal* kan dit niet; alleen het hoofd heeft daartoe het recht; de individu heeft daar alleen een genot- of gebruiksrecht op.

Inlandsch bezitrecht; genotrecht.

Beschikkingsrecht enz. in de Doesoen.

In de Doesoen wijkt feitelijk de toestand niet af van dien op de Hoogvlakte, behalve dat de resp. sultans nu eenmaal (zeker niet met goedvinden der Bataks) heer van allen grond heeten. Door het door hen in „landbouwconcessie" uitgeven van gronden aan Europeesche ondernemingen is het beschikkingsrecht der oeroeng (in mindere mate ook dat der dorpen) miskend en zijn — vooral in den aanvang — de belangen der Bataksche bevolking ernstig geschaad en hun rechtsgevoel gekrenkt. Uitbreiding van sawahs bijv. — zonder toestemming der betrokken ondernemingen — is daardoor onmogelijk. Sedert 1907 moeten bij nieuwe uitgiften ook de voornaamste hoofden daarin worden gekend (circulaire van den resident).

Wat het beschikkingsrecht der dorpen betreft, heeft voor de aanwijzing van droge rijstvelden het dorpshoofd uitgebreider bevoegdheid dan op de Hoogvlakte. Men zegt zelfs in de Doesoen

wel, dat de dorpsgrond is „van" het dorpshoofd. Toch maakt dit in de practijk, schijnt het, weinig of geen verschil. Sawahs zijn ook hier individueel bezit.

De mededeelingen laten toe het volgende vast te stellen: Verdere rechten op grond en water.

Ieder ingezetene heeft binnen het gebied van zijn eigen oeroeng resp. dorp het recht van ontginning, mits met kennisgeving aan het hoofd.

Eerste occupatie geeft recht op den grond, nl. hetzij bezitrecht, hetzij genotrecht. Het inzamelen van boschproducten, het jagen en visschen, ook het aanleggen in de rivier van een soort vijver of kom voor vischteelt, staat gewoonlijk den ingezetenen vrij, en anders is slechts een kleine betaling verschuldigd. Op bijzonder vischrijke *namo's* (diepe plaats in een rivier) maken meermalen de hoofden voor zich uitsluitend aanspraak.

Het recht op den ondergrond komt, heet het, den hoofden toe (ingevolge het reeds genoemde beschikkingsrecht?) In de practijk zal zich deze kwestie slechts voorgedaan hebben bij de goudgraving te *Kaperas* (Boven-Langkat) en bij Koeta Boeloeh. Uit een verhaal, getiteld „Sibajak Koeta Boeloeh", zou af te leiden zijn, dat uit politieke overwegingen het hoofd van Koeta Boeloeh een deel van de opbrengst der goudwassching in zijn gebied vrijwillig afstaat aan de voorname hoofden van Koeala, Perbesi en Batoe Karang.

2. Het Timoerland. — Uit de vrij lange uiteenzetting van Kroesen blijkt, dat, moge al in het wezen der zaak het onderscheid met de overige Bataksche streken niet zoo groot zijn, de verschijningsvorm toch sterk gewijzigd is. Ook hier heeft men als grootsten kring de *oeroeng* (thans meer algemeen het rijkje genoemd) en als tweeden de dorpen; als oeroeng in de oeroeng zijn wellicht te beschouwen de zoogenaamde onderhoorigheden. In die onderhoorigheden en dorpen staat de grond in zekeren zin onder het nader beschikkingsrecht der hoofden; doch de omstandigheid, dat hier niet een oeroengbestuur (zie blz. 211), maar een despotisch vorst aan het hoofd staat, heeft geleid tot zulk een verdrukking en verwaarloozing van de rechten der individuen of der lagere kringen, dat men dien vorst (het oeroenghoofd) als eigenaar (inlandsch bezitter) van allen grond (met name van allen onbebouwden grond) beschouwt (vgl. Singkil, Lombok, de Vorstenlanden op Java). Ook hier dus lijdt de Bataksche adat onder het *souvereine* gezag van den vorst; laat de vorst zich bijzonder gelden, dan Beschikkingsrecht van oeroeng en dorp. Invloed van het vorstengezag.

blijft van die adat niet veel over. Toch is die souvereiniteit wellicht door Kroesen te veel op den voorgrond geplaatst. Volgens anderen (Van Dijk, Simon) heerscht er bijv. geen eenstemmigheid over de beantwoording der vraag, wie in de verschillende staatjes gerechtigd is, grond aan Europeanen uit te geven. Ook zegt Kroesen zelf, dat de radja de onbebouwde gronden kan uitgeven aan wien hij wil, doch gehouden (aldus) is zich eerst met de pertoehanan (blz. 214) te verstaan; ook brengt volgens hem de adat (aldus) mede dat de dorpshoofden mede in deze aangelegenheid worden gehoord (Kroesen, Reis, blz. 274).

Intusschen zijn er voorbeelden genoeg, dat de vorst (en ook zijn zetbaas het dorpshoofd) hier veel meer macht heeft, dan in het democratische Karoland. Een hoofd kan iemand zelfs een stuk *sawah* afnemen ten behoeve van een ingezetene, die te weinig grond heeft. Bij het verlaten van een dorp (dat hier trouwens het karakter draagt van een vlucht; in de meeste streken is het — evenals vroeger in Padang Lawas — een ingezetene gewoonweg verboden van woonplaats te veranderen, of is bij uitzondering — als in Panē — verhuizing slechts toegestaan tegen hooge betaling en dan toch met verlies van zijn onroerende have) vervalt de eventueel aanwezige sawah voorgoed aan het dorpshoofd.

Tideman meent, dat deze voorstelling overdreven is, althans nu niet meer zoo van toepassing. Hebben de vorsten vroeger dergelijke handelingen gepleegd, dan was dit machtsmisbruik (wat trouwens boven ook met zooveel woorden gezegd is.) Men mag dus aannemen, dat thans de oude Bataksche adat in zake grondenrecht weer gelegenheid heeft zich ten volle te doen gelden, en dan gelden hier dezelfde regelen als onder 1 vermeld.

Omtrent het vertrek uit een dorp deelt hij het volgende mede:

Men betaalde bij het verlaten van een dorp 12 dollar, als men het gebied van het hoofd heelemaal verliet, doch slechts de helft daarvan als men zich elders binnen dat gebied vestigde. Deze betaling heet *tanggal pararian* of *tanggal anggap* en in Dolok, Poerba en Si V Koeta *tangtang horin* [vgl. penangtang kerin op blz. 213].

Verdere rechten op grond en water.

Evenals elders staat het winnen van boschproducten (mits voor eigen gebruik), het jagen en visschen (behoudens op soms voor den vorst of de hoofden gereserveerde terrein- en riviergedeelten) den ingezetenen vrij. Van het wild komt echter steeds den vorst (niet het hoofd) iets toe, van waardevolle dingen als olifantstanden zelfs de helft.

De niet bebouwde of bewoonde gronden worden hier onderscheiden als *tombak* (oerwoud), *harangan* (tot wildernis teruggevallen gronden), *galoenggoeng* (gronden, die nog sporen van bewerking vertoonen), *sompalan* (weidegrond), *tanoh rih* (alang-alang gronden).

Mijnontginningen zijn onbekend; vermoedelijk zal het in theorie heeten, dat de vorst alleen recht op den ondergrond kan doen gelden. Toen nl. (hoeveel jaar geleden?) het geval zich voordeed, dat er oude geldstukken werden opgegraven, moesten die den vorst worden afgedragen, die den vinder een kleine belooning gaf.

3. Noordwest-Tapanoeli. — Voor het Pakpaksche gedeelte ontbreken vrijwel alle gegevens. Men kent, schijnt het, eigenlijk alleen dorpsgronden, waarvan de pertaki eigenaar heet. Boschgronden staan wel eens onder gemeenschappelijke rechten van verbonden dorpen. In Kepas mag men zijn velden verkoopen, verpanden, beleenen alleen aan dorpsgenooten; in Simsim het eerste alleen aan het hoofd. Voor het Tobasche gedeelte en de onder Baroes hoorende streken zie onder 4.

Rechten van „marga", hoendoelan en dorp.

4. Het centrale Batakland. — Van geen der andere streken wordt met zooveel nadruk en zoo eenstemmig als van dit gebied verklaard, dat „de grond aan de marga behoort" (en „niet aan het dorp" gelijk door een enkele nog opzettelijk wordt toegevoegd) of dat „de marga eigenaar van den grond is". Slechts omtrent de streken van Boven-Baroes (Pasariboe, Si Matoepang enz.) wordt verklaard dat „de grond eigendom is van de federaties", wat op te vatten schijnt als boven omtrent de Karosche oeroengs uiteengezet (blz. 260). Wat de eerstgenoemde uitspraken betreft, blijkt uit mondelinge toelichtingen, dat zij aldus zijn te verstaan: in een bepaalde streek, waar één zelfde marga regeerende is, komt aan de gezamenlijke dorpen dier regeerende marga (blz. 205 en vgl. blz. 218) uitsluitend de bevoegdheid toe, om in hun gebiedskring rechten op den grond te erkennen of te vestigen, beschikkingsrecht dus. Het schijnt dus, dat, hoewel zich de dorpsbond hier nog niet gevormd had, toch het beschikkingsrecht van zulk een dorpsbond reeds aanwezig was; de naam „margagrond" is in elk geval misleidend, want aldaar wonende leden der niet-regeerende marga's genieten op gelijken voet als de leden der regeerende marga zelf. Thans is (blz. 218) door ons de dorpsbond, *hoendoelan*, ingevoerd. Onder het genoemde recht kent men ook hier een

beschikkingsrecht van het dorp over zijn cultuurgronden; van deze dorpsgronden heet het uitdrukkelijk: gronden, die aan de dorpen behooren, worden onder de inwoners gelijkmatig verdeeld; dezen hebben het gebruiksrecht zoolang zij in het dorp blijven wonen. In de practijk is dus de toestand hier in hoofdzaak als boven reeds beschreven. Grond, waarop bezitrecht wordt uitgeoefend, kan hier verkocht worden aan wien ook, mits de verkooper eerst zijn stamgenooten vraagt of onder hen wellicht een gegadigde is. Verder zijn de regelen omtrent het recht van ontginning, de uit ontginning of occupatie geboren wordende rechten, omtrent beleening, deelbouw, jacht, visscherij blijkbaar hier dezelfde als elders. Als een bijzonderheid — van elders niet gemeld, maar wellicht ook daar voorkomende — vindt men meegedeeld de hier vaak plaats hebbende schenking van grond aan dochters. Inlandsch bezitrecht bestaat alleen ten opzichte van bewerkten grond. Dit bezitrecht geldt ook den ondergrond.

Bezitrecht en andere rechten op grond en water.

Waarschijnlijk houdt met het beschikkingsrecht over den grond in een bepaalde *golat* (blz. 218) verband het zoogenaamde *bongbong*-stelsel, d. i. het recht om den doortocht van vreemdelingen in zijn gebiedskring te beletten. Het woord *bongbong* beteekent eigenlijk: versperd, gesloten (vgl. de beteekenis op blz. 188). Op de pangkalans van Boven-Singkil (blz. 7) wordt onder *bongbong* verstaan het recht, dat geheven wordt van de uit het Pakpakland uitgevoerde boschproducten.

Andere mededeelingen ontbreken.

Beschikkingsrecht van koeria en dorp.

5. Het zuidelijk Batakland. — Hoewel de uitspraken verschillen, en het bij den een heet, dat de grond aan de staatkundige eenheid, dus aan de koeria (vroegere djandjian), „behoort", bij den ander: aan de dorpen, vormen deze geen onoplosbare tegenstrijdigheid. Uit de mededeelingen, beschouwd in verband met het bij het Karoland opgemerkte, schijnt af te leiden, dat hierbij aan tweeërlei beschikkingsrecht is te denken. Het koeriahoofd (de vroegere panoesoenan) heeft blijkbaar het beschikkingsrecht met name (maar niet uitsluitend) over de nog geheel maagdelijke stukken (*tano* of *harangan longang* en *roebaton*), voornamelijk oerwoud, voor zoover dit niet onder het nader beschikkingsrecht van het dorp valt. Om de dorpen nl. ligt ook nog heel wat, zoo al niet geheel woeste of maagdelijke, dan toch onbebouwde grond, aangewezen eenerzijds voor verdere uitbreiding van tuinen, anderzijds voor weidegronden (*djalangan*, blz. 89) en

dus — ruim genomen — als cultuurgrond te beschouwen. Over deze, *tano gasgas*, of gedeeltelijk *harangan* (bosch), gedeeltelijk *gasgas* (ilalangvelden) genoemde, gronden heeft het dorpshoofd zeggensschap. In Mandailing, waar het oppergezag der panoesoenans meer op den voorgrond trad, had het den schijn. of deze eigenaren van den bodem waren. Toch was dit slechts schijn: zij mochten het beschikkingsrecht over den grond niet vervreemden, en over den grond ten bate van vreemdelingen niet beschikken zonder overeenstemming met de dorpshoofden. Hoewel de koeria's door ons niet meer als dorpsbonden doch slechts als bloote districten erkend werden, werd toch hun grondrecht geëerbiedigd.

Inlandsch bezitrecht en andere rechten op grond en water.

Een afzonderlijk persoon kan nooit recht van bezit doen gelden op nog nimmer bebouwd geweest zijnde gronden.

De verdere gegevens hierover (antwoorden op de vragenlijst van het Bataksch Instituut in zake landbouw) zijn weinigzeggend en nog vol tegenspraak, gevolg van gebrek aan scherpe onderscheiding.

O. a. komt niet tot zijn recht het onderscheid tusschen de eventueele rechten ten opzichte *a*. van sawahs, *b*. van droge rijstvelden, *c*. van aanplantingen en tuinen. Het volgende schijnt te mogen worden aangenomen: 1. een verkoop, waarop men niet terug kan komen, is uitgesloten; 2. verhuur, inpandgeving, deelbouw komen voor; 3. bij verhuizing vervallen de rechten op den grond aan het hoofd, tenzij familieleden er aanspraak op kunnen maken, of de verhuizer vooraf door verhuur, inbewaringgeving of dergelijke maatregelen zijn rechten verzekerd heeft.

Voor het inzamelen van boschproducten schijnt zelfs door de ingezetenen vergunning te moeten worden gevraagd; aan het koeriahoofd voor de *tano longang*, aan het dorpshoofd voor de *harangan* (zie boven); ingezetenen betalen echter daarvoor niets, vreemdelingen de *boenga tano* (anderen: *boenga kajoe*) = 1/10 van het ingezamelde. Jacht en vischvangst zijn vrij; de pamoesoek ontvangt echter van het wild een bepaald stuk en van de opbrengst der visscherij. als deze op groote schaal plaats heeft, een bepaald gedeelte. Het aanleggen van *loeboek larangan* (afgeschoten gedeelte van een rivier) en het visschen daarin is het uitsluitend recht der hoofden. Het visschen met *toeba* is verboden, tenzij, bij uitzondering, met toestemming van het koeriahoofd.

Ook over het water van bronnen en rivieren heeft de koeria of het dorp het beschikkingsrecht, met inachtneming van de rechten der benedenstrooms wonende rechthebbenden. Geldt het den aanleg

van groote waterwerken, dan is overleg van den aanlegger met de betrokken dorpshoofden, resp, districtshoofden, noodig. In het algemeen geldt als regel dat een bovenstrooms gelegen dorp of district een preferent recht heeft. Omtrent eventueele regels op den toevoer of afvoer van water op sawahs zijn geen gegevens.

Het goudwasschen (*manggorē*) in de rivieren staat ieder vrij; in Groot-Mandailing betaalt men bij een opbrengst boven de f 5.— een klein recht aan het hoofd van den kring of de kringen, die het beschikkingsrecht hebben.

Hier schijnt men algemeen van meening, dat de ontginners van grond alleen recht hebben op den bovengrond; de producten in (onder) den grond zouden „van het algemeen" (van de koeria dus?) zijn. Elders bestaat deze onderscheiding niet. Voor het gouddelven, *manombang*, is de toestemming noodig van den pamoesoek; 1/10 van de opbrengst komt als *boenga pasir* het hoofd toe.

Groote onzekerheid der gegevens.

6. Padang Lawas. — Tegenover de betrekkelijk zeer rijke gegevens, andere gedeelten van het adatrecht betreffend, maken de mededeelingen in zake rechten op den grond een poover figuur, en het zijn bovendien gedeeltelijk gevolgtrekkingen uit geenszins bewezen onderstellingen. Ook zijn de zeer verwarde toestanden tijdens het tusschentijdperk (blz. 32) oorzaak van de groote onzekerheid.

Beschikkingsrecht van de „marga".

In hoofdzaak schijnt hier wel de voor het centrale Bataklland kenmerkende opvatting te heerschen, dat de „marga" eigenaar is van den grond. Wat dit schijnt te beteekenen is blz. 11 gezegd; verband echter tusschen de oude federaties (blz. 225) en beschikkingsrecht over den grond (woesten grond) blijkt uit geen enkel der gegevens. Men vindt de volgende uitspraken, welker waarde en beteekenis in verband met het vroeger gezegde voldoende duidelijk schijnen: *a.* de grond is het „eigendom" (in inlandschen zin; vervreemding van dit recht schijnt uitgesloten) „der vorsten" en van hun naaste familieleden, m. a. w., van die personen, die door hun stamboomen kunnen bewijzen, dat ze afstammelingen der eerste occupanten zijn; *b.* de grond behoort aan de marga, bijv. in Oeloe Baroemoen aan de marga Hasiboean; *c.* de grond behoort aan de bevolking (ingezetenen), waarom ook geen vergunning van het hoofd noodig is voor het ontginnen van woesten grond; wel is kennisgeving regel.

Inlandsch bezitrecht en andere rechten op grond en water.

Elke eerste occupant wordt individueel erfelijk bezitter.

Het bezit kan verloren gaan door het uitgedrukt voornemen,

dat men het laat varen, kan voorts in andere handen overgaan door overlijden (zie erfrecht) en door overdracht. Verkoop enz. wordt bevestigd door handslag. Bijzonderheden bijv. omtrent verhuur of inpandgeving van natte rijstvelden, over het al of niet voorkomen van het deelbouwcontract enz., ontbreken.

Het onderscheid der gronden naar den staat der woestheid en het gebruik, dat men er van maakt, is als in het zuidelijk Batakland (blz. 264). Voor alle streken der Bataklanden geldt als algemeene regel — het uitvoerigst voor Padang Lawas en voor het zuidelijk Batakland besproken —, dat het niet meer bewerken van eenmaal ontgonnen terrein niet terstond de daarop verkregen rechten doet tenietgaan. Deze blijven bestaan, zoolang nog sporen van ontginning over zijn. Deze algemeene regel is echter voor groot verschil in toepassing vatbaar; de maatstaf laat groote speelruimte, vandaar niet onbelangrijke afwijkingen vooral omtrent den duur, dat de aanspraken blijven gelden, in streken, die soms dicht bij elkaar liggen.

Jacht en visscherij zijn feitelijk vrij, al wordt dit gezegd in dezen vorm, dat ieder zich dat recht heeft aangetrokken (Neumann).

Omtrent waterrechten en rechten op den ondergrond ontbreken alle gegevens.

§ 6. Rechten op roerend goed; slavernij en pandelingschap; aansprakelijkheid voor schulden.

De gegevens over schulden- en slavenrecht zijn zoo weinige, dat met geen mogelijkheid een ook maar eenigszins samenhangend overzicht is te geven; hetgeen echter allerminst beteekent, dat op dit stuk geen, of slechts een onbelangrijk, adatrecht zou bestaan. Het meeste wordt nog omtrent Padang Lawas medegedeeld. Hieronder volgen dus eenige, verspreid voorkomende, losse mededeelingen uit de verschillende streken.

Als vragen, die bij voortgezet onderzoek de aandacht waard zouden wezen, mogen de volgende genoemd worden:

a. dragen schuldzaken (Maleisch: oetang pioetang) een aparten naam, en hebben ze in het proces iets aparts;

b. gelden huizen als onroerend (d. i. gelden daarvoor de regels die gelden voor grond en water) of zijn ze roerend (in het Karoland als onroerend; vermoedelijk in de overige streken ook);

c. wat geldt voor bezitrecht, verkoop, ruil, schenking, huur, pandrecht in zake roerend goed;

d. kent men een winstdeeling ten aanzien van roerend goed, bijv. bij hoeding van een anders vee, bij bewerking van een anders oogst enz.; welke regels gelden daarvoor;

e. kent men geldleening, voorschotgeving, leenen van andere goederen (bijv. rijst), weddenschappen, loondienst (en aanbesteding), scheepvaartverhoudingen (bijv. op het Toba-meer), lastgeving (en opkooping), borgtocht, vennootschap, verplichte geschenken; zoo ja, hoe heeten ze, en welke regels gelden daarvoor; en welke transacties geschieden veelal tegen beding van wederkeerige hulp;

f. kent men nog andere transacties over roerend goed;

g. welke transacties komen eerst tot stand doordat er iets feitelijks gebeurt: eensdeels het overgeven van een voorwerp of verrichten van een daad, anderdeels het geven van een gering pand of geschenk of godspenning, waardoor partijen zich verbonden voelen;

h. welke transacties daarentegen (bijv. borgtocht?) komen tot stand zonder dat er iets feitelijks gebeurt, door bloote wilsovereenstemming;

i. is verjaring van rechten ten aanzien van roerend goed bekend;

j. welke moeilijkheden deden of doen zich ten aanzien van rechten op roerend goed voor den rechter voor, en hoe redde of redt men zich daaruit.

1. Het Karoland. — Het woord voor schuld is *oetang*, voor schuldvordering *ido*.

Men kent hier een winstdeeling o. a. bij het doen hoeden van zijn vee (*pasoehken*), bij gezamenlijk handel drijven (het bedrijfskapitaal heet *pokok*, vermoedelijk hetzelfde als wat Willer omtrent Mandailing mededeelt van een zeker contract, dat *poko* zou heeten), bij het in bewerking geven van zijn rijstveld (*pemoken*; ook tegen een tevoren bepaald loon), meestal tegen het gelijkop deelen van de opbrengst, resp. winst; dit heet *melahi* (van *belah* = helft).

Leenen (onder verschillende benamingen) komt zeer veel voor, als geld leenen (*ngeraih*) tegen onderpand (*pertembē, tjikeram*), meestal sieraden, die gewoonlijk ruime overwaarde hebben; leenen (*ersingkih*) van ongepelde rijst (*pagē*), die bij den volgenden oogst (in grooter hoeveelheid?) moet worden teruggegeven; leenen (*erganda*) van geld tegen een kleine rente, als men bij het kansspel verloren heeft. De rentestandaard is anders veel hooger, dikwijls 10 % per maand of nog meer. Dientengevolge zijn veel Karo-Bataks diep in de schuld geraakt en als gevolg daarvan kwam

het pandelingschap (slavernij — zie blz. 213 — bestond hier bijna niet) veel voor. De schuld blijft dan bestaan, maar de geleverde arbeid wordt als voldoende rente beschouwd. In de laatste jaren wordt — althans in de Doesoen — gerekend, dat de schuld zelf door den arbeid werd afbetaald met een paar gulden per maand. Een pandeling kon te allen tijde worden losgekocht, doordat zijn schuld wordt voldaan.

Het borgstelsel is, ten gevolge van de Karosche rechtsopvatting dat er „verhaal" voor schulden moet zijn, zeer ontwikkeld, en daarmede de aansprakelijkheid voor schulden goed geregeld. Voor mondigen zijn in de eerste plaats de *senina* en de *anak beroe* de aangewezen borgen (*djamin, kakoe, belit*); voor kinderen en vrouwen resp. de ouders of die hun plaats eventueel innemen en de echtgenoot.

Uitstooting uit de dorpsgemeenschap (zie blz. 213) komt wel voor, voornamelijk als gevolg van verzet tegen een hoofd of bij verraad aan de algemeene zaak. Uitstooting uit een familie is wel denkbaar, maar zal bij de groote toegevendheid vermoedelijk zelden of nooit voorkomen. Wel komt het een enkele maal voor dat bij herhaald wangedrag de m o e d e r weigert voor haar kind te zorgen, te koken enz. (*retap kata nandē*), waardoor dit elders een goed heenkomen moet zoeken. Of zoo'n verstooting een rechtshandeling is en rechtsgevolgen heeft, blijkt niet.

2. H e t T i m o e r l a n d. — Ook hier vindt men de termen *oetang* en *ido* voor schuld en inschuld.

Eigenrichting bij de inning van schulden was vroeger geoorloofd. Door het inbeslagnemen (*manrampas*) van bijv. een buffel of een stuk vee kon de schuldeischer den schuldenaar dwingen tot aanzuivering van zijn schuld.

Bij het aangaan van overeenkomsten is het veelal gewoonte een bindsom (*sikoram*) te geven aan hem, die zekere verplichtingen op zich genomen heeft. Dit bedrag wordt dan later bij de verrekening in mindering gebracht. Bij niet nakoming der verplichtingen moet het dubbele bedrag terugbetaald worden.

Huizenbouw geschiedt meestal voor gezamenlijke rekening en wordt in loonarbeid uitgevoerd. Voor het sleepen van het hout bestaat de verplichting tot onderling hulpbetoon.

Vee wordt dikwijls in vereeniging met anderen gekocht.

Slavernij bestond vroeger op groote schaal, doch alleen de vorsten hadden slaven (*djabolon*).

3. Noordwest-Tapanoeli. — Voor deze streek had het slaven- en pandelingenrecht practisch nog eenige beteekenis, totdat — althans voor Samosir — de afschaffing daarvan, eerst op 1 Januari 1910 gesteld, plaats had in Maart 1914 (vgl. noot 1 op blz. 221). De gegevens zijn echter schaarsch en wijzen niet op bijzondere afwijkingen van wat elders voorkomt (voorkwam).

Is uitstooting uit dorp of familie hier bekend?

4. Het centrale Batakland. — Veel komt hier voor het gemeenschappelijk bezit (van huizen, vee) en het voor gemeenschappelijke rekening drijven van handel; de term hiervoor is *parripēripēon*. Wil één van de gezamenlijke bezitters zijn aandeel in een huis verkoopen, dan gaan de medebezitters voor, wil geen dezer, dan kan een dorpsgenoot als kooper in aanmerking komen. Bij gezamenlijk bezit van een stuk vee, heeft elk der bezitters beurtelings den plicht van onderhoud en verzorging en is gedurende dien tijd ook aansprakelijk voor eventueel aangerichte schade. Verkoop mag slechts plaats hebben met aller goedvinden.

Wil een der medebezitters zijn aandeel aan een ander verkoopen, dan moet o.a., zal de koop rechtsgeldig zijn, de kooper met de vlakke hand op het dier slaan, en de verkooper moet den kooper ten overstaan van den medebezitter de zweep (bij een buffel) of den strik (als het een paard betreft) overhandigen.

Winstdeeling, bijv. bij hoeden of fokken van andermans vee is hier bekend.

Bij het voor gemeenschappelijk rekening handel drijven wordt uit hen die (gewoonlijk elk voor eenzelfde bedrag) het kapitaal bijeengebracht hebben, een „beheerder" (*roema bolon*) gekozen. Diegene hunner die er op uit gaat de handelswaar te koopen, de *pardalan* (reiziger), heeft recht op vergoeding van reis- en verblijtkosten. — Evenals in het Karoland bestaat hier een hooge rentevoet: 4 wordt 5 (per maand) is regel. Omtrent het leenen van rijst (rijstleening heet *dondon*) geldt de regel, dat elk jaar de schuld verdubbelt.

Slavernij en pandelingschap kwamen vroeger op groote schaal voor. Men zie hiervoor beneden onder 6.

5. Het zuidelijk Batakland. — Als bijzonderheid wordt van hier de uitstooting gemeld. De vader (voogd) is nl. aansprakelijk voor de handelingen zijner onmondige kinderen (pupillen), maar wordt hem die aansprakelijkheid door hun herhaald ergerlijk wangedrag te zwaar, dan kan hij ze uitstooten *(mangaliplip, mam-*

bondarkon, gotap kotang). Als geldige reden wordt opgegeven het driemaal zich schuldig maken aan *a*. diefstal, *b*. roof, *c*. buitensporig deelnemen aan hanengevechten, *d*. huwelijk in den stam [bedoeld is wel het samenleven, als man en vrouw, van margagenooten; vgl. noot 1 op blz. 252]. Wederopneming *(manjosoti bondar)* van den uitgestootene is mogelijk, mits tegen betaling van een zoengeld.

Borg heet hier *okoe*.

6. Padang Lawas. — Is uitstooting uit dorpsbond of dorp of familie hier bekend? Uitstooting.

Men kan borg zijn in tweeërlei beteekenis: *a*. men staat in voor de nakoming der gesloten verbintenis, *b*. men staat in voor de aanwezigheid op het vereischte tijdstip van den persoon, die de verbintenis aangaat. In zeer veel zaken is het hoofd de natuurlijke borg van zijn onderhoorigen. Borg.

Bij inpandgeving van roerend goed moeten de hoofden van den pandnemer tegenwoordig zijn 1. als getuigen, dat ze plaats heeft zonder dwang, 2. om de waarde van het pand te kennen, 3. om te weten, dat er vreemde goederen in hun dorp zijn. Bij verpanding is zelden sprake van rente. Men verpandt de zaak tegen een bepaalde som, om ze op een overeengekomen tijd weer in te lossen, bijv, met boschproducten, vee e. d. Is de termijn tot inlossing verstreken, dan is het pand verloren.

Schulden aan verwanten geven zelden aanleiding tot rechtszaken, althans rechtsvorderingen in dezen strijden met den goeden toon. Zulke zaken behooren eigenlijk onderhands afgedaan en in der minne geschikt te worden. Schulden.

Bij schulden van vreemden aan elkaar is men strenger. Schuldvorderingen zijn de meest voorkomende rechtszaken. Het is echter dikwijls alleen maar te doen om een duidelijke erkenning van het bestaan der schuld uit te lokken, om zich later daarop, bij mogelijke ontkenning, te kunnen beroepen.

Schulden moeten na het uitspreken van het vonnis betaald worden binnen den daarbij vastgestelden tijd (in eens of binnen 7 dagen of 2 × 7 dagen). Ook betaling in termijnen kan toegestaan worden.

Niet-betaling van de schuld leidt tot pandelingschap, hetzij bij den schuldeischer, hetzij bij hem die in plaats van den schuldenaar de schuld voldoet, meestal zijn hoofd. In het laatste geval heet hij „*parsingiran*". Hij verschilt niet van een vrijen onderhoorige, Pandelingschap.

behalve dat hij de plaats niet mag verlaten, en meer dan andere ingezetenen een hoofd moet bijstaan. Hij kan nooit slaaf worden.

Eigenlijke pandelingen zijn de *halak oetang-oetangan*, die niet verplicht zijn hun schuld te betalen, en wier arbeid beschouwd wordt alt rente op het bedrag der schuld, welke dus nooit vermindert. Deze pandelingen gingen vroeger geregeld na korter of langer tijd over in den slavenstand. Zij komen weinig of niet meer voor. Parsingirans daarentegen zoovele, dat een groot deel der bevolking als parsingiran der hoofden is te beschouwen. [Is dit alles nog zoo?]

Slavernij. De slavernij (zie ook blz. 228) heeft nu niet veel meer dan historische beteekenis. Men kon slaaf worden 1. door geboorte, 2. door contractueele verbintenis, 3. door schulden, 4. door rechterlijk vonnis, 5. door oorlog, 6. door roof. De belangen van den slaaf worden behartigd door zijn *natobang*. Hij heeft recht op voeding en kleeding, en krijgt hij die niet, dan op zooveel tijd voor zich zelf, dat hij zich die verdienen kan. Een slaaf kan vrij worden *a*. door vrijkooping, *b*. door vrijwillige vrijverklaring door zijn meester, *c*. (dit geldt slavinnen) doordat haar meester haar tot bijzit neemt, of ook tot wettige vrouw, of zelfs, indien zij door haar meester bezwangerd is.

§ 7. **Ongeoorloofde gedragingen, incl. strafrecht.** [1])

Het schijnt, dat naar de meening van sommige ambtenaren, die een of meer deelen der Bataklanden goed kennen, de Bataks — of bepaalde groepen hunner — niet alleen onze westersche onderscheiding tusschen privaatrecht en strafrecht niet kennen (wat bijkans vanzelf spreekt), maar zelfs geen onderscheid voelen tusschen schuldzaken over roerend goed (§ 6 hiervoren) en processen over ongeoorloofde gedragingen, leidend tot vergoeding of tot straf of tot beide. Dat zou dan hierin uitkomen, dat noch voor „bestraffing" of „strafzaken" aparte namen bestaan, noch eigenaardige procesregelen bij strafzaken tegenover schuldzaken voorkomen. De gegevens zijn te schaarsch om iets daarover te kunnen beslissen. Intusschen mag gerust worden aangenomen, dat er geen scheiding bestaat tusschen onrecht, dat alleen door vergoeding doch niet door straf mag worden gevolgd (onze civiel-onrechtmatige daden), tegen-

[1]) Zie voor enkele straffen ook § 4.

over ander onrecht, dat wel door straf mag worden gevolgd. Of straf zal volgen, hangt af van den ernst der zaak naar 's rechters meening.

Dit een en ander zal bij de inheemsche rechtspraak, waar die nog is, moeten worden getoetst en gecontroleerd.

1. Het Karoland. — Alle rechtszaken heeten *ranān*. Een onderscheid tusschen civiele zaken en strafzaken kent men niet; evenmin een onderscheid tusschen schuldzaken en delictszaken? Alle gedingen zijn terug te brengen tot een eisch *(ido)* eenerzijds, een schuld *(oetang)* anderzijds.

Dus behooren moord, diefstal enz. alleen genoemd te worden als oorzaken van een schuldzaak (proces over iets anders dan grond en water).

Met uitzondering van de doodstraf, die slechts in zeer enkele gevallen mocht worden toegepast — bij betrapping op heeterdaad op overspel o. a. —, bestaat elke straf uit de betaling Straffen.
van een meer of minder groote geldsom, waarbij vaak nog naturalia als zout, rijst, een kip, een stuk vee. Kleine boeten worden uitgedrukt in dollars (thans — na de muntzuivering — wel in guldens), ook wel in *amas*, gewoonlijk de waarde van één maat zout (± 10 dollarcenten); eenigszins groote bedragen in zekere eenheid, *tahil*, of een veelvoud daarvan. Vóór de invoering van de Nederlandsch-Indische munt was een tahil gelijk aan 10 Carolus-dollars = 12 dollars in gangbare munt (toen Mexicaansche, Japansche en Straits-dollars) plus één dollar als toeslag *(tara)*. Gewoonlijk wordt als hoogste boete opgegeven een bedrag van 24 *tahil* (bij moedwillige brandstichting, moord). Een enkele maal vindt men melding gemaakt van een boete van 500 dollar. Deze „boete" schijnt meer een soort oorlogsschatting te zijn, althans met oorlogstoestanden samen te hangen.

Menigmaal maakt het geven van een slachtdier deel uit van een opgelegde boete, Dit is dan te beschouwen als een zoenmiddel, als een bewijs, dat de goede verstandhouding hersteld is. Zoo'n slachtdier wordt dan door de gezamenlijke partijen gegeten. Ook voorkomt het aanbieden van een dergelijk zoenmiddel, gepaard met het maken van verontschuldigingen, wel het opleggen van straf.

Welke wijzigingen de behandeling van de ongeoorloofde gedragingen (delicten) en het opleggen van straffen in het Karoland heeft ondergaan sinds de laatste jaren, blijkt niet.

Zie slotopmerking op blz. 276.

2. Het Timoerland. — De straffen bestaan steeds in boeten (betalingen) behalve waar het geldt misdrijven en vergrijpen tegen de hoofden (vorsten) in hun persoon en in hun bezittingen. Dan volgde meest de doodstraf. Voor sommige streken was — tot kort voor 1900 — aan de doodstraf dikwijls verbonden het opgegeten worden van den schuldige. Tideman vermeldt als vroeger een enkele maal voorkomende straf, de uitstooting uit de marga.

3. Noordwest-Tapanoeli. — Alle straffen schijnen te bestaan in het opleggen van boeten, zelfs de zoogenaamde *oetang kesah,* letterlijk ademschuld, dus: bloedprijs, de zwaarste straf, die men kan opleggen, o.a. bij moord, overspel en — plaatselijk — ook bij diefstal. Voor het noordelijk gedeelte van Pegagan vindt men vermeld, dat diefstal gestraft wordt met het opeten van den zoon van den dief.

Bij onvermogen om te betalen wordt subsidiair de doodstraf opgelegd.

Ongetwijfeld is onder ons bestuur een en ander gewijzigd. Gegevens ontbreken.

Zie slotopmerking op blz. 276.

4. Het centrale Batakland. — De adatregelen in zake de op te leggen straffen zijn meestal duidelijk genoeg. Die regels zelf loopen — vooral wat de bedragen der boeten enz. betreft — voor verschillende streken nog al uiteen. Bij de opgelegde boete komt meestal nog een zeker bedrag, dat als een verzoening voor aangedane beleediging is te beschouwen, ten laste van den veroordeelde. De doodstraf — in meer of minder zwaren vorm — stond op overspel bij betrapping op heeter daad, of, wanneer gepleegd door een mindere met een vrouw van adel, en op moord.

Zie slotopmerking op blz. 276.

5. Het zuidelijk Batakland. — Over het voormalige adatrecht in zake ongeoorloofde handelingen en straffen — de gouvernementsrechtspraak past het inlandsch strafwetboek toe — ontbreken gegevens.

Straffen. 6. Padang Lawas. — In de practijk komen reeds lang geen andere straffen meer voor dan *a.* boeten, *b.* (onder gouvernementsinvloed) tenarbeidstelling en dwangarbeid (als subsidiaire straffen? aldus Neumann). Voor de boeten bestaan vaste benamingen, die in zwang zijn gebleven, al is de aard der boeten en de wijze van betaling geheel veranderd. Die staande termen als „een geslachte buffel", „een levende buffel", „een slaaf" enz. beteekenen

nu niets anders dan een bepaald bedrag aan geld, de drie genoemde bijv. resp. $4^1/_2$, 6 en 20 reaal (à f 0.60).

Adatstraffen zijn (waren) boeten (in den ruimsten zin; ook het aanbieden van verontschuldiging, van sirih, van een kip e. d. daaronder begrepen), verbanning, vervallenverklaring tot den slavenstand, slavernij als subsidiaire straf, verbeurdverklaring van geld en goed, de dood, en allerlei combinaties van de verschillende straffen. Als een schandelijke straf gold het afscheren van het haar bij aan overspel schuldige vrouwen.

Hooge geldboeten (*dando*), geheel naar believen opgelegd, kwamen alleen in oorlogstijd voor. Ze zijn te vergelijken bij schattingen, en niet onwaarschijnlijk van Padrischen oorsprong.

Misdrijven kan men in de volgende klassen brengen (Europeesche of door den inlander zelf gemaakte onderscheiding?): Misdrijven.

a. misdrijven tegen de algemeene zaak; hiertoe behoorden ook landverraad, overloopen naar den vijand enz.; dit soort misdrijven is vanzelf verdwenen sedert de inbezitneming aan de oorlogen een einde maakte; verder behooren daartoe: verzet tegen en beleediging van hoofden en rechters; het verbergen van misdadigers en in staat van beschuldiging verkeerenden;

b. vergrijpen aan het leven (moord, doodslag, vergiftiging, verwonding);

c. vergrijpen van immoreelen aard (verkrachting, overspel, bloedschande);

d. vergrijpen tegen iemands goeden naam (valsche getuigenis, laster, beleediging, omkooping);

e. vergrijpen aan stoffelijke goederen (brandstichting, diefstal).

Gelijk gezegd bestaan nu alle straffen in boeten. Neumann geeft er niet minder dan 21 op; de hoogste bedroeg 148 reaal + 1 buffel. Volgens anderen kon als hoogste boete opgelegd worden het viervoud van de door Neumann onder no. 19 opgegeven boete, gelijkstaande met een bedrag van *f* 312.

Blijkbaar worden als de zwaarste misdrijven beschouwd: landverraad e. d.; moord en doodslag; verkrachting van de vrouw van een hoofd of een namora; overspel, vooral van vrouwen van hoofden enz. met mannen van minderen stand; bloedschande en opzettelijke brandstichting, op welke misdrijven vroeger de dood stond (soms afkoopbaar), of ook slavernij en verbanning, al of niet verbonden met verbeurdverklaring der bezittingen, nu nog de hoogste boeten.

Bij diefstal hangt de straf af van het bedrag van het gestolene, van de meer of minder gemakkelijke wijze waarop men zich de zaak kon toeëigenen. Als regel geldt, dat men, behalve de boete, het dubbele van de waarde vergoedt, tenzij men het goed in denzelfden staat kan teruggeven. Diefstal door leden van de bestolen familie wordt zeer verschoonend beoordeeld.

Heling staat met diefstal gelijk.

Meineed (en volgens sommigen ook bloedschande) is aan de bevoegdheid van den aardschen rechter onttrokken (vgl. blz. 161 en blz. 166 over de goden als handhavers van het recht).

7. Slotopmerking. — Alles wat in § 6 gezegd is (blz. 268 en 269) over aansprakelijkheid en uitstooting geldt ook in verband met ongeoorloofde, al dan niet gestrafte, gedragingen.

HOOFDSTUK V.

Bestuur en rechtspraak.

Inleiding.

Allereerst valt hierbij een onderscheiding te maken tusschen het Karo- en het Timoerland eenerzijds en de overige Bataklanden anderzijds. De eerste twee toch maken deel uit van het gouvernement Oostkust van Sumatra, die bijna geheel — Bengkalis uitgezonderd — uit zelfbesturende rijkjes (landschappen) bestaat; de overige Bataklanden behooren tot de residentie Tapanoeli, die geheel onder rechtstreeksch bestuur staat.

Onderscheid tusschen Oostkust van Sumatra en Tapanoeli.

Gelijk uit afdeeling II „Geschiedenis" blijkt, is de bestuursinrichting meermalen — soms zeer belangrijk — gewijzigd en dagteekenen enkele belangrijke veranderingen uit de laatste jaren, van 1904 ongeveer tot heden (1925). Veel is toen nog slechts voorloopig geregeld, doch met de inlijving van Habinsaran (1908) en de nieuwste regelingen betreffende de Dairilanden en Samosir heeft alles een meer vasten vorm aangenomen. Toch is ook de tegenwoordige regeling nog wel gedeeltelijk van tijdelijken aard.

Noordwest-Tapanoeli kan bij het hiervolgend overzicht te gelijk met het centrale Batakland worden behandeld.

Overal in de Bataklanden ontmoet men dorpen, die, voor zoover in rechtstreeksch gebied gelegen, vallen onder artikel 71 regeeringsreglement als „inlandsche gemeenten". Ook de Tobasche hoendoelans vallen onder dien term in dat artikel. Aan de overige dorpsbonden (districten) in rechtstreeksch gebied (*partahian, koeria, djandjian;* ook *bioes?)* hebben wij — behalve waar het erkenning van grondrechten betrof (blz. 264) — dit karakter ontnomen. De Karosche oeroengs zijn, in zelfbestuursgebied, aan de hoendoelans in rechtstreeksch gebied analoog.

Komt samenvoeging of splitsing van dorpen veel voor? Er schijnen geen streken gronds te zijn die wèl bij districten doch niet bij bepaalde dorpen zijn ingedeeld, behalve misschien ter

hoofdplaats, waar de grondrechten in de war schijnen te zijn.

Van de algemeene verordeningen, die bijzonderlijk de Bataklanden betreffen, zijn hier te noemen:

a. de heerendienstordonnantie voor de Oostkust van Sumatra (rechtstreeksche gouvernementsonderdanen) in Stbl. 1909 no. 56, Stbl. 1913 no. 37 en Stbl. 1918 no. 710 (en Bijbl. no. 6953 jo. nos. 7874 en 8575) en die voor Tapanoeli in Stbl. 1904, no. 356; Stbl. 1913 no. 128; Stbl. 1917 no. 215 en Stbl. 1918 no. 709, vgl. Bijbl. nos. 6077, 6785, 7875, 8575 en 9095;

b. de ordonnantie op de bedrijfsbelasting voor de Oostkust van Sumatra in Stbl. 1909 no. 21, en die voor Tapanoeli in Stbl. 1908 nos. 94, 97 en 149, en Stbl. 1910 no. 13; gerekend van 1 Januari 1920 af zijn deze en andere regelingen vervangen door één algemeene heffing (Stbl. 1921 no. 312, gewijzigd Stbl. 1921 no. 405 en Stbl. 1922, nos. 41, 50, 159, 195 en 433);

c. zout in Stbl. 1882 no. 73, Stbl. 1907 no. 263; Stbl. 1908 no. 544 (het zoutmonopolie in Nederlandsch-Indië vormt sedert 1915 een afzonderlijken tak van dienst; het monopoliegebied omvat o.a. ook het gouvernement Oostkust van Sumatra en de residentie Tapanoeli);

d. opium in Stbl. 1904 no. 46; Stbl. 1908 no. 75, zie ook Bijbl. no. 6176 (schadeloosstelling aan Bataksche hoofden); Stbl. 1908 nos. 277 en 278 (licentiestelsel enz.); Stbl. 1909 no. 20, Stbl. 1912 no. 255 jo. no. 299, Stbl. 1913 no. 218, Stbl. 1915 nos. 346 en 493, Stbl. 1916 no. 630, Stbl. 1917 nos. 497, 644 en 667; Stbl. 1918 nos. 34 en 804, Stbl. 1919 nos. 78 en 79 en Stbl. 1922 nos. 364 en 551 voor de Oostkust van Sumatra; Stbl. 1905 nos. 417 en 418; Stbl. 1908 no. 276 (regie), Stbl. 1910 no. 156, Stbl. 1916 no. 356 jo. no. 630, Stbl. 1917 nos. 497 en 667, Stbl. 1918 no. 804 en Stbl. 1919 no. 80 voor Tapanoeli;

e. dollars; muntzuivering in Stbl. 1908 nos. 20, 21, 22 en 479 voor de Oostkust van Sumatra; Stbl. 1908 nos. 404, 405 en 406 voor Tapanoeli;

f. grondrechten der inlanders en erfpacht in Stbl. 1874 no. 94 *f* (voor het rechtstreeksch gebied van het geheele eiland Sumatra);

g. tot 1908; bepalingen op de gouvernementskoffiecultuur in Zuid-Tapanoeli in Stbl. 1864 no. 8, Stbl. 1878 no. 309 (sanctioneering, deels wijziging van de sedert 1847 gevolgde regeling van Michiels, door het hooger gezag bevestigd noch afgekondigd;

in Padang Lawas (alleen verplichte levering) in Stbl. ?; voor Toba c. a. (opheffing verplichte levering) Stbl. 1892 no 249;

h. intrekking der gouvernementskoffiecultuur en opheffing der verplichte levering in Stbl. no. 96;

i. slavernij in Stbl. 1876 nos. 35, 166 en 246; Stbl. 1880 nos. 21 en 114; Stbl. 1883 no. 40.

1. Het Karoland. — Het Karoland is ten opzichte van het inlandsch indirect bestuur verdeeld in twee ongelijksoortige helften, A. de Doesoen, B. de Hoogvlakte. Inlandsch indirect bestuur.

A. De Doesoen (blz. 47) behoort deels tot het sultansgebied van Langkat, deels tot dat van Deli, deels tot dat van Serdang. Doesoen.

1. Tot het sultanaat Langkat behoort de Langkat-doesoen, verdeeld in de kedjoeroenschappen Selesai en Bohorok (beter Boeah Oeroek) onder hier *kedjoeroen* (Atjèhsche invloed?) genoemde hoofden (een soort Maleische „commissarissen des konings").

2. Tot het sultanaat Deli behoort de Deli-doesoen, verdeeld in de „oeroengs" (blz. 209) Serbanjaman, Sepoeloedoea Koeta, Soeka Piring en Sinembah-Deli, onder *datoeks* (eveneens commissarissen des vorsten).

3. Tot het sultanaat Serdang behoort de Serdang-doesoen, bestaande uit de oeroeng Sinembah-Serdang onder een „*tengkoe*".

Voor alle drie deze sultanaten bestaan sinds 1902 (? zie Bijbl. 5808) landschapskassen, die aan land en volk — dus ook aan die van de Doesoen — ten goede zullen komen (zie Bijbl. 6672). Het streven is, de sultans voor hun onderdanen gelijksoortige regels op heerendienstplicht en belastingplicht te doen treffen als het Gouvernement treft voor zijn eigen „rechtstreeksche onderdanen" in deze rijkjes.

B. De Hoogvlakte is in 1906 door ons geconstrueerd als één zelfbesturend landschap onder de gezamenlijke van ouds bestaande „viervorsten" — over hun adatpositie zie blz. 212 — met (sedert 1 Januari 1908) een eigen landschapskas. Hoogvlakte.

Naast de vier van ouds bestaande viervorsten *(radja perempat)*, te weten de sibajaks van Lingga, Baroe(s) Djahē, Soeka en Sarinembah (Ari-Sinembah) is door het Gouvernement met gelijken rang bekleed: de sibajak van Koeta Boeloeh als vijfde radja perempat.

De indeeling is als volgt:

I. onder Lingga:

de oeroengs	Si Teloe Koeroe, Si Sepoeloedoea Koeta, Si Empat Teran, Si Lima Senina,
en de zelfstandige dorpen	Beras Tepoe, Goeroe Kinajan, Kan Dibata, Beganding, Soesoek, Merdingding, Bintang Meriah, Pernantīn;

II. onder Baroe(s) Djahē:

de oeroengs	Si Pitoe Koeta, Si Enem Koeta;
en de zelfstandige dorpen	Soeka, Boenoe Raja, Singa;

IV. onder Sarinembah:

de oeroengs	Si Sepoeloepitoe Koeta, Perbesi, Djoehar, Koeta Bangoen;

V. onder Koeta Boeloeh:

de oeroengs	Koeta Boeloeh, Liang Melas;

Door deze regeling is de staatkundige macht en de invloed als rechters van de „radja perempat" zeer uitgebreid en bevestigd, ten bate van de eenheid van bestuur en rechtspraak, maar ten koste van de machtspositie van sommige oeroenghoofden, die met leede oogen de verheffing van het impopulaire radja-perempatschap moeten hebben aangezien. De Regeering stond hier voor een groote moeilijkheid.

a. Het Langkatsche stuk van de Doesoen behoort tot de afdeeling Langkat, onderafdeeling Boven-Langkat of Timbang Langkat; Binnenlandsch bestuur Doesoen.

b. het Delische, en

c. het Serdangsche tot de afdeeling Deli en Serdang, onderafdeeling Boven-Deli.

Met de zorg voor de aangelegenheden der streken onder b. en c. genoemd is belast een controleur, thans wonende te Arnhemia (eindstation van den zuidwestelijken arm van den Delispoorweg), vóór 1909 te Soenggal (beter Songgal). De onder a. genoemde streek staat onder den controleur te Bindjai (Stbl. 1910 no. 90).

Deze zorg kan zich echter slechts tot leiding en tot toezicht bepalen, ook ten opzichte van de rechtspraak (zie beneden). Die leiding en dat toezicht geschieden volgens voorschriften van het hoofd van gewestelijk bestuur en zijn niet zonder grooten invloed gebleven.

Ten gevolge van de toepassing van artikel 68a. van het regeeringsreglement op „het cultuurgebied der Oostkust van Sumatra", omvattend de afdeelingen *a*. Langkat, *b*. Deli en Serdang, en *c*. Asahan, staat nu ook de Doesoen onder den localen raad van dit gebied (Stbl. 1909 no. 181, Stbl. 1910 no. 90). Decentralisatie.

De Hoogvlakte vormt de onderafdeeling Karolanden der afdeeling „Simeloengoen en de Karolanden" onder een controleur te Kaban Djahé.

De bevolking is voorloopig gelaten in haar inheemsche rechtspraak. De op blz. 228; (en vgl. blz. 211 en 212) genoemde rechtsprekende hoofden zijn rechters gebleven, zonder Europeesche leiding; het toezicht van het binnenlandsch bestuur in de Doesoen en op de Hoogvlakte geschiedt door de bovengenoemde ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur. Voorts is er, sinds ± 1908, onder onzen invloed een centrale rechtspraak, voor de Hoogvlakte uitgeoefend door de vijf landschapshoofden te zamen, ontstaan. Ook in de op te leggen straffen is onze invloed merkbaar, zoo komen thans naast boeten voor: tenarbeidstelling of dwangarbeid in en buiten den ketting en opsluiting in de gevangenis. Het bestuur is bij de tenuitvoerlegging daarvan behulpzaam en zal wel voor de kosten van voeding en kleeding zorgen. Geschreven regelen van het gewestelijk gezag bestaan nog niet. Bij veroordeeling tot de doodstraf zal het hoofd van gewestelijk bestuur voor de ten- Inheemsche rechtspraak.

uitvoerlegging daarop wel het fiat executie moeten verleenen, nadat op het (reeds verplicht gestelde?) verzoek om gratie door den gouverneur-generaal afwijzend zal zijn beschikt (? Schrijven resident S. O. K. No. 4903/4. d. d. Mēdan 29 October 1904, blz. 7. VII; vgl. Stbl. 1905 no. 43).

Als nieuwigheid werd verder ingevoerd de functie van *djaksa*, welke titel het eerst gegeven werd aan den om veel redenen verdienstelijken sibajak van Kaban Djahē, Pa Pelita. Hoewel nieuw, sluit zich dit ambt goed aan bij de Karosche instellingen: de djaksa staat nu ongeveer tegenover de radja perempat als de pengoeloe balē der adat tegenover de oeroenghoofden. Men vindt thans Bataksche djaksa's opgegeven voor Arnhemia, Bangoen Poerba en Kaban Djahē.

Gouvernements-rechtspraak.

In enkele gevallen, die tot dusver nergens voor deze streek omschreven schijnen (bijv. connexiteit met gouvernementsjusticiabelen), staan ook de Bataks dezer streek terecht voor den gouvernementsrechter, evenals de overige inlanders of de Europeanen en vreemde oosterlingen alhier.

Die rechters wortelen in het reglement op het rechtswezen ter Oostkust van Sumatra van 1887 (na dien herhaaldelijk gewijzigd en herzien; van belang is de invoering[1] van landgerechten, ter vervanging van de magistraats-rechtspraak in 1919) en zijn voor onze streek *a*. de landgerechten te Arnhemia, Bindjai, en Kaban Djahē, *b*. de landraden van Mēdan en van Bindjai, *c*. de raad van justitie te Mēdan.

Inlandsch indirect bestuur.

2. Het Timoerland. — Een klein deel van het Timoerland, *a*. het gebied van den radja van Dolok met de (Karosche) onderhoorigheid oeroeng Silo, *b*. het gebied van den „radja" van Poerba, met de onderhoorigheid Hinalang (Kinalang) behoorde tot 1912 bij het Karoland. Thans omvat de sedert 1920 tot het cultuurgebied der Oostkust van Sumatra behoorende onderafdeeling Simeloengoen de volgende zelfbesturende landschappen:

I. Tano Djawa met de onderhoorigheden:
Dolok Pariboean,
Simpang(an) Bolon en
Girsang;

II. Si Antar met de onderhoorigheden:
Bandar,
Sidamanik en
Si Polha;

III. Panē, met de onderhoorigheden:
Dolok Batoe Nanggar,
Goenoeng Mariah,
Dolok Sariboe en
Si Poldas;
IV. Raja met de onderhoorigheid Boeloeh Raja.
V. De onder *a.* en *b.* (zie vorige blz.) reeds genoemde landschappen Dolok en Poerba. Binnenlandsch bestuur.

De onderafdeeling staat onder een controleur, die evenals de assistent-resident, welke hoofd der afdeeling is, te Pamatang Si Antar is gevestigd.

Inheemsche rechtspraak.

De inheemsche rechtspraak is vastgelegd in een door de zelfbesturen vastgesteld, doch nimmer door de Regeering goedgekeurd reglement. Er zijn twee groote *karapatan*, n.l. te Pamatang Si Antar en te Sariboe Dolok. Ieder landschap heeft zijn karapatan oeroeng. Kleine strafzaken worden door de kleine karapatans (karapatan na mētēk of karapatan balē) behandeld. De laagste rechters zijn de pengoeloe's, doch de pangoeloerechtspraak is practisch van geen beteekenis meer. Zie overigens het Karoland en vgl. blz. 234.

Gouvernements-rechtspraak.

Voor de gouvernementsrechtspraak zie boven (blz. 282); *a.* het bevoegde landgerecht voor deze streek is dat te Pamatang Si Antar, *b.* de bevoegde landraad is die te Tebing Tinggi (weldra naar te verwachten is: Pamatang Si Antar), *c.* de raad van justitie is die te Mēdan.

Inl. gouvernementsbestuur.

3 en 4. Noordwest-Tapanoeli en het centrale Batakland. — Hierbij zijn in het groot twee ongelijksoortige streken te onderscheiden: *a.* die waar voor de rechtspraak uitsluitend het Sumatra-reglement van kracht is; *b.* de streken waar tevens inheemsche rechtspraak is.

Tot de eerste behooren de met eenig voorbehoud tot de Bataklanden te rekenen koeria's van Baroes, en al de koeria's van de (tijdelijke) afdeeling Si Bolga en Ommelanden. Deze streken sluiten zich vrijwel aan bij het zuidelijk Batakland. De koeria's staan onder koeriahoofden, gekozen uit op het hoofdenschap rechthebbenden, door de dorpshoofden (die — en dit is het nieuwe „democratische" — door geheim stemrecht gekozen zijn) en familieleden der koeriafamilie.

De onder *b.* bedoelde streken (zie opgaaf en namen beneden, bij binnenlandsch bestuur) bestaan uit zoogenaamde „hoendoelan"

(blijkbaar door het Gouvernement omstreeks 1886 ingesteld, zie blz. 218) onder onbezoldigde inlandsche hoofden met den titel „dja ihoetan" (vgl. blz. 220, 222 en 223) — min of meer een kopie van de koeria's en de koeriahoofden —, en uit „landschappen" (hier niet te verstaan als streken met zelfbestuur). Het practisch onderscheid tusschen beide is niet duidelijk. Vermoedelijk staan de laatste niet onder één hoofd, hoewel met name in de onderafdeeling Dairilanden op voorstel van den civielen gezaghebber onderscheidene „eerste- en tweede-hoofden" door den resident werden benoemd.

Het bestuur berust geheel op een stelsel van contrôle over de inlandsche hoofden en op overleg en samenwerking met hen. De invloed van den Europeeschen ambtenaar is echter groot, krachtens een reeds in 1886 voor Toba en Si Lindoeng (later ongetwijfeld ook voor andere streken) door den resident gegeven (wellicht sedert dien gewijzigde of uitgebreide?) instructie. Zoo zijn er voorschriften gegeven omtrent het vormen van een zoogenaamde „negerij-kas" (niet te verwarren met de landschapskassen der zelfbesturende rijkjes), d. i. een locale kas (wettig)? voor elke onderafdeeling, waarin een deel der boeten (zie beneden, blz. 285, onder inheemsche rechtspraak) wordt gestort, waaruit dan weer sommige maatregelen in het belang der betrokken bevolking worden bekostigd.

De invoering van het „districts" bestuur (zie beneden en vgl. de noten op blz. 221 en 223) moet aan de beteekenis en den invloed der eigenlijke volks- of adathoofden afbreuk hebben gedaan.

Binnenlandsch bestuur.

Deze streken, behoorende tot de residentie Tapanoeli (hoofdplaats Si Bolga) onder een resident, zijn verdeeld in: *a*. de afdeeling Bataklanden, *b*. de afdeeling Si Bolga en Ommelanden (tijd.). Van de zes onderafdeelingen der onder *a* genoemde afdeeling (hoofdplaats Taroetoeng) onder een assistent-resident, behooren drie (Si Lindoeng, Hoogvlakte van Toba en Toba tot het centrale Batakland, twee (Dairilanden en Samosir) tot Noordwest-Tapanoeli, en één (Baroes) tot beide.

Men heeft dus de volgende onderafdeelingen:

1. De onderafdeeling Si Lindoeng (hoofdplaats Taroetoeng), onder een controleur;

2. de onderafdeeling Hoogvlakte van Toba (hoofdplaats Si Borong-Borong) onder een controleur;

3. de onderafdeeling Toba (hoofdplaats Baligē) onder een controleur;

4. de onderafdeeling Baroes (hoofdplaats Baroes) onder een controleur;

5. de onderafdeeling Samosir (hoofdplaats Pangoeroeran) onder een controleur (of gezaghebber) en

6. de onderafdeeling Dairilanden (hoofdplaats Sidikalang) onder een gezaghebber (of controleur).

In den eersten druk van dit werk werden de „inheemsche" onderdeelen: koeria's, hoendoelans, landschappen, opgegeven. Deze onderverdeeling is echter nog al aan veranderingen onderhevig. Men raadplege daarom steeds den nieuwsten jaargang van den Regeerings-almanak, waarin ze worden opgegeven. In dien van 1925 komen er onder de hoendoelans van resp. Si Lindoeng en Hoogvlakte van Toba eenige voor met geheel denzelfden naam en in dezelfde volgorde. Hier is blijkbaar een vergissing begaan; dat rijtje moet uit de lijst van Si Lindoeng worden geschrapt.

Uitgezonderd enkele streken langs de kust, waar het Sumatra-reglement van 1874 uitsluitend van kracht is (zie boven blz. 283 en beneden, bij het zuidelijk Batakland, blz. 288), is de bevolking gebleven in haar inheemsche rechtspraak, Stbl. 1879 no. 23 voor Toba en Si Lindoeng; zie thans Stbl. 1906 no. 498 (j° Stbl. 1908 no. 223) gew. Stbl. 1909 no. 167 en Stbl. 1912 no. 453. De vanouds bestaande gerechten van groote of kleine dorpsbonden zijn behoudens eenige wijziging gehandhaafd, de dorpsgerechten naar het schijnt verdwenen. Blijkens de boven (blz. 284) reeds genoemde instructie van 1886 is ook in de inheemsche rechtspraak nog al ingegrepen.

Men heeft thans — als inheemsche rechtbanken — zoogenaamde „rapot" negeri (rapot hoendoelan) of „kleine" rapots en „groote" rapots; deze laatste te Taroetoeng, Si Borong-Borong, Baligē, Baroes, Pangoeroeran en Sidikalang; de eerste in verscheidene belangrijke dorpen, voor heel Tapanoeli volledig te vinden in Reg.-Alm. 1925 blz. 119. Bij deze (collegiale) inheemsche rechtbanken is de leiding bij den ambtenaar van het binnenlandsch bestuur, wiens invloed zeer groot is, te meer daar in belangrijke zaken h ij beslist, na de dragers der adat-traditie te hebben gehoord. Voorts bestaan er voorschriften omtrent het bedrag der boeten, het al of niet afstaan van een deel daarvan aan de rechtsprekende hoofden, het aanteekenen in registers van straffen,

het uitreiken van schriftelijke bewijsstukken van geslagen vonnissen, bepalingen omtrent het dobbelspel, het verbieden van het afbranden van ri (alang-alang-)-velden, het vervangen van in het blok leggen door gijzeling in de gouvernementsgevangenis, enz.

Op het door de inheemsche rechtspraak toegepaste recht, vooral op het familierecht, heeft de zending invloed gehad. De bedoeling van de onder haar leiding door onderscheidene Christelijke radja's voor Toba en Si Lindoeng getroffen regeling van 1886, in 1892 door den gouverneur van Sumatra's Westkust goedgekeurd, was, doorgangsstadium te zijn (was het dan wijs ze te laten goedkeuren?); de controleurs hielden er rekening mee naar het viel. Thans is er een voor de christenen geldende adatregeling, die door overleg tusschen de zending en een van regeeringswege optredend rechtskundige is tot stand gekomen (zie blz. 249).

Er schijnt behoefte aan wettiging van de bestaande gewestelijke instructie en van de verdere bepalingen bij een ordonnantie, die den resident van Tapanoeli bevoegd zou verklaren de ordonnanties op de inheemsche rechtspraak uit te werken.

Gouvernementsrechtspraak.

De gouvernementsrechtspraak rust op het Sumatrareglement.

I. Dit is vooreerst uitsluitend van kracht voor Si Bolga en Ommelanden en voor de Baroessche koeria's (zie Stbl. 1905 no. 417; Stbl. 1906 no. 497 en 499: Stbl. 1907 no. 227; Stbl. 1908 no. 320).

De rechtspraak is opgedragen aan a. de districtsgerechten (in elke koeria; leden zijn de dorpshoofden?; zie blz. 288), *b*. de magistraatsgerechten (rechter: de controleur van het binnenlandsch bestuur) te Si Bolga en te Baroes, *c*. de inlandsche rechtbanken (*rapats*, locaal: rapots; de naam landraad komt hier niet voor) te Si Bolga en te Baroes, waarbij een djaksa, een Mohammedaansch adviseur en een griffier; te Si Bolga bovendien een hoofd-djaksa; leden zijn: te Si Bolga de hoofden der 13 koeria's, te Baroes de hoofden der drie koeria's en bovendien het pasarhoofd van Batoe Garigis, de panghoeloe's van de koeria Baroes en de panghoeloe's van de Pasar Batoe Garigis (Stbl. 1908 no. 320); voorzitter is de ambtenaar van het binnenlandsch bestuur, *d*. den raad van justitie te Padang.

II. In de rest van den kring:

niet-inheemsche justiciabelen zijn onderworpen aan den gouvernementsrechter, dat zijn: de magistraatsgerechten te Taroe-

toeng, te Si Borong-Borong, te Baligē, te Pangoeroeran en te Sidikalang, de rapats te Si Bolga en te Baroes, alsmede den raad te Padang. Districtsgerechten ontbreken hier.

Inlandsch gouvernements bestuur.

5. Het zuidelijk Batakland. — Het inlandsch gouvernementsbestuur is geheel op denzelfden voet als in de op blz. 283 onder *a*. genoemde streken van Noordwest-Tapanoeli en het centrale Batakland. Omstreeks 1860 (?) was het oninheemsche ambt van „onderkoeriahoofd" geschapen, onder den aan Toba — maar in oneigenlijken zin — ontleenden titel van *dja ihoetan* blz. 283). In 1906 zijn ze alle (op twee na, die van Simpang Gambir en Bangko in het Natalsche, die buiten dit gebied — zie blz. 84 — liggen) vervallen (Stbl. 1906 no. 496). Vóórdien bestonden laatstelijk nog de volgende onderkoeria's: in Klein-Mandailing Sajoer Matinggi; in Groot-Mandailing Panjaboengan Djoeloe, Goenoeng Baringin en Maga.

Zie voor volledige opgaaf van de koeria's enz. beneden bij binnenlandsch bestuur.

Binnenlandsch bestuur.

Het zuidelijk Batakland, als boven (blz. 84) omschreven en deel uitmakende van de residentie Tapanoeli, omvat *a*. twee van de drie onderafdeelingen (de derde is Padang Lawas) van de afdeeling Padang Si Dimpoean (hoofdplaats Padang Si Dimpoean) onder een assistent-resident, *b*. de vóór 1906 tot de vroegere afdeeling Mandailing enz. behoord hebbende, thans tot de onderafdeeling Natal en Batang Natal (hoofdplaats Natal) onder een controleur behoorende, drie Batang Natalsche koeria's.

a. De onderafdeeling Angkola en Si Pirok (hoofdplaats Padang Si Dimpoean) onder een controleur omvat de koeria's:

1. Batoe na Doea,
2. Losoeng Batoe,
3. Oeta Rimbaroe,
4. Si Mapil-Apil (Si Harang-Karang),
5. Saboengan,
6. Marantjar,
7. Batang Toroe,
8. Pidjor Koling,
9. Moeara Tais,
10. Si Galangan,
11. Pintoe Padang,
12. Saroe Matinggi (in nieuwere stukken Sajoer Matinggi).
13. Si Pirok,

14. Baringin,
15. Paraoe Sorat.

2. De onderafdeeling Groot- en Klein-Mandailing, Oeloe en Pakantan (hoofdplaats Kota Nopan) onder een controleur omvat de koeria's:

1. Hoeta Si Antar,
2. Panjaboengan-tonga,
3. Panjaboengan Djoeloe,
4. Goenoeng Toea,
5. Pidoli Dolok-Goenoeng Baringin,
6. Maga,
7. Manambin,
8. Tambangan,
9. Kota Nopan,
10. Tamiang,
11. Pahantan Dolok,
12. Pahantan Lombang en Hoeloe.
13. Pinjongot,
14. Batang Gadis.

b. Een gedeelte der onderafdeeling Natal en Batang Natal (zie boven blz. 84 en 287) n.l. de koeria's:

1. Moeara Parlampoengan,
2. Aĕk na Ngali.

Gouvernements-rechtspraak.

In deze streek heeft men alleen gouvernementsrechtspraak, dus is het „Sumatra-reglement" (zie afd. Geschiedenis blz. 39) er ten volle van kracht.

a. De districtgerechten zijn — als werktuigelijk gevolg van een wijziging, die men noodig achtte voor Sumatra's Westkust — in 1902 feitelijk rechtbanken (colleges) geworden; als medeleden benoemt men dorpshoofden(?).

b. Magistraatsgerechten. De magistratuur wordt uitgeoefend door de controleurs der onderafdeelingen.

c. Onder de benaming „rapat" (Bataksch „rapot") zijn inlandsche rechtbanken gevestigd te:

1. Moeara Soma (Batang Natal),
2. Moeara Si Pongi (Klein-Mandailing),
3. Hoeta Nopan (Klein-Mandailing),
4. Panjaboengan (Groot-Mandailing),
5. Padang Si Dimpoean (Angkola),
6. Si Pirok (Si Pirok).

Voorzitter is de controleur der betrekkelijke onderafdeeling, uitgezonderd bij de rapats te Padang Si Dimpoean en te Si Pirok, die (Stbl. 1909 no. 516) worden voorgezeten door den assistent-resident der afdeeling Padang Si Dimpoean. Zitting daarin hebben de districtshoofden van elk rapat-district (zie voor de namen der koeria,s boven blz. 287) en voor Si Pirok (Stbl. 1907 no. 227) bovendien de aanzienlijke dorpshoofden van Si Mangambat, Pagaran Djoeloe, Boenga Bondar, Baringin en Si Alagoendi.

Als griffier treedt op de klerk van den controleur, alleen voor de rapats te Padang Si Dimpoean en te Si Pirok is een afzonderlijk griffier (te Padang Si Dimpoean) aangesteld.

Bij alle rapats is een *djaksa* (bij die van Moeara Soma een fungeerend djaksa, de djaksa bij de rapat te Natal) en een Mohammedaansche adviseur.

d. De raad van justitie te Padang.

Inlandsch gouvernementsbestuur.

6. Padang Lawas. — Het inlandsch gouvernementsbestuur berust — als in het zuidelijk Batakland — op contrôle der inlandsche hoofden en op overleg en samenwerking met hen. Totnogtoe worden de hoofden niet bezoldigd. [In 1907 werd daartoe, alsmede tot vereenvoudiging van de administratieve indeeling door splitsing en samenvoeging, door den controleur een voorstel gedaan.]

De regeling van dit bestuur en de verdeeling in 21 „districten" (1906) was nog steeds min of meer voorloopig, maar reeds eenvoudiger dan omstreeks 1889 en nog later, toen men 8 districten, 24 onderdistricten en nog eenige zelfstandige dorpen had.

De tegenwoordige indeeling is als volgt:

drie onderdistricten (samen vormende het district Goenoeng Toea), te weten:

a. Padang Bolak, omvattende de *loehats*: Goenoeng Toea (Poerba Sinomba), Poerba Sinomba, Halongonan, Pangirkiran, Napa Gadoeng Laoet, Hadjoran, Si Oenggam Naga Sariboe, Pamoentaran, Batoe Gana, Portibi, Binanga Oentē Roedang, Hoeristak, Si Mangambat, Oedjoeng Batoe, Goenoeng (Batang Onang) Sajoer Matinggi en Batang Onang;

b. Baroemoen en Sosa, omvattende de *loehats*: Djandji Lobi, Hasahatan, Paringgonan, Hoeta Nopan, Sosa Djoeloe, Sosa djaē, Pinarik, Mondang, Aēk na Bara, Li Hapas, Pangbal Dolok en Sosopan;

c. Dolok, omvattende de *loehats*: Si Piongot, Si Langgē, Si Moendol, Goenoeng Tinggi, Tapoes Tambiski; Oeloe Batang Panē, Goelangan Tolang, Loboe Tajas en Si Hoelamboe.

Binnenlandsch bestuur.

De — tot de afdeeling Padang Si Dimpoean, residentie Tapanoeli, behoorende — onderafdeeling Padang Lawas (tot 1906 een zelfstandige afdeeling onder een controleur) staat onder een controleur te Goenoeng Toea (van 1905 tot 1916 was Si Boehoean hoofdplaats).

Inheemsche rechtspraak.

De bevolking is gelaten in haar inheemsche rechtspraak (zie Stbl. 1906 no. 498 j° 1908 no. 223, gew. 1909 no. 167); feitelijk (of: op grond eener gewestelijke instructie?) omvat deze:

a. gerechten van de hoofden der loehats (kleine rapots),

b. collegiale gerechten (groote rapots), nl.

1, Si Piongot voor de loehats van Dolok;

2. Goenoeng Toea voor de loehats van Padang Bolak;

3. Si Boehoean voor de loehats van Baroemoen en Sosa.

In deze regeling is onze bestuursinvloed merkbaar. Deze heeft ook geleid tot het inschrijven in registers van vonnissen, het verbieden van bepaalde straffen, het verbieden van „godsoordeelen", het eischen van bekrachtiging op sommige vonnissen.

Gouvernementsrechtspraak.

Niet-inheemsche justiciabelen zijn onderworpen aan *a.* het magistraatsgerecht van den controleur der onderafdeeling, *b.* de rapat te Padang Si Dimpoean, *c.* den raad van justitie te Padang. Districtsgerechten ontbreken.

Districtsbestuur.

Slotopmerking. *a.* De invoering van het „districts"-bestuur (vgl. de noten op blz. 221 en 223), heeft, wat het inlandsch gouvernementsbestuur betreft, nog een andere administratieve indeeling van de residentie Tapanoeli ten gevolge gehad naast die in *hoendoelan's, koeria's,* enz.

Daar ook het woord *koeria* meermalen met district wordt vertaald, geeft dit licht verwarring.

Volgens die districtsindeeling bestaat het Bataksche stuk Tapanoeli thans uit: het district Sibolga (onderdistricten Sibolga, Pinangsori); het district Angkola en Si Pirok (onderdistricten Angkola, Batang Toroe, Si Pirok); het onderdistrict Moeara Soma (deel van het half Bataksche district Natal en Batang Natal); het district Mandailing (onderdistricten Kota Nopan, Panjaboengan, Moeara Si Pongi); het district Padang Lawas (onderdistricten Padang Bolak, Dolok, Baroemoen en Sosa); het district Baroes (onderdistricten Boven Baroes, Beneden Baroes); het district Dairilanden (onderdistricten Pakpak, Simsin, Karo); het district Hoogvlakte van Toba (onderdistricten Si Borong-Borong, Dolok Sanggoel, Pintoe Bosi, Ranggitgit); het district Baligē (onderdistricten

Baligē, Lagoe Boti, Moeara); het district Porsēa (onderdistricten Porsēa, Habinsaran, Loemban Djoeloe); het district Si Lindoeng (onderdistricten Taroetoeng, Pahaē, Pangariboean, Si Poholon); het district Samosir (onderdistricten Pangoeroeran, Palipi, Onan Roenggoe, Simanindo).

b. Er is een streven om door decentralisatie en het vormen van locale raden geleidelijk onderscheidene deelen van Tapanoeli grooter zelfstandigheid te geven in het behartigen van eigen belangen. Zoo bestaat er reeds een locale raad voor Angkola en Si Pirok en een plaatselijke raad te Taroetoeng. Decentralisatie.

HOOFDSTUK VI

Islam, Christendom en Onderwijs.

Islam.

1. Het Karoland. — Behoudens (opgaaf 1925) 1363 Christenen en zeer enkele Mohammedanen zijn de Karo-Bataks heidenen. Toch — het voorkomen bijv. in sommige scheppingsverhalen van den naam Mohammed wijst hierop — heeft zich Mohammedaansche invloed doen gelden. Inzonderheid blijkt deze uit de vele bezweringsformules en onkwestbaar makende spreuken, die alle met de — verhaspelde — tasmīja beginnen.

Christendom, zending.

De zending arbeidt onder de Karo-Bataks sedert 1890. Thans (1925) heeft men twee ressorten: *a.* de Doesoen met twee zendelingen, *b.* de Hoogvlakte met drie zendelingen, van wie één alleen belast met het opleiden van inlandsche Evangelisten, en één met het beheer en de verzorging der melaatschen-kolonie Laoe Si Momo.

Onder de 1363 christenen zijn er 154 uit Toba afkomstig. In het melaatschen-asyl te Laoe Si Momo zijn 357 christenen.

Te Sibolangit is een hulpziekenhuis onder leiding van een diakones.

Onderwijs.

Het inheemsche onderwijs, dat men bij de Karo-Bataks aantreft — hiertoe natuurlijk niet gerekend het onderwijzen in de dingen van het dagelijksch leven, noodig voor levensonderhoud enz. — bepaalde zich tot het leeren lezen en schrijven van het Karosche schrift aan een tamelijk groot deel van de mannelijke jeugd en de jongelingschap en voorts tot het — zeer zeldzaam — onderricht van enkele goeroe's (blz. 127) aan hun leerlingen in de goeroe-wetenschap. Meestal wordt deze alleen aan den zoon overgeleverd. De zending had sedert haar optreden ook het gewone „lager" onderwijs voor haar rekening genomen. In de Doesoen waren een achttiental zendingsschooltjes, op de Hoogvlakte zes; voor de vorming van inlandsche onderwijzers kwam zelfs (1911) te Raja een kweekschool tot stand, maar ten slotte (omstreeks 1920) heeft de Zending zich genoodzaakt gezien, zich van het onderwijsgebied terug te trekken. Daarna is uit de bevolking zelf

het verlangen opgekomen tot het hebben van eenvoudige dorpsscholen. Thans (1925) zijn er zulke ± 60, waarvan zeker 45 zich goed kunnen staande houden. Met eenigen steun uit de landschapskas bekostigt de bevolking zelve dit onderwijs. Voorts zijn er een paar gouvernements 2e klas inlandsche scholen, en te Kaban Djahē een particuliere H. I. S.

2. Het Timoerland. — Van de bevolking van eigenlijk Simeloengoen zijn er nog niet tot den Islam overgegaan (de ook oorspronkelijk Bataksche en heidensche bevolking van het rijkje Tandjoeng Kasau is echter geheel Mohammedaansch). Een der vorsten — die van Si Antar — (later afgezet en verbannen) is met enkele zijner familieleden Mohammedaan geworden. Er dreigt gevaar van islamiseering door de „secretarissen" (?) der vorsten, en in Raja ook door den „djaksa", die met een halfzuster van den vorst is gehuwd. Hier (en in het centrale Batakland) bestaat een secte, die zich „parmalim" noemt. De Ber. der R. M. maken meermalen van deze secte melding, zie bijv. 1892, blz. 100 e. v.; 1893, blz. 325 e. v.. Zij vertoont een wonderlijk mengelmoes van deels heidensche, deels Mohammedaansche, deels Christelijke opvattingen en leeringen; wat de Christelijke elementen betreft ook sporen van Katholieken invloed (Maria-vereering o. a.), dien men schijnt te mogen in verband brengen met het optreden van den Italiaanschen reiziger Modigliani. Overigens leidt de sekte haar oorsprong af van zekeren goeroe So Malaïng, lijf„arts" van den Singa Mangaradja. Deze „god-vorst", want dat is S. M. in de oogen der „parmalim", is in zekeren zin het middelpunt van hun vereering; men meent Mohammedaansche sympathieën bij de parmalims aan te treffen. Overigens is hun houding tegenover de zending, speciaal tegenover enkele personen onder de zendelingen, niet bepaald vijandig. Men krijgt den indruk, dat het parmalimgeloof, een soort mystieke dweepzucht is, die verloopt hier en daar in „tooverij", het vervaardigen en verkoopen van amuletten enz. Dezen vorm althans had hun optreden in Nov. 1910 in Raja en omstreken. (Kort verslag S. O. K. Nov. 1910). In Oct. 1910 was iemand van Dolok Pariboean, die als verspreider der leeringen van de parmalims optrad door de karapatan van Pamatang Si Antar gestraft. Men meende toen, dat de zaak daarmede uit was. Dit blijkt niet zoo te zijn. Ook thans bestaat deze secte nog [1]).

Islam.

---

[1]) Zie over hun „leer" de uitvoerige mededeelingen van Tideman, Simeloengoen, blz. 165—172, en De Boer: de Permalimsecten enz. T. B. B. 1914 blz. 378 e.v.

Christendom. Arbeid der Rijnsche Zending

De zending (het Rijnsche Genootschap) arbeidt hier sedert 1903. Het lijkt geschikt den arbeid van dit genootschap, omdat deze één georganiseerd geheel uitmaakt, voor al de kringen 2 tot 6 in één overzicht te behandelen en niet — als in den eersten druk — elken kring afzonderlijk. De oorlog en zijn naweeën hebben geleid tot een zeer sterke vermindering van personeel en daardoor is tevens een andere groepeering van gemeenten en bijgemeenten noodzakelijk geworden. Toch bleef de arbeid groeien en nu gaat deze gebukt onder gebrek aan voldoende werkkrachten. Aan een verslag van den „Ephorus", dr. Warneck, over het conferentiejaar 1924/25 mogen de volgende zakelijke mededeelingen worden ontleend:

(2, 3, 5 en 6. Timoerland, Noordwest-Tapanoeli, enz. enz.)

Er zijn thans 23 zendelingen, die een eigen zendingspost hebben, bovendien nog 11 zendelingen met ander werk belast. Voorts 9 zendeling-zusters, en eindelijk 53 „pandita batak" (inheemsche zendingen, die ook het recht hebben doop en avondmaal te bedienen).

Tegenover het vele werk is dit een klein getal, temeer waar administratieve arbeid te weinig tijd overlaat voor het eigenlijke zendingswerk. Zoo raakten in het gedrang de zoo noodige uitbreiding van goede lectuur, de verzorging van pandita's en onderwijzers.

Het getal Bataksche Christenen bedraagt 216.588 en het zou nog hooger zijn, als in de laatste jaren als tuchtmaatregel niet velen waren geschrapt.

De Hatopan Kristen Batak (Bond van Bataksche Christenen), gevolg van een sterk nationale strooming in de Bataksche kerk, heeft aanvankelijk min of meer vijandig tegenover de Europeesche leiding der zending gestaan, is daardoor een tijdlang een bedreiging geweest voor den geregelden gang van zaken. Die stemming is heel wat geluwd, nadat de vroegere leider Manoellang op den achtergrond is getreden.

Toch blijft deze strooming naar emancipatie streven en schijnt daardoor soms tot handelingen te voeren, die ook tegen het Europeesch bestuur zijn gericht. Zoo is wegens een persdelict de tegenwoordige leider Soetan Soemoeroeng met gevangenzetting gestraft. Maar dit heeft betrekkelijk weinig indruk op het gros der Bataksche Christenen gemaakt.

De gemeenten hebben meer zelfstandigheid gekregen, doordat de kerkeraden mede in de organisatie der zending zijn opgenomen.

De zending onder de Mohammedanen in het Zuiden heeft haar agressief karakter laten varen en bepaalt zich thans tot verzorging van de in een vorig tijdperk gestichte gemeenten. Uitbreiding is hier naar alle waarschijnlijkheid althans in de eerste jaren niet te verwachten.

De eerst aarzelend begonnen Evangelisatie in de Christelijke gemeenten zelf, schijnt dank de bijzondere gaven in dezen van den pandita Tyranus zeer in te slaan.

Het vraagstuk van de rijpere jeugd vraagt thans alle aandacht. In Nederland zal zich een comité vormen, dat de gelden voor dezen specialen tak van arbeid zal zien bijeen te brengen.

De van de Bataksche gemeenten zelve uitgaande Bataksche zending (in de leiding zitten 5 inlanders en 3 Europeesche zendelingen) neemt toe in beteekenis. Zij bracht ruim 20.000 gulden bijeen, waarbij 1500 voor den arbeid onder de blinden. Zoo kwam een tehuis voor blinden (Hephata) tot stand.

Deze Bataksche zending zorgt ook voor de Bataksche Christenen in de verstrooiing. Een zendeling kon deze diaspora geregeld bezoeken.

Een reorganisatie van het schoolwezen kwam tot stand. Daardoor is het aantal scholen van rond 500 gedaald tot 300. De volksscholen hebben nu maar 3 klassen. Het getal schoolkinderen, in 1923 nog bijna 27000 bedragende, is thans tot 24000 ingekrompen en zal nog wel verder dalen. Naast deze volksscholen staan nu nog 18 scholen met 5 klassen, die de regeering de zending heeft gelaten.

Wat overigens het schoolwezen en de opleidingsinrichtingen betreft, moge nog het volgende worden medegedeeld.

De Rijnsche zending heeft te Lagoe Boti een zeer bloeiende meisjesschool (met internaat); twee Hollandsch-Inlandsche scholen, resp. te Pēa Radja (Taroetoeng) en te Na Roemonda, deze laatste was indertijd opleidingsschool voor de inlandsche onderwijzers, als tweede naast de groote, thans eenige inrichting van dien aard, het „seminarie" te Si Poholon, waar behalve onderwijzers ook „pandita batak" (Bataksche predikanten) worden opgeleid.

Te Lagoe Boti is een ambachtsschool, meteen centrale werkplaats. Daar is ook de zendingsdrukkerij gevestigd.

De philantropische werkzaamheid der Rijnsche Zending

komt uit in: 1°. het groote hospitaal te Pēa Radja; 2°. de melaatschen-kolonie Hoeta Salem bij Lagoe Boti en 3° de nog maar kort bestaande inrichting voor blinden „Hephata". Men denkt ook over verzorging van krankzinnigen in een afzonderlijke inrichting.

Het gouvernements inlandsch onderwijs in het centrale Batakland is beperkt tot een paar scholen 2e klasse in de kustplaatsen Si Bolga en Baroes en de plaatsjes Porsēa, Baligē, Si Borong-Borong en Taroetoeng in Toba en Si Lindoeng.

Islam, 5. Het zuidelijk Batakland. Deze streek moge nog afzonderlijk worden vermeld, omdat hier naast het Rijnsche genootschap nog twee andere zendingslichamen werkzaam zijn. — Het Mohammedanisme trachtte reeds in den Padri-tijd hier vasten voet te krijgen. Waarschijnlijk waren hier en daar sporadisch reeds enkele Mohammedanen. Eerst na de uitbreiding en bevestiging van onzen bestuursinvloed, en ten deele als een, zij het ongewild, gevolg daarvan, en na de afwijzing van een uit het volk zelf voortgekomen verzoek om zendelingen, had de islamiseering dezer streken een snel verloop. Geheel Mandailing is Mohammedaansch, Angkola zoo goed als geheel en Si Pirok voor meer dan drie vierde. In beide laatstgenoemde streken schijnt de bevolking, meer dan in Mandailing, een beslist Mohammedaansche gezindheid te doen blijken. De strijd met het Christendom heeft daar volgens de zendingsberichten een vrij scherp, ja een fanatiek karakter aangenomen. Afgezien van deze verhouding tot het Christendom en van een beschrijving van de theologische opvattingen, ontbreekt een duidelijke en objectieve uiteenzetting van de beteekenis van den Islam voor deze streken op het gebied van maatschappelijke ontwikkeling, volkskarakter, gewoonten en rechtsbeprippen. Wel mag men aannemen, dat de beteekenis van het Mohammedanisme hier toeneemt. De Rijnsche zendingsberichten noemen Si Pirok het bolwerk van den Islam in de Bataklanden.

Christendom enz. Het Christendom deed zijn intrede in deze streken omstreeks 1860 en wel in het noorden (Angkola en Si Pirok; eerste zendinsconferentie te Si Pirok October 1861); in het zuiden omstreeks 1870 door de vestiging van een Doopsgezind zendeling in het toen nog grootendeels heidensche Pahantan. De zending in eigenlijk Mandailing (Raroe en omgeving), begonnen door den blinden Batakschen evangelist Bartimeüs onder leiding van miss Needham (1895), ging met den dood van laatstgenoemde (Mei 1897; haar

graf is bij Maga) teniet, behoudens een paar Christenfamilies in die streek, die nu tot het zendingsressort Pahantan wordt gerekend.

Het Rijnsche genootschap werkt hier nog in Si Pirok, waar het hare groote gemeenten (Si Pirok en Boenga Bondar) heeft, met een groot aantal bijgemeenten.

Het Java Comitê heeft zijn arbeid geconcentreerd in Angkola, en wel in de omgeving van Padang Si Dimpoean. De drie zendingsposten zijn Oeta Rimbaroe,, Si Matorkis en Pargaroetan.

De Doopsgezinde zending eindelijk heeft haar werkzaamheid geconcentreerd in Pakanten (Pahantan). De arbeid in Mandailing (Panjaboengan) heeft zij moeten opgeven.

Het aantal inlandsche gouvernementsscholen is hier vrij aanzienlijk, en bedraagt negentien. Bovendien zijn er 10 gesubsidieerde en 18 niet gesubsidieerde neutrale inlandsche schooltjes in de kringen 5 en 6 tezamen. Ook zullen er wel onderscheidene Koranschooltjes zijn, maar opgaven daarvan ontbreken. Onderwijs.

Het aantal zendingsscholen is ook vrij groot. Omtrent het aantal der zendingsscholen van het Java Comité ontbreken opgaven. Men kan ze op een 15-tal schatten. De Rijnsche zending had hier 43 scholen met rond 2500 leerlingen, onder wie omstreeks 1150 kinderen van Mohammedanen, maar hoe dit thans, na de inkrimping is, is nog niet bekend. De Doopsgezinde zending heeft 3 zendingsscholen. Een Gouvernements Hollandsch-Inlandsche school is er te Padang Si Dimpoan. Te Si Pirok is thans een particuliere neutrale H.I.S. waarvoor de gelden door de Bataks zelf zijn bijeengebracht.

6. Padang Lawas. — Het zuiden is reeds lang geheel Mohammedaansch, gedeeltelijk al van vóór den Padri-tijd. Voorts geldt voor deze streek, wat boven bij het zuidelijk Batakland reeds is opgemerkt (blz. 296). Islam.

Neumann verwachtte dat de bevolking, „die weinig om godsdienst geeft", ook al werd ze geheel Mohammedaansch, weinig fanatiek zou zijn; de zendingsberichten spreken echter van een scherpen strijd tusschen Islam en Christendom. De „koelipa" (een aanzienlijk Mohammedaansch godsdienstambtenaar) van Si Pirok geeft zich, volgens die berichten, zeer veel moeite om den Islam in het noordelijk gedeelte van Padang Bolak, in Tapoes enz. te propageeren. Hij zendt daartoe geregeld „malims" uit.

De Rijnsche zending begon hier haar arbeid officieel met de stichting van den zendingspost Si Piongot (1888). Door bezoek- Christendom, enz.

reizen en door evangelisatie was reeds eenig voorwerk verricht. De in 1900 gestichte tweede post Loboe Hatongga (vallei van Batang Onan) moest in 1905 worden opgeheven en is sedert dien bijgemeente van het ressort Si Pirok.

Onderwijs.

Er bestaan drie lagere inlandsche gouvernementsscholen, n.l. te Si Boehoean, te Si Piongot en te Goenoeng Toea. Voorts eenige particuliere inlandsche scholen. Ook hier zullen wel onderscheidene Koranschooltjes zijn. Vermoedelijk ook wel, evenals in het zuidelijk Batakland, enkele *soero's* (godsdienstscholen).

De Rijnsche zending had hier 10 schooltjes met 426 leerlingen, van wie 278 kinderen van Mohammedanen. Hoe de toestand thans is, is niet bekend.

HOOFDSTUK VII.

Taal en Letterkunde.

1. Het Karoland. — Het Karo-Bataksch behoort tot den Dairischen tak van het Bataksch. Het wordt door ongeveer 150.000 menschen (blz. 58) gesproken. De plaatselijke dialectische verschillen zijn slechts gering. Eenigszins afwijkend in woordenschat en uitspraak van de taal der overige streken van het Karoland, is die van de bewoners van de meest westelijke, aan het Alasland grenzende oeroengs, de landstreek Goenoeng-Goenoeng. Het verschil is echter zóó gering, dat het onderling verstaan er volstrekt niet door wordt bemoeilijkt. Taal.

De geschreven letterkunde bepaalt zich — enkele *bilang-bilang* (ontboezemingen, liefdesklachten e. d.), in bamboe gegrift, uitgezonderd — tot de niet zeer talrijke *poestaka's* (wichelboeken) e. d., die meestal in woordenkeus en vorm der klinkerteekens Tobaschen invloed vertoonen, en die blijkbaar ook van die zijde bij de Karo-Bataks zijn bekend geworden, Van veel meer belang voor de kennis der taal en van het volk zijn de mondeling overgeleverde verhalen enz. Vele hiervan. voornamelijk de legendarisch-mythische, zijn blijkbaar gemeengoed van de verschillende Bataksche groepen; ook zijn er, die waarschijnlijk van Atjèhschen en van Maleischen oorsprong zijn; ja wellicht zijn de meeste dier verhalen terug te brengen tot Arabische en Voorindische origineelen. Naar vorm en inkleeding zijn ze evenwel volkomen Karoosch geworden. Van de meeste bestaan verschillende — soms belangrijk uiteenloopende — redacties. Aan den anderen kant hebben vele verhalen tal van trekken gemeen, inzonderheid de oorspronkelijk mythische. Deze loopen soms zeer dooreen. Letterkunde.

Totnogtoe zijn slechts een viertal verhalen in oorspronkelijken tekst met vertaling en aanteekeningen uitgegeven. (Verh. Bat. Gen. dl. 56). Voorts eenige alleen in Karoschen tekst — door het Bataksch Instituut —, met de bedoeling om als volkslectuur te dienen. Van enkele andere is de inhoud min of meer verkort

medegedeeld. De belangrijkste, voor een klein deel uitgegeven, voor het meerendeel in handschrift voorhanden, zijn:

I. Si Laga Mān, de geweldige eter,

II. Doenda Katēkoetan, verhaal omtrent den „tooverstaf",

III. Sarindoe Toeboeh, in hoofdzaak een verhaal over Si Dajang (zie blz. 161),

IV. Radja Ketengahen, over het ontstaan van „dit midden" d. i. deze wereld,

V. Si Pais (een cyclus van dwerghertverhalen; m.m. onze „Reinaert"),

VI. Si Djinaka (een verzameiing van „Uilenspiegel"verhalen, ook onder andere namen: Si Sekin-Sekin, Si Rawet-Rawet; *sekin* kapmes; *rawet:* klein mes; de naam berust op een v e r g i s s i n g; sekin is hier natuurlijk het Mal. *miskin,* Atj. *meutheukin).*

VII. Kak si tangko-boenga (kraai, de kapokdief),

VIII. Pandē ras perpola (de smid en de palmwijntapper),

IX. Sibajak Koeta Boeloeh (een soort „roman", waarin veel spreuken en lessen van levenswijsheid, inzonderheid raadgevingen aan een radja zijn ingevlochten. De ons bekende redactie is waarschijnlijk slechts fragmentarisch),

X. Si Onan Katana,

XI. Beroe Ginting Pasē,

XII. Beroe Rengga Koening,

XIII. Beroe Patimar of Pawang Ternalem,

XIV. Sibajak Baroes Djahē,

XV. Beroe Tarigan Gerneng,

XVI. Beroe Tarigan Tambak Bawang.

XVII. Pengkawil betoel (de hengelaar met den rechten vischhaak),

XVIII. Anak Simbiring mergana, of Sibajak Ari Sinembah,

XIX. Beroe Ginting Dokan,

XX. Anak Karo mergana,

XXI. Beroe Poerba.

De verhalen IX—XXI zijn alle min of meer „romans". De inhoud van XV en XVI is ons onbekend.

Verhalen met hoofdzakelijk mythisch-legendarischen inhoud zijn:

XXII. Poeteri Idjo (de blauwe prinses),

XXIII. Si Adji Bonar,

XXIV. Si Adji Marim,

XXV. Si (Adji Oerang) Mandoepa,

XXVI. Si la ermerga (de „stam"-looze),
XXVII. Radja Bajan,
XXVIII. Si Kosar (een als een hagedis uitziend persoon),
XXIX. Beroe lali-lali (de „malende" = half-krankzinnige vrouw),
XXX. Goeroe Pakpak Pertandang (blz. 157), een reeks verhalen op de goeroewetenschap betrekking hebbende.

In 1925 verscheen in Karoschen tekst (uitgaaf van het Lectuur- en Leermiddelenfonds, Raja) „Poestaka Ginting" een soort van kroniek betreffende oorsprong en lotgevallen van den Ginting-stam (zie blz. 197).

Als andere „letterkundige" producten dienen nog de *'ndoeng-'ndoengen* genoemd te worden, meestal vierregelige versjes (vgl. Tobasche oempama's en Mandailingsche pantoens).

2. Het Timoerland. — Het hier gesproken Timoer-Bataksch of Si Baloengoensch is een eigen Bataksch dialect, met bijzondere spraakkunstige kenmerken, maar overigens met het Tobaasch nog de meeste overeenkomst vertoonend. Het letterschrift wijkt ook in enkele kleinigheden zoowel van het Karosche als van het Tobasche af. Wetenschappelijk ligt jammer genoeg de studie van dit dialect nog geheel braak, hoewel vermoedelijk de ter plaatse werkzame zendelingen van het Rijnsche Zendingsgenootschap er wel eenige kennis van zullen hebben. Teksten — behoudens een paar onbeteekenende pantoens en een enkel leesboekje — zijn nog niet uitgegeven. Door een vrij groot deel van de bevolking der benedenstreken wordt Maleisch verstaan en zoo noodig ook gesproken.

3. Noordwest-Tapanoeli. — De taal, die in de landschappen van Boven-Baroes, meer bijzonder in de landstreek, die Dairi heet en door Kelasan-Pakpaks wordt bewoond, gesproken wordt, is door dr. H. N. van der Tuuk bestudeerd en door hem het Dairisch genoemd. De taal van het overige Pakpakland moet hiervan weinig verschillen, al toont ze iets meer gelijkenis met het Karo-Bataksch, dat trouwens ongeveer hetzelfde klankstelsel heeft en daarom te recht met het bovengenoemde Dairisch in eigenlijken zin en het Pakpaksch tot de groep der Dairische dialecten gerekend wordt.

Totnogtoe is Van der Tuuk de eenige, die Dairische teksten heeft uitgegeven, als derde stuk van zijn Bataksch leesboek (Amsterdam 1862). Het zijn:

I. Permoengkahen pertengahen ēna (een Dairisch scheppings-

verhaal; een vertaling hiervan door Van der Tuuk in zijn „Taalkundige aanteekeningen enz.),

II. Si Radja Oeēn (geschiedenis van vorst Oeēn).

III. Kerbo Si Ranggir (geschiedenis van den buffel Ranggir, een der talrijke verhalen, waarin de Batak menschen van dieren doet afstammen).

IV. Si Girsang (een vertaling hiervan in de bovengenoemde aanteekeningen.

V. Manoek-manoek Saip Ladang,

VI. Peroebaten Sintongkik (de twist der dooven),

VII. Silo-silo deket pelandoek (de otter en het dwerghert, een ook bij de Karo-Bataks ongeveer in dien vorm voorkomend dwerghertverhaal),

VIII. Enggang deket ētek (de neushoornvogel en het ētek-vischje).

IX. Si Selido (omwerking van het Tobaasch verhaal Si Sang Maima; ook in het Karoosch vindt men soortgelijk verhaal),

X. Perbiron Si Singkam deket Si Barbaren (twist tusschen Singkam en Barbaren),

XI. Si Tagan Dori (verhaal van een luien vreetzak).

4. Het centrale Batakland. — Behoudens soms vrij belangrijke plaatselijke verscheidenheid, die in hoofdzaak op de beteekenis der woorden betrekking heeft, wordt in dit gebied een zelfde taal gesproken, het Toba-Bataksch, door dr. H. N. van der Tuuk het eerst voor de geleerde wereld toegankelijk gemaakt. Voor het bestudeeren dier taal beschikt men thans over: Tobasche spraakkunst van Van der Tuuk; een hiernaar bewerkte „Abriss" van dr. A. Schreiber; Bataksche spraakkunst van J. H. Meerwaldt; idem met vertaaloefeningen van O. Marks; Bataksch woordenboek van Van der Tuuk; Toba-Bat.-Deutches Wörterbuch van J. Warneck; Studien über die Literatur der Toba-Batak door denzelfden en een Toba-Bataksche woordenlijst van H. W. Stap. Een groot deel van de litteratuur is door Van der Tuuk uitgegeven. Omtrent de *poestaha's* en haar letterkundigen inhoud geldt wat blz. 156 daarover reeds is opgemerkt. Behalve de door Van der Tuuk uitgegeven stukken, bevat de rijksuniversiteitsbibliotheek te Leiden nog een rijk materiaal uit de verzameling van dezen geleerde. Met de bewerking daarvan is thans (1925) iemand bezig.

Naast de hieronder op te geven verhalen enz. van Van der Tuuk mogen nog vermeld worden een tekst over Singa Manga-

radja. door C. W. Pleyte uitgegeven, de door Bataks geschreven werkjes Patik dohot Oehoem ni halak Batak en Roehoet Parsaoran. In het maandblaadje Immanuel begint zich een Christelijk-stichtelijke litteratuur te ontwikkelen, terwijl in het orgaan van den Hatopan Christen Batak, de Soara Batak, af en toe ook belangrijke Tobasche opstellen voorkomen.

Verspreid vindt men nog bij Warneck, Ködding e. a. verschillende verhaaltjes, sagen en mythische legenden. De karakteristiek der litteratuur is dezelfde als die reeds bij het Karoland (blz. 299) gegeven.

De door Van der Tuuk gepubliceerde Tobasche verhalen enz. zijn:

1. Nan Djomba Ilik (vgl. hierbij het Karoosch verhaal van Si Adji Kosar; *ilik* = *kosar* = hagedis),

2. Torhan-torhanan, zeven raadsels, waarvan de oplossing door een verhaal moet geschieden (Simsons-raadsels),

3. Si Adji panoerat dohot Si Adji pamasa, vorst schrijver en vorst lezer (o.a. ook door Ködding in het Duitsch vertaald),

4. Malim Dēman (ontleend aan een Minangkabausch verhaal, maar geheel in Tobaasch gewaad gekleed).

5. Si Djonaha (een reeks Uilenspiegelverhalen).

5. Het zuidelijk Batakland. — De taal, in het zuidelijk Batakland gesproken, is wat Van der Tuuk noemt het Mandailingsch, door hem verder onderscheiden in Noord- en Zuid-Mandailingsch. Tegenwoordig spreekt men meer van Angkolaasch en Mandailingsch; dit laatste zou dan nog in een Noord- en een Zuid-Mandailingsch dialect kunnen worden onderscheiden, maar de verschillen zijn uiterst gering. Grooter is het onderscheid tusschen het Angkolaasch, gesproken in Angkola en Si Pirok, en het Mandailingsch, gesproken in Groot- en Klein-Mandailing en de bovenlanden van Natal. Toch betreft dit verschil wel in hoofdzaak de uitspraak, inzonderheid van de neusklanken, die in het Angkolaasch met den volgenden medeklinker geassimileerd worden of ook een bepaalde verbinding vormen. In de schrijfwijze is geen verschil, en de verschillen in den woordenschat bepalen zich ook tot weinig woorden. Taal.

De door Van Ophuysen (1914) uitgegeven „Bataksche teksten" een 35-tal verhaaltjes, door inlandsche onderwijzers e.a. voor hem opgeschreven, zijn in dit dialect.

In Mandailing, vooral in het zuiden, is Maleische invloed

op de taal merkbaar. Volgens Van der Tuuk [1]) hebben de inlandsche onderwijzers en de tolken der ambtenaren dezen zeer in de hand gewerkt, en zijn ze oorzaak. dat de Mandailinger op weg is (was?) zijn taal slecht te leeren schrijven. Verder zij naar de werken van Van der Tuuk verwezen.

Letterkunde.

Opgevat als op schrift gebrachte verhalen enz. bestaat er geen letterkunde [2]), uitgezonderd wat daarvan door Europeesche taalgeleerden is uitgegeven. Dit is evenwel slechts een klein deel van den rijken voorraad verhalen, raadsels, spreekwoorden, liedjes enz., die in den mond des volks leven, en die men met volle recht volksletterkunde kan noemen. Wat daarin wellicht uit den vreemde is overgenomen, heeft toch geheel een plaatselijk kleed aangetrokken, kan dus als Mandailingsche litteratuur beschouwd worden.

Van de verhalen in proza heeft men twee soorten:

a. de *hobar-kobaran*, gewoon proza; deze verhalen worden in den spreektoon voorgedragen;

b. de *toeri-toerian*, dichterlijk proza; deze worden zingenderwijze voorgedragen (gereciteerd) en zijn rijk aan dichterlijke of omschrijvende woorden, zoogenaamde *hata andoeng*, woorden en zegswijzen, die vooral in de klaagzangen gaarne gebruikt worden. De gebonden stijl wordt voornamelijk vertegenwoordigd door vierregelige versjer (*ēndē*); de derde regel rijmt op den eersten, de vierden op den tweeden; dit rijmen is zoo op te vatten dat feitelijk elk woord van den eenen zin rijmt op het dienoverkomstige van den anderen (dit is het voor de geheele Bataklanden geldend beginsel); de aard van het rijm beantwoordt aan ons zoogenaamd kreupelrijm (assonantie):

Voorbeeld: Mandoeroeng na mandoran
Isē ma si tompi djala
Maloengoen na doeng somal
Isē ma pabolkas tona.

Deze rijmpjes vormen het derde stadium van ontwikkeling van wat in den aanvang „bloemen-" of beter nog „bladerentaal" was zonder meer. [3])

Zeer groot is het getal raadsels (*hoeling-koelingan),*

[1]) Tob. Sprk Inleiding. VIII.

[2]) Is dit nog zoo?

[3]) Zie Van Ophuysen „De poëzie in het Bataksche volksleven".

spreekwoorden (hoe genoemd?). Ook komen raadsels (*torkan-torkanan)* voor, die hun oplossing vinden in een verhaal (blz. 303). Behalve de door Ch. A. van Ophuysen uitgegeven 100 raadsels, 100 spreekwoorden en 80 liedjes en de zooeven genoemde 35 Bataksche teksten, zijn van de Mandailingsche litteratuur toegankelijk de navolgende door Van der Tuuk meegedeelde verhalen enz.:

I. Geschiedenis van Baoen Pēdjēl,
II. Geschiedenis van Adji Oerang Mandopa,
III. Twee raadsels, waarvan de oplossing door een verhaal moet geschieden,
IV. Geschiedenis van Djoearo Gadong,
V. Geschiedenis van Mangaradja Ēnda Panjaboengan Tonga-Tonga,
VI. Weeklacht.
VII. Vorst Tagor di Laoet,
VIII. Leesoefening, behelzende de grootheid van Soetan Palaon,
IX. Geschiedenis van Goendjo Maboek,
X. Geschiedenis van Adji di Angkola,
XI. Gezang van een geest, dien men heeft doen nederdalen,
XII. Angkolaasch minnelied,
XIII. Klaaglied van een meisje, dat uitgehuwd wordt,
XIV. Klaaglied van een meisje, dat nooit getrouwd geweest is,
XV. Geschiedenis van vorst Honas Mandailing,
XVI. Lotgevallen van Badoeko,
XVII. Het spook, dat kinderen steelt,

6. Padang Lawas. — De gegevens zijn zeer schaarsch. Er worden hier vier Bataksche dialecten gesproken: Mandailingsch in Sosa, in Oeloe Baroemoen en in het zuidelijk gedeelte der eigenlijke Padang Bolak; Angkolaasch in eigenlijk Padang Bolak en in Zuid-Dolok; het Tobaasch ln het noordwesten; het Hoealoesch in het uiterste noorden en noordoosten (Oeloe Bila).

In Baroemoen Tonga en in het grensgebied bij Laboean Batoe en Rokan wordt reeds veel Maleisch gesproken, en zijn ook de dialecten zelf met Maleische woorden doorspekt.

In Oeloe Baroemoen en een deel van Padang Bolak spreken ook de meeste hoofden en aanzienlijken vrij goed Maleisch. In Dolok en in het noordwesten is het Maleisch zoo goed als onbekend.

De litteratuur, om ze zoo te noemen, bepaalt zich tot verhalen (dezelfde als in het zuidelijk Batakland vermeld), klaagliederen, raadsels enz. Wichelboeken (poestaha's), op boombast geschreven, schijnen niet meer voor te komen of zijn zeer zeldzaam. Men zegt, dat de Padri's ze hebben verbrand.

HOOFDSTUK VIII.

Middelen van bestaan.

Landbouw, veeteelt, nijverheid, handel, enz.

Landbouw.

1. Het Karoland. — Hoofdbron van bestaan is de landbouw, in het bijzonder de rijstbouw. Dooreengenomen wordt er ongeveer voldoende rijst voor de behoefte verbouwd. Cijfers betreffende de opbrengst ontbreken.

Misoogsten komen meer voor op de Hoogvlakte dan in de Doesoen, gevolg van den minderen regenval bij grooter behoefte aan water voor eerstgenoemd gebied.

Betrouwbare cijfers, aangevende de verhouding der oppervlakte van den bebouwden tot die van den onbebouwden grond, ontbreken; zelfs een schatting is zeer moeilijk. Ook de onderlinge verhouding tusschen de resp. voor den natten en voor den drogen rijstbouw gebezigde gronden is — zelfs bij benadering — niet vast te stellen. Plaatselijk heerschen ook groote verschillen.

In de Doesoen zijn de meeste sawahs in het oostelijk, daarna in het westelijk gedeelte; het middelste gebied, Soekapiring en XII Koeta, heeft de minste sawahs. Toch breiden deze zich de laatste jaren geleidelijk uit.

Op de Hoogvlakte zijn bijna alle ravijnbodems der vlakte in sawahs herschapen. Op het niveau zelf vindt men uitgestrekte droge rijstvelden, inzonderheid in de ten noorden van de Lo Biang gelegen helft, van Si Pitoe Koeta tot Si Empat Teran.

Door betrekkelijk groote irrigatie-werken zijn in de laatste jaren ook op de vlakte zelf vrij groote uitgestrektheden in sawahs herschapen.

Bezuiden de Lo Biang, in Zuid-Goenoeg-Goenoeng en in het uiterste westen zijn nog groote uitgestrektheden woeste grond.

Bijzonderheden betreffende den rijstbouw.

In veel opzichten is er verschil tusschen den rijstbouw in de Doesoen en die op de Hoogvlakte.

In de Doesoen (en in Goenoeng-Goenoeng) wordt omstreeks Augustus en September geplant, in Januari en Februari geoogst, op de Hoogvlakte meestal geplant omstreeks November—December,

geoogst Juni—Juli. Afwijkingen van dezen regel komen op de Hoogvlakte westelijk van Soekapiring, vooral in de laatste jaren, nog al eens voor.

De sawahs worden alle uit rivieren (beekjes, bronnen) bevloeid. De opbrengst van goede sawahs wordt in de Doesoen gerekend ± 200 maal de uitgeplante hoeveelheid te bedragen, op de Hoogvlakte ± 120 maal; voor droge velden zijn deze cijfers resp. 60—120 en 30—40.

Natte rijstbouw.

De werkzaamheden voor het in orde brengen der sawahs zijn in de Doesoen en op de Hoogvlakte — gelijk trouwens bijna overal in de Bataklanden — in hoofdzaken dezelfde. Men heeft meer dan één methode; welke men volgt, hangt af van den aard van den bodem, ook is daarop van invloed of men over buffels kan beschikken of niet, enz. enz. (*ngembak*, den grond voor de eerste maal omwerken; *pekelih*, voor de tweede maal; *peloetjak*, door buffels den grond laten treden; *nembis*, de dijkjes in orde brengen; *noenda*, den week gemaakten grond vlak maken enz.).

Droge rijstbouw.

De kweekbedden (*perengkaten*. van *rengkat*, zaailing) worden even vóór men met de sawahbewerking aanvangt aangelegd. Ongeveer een maand na de zaaiing worden de plantjes uitgeplant.

De bewerking der droge velden is in de Doesoen een andere dan op de Hoogvlakte. In de eerste streek is het meestal een ontginnen van boschgrond. Grondbewerking heeft er in het geheel niet bij plaats. Het ontginnen van boschgrond voor den aanleg van droge velden *(djoema, djoema toehoer, djoema daraten)* geschiedt door geheel Indië ongeveer op dezelfde wijze.

Bij de Karo-Bataks heet het ontginnen, naar de eerste der werkzaamheden — den grond van laag struikgewas zuiveren — *ngerabi*, een ontgonnen veld *djoema rabīn*. De verdere werkzaamheden tot den planttijd zijn in hoofdzaak: *ngerandangi*, kappen van struikgewas; *nabahi*, vellen van het meerendeel der boonen; *noehtoehi*, afkappen van de takken dier boomen, die men laat staan; *nombeng*, afkappen van de geheele kruin; *noeloeh*, branden; *ngangkoet*, op hoopen verzamelen van het nog niet geheel verbrande; *matoeri*, het afbakenen der velden. Merkwaardig is, dat gedurende deze werkzaamheden veelal om de vier, soms om de acht dagen, een rustdag (*oeari peselangken*) gehouden wordt, waarop men volstrekt geen veldarbeid verricht.

Het zware werk, als boomen vellen, doen meestal alleen de mannen. Al het andere werk wordt vrij gelijkelijk tusschen

mannen en vrouwen verdeeld. Veelal vormen zich hierbij werkploegen (*arōn*), meestal uit paren van jongelingen en meisjes bestaande; die elkaar helpen, heeten ook elkanders arōn. Na afloop van den oogst wordt hun wel door het hoofd van het dorp een feest aangeboden, of ze regelen dit zelf (zie boven blz. 179 goero-goero arōn).

Het planten (*merdang*) geschiedt door het maken met een pootstok (*perlebeng*) van ondiepe kuiltjes, waarin eenige rijstkorrels worden gestrooid (*ngenahi*). De verdere werkzaamheden tot aan den oogst zijn: *ngiskis* (schoffelen), *roempat* (uittrekken en overplanten, om de rijst gelijkmatig te verdeelen), *ngeramboesi* (wieden) en *moero*, het verjagen van vogels en ander schadelijk gedierte.

Op de Hoogvlakte wordt de grond juist diep omgewerkt (*ngengkal*, zie blz. 143), ook wel geploegd, geëgd en over het geheel met zorg bewerkt, behoorlijk gewied, niet zelden ook bemest, kortom hij ondergaat er ongeveer dezelfde bewerking als de sawahs.

Het snijden der rijst geschiedt in de Doesoen met een rijstmesje (*pengetam*, Jav. *ani-ani*), op de Hoogvlakte met een sikkel (*sabi*). Hier wordt ook een deel van het stroo meegeoogst.

Zoowel van de natte als van de droge rijstvelden wordt slechts ééns per jaar geoogst.

Na den oogst blijven de sawahs — en op de Hoogvlakte ook de droge velden — braak liggen en dienen dan als algemeene weidegrond. In de Doesoen verbouwt men daarna op de droge velden veelal maïs (*djaoeng*,) ook wel wat tabak, indigo enz. Op de Hoogvlakte wordt de maïs meestal tegelijk met en tusschen de rijst in geplant, doch, daar ze veel spoediger rijpt, eerder geoogst. Ook andere korensoorten (*tjingkeroe*, *djaba* [1]) *dawa*) worden wel langs de randen der rijstvelden geplant.

Het dorschen van de rijst geschiedt door „treden" (*ngerik*), dat meestal 's nachts plaats heeft. Onmiddellijk daarop wordt ze gewand (*ngangin*), en dan in groote zakken (*karoeng*, *soempit*) naar het dorp gedragen (*naroehi*), waar ze in de rijstschuur wordt uitgestort. De rijst wordt, gelijk hieruit blijkt, in korrels (niet in bossen) bewaard.

Maïs. Als voedingsgewas is de maïs van groote beteekenis.

---

[1]) Een kleine gierstsoort, de Eleusine Coracana Gaertn. (zie Bull. Kol. mus. Haarlem, no. 50, blz. 175 e.v.).

Hoewel meestal tot versnapering dienende, wordt ze bij rijstgebrek of bij onvoldoende hoeveelheid rijst — een niet zeldzaam, eerder vrij geregeld verschijnsel — veel gegeten, hetzij alleen, gepoft (*djaoeng betjih*), hetzij met rijst gekookt (*erkapi*).

De opbrengst is zeer groot, in den regel op zijn minst wel 300-voudig.

Andere voedingsgewassen.

Andere voedingsgewassen zijn vooral verschillende *gadoeng*-soorten (yam-yam of zoogenaamde „zoete" aardappelen) en *soekat*-soorten (escaladium), welker wortels veel zetmeel bevatten. Op de Hoogvlakte gedijt ook onze aardappel zeer goed; maar als voedingsmiddel voor de bevolking is die van weinig beteekenis. Vermoedelijk is men door Anderson (1823) het eerst met den aardappel bekend geraakt. De rechte behandeling kende men echter niet, en daar er ook geen markt voor was, beteekende de verbouw van dit gewas weinig, totdat er door den landbouwkundigen arbeid van het Bataksch Instituut een kentering kwam (sedert 1913). De Europeesche aardappel, met kennis van zaken verbouwd, werd een eerst in Deli alleen, later ook daarbuiten gewild artikel. De uitvoer van op de Karo-hoogvlakte geteelde aardappelen bedroeg in de jaren 1920—1924 (in ronde cijfers) achtereenvolgens 1.818.000; 2.278.000; 1.646.000; 2.787.000 en 1.361.000 K.G.

Nadien nam ook de teelt van Europeesche groenten een betrekkelijk groote vlucht; aan kool, radijs, biet, wortel e.a. werd voor een waarde van ruim f 95.000 uitgevoerd, dit is dus wat er overschoot, nadat het Cultuurgebied zelf in zijn vrij groote behoefte had voorzien. Deze laatste opmerking geldt ook voor de aardappelen.

Cultuurgewassen.

Verbouw in het groot van cultuurgewassen komt niet voor; alleen tabak wordt door sommigen in groote hoeveelheden verbouwd en wel verkocht, zelfs een weinig naar de benedenlanden uitgevoerd. Koffie komt voor, maar men gebruikt de boonen niet. In de laatste jaren worden wel eens kleine partijtjes aan de kedai's (winkels) op sommige bovenondernemingen verkocht.

Suikerriet (*teboe*), indigo (twee soorten: *sarap*, en *si lawen*) enz. enz. verbouwt men zooveel als men zelf behoeft; *koerri*, inlandsch vlas, wordt bijna niet meer verbouwd.

Of de verbouw van tarwe voor de toekomst van beteekenis zal worden, dient te worden afgewacht. De eerste resultaten zijn moedgevend.

Boschproducten

Vóór eenige jaren werd nog wat getah uitgevoerd. Thans

is de uitvoer van boschproducten van zeer weinig beteekenis; rotan (*ketang*) komt alleen nog maar diep in het gebergte voor.

Veeteelt.

De veeteelt is vrij belangrijk. Het woord teelt is eigenlijk te mooi voor de zaak. Er wordt al weinig zorg aan de dieren besteed — het meest nog aan de paarden —. en van een verstandige fokkerij is geen sprake. Toch is de veestapel een bron van tamelijk aanzienlijke inkomsten. Dit geldt voornamelijk de Hoogvlakte. In de Doesoen is weinig grootvee; slechts enkele dorpen hebben een eenigszins belangrijke kudde buffels en koeien. Varkens en kippen, en in de laatste jaren ook geiten, worden echter zeer veel gehouden. Met name de varkensteelt — het werk der vrouwen — brengt in sommige gezinnen iets van welvaart.

Op de Hoogvlakte daarentegen zijn de paarden en het grootvee van de meeste beteekenis. Nog vóór een paar tientallen jaren (1880 — 1890) was het aantal buffels en runderen zeer groot. Na dien verminderde het snel door menigvuldige en hevige epizoötieën. Op vele plaatsen werd de stapel geheel vernietigd, in het gunstigst geval bleef er een 5% à 10% van over. Door telkens verschen aanvoer uit de Gajō- en Alaslanden van buffels is toen waarschijnlijk de karbouwenstapel voor geheele vernietiging bewaard gebleven.

De buffels dienen als ploegdieren, en — sedert 1908 — ook als trekdieren voor transportkarren, doch hoofdzakelijk als slachtvee bij adatplechtigheden. Er wordt — juiste cijfers zijn niet bekend — ook een vrij groot aantal naar de benedenlanden uitgevoerd. Runderen dienen uitsluitend tot slachtvee. Het gebruik van melk is onbekend.

In 1905 bedroeg het totaal aantal buffels voor de Hoogvlakte (Dolok en Poerba inbegrepen) in ronde cijfers 8300. De meeste vindt men in de westelijke landschappen (Perbesi, Djoehar c. a.) waar de verhouding van het aantal buffels tot het totaal der bevolking ruim 40% is. Runderen komen ook — met uitzondering van de veerijke oostelijk gelegen oeroeng Silo — het talrijkst in de westelijke landschappen voor. Het totale aantal bedraagt in ronde cijfers 6300.

Paarden komen — met uitzondering van het paardenrijke Perbesi — juist in het veearme oosten het meest voor. Het paardenland is de oeroeng Si Lima Koeta. Het totale aantal bedroeg in 1905 ± 3200. Het is over het geheel een ras met vele goede eigenschappen, maar ook — zoo een deskundige — met groote gebreken.

Door ondoeltreffende verzorging, door slecht fokmateriaal, in het algemeen door groote onkunde, is het ras zeer sterk achteruitgegaan (De Does). Een mededeeling over 1917 (maandber. N. Z. G. Febr. 1917) geeft voor de Hoogvlakte op: **20580** karbouwen, 3895 runderen (+ 944 trekossen) en 2678 paarden. Dit groote getal voor buffels doet wel eenigen twijfel rijzen aan de juistheid der opgaaf.

Er wordt een betrekkelijk groot aantal (bijna uitsluitend hengsten) uitgevoerd naar Deli en ook naar de Straits en naar Java.

In de laatste jaren is er in zake de veeteelt verbetering te bespeuren. Door vétérinair toezicht (en registratie) heeft de bestrijding van besmettelijke veeziekten meer succes (inspectiereis v. d. Poel 1910 naar S. O. K. en Tapanoeli). Er ontstaat ook meer lust tot het houden en fokken van rundvee (invoer Bengaalsche stieren) en van paarden.

De jaarlijksche tentoonstellingen te Kaban Djahē hebben een gunstigen invloed gehad op de uitoefening van de veeteelt. Door te grooten uitvoer van merrie's dreigde een tekort aan geschikt fokmateriaal te ontstaan. Tijdelijk verbod van uitvoer (in 1924 weer ingetrokken) heeft blijkbaar een goeden invloed gehad.

Aan het laatstverschenen jaarverslag van den burgerlijken veeartsenijkundigen dienst (1923) moge het volgende worden ontleend:

De kruising van het fijne inheemsche rund [der Karo-hoogvlakte] met Bengaalsche stieren slaat goed aan; de nakomelingen... staan in bouw tusschen het Hissar- en het Bataksche rund in.

In 1924 zou worden begonnen met Hissarstieren in het ressort zelf te fokken in een van landschapswege op te richten fokkerij.

De sterkte van den veestapel ultimo 1923 voor de ambtskringen Kaban Djahē en Medan tezamen was: 7139 paarden, 17.189 runderen en 6162 buffels.

In 1923 werden uitgevoerd uit Sumatra's Oostkust 150 paarden (110 hengsten en 40 merries).

De verschillende dekhengststations werden opgeheven, behalve die te Kaban Djahē en te Sariboe Dolok. Men krijgt beter resultaat met zoogenaamde fokweiden (thans een 27-tal), waarop thans een kleine 1300 merries los rondloopen. De beschikbare denkhengsten (aan de bevolking met eenig verlies verkocht) zijn over deze fokweiden verdeeld.

De daling in de marktprijzen is oorzaak, dat thans de lust voor de paardenfokkerij niet zeer groot is.

Nijverheid.

De nijverheid wordt niet op groote schaal gedreven, steeds naast den landbouw, en draagt tot de inkomsten weinig bij; eenige verdiensten maken sommige vrouwen met het weven van doeken en het verven met indigo. De weefsels zijn minder fraai en kunstig dan de Tobasche. De weverij wordt het meest uitgeoefend in de aan Timoer en Toba grenzende landschappen, voor het meerendeel door vrouwen van Tobasche afkomst.

De meeste inkomsten levert het smidsbedrijf, inzonderheid de goud- en zilversmederij. De Karo-Bataks hebben het hierin tamelijk ver gebracht en kunnen smaakvolle voorwerpen (ringen, polsbanden enz.) vervaardigen. Het goud (meest in den vorm van bladgoud) wordt van Mēdan betrokken. Dollars leverden vroeger het benoodigde zilver.

Na de invoering van onze munt (1908) is het in het bezit hebben van dollars verboden. Dit moet den Karoschen smeden eerst groote schade berokkend hebben. Thans weten zij dat ze het zilver aan de banken te Mēdan (Nederl. Handel Mij., Chartered Bank) kunnen koopen.

Vermeld mogen nog worden als takken van nijverheid het vlechten van matten, tasschen enz. (niet bijzonder fijn of fraai) en het bewerken en kunstig besnijden van kalkdoozen (*tagan*) van bamboe, met hoornen deksel.

De arbeid van den door het Bataksch Instituut uitgezonden Europeeschen bouwkundige heeft ten gevolge gehad, dat er zich een stand van practisch tamelijk goed geschoolde timmerlieden heeft gevormd. Een centrale werkplaats thans geheel onder inlandsche leiding, te Kaban Djahē heeft steeds voldoende werk en hier worden de timmerlieden gevormd.

De pottenbakkerij beteekent heel weinig.

Handel.

De uitvoerhandel is betrekkelijk belangrijk. Deze omvat (zie boven) hoofdzakelijk buffels, runderen en paarden en wat landbouwproducten betreft voornl. Europeesche aardappelen en groenten.

Sedert de bosschen vrijwel uitgeput zijn, beteekent de uitvoer van boschproducten zoo goed als niets. Eenige uitvoer naar de benedenstreken van tabak en palmsuiker (arēnsuiker) en op sommige tijden van doerians en *perira* (de bij ons onder den naam *petē* bekende peul) heeft plaats. Ingevoerd worden visch, zout, petroleum, katoenen stoffen, lucifers, grof aardewerk en enkele minderwaardige snuisterijen.

De binnenlandsche handel concentreert zich op de markten, die op een 20tal plaatsen in het Karoland, geregeld om de zeven [1]) dagen gehouden worden. Behalve de ingevoerde artikelen worden daar de inlandsche voortbrengselen verhandeld : rijst, mais, gambirkoekjes, sirihkalk, kalkdoozen, geweven en geverfde kains, ijzerwaren, enz. enz.

Een der belangrijkste markten was die van Si Boear-Boear, aan den voet van den Singgalang op het grensgebied van de Karo-, Timoer- en Teba-Tebastreken gelegen.

Nu en dan komt het voor, dat een markt verplaatst wordt, of ook verloopt, zoodat het aantal, en ook de plaats, niet standvastig is.

De almanak voor de Karo-Bataks (1925) geeft de volgende lijst:

MARKTDAGEN:

Dag.	Doesoen.	Hoogvlakte.
Maandag . . .	Laoe Bekeri.	Kaban Djahē.
		Langgioeng.
Dinsdag. . . .	Bandar Goenoeng.	Panah.
	Namo Rambē.	
	Koeta Rih.	
Woensdag. . .	Maroeboen.	Bembem (Boemboem).
	Sibiroe-biroe.	Sariboe Dolok.
Donderdag. . .	Deli Toea.	Derket.
Vrijdag	Sibolangit.	Laoe Baleng.
	Djoehar.	Djoempa.
Zaterdag . . .	Arnhemia.	Beras Tagi (Laoe Goemba).
	Koelampah.	Goenoeng Meriah.
	Laoe Bekaboe.	Tengging.

De markten in de Doesoen dagteekenen eerst van 1906.

Munten, maten en gewichten.

Tot 1908 — toen onze Nederlandsch-Indische munt werd ingevoerd, met verbod van het hebben van vreemde munt — was het gewone betaalmiddel de dollar (de Mexikaansche, Japansche, Chineesche, Straits-, en voor adatzaken ook Carolus- en andere oude Spaansche dollars) en zijn onderdeelen.

Op de markten *(tiga)* kwam en komt naast de betaling

[1]) Vroeger steeds om de vier. De verandering zal wel, evenals in Toba, door de zending bewerkt zijn.

in geld betaling in naturalia e. d. voor, dus met zout, gambirkoekjes, rijst enz.

Eigenlijke maten enz. zijn er niet uitgezonderd de voor het meten van rijst als eenheid dienende *toemba*. De andere zijn benamingen voor zekere hoeveelheden, oppervlakten, lengten enz. Een standaardmaat had men niet; elk landschap, neen elk dorp, had zijn eigen toemba. Die van het hoofd was dan de voor die streek juiste.

De grootte wisselde af (gemiddeld was een toemba op ongeveer twee liter te schatten). Dit ongemak deed zich bij het toenemend verkeer en de uitwisseling van producten — en ook bij het onderwijs — steeds meer gevoelen. Op de conferentie der zendelingen in het Karo-land Jan. 1911 werd daarom besloten den resident te verzoeken één maat voor de Bataklanden vast te stellen, gebaseerd liefst op ons metriek stelsel! Dit schijnt thans inderdaad te zijn ingevoerd. Of nu de oude benamingen nog in zwang zijn gebleven?

Veelvouden van de toemba zijn; *si nalih* = 10 toemba; *si -m-pelgan* = 20 toemba; *si karoeng* = 30 toemba (een zak); *si koentja* = 100 toemba; ook komt nog voor de *garoen*, eigenlijk een groote pot waarin men verfstof bereidt (*'nggaroe)* = vier toemba, doch niet voor een te verkoopen hoeveelheid, maar ter bepaling van de — voor een feest bijv. — te koken hoeveelheid rijst; ook als tijdsbepaling.

Onderdeelen: *sigantang* (in de Doesoen ook *ekal*) = $^1/_4$ toemba: *si n-tjoepak* = $^1/_2$ gantang; *si lajap* = $^1/_4$ gantang.

Lengtebenamingen zijn: *depa* = vadem; *esta* = el; *djengkal* = span.

Voor afstanden ook wel *taneh* (letterlijk grond), ongeveer gelijk een depa, doch meer voor oppervlakten van tuinen, maar de voorstelling is zeer vaag. Meestal wordt de oppervlakte aangegeven door te zeggen met hoeveel toemba rijst een tuin bezaaid wordt.

Gewichten kende men niet; men bezigde hiervoor dollars en centen. Deze deden dienst bij den verkoop van opium en bij het wegen van edele metalen. Men kent nu echter ook de benamingen *kati* en *pikoel*. Kati wordt ook gebruikt voor het gewicht van idjoek, het is dan: ongeveer zooveel als een mensch weegt. Vermoedelijk zijn nu onze gewichten wel in gebruik.

Idjoek wordt echter ook bij *lambar's* „lappen" geteld. Voor *belo* (sirih) bezigt men *si-m-pedi* = 100 en *si-m-berkis* = 20 bladeren.

Tabak, suiker, gambirkoekjes worden bij „*toros*" (pakjes) geteld enz. enz.

Voor bepaalde geldswaarden werd bij adatrecht (blz. 273) reeds gesproken over *tahil* = 10 dollar.

Hierbij, en bij betalingen aan goeroe's, heeft men nog andere vaststaande benamingen, blijkbaar naar vroeger daarvoor gebezigde betaalmiddelen; die benamingen zijn gebleven, de vorm en de waarde zijn dikwijls veranderd.

Jacht en vischvangst

Tot de middelen van bestaan zijn jacht en vischvangst nauwlijks te rekenen; inkomsten verschaffen ze slechts bij uitzondering voor de lagere streken. Voor het grootste deel zijn jacht en visscherij meer vermaak en tijdverdrijf dan ernstige bezigheid. Het meest voorkomende wild, waarop jacht gemaakt wordt, zijn herten (*belkih*) en wilde varkens *(oeïli)*.

De rivieren zijn niet bijzonder rijk aan visch; ook schijnen er niet zoo heel veel soorten te zijn.

Men vischt het allermeest met het werpnet *(djala)* en met fuiken van verschilllenden vorm; met den hengel (*kawil*) betrekkelijk weinig.

De Hoogvlakte is zeer arm aan dieren waarop men jacht kan maken, en visch komt er zeer weinig voor. Aan den rand van het gebergte komen nog veel herten en wilde zwijnen voor. Op de eigenlijke vlakte is de *lĕto*, een kwartelsoort, bijna het eenige dier waarop men jacht maakt (met honden, en met een eigenaardig slagnet, *rĕwas*, aan een langen staak bevestigd).

Mijnbouw

De mijnbouw bepaalt zich tot het graven van eenig goud in de mijnen (*pengkoeroeken*) bij Kaperas. Het meeste goud wordt echter door wassching van rivierzand verkregen in een paar goudhoudende riviertjes bij Koeta Boeloeh. De opbrengst moet luttel zijn.

Landbouw enz.

2. Het Timoerland. — Hoofdbron van bestaan is de landbouw. Niettegenstaande de over het geheel genomen groote vruchtbaarheid en de betrekkelijk weinig in aantal zijnde bevolking, is het Timoerland een der armste streken van de Bataklanden.[1]) Hoofdoorzaak hiervan is wel de vroeger in erge mate bestaan hebbende slavernij, de groote rechtsonzekerheid van den kleinen

---

[1]) Door de hooge vlucht, die sedert 1908 hier de door Europeanen gedreven cultures (in hoofdzaak rubber) hebben genomen, is de aanblik van het land geheel veranderd. De eigenlijke inheemsche bevolking heeft er echter het minst van geprofiteerd.

man, de onverzadelijke roofzucht der vorsten, waardoor alle lust tot vlijtigen arbeid werd gedood.

Sawahs komen slechts in eenigszins belangrijke uitgestrektheden voor in Poerba en op enkele punten aan het meer (Parapat, Tiga Ras, Harang Gaol e.a.) Overigens is alles ladangbouw.

Rijst (*omē*) is er dan ook in veel streken, niet voldoende voor de behoefte. Voor den kleinen man is het een lekkernij. Deze voedt zich meer met *gadoeng* (knolgewassen) en vooral met maïs. Andere streken leveren een klein surplus, dat op de binnenlandsche markten verhandeld wordt.

De betrekkelijk weinig waterrijke rivieren van het noordelijk gedeelte stroomen door vrij diepe ravijnen en zijn daarom voor bevloeiing niet gemakkelijk te bezigen. Het zuidelijk deel, Tano Djawa vooral, dat bovendien nog door groote vruchtbaarheid en grooten boschrijkdom uitmunt, heeft veel waterrijke rivieren en beken, die in niet zeer diepe dalen stroomen en gemakkelijk voor bevloeiing zouden zijn aan te wenden. Toch doet ook daar de inheemsche bevolking nog maar weinig aan sawah-aanleg. De cultuur op natte velden wordt in het hellingland van Simeloengoen bijna uitsluitend door Tobasche immigranten, en Javanen uitgeoefend.

Ook de ladangbouw zou nog heel wat meer kunnen beteekenen, want er is vruchtbare grond in overvloed, maar de wijze van werken is zeer irrationeel en getuigt van groote zorgeloosheid en onverstand. Soms bezigt men denzelfden grond vier jaar aaneen, zonder dien te bemesten; dan verlaat men dien voorgoed.

Rijst. In bijzonderheden verschilt overigens de werkwijze, zoowel op de sawahs als op de droge velden, niet van die in andere streken, Niet altijd en overal worden dezelfde methodes gebezigd. Zoo vindt men ook hier zoowel het aanleggen van kweekbedden als het onmiddellijk uitzaaien van de eenige dagen geweekt hebbende rijstkorrels. De ploeg is hier niet in gebruik.

De namen der voornaamste werkzaamheden op de sawahs zijn (zoo in Poerba): *manggolē*, insnijdingen en greppels maken in den weeken grond; *masaran*, de grond laten „rusten"; *mangombak*, omgraven; *manggatgati*, de kluiten en klonters fijnkloppen; *mordang*, uitzaaien; *manoendjang garis*, met den voet de 8 tot 14 dagen oude plantjes in rechte rijen treden; *marbabo*, wieden; *manarak*, gelijkmatig verdeelen van de hier dicht, elders dun staande rijstplanten; *manabi*, snijden met de sikkel.

De voor de grondbewerking gebezigde werktuigen zijn de *pangombak*, een soort hark met lange stevige houten tanden, aan het eind waarvan ijzeren punten, voor het *mangombak*; de *basbas*, een hark voor het gelijkmaken van den grond, de *sasap* en de *paoek*, resp. een breede en een smalle, lange spade, en de *hoedali*, een hak of tjangkoel.

De werkzaamheden bij het ontginnen van een droog rijstveld zijn:

a.	*mangimas*, kappen van het onderhout,	
b.	*manrobe*, vellen der boomen,	3—4 maanden;
c.	*manoerboe*, branden,	
d.	*mangahoet*, opruimen der takken,	
e.	*mamoeroen*, verbranden van het op hoopen gehaalde hout,	± een week;
f.	*martidak*, het strooien van de zaairijst in de plantgaten;	
g.	*marandoehoer*, verjagen der wilde duiven (andoehoer),	± 3 weken;
h.	*marbabo*, wieden,	± 1 maand;
i.	*mamoero*, vogels verjagen,	± 1 maand;
k.	*mangotam*, oogsten (snijden met een *pangotam* of mesje,	± 1 maand.

Bij het tweede jaar der bebouwing vervallen de werkzaamheden *a—e*, en komt daarvoor in de plaats het *manggasgas*, reinigen van onkruid, 1 à 2 maanden (zoo overal in de Bataklanden). Betreft de ontginning een met lalang begroeid veld, dan wordt de lalang afgebrand; daarna de grond tamelijk diep omgewerkt met een *haoet-haoet* (hak).

Maïs.

Maïs (*djaoeng*, *djagoel*) is voor den kleinen man hoofdvoedsel (blz. 316). In sommige streken heeft men drie maïsoogsten in een jaar.

Andere voedingsgewassen.

De overige voedingsgewassen zijn de algemeen bekende en door geheel Indië voorkomende: gadoeng, komkommers, verschillende peulvruchten, bladgroenten enz.

Cultuurgewassen.

Van tabak, indigo, suikerriet wordt zooveel verbouwd, als noodig is voor de behoefte. Op groote schaal heeft in de laatste jaren alleen aanplant van de ramboeng (ficus elastica) plaats, in het bijzonder in Tano Djawa en Si Antar (Bandar); dit brengt nog al wat geld onder de bevolking.

Boschproducten.

Het eenige boschproduct, dat nog in belangrijke hoeveel-

heid wordt uitgevoerd (vgl. blz. 310) en dus een bron van inkomsten oplevert, is rotan *(hotang)*.

Veeteelt.

Niettegenstaande den overvloed van daarvoor geschikte gronden beteekent de veeteelt heel weinig. Er waren totnogtoe slechts omtrent een paar streken min of meer betrouwbare cijfers bekend. Zoo geeft een bevolkingslijst van den heer Westenberg (welker gegevens ook in het onderzoek van De Does — 1909 — zijn opgenomen) voor:

STREEK.	Paarden.	Runderen.	Buffels.
Dolok	211	227	206
Poerba	551	318	204

en bevatten de mededeelingen over Panē en Raja de volgende gegevens:

STREEK.	Paarden.	Runderen.	Buffels.	Geiten.	Varkens.
Panē (met onderhoorigheid Dolok) . . .	580	3	612	1454	2210
Raja	323	49	1423	1423	3239

Tideman geeft voor geheel Simeloengoen een vergelijkende opgaaf van den veestapel in de jaren 1914 en 1920:

Paarden.		Buffels.		Runderen.		Geiten.		Varkens.		Schapen.	
1914	1920	1914	1920	1914	1920	1914	1920	1914	1920	1914	1920
2928	3780	1861	2560	1180	2980	3400	4223	4970	22330	120	400

De vorsten zijn de voornaamste, soms de eenige, veebezitters.

Behalve voor eigen gebruik wordt het vee (buffels en paarden) voornamelijk gehouden voor verkoop naar de Maleische benedenlanden.

Nijverheid.

De inlandsche nijverheid bepaalt zich ook hier tot het noodige voor de allereerste behoeften. Meer dan in het Karoland wordt hier nog de weefkunst beoefend; de vrouwen dragen n.l. nog bijna alle de stugge, eigengeweven kleeding. Voorts vindt

men er eenige goud- en ijzersmeden. Het vlechten van matten, rijstzakken enz. kent natuurlijk elk eenigszins „goed opgevoed" meisje.

In Raja en in enkele streken van Tano Djawa wordt tamelijk veel arēn-suiker gewonnen.

De binnenlandsche handel was van weinig beteekenis. In de door controleur Van Dijk indertijd bereisde streken (Si Antar) schenen zelfs de zoo eigenaardige Bataksche markten (*tiga* Kar., *onan* Tob. enz.) te ontbreken. Handel.

Vrij levendige markten heeft men (behalve die ter hoofdplaats) echter aan de oevers van het Toba-meer; de voornaamste is de Tiga Roenggoe in het Poerbasche. Daar wordt veel ruilhandel gedreven met de bewoners van Samosir. Dezen voeren vooral rijst en paarden in en ontvangen daarvoor weefsels, sirih, pinang, gambir enz. Door de groote vlucht, die de Europeesche cultures genomen hebben, is niet alleen de buitenlandsche handel zeer toegenomen, maar ook de binnenlandsche en die met Tapanoeli vrij belangrijk geworden.

Die naar Tapanoeli is grootendeels als doorvoerhandel te beschouwen. Naar Baligē werden in 1919 via Simeloengoen verschillende artikelen als zoutevisch, zout, garen, petroleum, ongebleekt katoen enz. enz. vervoerd tot een gezamenlijke waarde van f 47940 en naar Pangoeroeran (Samosir) voor een waarde van f 14400, terwijl Porsēa (de marktplaats bij de uitvloeiing van het Toba-meer) maandelijks een bedrag van f 30.000 van de Oostkust betrekt.

De waarde van den uitvoer van bovengenoemde plaatsen naar de Oostkust aan rijst, pluimvee, eieren, varkens, koffie, rotan e.a. kan op f 60.000 à f 80.000 's maands geschat worden.

Het prauwenvervoer op het Toba-meer beschikt over zoowat 7500 ton waterverplaatsing. Daarnaast doen nog dienst verscheidene motorbootjes tot vervoer van personen en hun bagage en handelsartikelen.

Een zoo belangrijke binnenlandsche handel deed de behoefte ontstaan aan een goed inlandsch credietwezen. Hieraan voldoet thans de in 1920 opgerichte naamlooze vennootschap „De Batakbank". Credietwezen.

Uit het feit, dat o. a. te Pamatang Bandar en Pamatang Si Antar sedert 1908 wijken voor Chineezen zijn (Stbl. 1908 no. 662), valt reeds af te leiden, dat de handel van meer beteekenis

is geworden. Het zich uitbreiden van de Europeesche landbouwnijverheid in deze streken heeft daartoe het meest bijgedragen.

Munten, maten en gewichten.

De gangbare munt is thans alleen de Nederlandsch-Indische.

Omtrent de maten geldt in het algemeen wat daarover boven (1. Karoland) is gezegd. Als lengtematen kent men de *djari* (vingerlengte), *djongkal* (handspan), *asta* (el), *bolah garap* (halve vadem), *holak* (vadem).

Van de inhoudsmaten vormt de *toemba* (± 2 L.) de eenheid. Deze houdt in 10 *soepak* (klapperdop), terwijl men als veelvouden van de toemba heeft de *battē* (10 toemba), de *amas* (2 à 3 battē en de *hoetsa*, (10 battē).

Als gewichten doen ook hier dienst dollars en *gobang* (dollarcenten).

Steeds meer komen de kati en het K.G. in gebruik.

Jacht en vischvangst.

Over jacht en visscherij zijn geen gegevens. Dat de jacht vroeger nog al iets beteekende, met name die op groot wild als olifanten enz., schijnt te blijken uit de adatbepalingen omtrent het afstaan aan den radja van één tand e. d. (blz. 212 en 215). Op het Toba-meer wordt iets aan visscherij gedaan.

Mijnbouw.

Mijnbouw komt niet voor.

Landbouw enz.

3. Noordwest-Tapanoeli. — Voor het Pakpaksche gedeelte is de landbouw op verre na niet, wat die is voor de overige streken der Bataklanden.

De rijstcultuur is hier nagenoeg uitsluitend ladangbouw. De opbrengst is evenwel voor de — zeer dun gezaaide — bevolking blijkbaar voldoende. Sawahs vindt men alleen bij de Karo-dorpen aan de beneden Lao Renoen en bij een paar Tobasche dorpscomplexen. Toba-Bataks uit Si Lindoeng legden in 1907 bij Sidikalang een proefsawah aan. Op Samosir is de landbouw in hoofdzaak ladangbouw. Er is maar een zeer smalle strook geschikt voor bevloeiing. De opbrengst van den rijstverbouw is op verre na niet voldoende voor de naar verhouding vrij dichte bevolking.

Bosch-producten.

Het winnen van boschproducten is voor Noordwest-Tapanoeli (Samosir uitgezonderd) hoofdmiddel van bestaan, en wel in verreweg de eerste plaats het winnen van benzoë.

De wijze van winning der benzoë laat veel te wenschen over. Het product is vermengd met houtschilfers en daardoor belangrijk minder in waarde dan het kon zijn. De prijzen te Sidikalang zijn: 1e soort f 14—f 20; 2e soort f 10—f 12; 3e soort

f 6—f 8 de *tampang* (zie blz. 322). Volgens de uitvoercijfers van 1920 was in dat jaar de prijs aanmerkelijk hooger.

De benzoëboom (*Styrax benzoin* Dryand.) wordt ook aangeplant.

De beste kamferboomen (*Dryobalanops Camphora* Colebr.) komen op Singkilsch gebied voor, dus buiten het eigenlijke Pakpakland. Baroes, dat eenmaal zijn roem te danken had aan den uitvoer van kamfer, voert reeds sinds jaren niets meer van dit product uit. De winning schijnt niet meer loonend te zijn.

Andere boschproducten, die goede inkomsten leveren, zijn vooral caoutchouc en getah pertja. Uit de negerikas van Sidikalang werden in 1907 aan de bevolking 20.000 plantjes van de ficus elastica verstrekt. De proef mag als geslaagd worden beschouwd.

Voor de koffiecultuur werd een proeftuin in de nabijheid van het etablissement te Sidikalang aangelegd.

Klappers komen in het gure Pakpakland niet voor, wel echter bij de Karo-dorpen. Maar het belang van deze cultuur wordt nog niet ingezien.

De veeteelt beteekent zoo goed als niets. In 1906 (van vroeger zijn geen gegevens) bedroeg het aantal runderen en buffels samen voor Si Lalahi en Paropo 86. In Kepas komt een karbouwenstapel „van eenig belang" (geschat op ± 400) voor. Varkens zijn er overal veel. Veeteelt

Voor Samosir is hoofdzaak de paardenteelt. Veulens worden veel uitgevoerd naar het Karo- en het Timoerland. Proeven met dekhengststations hadden geen resultaten, die in verhouding stonden tot de onkosten. Het station te Pintoe Sona werd in 1923 gesloten. Nu zijn er nog 4, met totaal 8 hengsten.

Opgaven omtrent het aantal paarden van Samosir afzonderlijk ontbreken. In het verslag van den burgerlijken veeartsenijkundigen dienst komt alleen maar voor de t o t a l e opgaaf van de twee „ambtskringen" Padang Si Dimpoean en Baligē. Dus vindt men voor heel Tapanoeli opgegeven 17729 paarden op het einde van 1923.

De gewestelijke keur van 18 Januari 1917, inhoudende bepalingen ter verbetering van den paardenstapel kwam niet tot uitvoering door de daaraan verbonden groote moeilijkheden.

Ook met de teelt van runderen wil het niet recht vlotten. Te Si Djamboer was in 1923 nog een fokkerij van Hissarvee, maar die is thans opgeheven.

Nijverheid.

De nijverheid beteekent zeer weinig. De koperarbeid moet uit het oogpunt van kunst niet onverdienstelijk zijn (fraaie koperen kettingen). Smeden schijnen er overigens niet te zijn; zelfs de wapens worden grootendeels uit Toba ingevoerd. Op Samosir bloeit nog de weefkunst. Hier worden nog de fraaiste exemplaren van de *ragidoep* (blz. 137) geweven. De pottenbakkerij (eenvoudige kookpotten, *hoedon*) wordt hier op vrij groote schaal uitgeoefend. De potten worden veel verkocht op de markten aan het Toba-meer.

Handel.

De handel was steeds vrij levendig op Singkil; voor het zuiden (Kelasan c. a.) op Baroes. Uitvoerartikelen zijn voornamelijk de zooeven genoemde boschproducten; invoerartikelen zout, visch (en vroeger opium, welk laatste veelal betaalmiddel was). De handel had plaats op de *pangkalan's* (aanlegplaatsen), marktplaatsen aan de rivieren, tot waar deze voor prauwen bevaarbaar waren. De meeste vallen thans (daar Singkil tot het gouvernement Atjèh en Onderhoorigheden behoort) buiten het Pakpakland.

Nu is de handel voornamelijk geconcentreerd op Sidikalang. Die op Si Bolga nam toe door verbetering van de verbinding over Si Lalahi, maar thans doet zich reeds de invloed van de kortere — hoewel nog gebrekkige — verbinding met Baroes gevoelen. Deze haven is in de naaste toekomst aangewezen om haar oude plaats weer in te nemen.

De binnenlandsche handel op de verschillende *onans* of markten (opgaven ontbreken) neemt toe. Voor eigenlijke groothandel ontbreekt nog voldoend kapitaal.

Munten, maten en gewichten.

De alleen gangbare munt is thans de Nederlandsch-Indische. Opgaven omtrent maten en gewichten ontbreken, met één uitzondering: voor boschproducten geldt de *tampang* = 4 *tembĕloeng*, ongeveer $^2/_3$ pikoel of 40 tot 50 KG.

Jacht en vischvangst.

Mededeelingen over jacht en vischvangst ontbreken. Vermoedelijk zijn beide van weinig beteekenis.

Mijnbouw.

Mijnbouw komt niet voor.

Landbouw.

Het centrale Batakland. — Ook voor de bewoners van het centrale Batakland is landbouw het voornaamste middel van bestaan, en daarvan weer in de eerste plaats de rijstbouw. Rijst is dan ook het voornaamste voedingsmiddel, hoewel in sommige streken, waar ladangbouw hoofdzaak is, ook de *gadong* (knolgewassen) een zeer voorname plaats als voedingsmiddel inneemt. Door de gestadige uitbreiding der natte rijstcultuur, vooral op de Hoogvlakte, worden de rijstarme streken steeds kleiner.

De rijstbouw op bevloeide velden is in het centrale Batakland van zeer groot belang. Streken als de hoogvallei van Si Lindoeng, de vlakte van Toba en van Oeloean rondom den zuidoostelijken hoek van het Toba-meer, de valleien van Pangaloan en van Aēk Saroella hebben zoo goed als uitsluitend natte rijstcultuur. Van overwegend belang is deze ook voor een groot deel der Hoogvlakte, en voor Zuid-Habinsaran (Garoga). De overige streken echter: het bergland achter Baroes en Si Bolga, een groot deel van Pahaē, en voorts Noord- en Middel-Habinsaran, moeten, in het gunstigst geval voor ongeveer de helft, hier en daar bijna geheel, hun rijst op droge gronden verbouwen. De bewerking der droge rijstvelden verschilt naar mate van de begroeiing; ze is trouwens niet anders dan voor andere streken reeds is medegedeeld. Rijst.

De natte rijstbouw staat hier zeer hoog, en over het geheel geschiedt de bewerking der bewaterde gronden met veel zorg. De methode verschilt in de onderscheidene streken op sommige punten van ondergeschikt belang, en daarmede ook enkele werktuigen.

De volgende hoofdmomenten zijn bij den sawaharbeid te onderscheiden:

1. de bevloeiing der velden, 2. het gereedmaken der kweekbedden, 3 de bewerking van de velden, 4. het uitplanten (of uitzaaien), 5. het wieden, 6, de verzorging van het te velde staande gewas, 7. de oogst.

1. De bevloeiing geschiedt uit rivieren en bronnen, door het aanleggen van leidingen (*mangali bondar*).

De eerste maal bevloeien — tot weekmaking van den hard geworden grond — heet *mangēngē*.

Na een week of twee, drie, wordt de grond omgewerkt. In eigenlijk Toba heeft reeds vóór de bevloeiing een bewerking van den grond plaats; in Si Lindoeng ook op velden, die wat lang braak gelegen hebben,

2. Het gereedmaken der kweekbedden (*mambaēn parsamēan*). In Si Lindoeng en in sommige gedeelten van Toba bestaat deze werkzaamheid niet. Daar wordt de zaairijst dadelijk op de gereedgemaakte velden uitgezaaid.

In die streken, waar kweekbedden worden aangelegd, kiest men daarvoor schralen grond. Het gras enz. wordt verwijderd met de *tadjak* of de *rimbas* (schoffel); daarna de grond ingedijkt en door bevloeiing geweekt, doch niet omgewerkt. Het zaad, dat

men er op uitzaait, heeft één tot drie dagen in de week gestaan, en is daarna op een koele plaats te drogen gelegd. Het uitgezaaide zaad wordt niet met aarde bedekt. Dus moet er de wacht bij gehouden worden (door kinderen?).

De grondbewerking heeft plaats tijdens het zaad in de kweekbedden opkomt. In sommige streken gebruikt men den ploeg (*tinggala*); ook de *pangkoer*, een soort spade: ook wel de *ansoean*, dikke houten stokken, waarmede groote aardkluiten worden losgewroet en omgewipt; bij vochtige gronden de *hoedali*, een soort hak, in Toba met drie, elders ook wel met vijf lange houten tanden. Na deze bewerking wordt geëgd. Nu wordt de grond ongeveer een maand met rust gelaten. Daarna legt men de overlangsche dijkjes aan; de dwarsdijkjes zijn vóór de grondbewerking reeds gereedgemaakt. Hierop volgt een tweede grondbewerking (omspitten), gespaard met bemesting; daarna worden de aardkluiten fijngeslagen en wordt de grond gelijkgemaakt. Hierop volgt het eggen of harken met de *gatgat* of de *gair-gair*.

4. De dijkjes worden nog eens nagezien; dan volgt het uitplanten, resp. uitzaaien van de rijst op de velden, die daarna weer bevloeid worden.

5. Het wieden geschiedt naardat zulks noodig is, meestal slechts twee maal; de eerste maal heet „*manggao*r", de tweede „*marbabo*".

6. Zoodra zich de vrucht begint te zetten, begint de bewaking tegen vogels enz., „*mamoero*": door vogelverschrikkers, door schreeuwen, door touwen, waaraan allerlei geraasmakende voorwerpen hangen, enz. enz.

7. De oogst. Het oogsten geschiedt op twee wijzen: met de sikkel *(sabi, manabi)*, of met een mesje *(siraoet, manggotil)*; de eerste op de bevloeide rijstvelden en ook wel op droge, mits vlakke, velden, de tweede bijna steeds bij droge velden in geaccidenteerd terrein. Bij het snijden met de sikkel wordt ook een deel van den stengel geoogst.

Het dorschen, beter treden (*mardēgē*), geschiedt zeer kort na den oogst; zoodra de rijst maar voldoende droog is. Deze staat te drogen op het veld in cylindervormige hoopen met de aren naar binnen en de stengels buitenwaarts gekeerd.

De rijst wordt in korrels opgeschuurd, soms los, soms in vrij groote gevlochte zakken.

Maïs en andere voedingsgewassen.

Naast de rijst komen in deze streken de maïs (*djagoeng*) en vooral ook de zetmeelhoudende knolgewassen ((*gadong* en *soehat*)

in aanmerking. Voorts de allerwege in Indië bekende groenten: peulvruchten, komkommers, enz.

Cultuurgewassen.

De meeste cultuurgewassen, als suikerriet, indigo, tabak, worden alleen maar verbouwd met het oog op eigen behoeften. Alleen koffie is een product van uitvoer. De eerst toenemende cultuur werd door ontijdige invoering van de verplichte levering (omstreeks 1883?) gevoelig geknakt. Sinds de opheffing daarvan (1892) nam de opbrengst gestadig toe, de laatste jaren zelfs vrij aanzienlijk; van 1898 tot 1904 bedroeg de productie van Toba achtereenvolgens 649, 692, 1454, 1845, 2251, 2603, 3109 pikoel. Sedert 1910 of 1911 nam het aantal koffieaanplantingen zeer toe, en het daarop uitgeoefende toezicht van toen door het gouvernement aangestelde mantri's voor de cultures, zoomede de door dezen gegeven aanwijzingen en raadgevingen werkten goed. Opgaven van de onderscheidene kringen ontbreken uit de laatste jaren, maar dat de koffiecultuur in geheel Tapanoeli belangrijk is vooruitgegaan blijkt wel uit de uitvoercijfers. Zoo werden in 1920 uit Tapanoeli uitgevoerd: rechtsstreeks naar het buitenland 70.629 K.G., naar andere havens van Nederlandsch-Indië 2.226.923 K.G., tezamen 2.297.552 K.G. of ruim 37.000 pikoel.

Een deel van het centrale Batakland is boomloos, althans arm aan bosch. Boschrijk daarentegen is het bergland langs de Batang Toroe en dat tusschen de kust en de hoogvlakte van Toba (blz. 78). Deze, gedeeltelijk tot Noordwest-Tapanoeli (zie blz. 69) te rekenen, streek is het speciale benzoëgebied, en de inzameling van benzoë (*hamindjon*) verschaft aan de bevolking dezer streek een betrekkelijke welvaart. Ook verschillende getahsoorten worden hier ingezameld. In de laatste jaren worden benzoë- en getah- (*hodjē* vooral) door de bevolking (de laatste ook door Europeesche cultuurmaatschappijen) aangeplant, zoodat men ze ook onder de cultuurgewassen kan rangschikken. De uitvoer van benzoë (verreweg de grootste hoeveelheid gaat naar Java) van geheel Tapanoeli over 1920 bedroeg 2.271.703 K.G.

Veeteelt.

Indien men niet te zeer den nadruk legt op het woord teelt, maar meer op het aantal stuks vee, buffels, paarden enz., dan blijkt de veeteelt een vrij belangrijke tak van bestaan te zijn. In hoofdzaak echter is ze tot de grasrijke „steppen" der afdeeling Bataklanden (Toba en Si Lindoeng) beperkt. Ook hier heeft het vétérinair toezicht verbetering gebracht, maar niet steeds waren wenschelijke maatregelen door te voeren.

Gespecificeerde opgaven als die betreffende het zuidelijk Batakland (die bovendien van betrekkelijk ouden datum zijn) ontbreken; voorts zijn de cijfers van Oeloean geschat. Toch zal de opgaaf niet ver van de werkelijkheid behoeven te zijn. Volgens opgaven dan van 1905 en met inachtneming der sedert 1906 bestaande administratieve indeeling is de stand (in ronde cijfers) aldus:

Landstreek.	Paarden.	Runderen.	Buffels.
Si Lindoeng.	± 2050	± 1600	± 2050
Toba.	± 4900	± 1200	± 5250
Hoogvl. v. Toba	± 5100	± 2200	± 2000
Si Bolga en Batang Toroe	± 50	± 750	± 1500
Bijeen . . .	± 12100	± 5750	± 10800

Paarden dienen vooral voor transport; buffels en runderen in hoofdzaak als slachtvee. Op de groote markten is gewoonlijk buffelvleesch te koop,

In Toba is de buffelmelk (gestremd), schijnt het, als voedingsmiddel bekend.

In het hengstendepôt te Baligē zijn 6 hengsten aanwezig. In den geheelen „ambtskring" Baligē zijn 24 dekhengsten ter beschikking.

De drie op de Toba-hoogvlakte gestationeerde ezelhengsten voor de muildierfokkerij voldoen goed.

Aan de verbetering van het rundvee door middel van kruising [o.a. met Hissar-stieren] gevoelt de bevolking nog weinig behoefte.

Varkens en pluimvee vindt men overal veel.

Nijverheid.

Over nijverheid wordt niets bijzonders vermeld. Uitgenomen het hier nog vrij druk beoefende weven, schijnt ze weinig te beteekenen. Wellicht opent de handwerksschool te Lagoe Boti voor haar een nieuwe toekomst.

Handel.

De uitvoer voor de wereldmarkt omvat; boschproducten en koffie; die voor de aangrenzende streken: vee en rijst. Ingevoerd worden vooral zout, visch, petroleum, lucifers, lijnwaden, grof aardewerk en ijzer (in staven). De binnenlandsche handel is, vooral in Toba en Si Lindoeng, zeer levendig. De drukke markten te Baligē ('s Vrijdags) en te Taroetoeng ('s Zaterdags) worden door

duizenden bezocht. Een opgaaf van de voornaamste markten en van de marktdagen ontbreekt.

Munten, maten en gewichten.

Thans is overal slechts de Nederlandsch-Indische munt geldig. Tot 1908 was dit anders (blz. 278). Toen waren er nog veel Spaansche matten in omloop, en was het gewone betaalmiddel voor dagelijksche benoodigdheden de haantjesduit (uit den Compagniestijd).

De eenheid voor het meten van rijst is de *soloep*, waaromtrent hetzelfde geldt, als (blz. 314) over de Karosche *toemba* medegedeeld. Nadere gegevens ontbreken.

Jacht en vischvangst.

Over de jacht zijn geen gegevens. Zij zal hier wel dezelfde plaats innemen als in het Karoland (blz. 315). De visscherij in het zuidelijk bekken van het Toba-meer is van vrij veel belang. Velen vinden daarin een goed bestaan. Visch neemt in Toba een belangrijke plaats in onder de voedingsmiddelen (blz. 148).

Mijnbouw.

In de buurt van de baai van Tapanoeli schijnen steenkolen een weinig voor te komen, doch niet in voldoende mate om exploitatie te wettigen. Omtrent het bestaan van mijnbouw is niets bekend.

Landbouw enz.

5. Het zuidelijk Batakland. De middelen van bestaan zijn in hoofdzaak landbouw en veelt. Verdiensten door het winnen van boschproducten, goudwasschen enz. zijn slechts als — trouwens geringe — bijverdiensten te beschouwen.

Rijst.

De landbouw is in de eerste plaats rijstcultuur. In het algemeen staat deze nog op denzelfden trap als als ten tijde van Willer en Godon (1848), wat men toeschrijft aan het conservatisme en de traagheid van den Mandailinger en aan zijn verkeerde oeconomische inzichten. Het zal echter ook wel samenhangen met de moeilijkheid van den afvoer. Ook zonder inspanning brengt de vlakte van Groot-Mandailing reeds nu veel meer rijst op dan de bevolking voor haar voeding noodig heeft. De prikkel tot meer arbeid ontbreekt vooralsnog vrijwel geheel. Klein-Mandailing schijnt in iets beteren toestand te zijn gekomen. Wat de opbrengst aan rijst betreft, deze is voor Pahantan, Klein-Mandailing, Groot-Mandailing en Si Pirok voldoende; de beide laatste streken voeren uit, Groot-Maindailing zelfs aanzienlijke hoeveelheden. Overal elders is rijstgebrek. Betrouwbare opgaven en cijfers ontbreken. Naar schatting is evenwel in Si Pirok nauwelijks $^{1}/_{150}$ deel van den grond in cultuur gebracht. Bij deze schatting zijn ook de landstreken Si Mangoemban en Si Lantom tot Si Pirok gerekend. Thans behooren zij administratief daartoe niet

meer (zie boven blz. 84). Van de groote vlakte van Groot-Mandailing is $^{1}/_{10}$, maar van het gebergte zoo goed als niets, bebouwd. Ook voor de oppervlakte der sawahs, en voor de verhouding hiervan tot die der drogen velden ontbreken de opgaven; alleen wordt voor Klein-Maindailing opgegeven ± 2500 *bahoe*[1]) sawah, 500 *bahoe* ladang. In Groot-Mandailing schat men het sawahoppervlak op 4800 bahoe; de gemiddelde jaarlijksche opbrengt op 96000 pikoel; het voor de bevolking benoodigde op 60000 pikoel; het overschot voor uitvoer dus op 36000 pikoel; de opbrengst der beste gronden op 30—50 pikoel per bahoe, der goede op 20—35, der minder goede op 10—25.

Andere opbrengstcijfers, die de verhouding tusschen het gezaaide en geoogste opgeven, zijn: voor Noordwest-Angkola (Si Matorkis) 10- tot 20-voud, naar Padang Si Dimpoean gaande stijgende van 25- tot 50- ja 60 voud; in Si Pirok (Boenga Bondar) 40- tot 60-voud.

Bemesting komt nergens voor behalve in Si Pirok (met succes ingevoerd door controleur Kuiken). Ook daar, waar de grond geheel vlak is, blijft de Mandailinger aan de kleine plantvakjes hardnekkig vasthouden. Na den oogst dienen de sawahs als (algemeene?) weideplaats voor het vee. Beplanting als met zoogenaamde tweede-gewassen komt niet voor.

Andere voedingsgewassen.

Behalve rijst worden nog geteeld maïs, knolvruchten, boonen, uien, aardappelen, kool, tomaten enz. als voedingsmiddelen en als genotmiddelen: een weinig tabak, suikerriet, gambir.

Pisang komt op alle erven voor; klappers worden veel aangeplant, doch slecht verzorgd.

Koffie.

De koffie uit deze streken, bekend onder den naam van Mandailing-koffie (hoewel een aanzienlijk deel uit Si Pirok komt), is zeer gezocht, vooral in Amerika. De cultuur hiervan is dan ook van groot belang voor dit gewest. De gedwongen teelt en verplichte levering werden (zie blz. 38) door het Gouvernement ingevoerd in 1841. De koffie moest tegen een bepaalden prijs (6 à 7 gulden tot 14 gulden voor de eerste kwaliteit) aan het Gouvernement geleverd worden. Bij die gedwongen levering kwam na 1845, toen op enkele plaatsen koffiepakhuizen werden gebouwd, gedwongen vervoer naar Natal (of Tapoes). Dit duurde tot 1849. Het gedwongen vervoer is toen vervallen, de gedwongen levering bleef bestaan tot 1908. Ze is opgeheven tegelijk met de invoering

1) Een *bahoe* = 500 vierkante Rijnlandsche roeden, d. i. bijna 71 are.

van een belasting op bedrijfs- en andere inkomsten (blz. 279.) Men verwacht hiervan uitbreidiug der cultuur, die langzaam maar zeker achteruitging: gevolg van bladziekte, gebrek aan goede gronden in de nabijheid der dorpen, maar vooral van den geringen lust der bevolking in deze cultuur, die zóó geen winst opleverde in verhouding tot het zware werk. De opheffing van de gedwongen teelt en levering heeft reeds ten gevolge gehad, dat overal in het gebergte nieuwe tuinen worden aangelegd, vooral in Pahantan en Si Pirok. Men moet nu zorgen, dat de bevolking niet wordt afgezet door Maleische en andere opkoopers.

Nauwkeurige opgaven omtrent de opbrengst zijn slechts aanwezig voor enkele jaren en streken. De geheele oogst in 1847 bedroeg 4100 pikoel; in 1848, 5200 pikoel; in 1856, 28000 pikoel (van bijna 3 millioen vruchtdragende boomen).

De opbrengst van Groot-Mandailing van 1881 tot 1890 was achtereenvolgens: 2005, 1837, 2999, 2598, 2160, 983, 1317, 1652, 1012 en 1285 pikoel.

De gemiddelde opbrengst van Klein-Mandailing gedurende ongeveer dezelfde jaren was ruim 4000 pikoel. Hoezeer de cultuur achteruitgegaan is, blijkt wel hieruit, dat het geheele zuidelijk Batakland en Padang Lawas na 1900 gemiddeld 5000 à 5500 pikoel koffie opleverden, verdeeld als volgt: Angkola ± 150, Si Pirok ± 1700, Groot-Mandailing ± 600, Klein-Mandailing ± 2500 (Nota commissie-Welsink-Colijn).

Veeteelt.

De veeteelt is ook van groote beteekenis, al is het geen „teelt" in den eigenlijken zin van het woord (blz. 325). Het gebruik van melk en de bereiding van melkproducten zijn onbekend. Buffels houdt men als trekdieren en als slachtvee voor adatfeesten enz. (blz. 310). Runderen worden niet dan bij uitzondering als werkkracht gebruikt, ze dienen voor consumptie. Het vleesch wordt op de groote markten als die te Padang Si Dimpoean, Si Pirok, Panjaboengan en te Tano Bato verkocht; vooral gaat veel vee naar Padang Si Dimpoen, waar de meeste Europeanen en Chineezen wonen. Hier, en te Si Pirok worden op de markten ook wel paarden, voornamelijk als rijtuigpaarden, verkocht. De paardenfokkerij beteekent hier overigens heel weinig. Pluimvee en eieren worden ook op de markten verkocht.

Van het belang van den veestapel mogen de ondervolgende staatjes, ontleend aan op de gouvernementsbureau's aanwezige gegevens, een denkbeeld geven:

PAARDEN.

ONDERAFDEELINGEN.	1890	1895	1902	1903	1904	1905
Angkola	529	1070	1168	1314	1033	805
Si Pirok	438	581	879	922	ontbr.	826
Groot-Mand. c. a. . .	510	609	550	594	603	515
Klein-Mand. c. a. . .	293	530	425	355	348	343
Bijeen	1770	2790	3022	3185	—	2489

BUFFELS.

ONDERAFDEELINGEN.	1890	1895	1902	1903	1904	1905
Angkola	4432	5881	6982	2842	2749	2392
Si Pirok	1559	1551	2361	2164	ontbr.	1812
Groot-Mand. c. a. . .	2290	2287	2680	831	2502	1291
Klein-Mand. c. a. . .	2324	2261	1690	1655	1527	1111
Bijeen	10605	11980	13713	7492	—	6606

RUNDEREN.

ONDERAFDEELINGEN.	1890	1895	1902	1903	1904	1905
Angkola . . .	2259	5560	5632	2390	3383	2784
Si Pirok	1541	1833	2770	2052	ontbr.	2742
Groot-Mand. c. a. .	3901	3793	1732	1180	1607	1055
Klein-Mand. c. a. . .	1487	1538	1762	1815	1848	1503
Bijeen	9188	12724	11896	7437	—	8084

De veepest richtte nu en dan groote verwoestingen aan onder de buffels en runderen. Men vergelijke bijv. de cijfers van Angkola en van Groot-Mandailing over de jaren 1902 en 1903. Ook hier doet het gouvernement moeite door verschillende maatregelen den veestand te verbeteren. In dezen „ambtskring" (die ook Padang Lawas omvat) waren ter verbetering aanwezig 9 volbloed Bengaalsche stieren, 185 gekruiste Bengaalsche en 271 inheemsche.

De bevolking in dezen ambtskring onttrekt zich aan de bepalingen van de veekeur, door haar stierkalveren uit te voeren vóór ze nog één jaar oud zijn.

De inlandsche nijverheid is bijna geheel te niet gegaan. In Angkola schijnt echter, naar mondelinge mededeelingen, het weven van kains en het vervaardigen van kralenwerk weer eenigszins op te leven. Het vlechten heeft nog eenige beteekenis. Nijverheid enz.

In de buurt van Padang Si Dimpoean bestaat op kleine schaal het vervaardigen van meubelen van rotan.

Het voornaamste product voor de wereldmarkt is koffie. Deze wordt meest aan opkoopers verkocht. Verder worden uitgevoerd: benzoë, [kamfer] en getah in kleine hoeveelheden. De binnenlandsche handel is op enkele groote marktplaatsen vrij levendig. Handel.

Jacht en vischvangst beteekenen zeer weinig. Jacht- en vischvangst, mijnbouw.

Mijnbouw kwam vroeger, schijnt het, voor (goud en tin); men vindt nog plaatsnamen met *tambangan* (mijn) samengesteld. Nu bepaalt het winnen van goud zich tot goudwasschen (zie blz. 266) in de rivieren.

6. Padang Lawas. — De twee hoofdbronnen van bestaan zijn *a*. landbouw, *b*. veeteelt. Vergeleken bij vroegere tijden (Willer), heeft de eerste in belangrijkheid gewonnen, de tweede verloren. Ongeveer na 1884 is echter ook de laatste weer in beteekenis toegenomen.

a. Landbouw. Op den voorgrond treden twee voedingsgewassen: 1. de rijst, 2. de maïs. In Willers tijd was maïs nog hoofdvoedsel; nu is de rijst van meer beteekenis. Was bij den rijstbouw de teelt op droge velden hoofdzaak (alleen in Oeloe Baroemoen en Batang Onang was de sawahcultuur vanouds bekend), na onze tweede vestiging is men zich ook elders (Padang Bolak o. a.) op sawahbewerking gaan toeleggen. Waar deze niet mogelijk is (en dat is zelfs het geval in vele, overigens waterrijke dalen, omdat de oevervlakte te smal is), komt nog alleen ladangbouw voor. Landbouw enz.

In verhouding tot de groote oppervlakte van het gebied is het in cultuur gebrachte deel uiterst klein, wellicht, als men mag afgaan op de nieuwe topografische kaarten, nog geen $^1/_2$ $^0/_0$. Oeloe Baroemoen maakt een zeer gunstige uitzondering: het sawahoppervlak hier is grooter dan dat van al de overige sawahs in de onderafdeeling te zamen.

Belangrijk zijn nog de sawahs in de vallei van Batang Onang (Sajoer Matinggi); in de omgeving van Goenoeng Toea; en aan den bovenloop der Aĕk Habaoran. Ook vindt men nog

meer of minder groote stukken langs de Aēk Si Roemambē en de Aēk Batang Iloeng. Volgens het cultuurverslag van den controleur dezer onderafdeeling over 1907 werd de aanleg van sawahs in Baroemoen Tonga (Binanga), Si Pagaboe en Si Piongot met kracht ter hand genomen [1]). De opbrengst bedroeg in 1907 volgens dat zelfde verslag 258839 pikoel (er zal wel padi bedoeld zijn, ofschoon niet uitdrukkelijk vermeld) tegen 99000 in 1906. Deze opbrengst is zeer ongelijk verdeeld: Oeloe Baroemoen en vooral Sajoer Matinggi (Batang Onang) hebben overvloed, voeren uit naar Si Pirok, Angkola, Mandailing en Raå. Periodieke schaarschte (tengevolge van gebrek aan sawahs, of omdat de gronden voor tabaks- en koffiecultuur worden gebruikt) heerscht in Halongonan, Padang Bolak Djoeloe, Goenoeng Toea, Mondang, Pinarik, Sosa Djaē, Sosopan, Sandēan, Pangirkiran en Napa Gadoeng Laoet. In den regel geven de inzameling en de verkoop van boschproducten voldoende middelen om in die schaarschte te voorzien.

Rijst. Naast de uit rivieren bevloeide rijstvelden (*saba aēk* of *saba bondar*) komen ook „*saba oedan*" voor, die bevloeid worden uit met regenwater gevulde vergaarkommen. Bemesting schijnt niet plaats te hebben. De rijst rijpt over het geheel in ongeveer zes maanden. De tijd van aanplant is zeer verschillend in verband met het klimaat (den regenval) in de verschillende streken. In gelijksoortige streken geschiedt (als het bestuur er op toeziet) de aanplant gelijktijdig. De werkzaamheden zijn de volgende:

Eerst worden de velden bevloeid. Dan laat men buffels en koeien den week geworden grond treden. De overgebleven groote brokken worden door de mannen fijngemaakt. Onderwijl leggen de vrouwen met de handen de dijkjes aan. De grondbewerking geschiedt met den hak (*pangkoer*), de spade (*toembilang)* of met een soort schop (*sasop*) van *niboeng*. Ook een soort hark met lange tanden (*hoedali*) ziet men hier en daar gebruiken. De ploeg is onbekend. De kweekbedden *(parsamēan)* worden tegelijk met de sawahs aangelegd, en bezaaid als men het water, dat bij de grondbewerking afgeleid was, weer toelaat. Ongeveer een maand na de zaaiing worden de zaailingen door vrouwen uitgeplant. Voor rekening van dezen komt nu verder al het werk (ze blijven

[1]) In Sosa Djaē ging het minder vlot, deels door onwil der bevolking. Sosa Djoeloe heeft nieuwe sawahs.

meestal op de sawahs wonen); alleen bij het wieden en het fijnmaken der zich nieuw vormende kluiten aarde helpen de mannen. Oogsten doet men ook gezamenlijk.

De aanleg en de bewerking der droge rijstvelden is als in de aangrenzende streken.

Volgens opgaven van de hoofden (bij Neumann) was omstreeks 1880 de opbrengst der sawahs in Padang Bolak en Baroemoen Tonga 20—50-voud, in Oeloe Baroemoen 50—100-voud, in Batang Onang gemiddeld 80-voud, in Dolok 30—50-voud: die der ladangs: in Padang Bolak 40-voud, in Baroemoen Tonga 80-voud, in Oeloe Baroemoen 50-voud, in Sosopan 100-voud, in Dolok 50-voud, in Tano Rambē en Goelangan 100—150-voud, in Oela Bila en Tapoes 100-voud. [Zijn deze cijfers betrouwbaar? Vreemd schijnt in elk geval, dat de opbrengst der droge velden bijna overal meer is.]

Maïs. Deze vereischt weinig zorg, is spoedig rijp (van ruim twee tot bijna vier maanden na den aanplant) en geeft overvloedig vrucht (op schrale gronden altijd nog 60 à 80-voud, op zeer vruchtbare gronden wel 300 à 400-voud). Gewoonlijk heeft men twee oogsten in een jaar, minstens drie in twee jaar. Men plant de maïs in of naast de droge rijstvelden, en ook na afloop van den rijstoogst op de rijstakkers als tweede-gewas. De opbrengst is zeer groot [1]; zelden zal er gebrek zijn aan dit voedingsmiddel. Maïs.

Bijkomende voedingsmiddelen zijn nog: zeer goede aardappelen in de westelijke streken (Sosopan, het land in de buurt van den Dolok Patoenggoe), verschillende knolgewassen, peulvruchten, en voorts specerijen en dergelijke als serē, curcuma, sesamzaad, katoembar, peper, Spaansche peper; onderscheidene gembersoorten; suikerriet, komkommers enz. Andere voedingsgewassen.

De voornaamste cultuurgewassen zijn koffie en tabak. Van eenige beteekenis is ook een soort kaneel (cassia). Vroeger (± 1800) schijnt van een bepaalde kaneelcultuur sprake te zijn geweest. Nu laat men de voortplanting vrijwel aan de natuur over. De kaneelboom (*holim*) komt alleen nog voor in Sosopan en in het het gebergte van Aēk Haroeaja (Hajoe Ara). Cultuurgewassen.

Tabak is een niet onbelangrijk handelsproduct. De beste soort wordt gekweekt in Oeloe Baroemoen en in Batang Onang.

---

[1]) Een opgaaf omtrent de productie ontbreekt.

Deze wordt veel uitgevoerd naar Angkola, Mandailing, Raå, en het benedenstroomgebied der Panē en Bila.

Koffie. Reeds vóór onze komst bestond deze cultuur; waarschijnlijk was de bevolking aangelokt door de voordeelen, die ze in Angkola, Si Pirok en Mandailing afwierp. De cultuur geschiedde echter onoordeelkundig en baarde veel teleurstelling, Eerst in 1882 werd de verplichte levering (bij overigens vrije cultuur) ingevoerd (vgl. blz. 279). De resultaten zijn nooit zeer schitterend geweest. In 1902 waren er ruim 125.000 vruchtdragende boomen (vgl. hierbij Klein-Mandailing met ongeveer 2.665.000). De productie bedroeg in de laatste jaren omstreeks 50 pikoel of slechts 1 % van de opbrengst uit de de zoogenaamde „Mandailing"-koffie produceerende streken.

De vroeger belangrijke opbrengt van boomwol en katoen, is nu zeer gering, een gevolg van het verdrongen worden der inlandsche weefsels door Europeesche gedrukte stoffen. Ook de cultuur van ramē en pandan is zeer achteruitgegaan.

Bosch-producten. Het roofsysteem heeft ook aan het winnen van boschproducten afbreuk gedaan. Toch is de opbrengst nog vrij aanzienlijk. Weinig beteekenend is de opbrengst van benzoë en van kaneel; beter die van hars (damar). Van verschillende getahsoorten heeft een groote uitvoer plaats. Het voornaamste boschproduct is bijenwas (Sosa, Baroemoen Tonga en de bergstreken). Een belangrijk uitvoerproduct, voornamelijk van Baroemoen Tonga, is rotan.

Veeteelt. Padang Lawas had vroeger de reputatie van de veerijkste streek van geheel Sumatra te zijn. Nog heeft het een goeden naam, die echter meer op de hoedanigheid dan op de hoeveelheid van het vee (den buffel in hoofdzaak) betrekking heeft. De Padri-tijd(b z. 29) is voor den veestand noodlottig geweest. Groote vermindering en verwildering van den veestapel zijn de gevolgen geweest. Gedurende onze eerste bezetting (blz. 32) werd de toestand iets beter. Willer maakt melding van dorpen, die duizend buffels hadden. De ontruiming heeft weer sterke vermindering ten gevolge gehad; later ook groote epizoötieën (in Neumans tijd, 1882 ongeveer, waren deze nog niet bekend). Sedert is de toestand weer verbeterd. De verwilderde beesten zijn voor het meerendeel weer getemd.

De veestapel bestaat uit buffels, runderen, paarden, schapen en geiten. Varkens komen er nu niet meer voor in dit bijna geheel Mohammedaansche land. De nu veel meer dan vroeger voor-

komende wilde varkens zijn zeer waarschijnlijk verwilderde tamme.

Het volgende staatje, opgemaakt naar officieele bescheiden, aanwezig op het residentiebureau te Si Bolga, geeft een overzicht van den staat en de toe- of afneming van den veestapel sedert 1890. Men weet hoe voorzichtig men met zulke gegevens moet wezen.

In de jaren:	1890	1895	1902	1903	1904	1905 [1])
Paarden	379	1135	749	756	731	1181
Buffels	12068	15451	16463	16205	16405	19591
Runderen	1912	2889	3450	4517	4887	2322

a. Paarden. Deze schijnen omstreeks 1860 te zijn ingevoerd uit Toba, Si Pirok en Angkola. Bijzonderheden over de veeteelt

Om het groote voordeel fokt men gaarne paarden, maar van verstandige teelt is geen sprake. Pogingen tot rasverbetering leden schipbreuk op den onwil en het onverstand der bevolking. De paarden worden niet gestald, nimmer geroskamd en geborsteld, een enkele maal gereinigd. Geschikt gras voor hen wordt niet gesneden. Ze moeten het zelf maar zoeken. Daar het schaarsch is, zien de beesten er mager en ellendig uit.

De veulens worden reeds op twee- of driejarigen leeftijd bereden, ook op groote afstanden.

In 1884 deed de droes zijn intrede in de Padang Lawas.

In 1907 werden 50 consenten tot uitvoer van paarden verleend. Betrouwbaar voor den uitvoer is dit cijfer niet.

b. Runderen. Men zegt, dat de eerste runderen (50 in getal)

---

[1]) De cijfers van 1905 zijn verkregen uit optelling van de cijfers voor de verschillende districten, als opgegeven in den algemeenen staat: „Aantooning van de sterkte der bevolking en van den veestapel, residentie Tapanoeli, 1905"

Zeer belangrijk hiervan afwijkend zijn de cijfers in een staat over de jaren 1905 tot 1907, ingediend door den controleur van Padang Lawas.

Volgens diens opgave bedroeg de veestapel in de jaren

	1905	1906	1907
aan paarden	792	560	454
buffels	11917	12493	14138
runderen	2322	2724	3356
schapen	623	898	769
geiten	3432	3943	4757

Alleen het aantal runderen is gelijk. Dat der paarden is bijna *vierhonderd*, dat der buffels zelfs bijna *zevenduizend zevenhonderd* lager! Een verschil achtereenvolgens van 33 % en 39 %.

omstreeks 1850 uit Groot-Mandailing zijn ingevoerd en door de radja's van Portibi gekocht, Door voortteling en verderen invoer is de stapel steeds grooter geworden. Nu heeft eenige uitvoer plaats. Er werden in 1907 daarvoor 170 consenten verleend.

Het ras is klein. De horens zijn kort en slecht ontwikkeld. De melkproductie is zeer gering, op zijn hoogst krijgt men een halve flesch per dag. De runderen dienen ook alleen tot slachtvee. Aan rasverbetering doet men niets. De beesten loopen vrij rond, en komen alleen 's nachts in het dorp. De aanleg van kralen wordt door het bestuur aangemoedigd.

De runderen uit de boschrijke streken (Dolok o. a.) zijn grooter en vetter dan die van de kale vlakten (Padang Bolak).

c. Buffels. De buffel *(horbo)* is van de vroegste tijden af hier bekend geweest. Hij is van een groot en sterk ras.

Eerst na onze tweede vestiging (1879) is men begonnen de dieren te temmen, d. w. z. ze zoover te brengen, dat ze nu en dan in kralen kunnen worden gedreven. Volkomen makke karbouwen komen evenwel niet voor. Maar ook de groote kudden verwilderde buffels zijn langzamerhand verminderd, en daarmee is het gevaar van door de vlakte te reizen ook aanmerkelijk afgenomen. Men heeft de beesten, die zonder toezicht losloopen, gewend aan bepaalde velden, *lorong* geheeten.

Tweemaal 's jaars trekken deze kudden naar een plaats, Rimbo Soebodak, waar een grassoort groeit, die ze zeer lekker vinden. Is dit veld afgegraasd, dan keert elke kudde naar zijn eigen veld terug.

Het opvangen van de nog wilde karbouwen gaat met veel moeite gepaard en kost veel tijd en geduld. Ook is het niet zonder gevaar. Men tracht de beesten in een stevig gebouwde kraal te jagen. De daarin gevangen dieren worden gestrikt en naar het dorp geleid, waar ze door honger en gevangenschap worden getemd.

De vermeerdering van den stapel wordt geheel aan de natuur overgelaten; deze gaat niet snel, daar op elke kudde, hoe groot die ook is, slechts één buffelstier gevonden wordt.

De uitvoer van buffels is zeer aanzienlijk. In 1907 werden daarvoor 1545 consenten verleend.

Omtrent de runderen deelt het verslag van den veeartsenijkundigen dienst (1923) mede, dat deze veelal inheemsche, minderwaardige dieren zijn. Zij worden halfwild in kudden gehouden. De eigenaars

wonen meest te Si Pirok, Padang Si Dimpoean en zelfs te Si Bolga.

d. Schapen. De schapenteelt beteekent niet veel. Het schijnt, dat de dieren, vooral in de lagere, warme vlakte, licht sterven. Het is een klein ras, met korte wol.

e. Geiten. De teelt van geiten heeft betere resultaten gehad. Dit dier heeft geheel de plaats van het varken ingenomen. Ze worden zeer veel geslacht, ook bij adatverrichtingen. Hieraan zal wel zijn toe te schrijven (gedeeltelijk althans), dat de cijfers van de laatste jaren (zie de noot op blz. 335) een vermindering aanwijzen vergeleken bij die uit den tijd van Neumann (in 1880 bijna 5500, in 1882 bijna 5700, in 1883 omstreeks 6100).

Van de teelt van pluimvee wordt weinig werk gemaakt. Pluimvee.

Verschillende ziekten veroorzaken soms aanzienlijke verliezen, vooral de in de laatste dertig jaar nu en dan optredende epizoötieën.

Als ziekten worden opgegeven: bij buffels en runderen de *bornoeng* (runderpest), *rēhak* (buikopzetting; zoogenaamde windpens?); bij geiten vooral de *goerap* (schurft). Bij buffels uitsluitend de *poeroe* (gezwellen aan huid en pooten).

Bandang (kippencholera?) komt alleen bij kippen voor.

Onder de paarden schijnt dikwijls surrah voor te komen. In 1906 stierven daaraan 17 beesten. Andere verliezen worden veroorzaakt door de vele tijgers. In 1906 werden verscheurd: 12 paarden, 62 buffels, 25 runderen en 131 geiten.

Als middel van bestaan beteekent de nijverheid weinig meer, sinds de betrekkelijk groote katoenindustrie is verdwenen. Het weven komt nog in afgelegen streken (als Tano Hoeroeng) voor. In Oeloe Baroemoen (Paringgonan) vervaardigt men groote matten. Dolok is bekend om zijn eigenaardige van boomschors en rotan gevlochten vloermatten (*bidē*). Nijverheid.

Het meest van belang is de pottenbakkerij: zeer onsterke kookpotten, en zeer practische, poreuze en smaakvol geornamenteerde drinkkannen (*gendi*, *laboe*), die ook in de aangrezende streken zeer gezocht zijn. Ze worden hoofdzakelijk vervaardigd in Oeloe Baroemoen, Baroemoen Tonga en Dolok.

De smeedkunst staat zeer laag. Goud- en zilversmeden zijn er niet.

Zeer primitieven scheepsbouw (prauwen van op zijn hoogst 8 meter lengte) heeft men aan de Baroemoen in Baroemoen Tonga.

De groothandel is niet van veel beteekenis. Feitelijk bestaat Handel.

deze alleen in Baroemoen Tonga, waar afvoer van boschproducten per prauw langs de rivier mogelijk is. Voor het overige gebied neemt de handel den weg over de westelijk gelegen landstreken Raå, Mandailing en Angkola.

Na den handel in boschproducten komt de handel in vee. De veeprijzen zijn tamelijk constant. De laatste opgaven (1907) verschillen niet noemenswaard van die bij Neumann. Paarden zijn iets in prijs gedaald. De prijzen zijn voor paarden f 30— f 100; voor buffels f 25—f 70; voor runderen f 20—f 60; voor geiten f 2.50—f 7.50; voor schapen f 2.50—f 10. Fraaie exemplaren van buffels behalen soms in Toba prijzen van omstreeks f 100. [1])

De overige handel is kleinhandel, en bepaalt zich (rijst en tabak uitgezonderd) tot de binnenlandsche markten. Deze worden hoofdzakelijk in Oeloe Baroemoen gehouden (Si Boehoean, Hasahatan. Djandji Lobi en Batang Boeloe), en voorts te Portibi en Goenoeng Toea. Andere markten in Dolok en Padang Bolak zijn na een kortstondig bestaan verloopen.

Gewichten, maten en munten.

Gewichten kent men niet (behalve bij het verkoopen van koffie, waar bij pikoel en kati gerekend wordt).

Men meet met vademen, ellen enz. (doch niet met maatstokken, die die lengte hebben).

Inhoudsmaten (ten deele beter: benamingen voor een zekere hoeveelheid) zijn:

voor rijst de *loenggoek* of *boenboen* (± 4 pikoel), tevens vlaktemaat voor rijstvelden (20 à 30 vierkante vadem); de *nali* (*ampang*) = $^1/_5$ *loenggoek*; de *nali* is onderverdeeld in 4 *djoeal*, 12(16) *gantang*, 48(64) *soepak*, 96(128) *bala* en 192(256) *tapongan*; de *boban* = $^1/_{20}$ *loenggoek*;

de *taboeng* (ook voor koffie = ± $^1/_{25}$ pikoel?) = $^1/_{10}$ tot $^1/_{12}$ *nali*.

De munt is nu (blz. 278) de gewone Nederlandsch-Indische (munt. Vroeger had men zeer veel fictieve munten en geldswaarden buffels, reepjes tin, staafjes ijzer; gouden en zilveren *tail* en *pa*) en ook dollars. Geld is schaarsch. De handel is nog veelal ruilhandel.

Jacht en vischvangst.

De jacht was vroeger, behalve een vermaak of sport, ook een rijke bron van inkomsten. Het voordeeligst was de jacht op

[1]) Het verslag van den burgerlijken veeartsenijkundigen dienst (1923) vermeldt omtrent de prijzen slechts, dat deze voor paarden laag waren; voor buffels en runderen gewoon, met neiging tot daling.

olifanten en neushorens, om het kostbare ivoor. Olifanten komen nog vrij veel voor, maar de volwassen mannetjes zijn zeer schaarsch geworden. De neushoren wordt niet meer gevangen. Het meeste werk wordt van de jacht op herten gemaakt. Meestal strikt men ze, maar ook worden ze geschoten of wel te paard achtervolgd en met een lans gedood. Jacht op tijgers heeft weinig plaats, ondanks de op het vangen en dooden gestelde premie.

De vischvangst geschiedt meer uit genoegen, dan om er een bedrijf van te maken. In kleine rivieren vischt men veel met *toeba*, overigens bezigt men afdammingen, fuiken en verschillende netten. Ook de hengel is in gebruik.

Een bepaald bedrijf is het zoeken der eieren van de zwarte schildpad *(toengtoeng)* op de verzande hoeken der Baroemoen in Baroemoen Tonga.

Mijnbouw komt hier niet voor. Mijnbouw.

VIJFDE AFDEELING.

De Bataks buiten de Bataklanden.

De Bataks buiten de Bataklanden.

Omtrent de Bataks buiten hun land wordt (uitgezonderd voor Boven-Singkil, zie blz. 344) zeer weinig vermeld. In hoofdzaak bepalen de enkele als terloops gedane mededeelingen zich tot de vermelding, dat de bevolking voor een grooter of kleiner deel van Batakschen oorsprong is, en dat de zeden, gewoonten, rechtsopvattingen enz. òf niet òf weinig òf belangrijk van de zuiver Bataksche afwijken.

§ 1. De grensstreken.

a. Natal en Air Bangis. De bevolking van deze streken is, met uitzondering van de vlak aan de kust wonenden, voor het eerste gebied nog overwegend, voor het tweede nog voor een belangrijk deel, van Batakschen oorsprong. Ook de taal verraadt dit nog. Zijn de Resumé's (zie blz. 40) betrouwbaar, dan zou men hier in het recht der hoofden over den onbebouwden grond misschien een spoor van Bataksch adatrecht vinden (Willinck Rechtslev., Minangk. Maleiers blz. 654).

b. De streken oostelijk van Klein-Mandailing en van het zuidelijk stuk (Sosa c. a.) van Padang Lawas, ten deele behoorende tot de residentie Sumatra's Westkust, ten deele tot de landstreken Ramba en Daloe-Daloe (Oostkust van Sumatra), vroeger waarschijnlijk geheel door Bataks bewoond, tellen een bevolking, die ongetwijfeld in anthropologischen zin nog voor een belangrijk deel uit Bataks bestaat. De taal schijnt echter wel geheel Minangkabausch (Maleisch) te zijn. In de afdeeling Loeboek Sikaping (Sum. Westkust) vindt men enkele nagari, waar het Mandailingsche, d. i. Bataksche familierecht heerscht, in tegenstelling van het Minangkabausche moederrecht.

c. De ten noorden van de onder *b* genoemde gelegen streken worden door een vrij zuiver Bataksche bevolking bewoond: het

zijn het Bataksche rijkje Koeta Pinang [1]) en de bovenstreken van de rijkjes Bila en Koealoe (Hoealoe). Het in Koeta Pinang bestaande eenhoofdig bestuur, zoo zeer afwijkend van de Bataksche bestuursinrichting, schijnt een gevolg van een misvatting van het Gouvernement; er heerschten daar indertijd dezelfde toestanden als in de ten westen gelegen Padang Lawassche landschappen. In Bila en Koealoe hebben zich dezelfde invloeden doen gelden als in de Delische Doesoen: de vorsten der Maleische kuststaatjes (in casu Bila en Asahan) hebben van hun overwegenden invloed — gevolg van de ligging van hun gebied aan de afvoerwegen — gebruik gemaakt, om zich een soort oppergezag over de Bataksche bovenstreken te verzekeren; hetzelfde als wat de Atjèhsche „havenkoningen" ten opzichte van de bewoners der Toenòng, ja zelfs van de Gajō- en Alaslanden deden, of als hetgeen de kustvorstjes op Borneo deden. Gevolg hiervan is ten slotte geweest een soort van „Maleische" staatsinrichting (sultan met rijksgrooten). Blijkens rapporten van controleurs, die deze Bataksche bovenlanden bezochten, heeft men daar zuiver Bataksche toestanden: tal van dorpshoofden, die de verschillende kleine rechtszaken volgens Bataksche adat regelen.

d. De streek ten oosten van de onderafdeeling Simeloengoen der afdeeling Simeloengoen en de Karolanden. Hier wonen nog een klein aantal Timoer-Bataks. Ten eerste is het zeer onbeduidende „rijkje" Tandjoeng Kasau (slechts ongeveer 60 „gezinnen"), onder eenhoofdig bestuur (radja, ter zijde gestaan door vijf karadjaan; vgl. blz. 214), een zuiver Bataksch landschap. De daar gesproken taal is het Si Baloengoensch (Timoer-Bataksch), terwijl het voorts heet: „vele Bataksche instellingen zijn nog volkomen zuiver bewaard gebleven, vooral in de rechtspraak". De bevolking schijnt recht te hebben om, tegen betaling van een som (boenga tano) aan den radja van Bandar (onderhoorigheid van Si Antar), onbebouwde gronden in die onderhoorigheid te ontginnen. Ten tweede wonen er nog Timoer-Bataks in het bovengedeelte (ook evenals in Deli „doesoen" genoemd) van Padang Bedagai.

e. Boven-Singkil. Hiervan geeft de nota van controleur Ypes (T. Bat. Gen. dl. 49, blz. 355—642) zeer veel bijzonderheden,

---

[1]) Men zie de „Nota betreffende het landschap Kota Pinang" mededeelingen van het Bureau voor de Bestuurszaken der Buitenbezittingen, bewerkt door het Encyclopaedisch Bureau.

vooral betreffende afkomst der bewoners, staatsinrichting, zeden en gewoonten, Hiernaar worde verwezen; slechts een paar belangrijke punten mogen hier worden aangestipt. Hoofdzakelijk zijn de Bataksche elementen dier bevolking van Pakpakschen oorsprong (Simsim vooral; blz. 66), voor een klein deel van Tobasche afkomst (enkele marga's aan den westelijken oever van het Toba-meer). De meeste Pakpaksche marganamen vindt men dan ook daar terug, ook een enkele die in de Karo- en Alaslanden voorkomt (Tjibero; blz. 197). Zeer ingrijpend zijn de veranderingen in zeden en gewoonten, taal en staatsinrichting ten gevolge *a*. van het aannemen van den Islam, *b*. van den overwegenden Atjèhschen invloed. Ook Minangkabausche invloed schijnt vrij sterk te zijn.

De Atjèhsche invloed spreekt onder meer uit den v o r m van het radjaschap en uit het a a n t a l vorsten (zestien, d. i. 4 × 4), waarbij later nog een paar Atjèhsche waardigheidsbekleeders zijn gekomen. Van de twee groepen van acht „vorsten" heeten telkens vier *radja*, vier *pangoeloe*. De invloed van den Islam is vooral duidelijk in zake lijkgebruiken en familierecht (huwelijk).

a—e. De Bataks in de onder *a—e* genoemde streken zijn allen Mohammedaan. Hierdoor is ongetwijfeld de bewustheid van tot de Bataks te behooren verzwakt. Zij zullen zich thans wel als „Maleiers" beschouwen.

§ 2. **De Gajō- en Alaslanden.**

Het is een vraag, of de Alassers en Gajō's Bataks zijn of niet. Op taalkundige gronden ontkent dr. Snouck Hurgonje dit voor de Gajō's; dr. Hagen echter rekent op anthropologische gronden de Gajō's wèl tot de Bataks.

Wat de taal betreft is er in den woordenschat, en ook in de constructie der taal (vgl. het Karo-Batasch Wdb. van Joustra met het Gajōsch-Nederlandsch Wdb. van dr. Hazeu), zeer veel overeenkomst tusschen het Gajōsch en het Karo-Bataksch, Op sommige punten heerscht echter groot verschil. Alleen een nauwkeurig onderzoek kan uitmaken, of hier van ontleening sprake is, dan wel grond bestaat tot het aannemen van nauwer verwantschap. Intusschen worde herinnerd, dat eenheid van taal zonder meer nog niet de anthropologische eenheid bewijst, terwijl omgekeerd taalverschil alleen niet voldoende is om deze te ontkennen. Wat het Alassch betreft, deze taal verschilt niet noemenswaard

van het door Van der Tuuk Daïrisch genoemde dialect. Men zou daarom geneigd zijn de Alassers voor Bataks te houden.

Zeker is echter:

1. dat (vooral vroeger) zeer veel Bataks (in hoofdzaak zoogenaamde Teba-Teba — zie blz. 213 — en Pakpaks, maar ook wel Karo's), inzonderheid Bataksche meisjes, als slaven en slavinnen in het Gajōland werden verkocht, of door roofbenden als buit daarheen werden gevoerd, waardoor de Bataks dus tot de bevolking der Gajō- en Alaslanden hebben bijgedragen;

2. dat het voor de Karo-Bataks zoo belangrijke Drawidische element ook in de Gajō- en Alaslanden voorkomt (o.a. de stamnaam Melala of Meliala = Malayalam);

3. dat er, in het Alasland vooral, verscheidene marga's voorkomen, die men ook in het Karoland (blz. 197) vindt, en dit geeft toch wel eenigen grond om aan een gemeenschappelijken oorsprong te denken; het zijn: Pinem (Karoosch evenzoo), Moentē (K. evenzoo), Karo (K. evenzoo), Pasē (in het Karoland bekend als naam van een uitgestorven onderdeel van de marga Ginting), Tjebero (K. Tjibero), Terigan (K. en Tim. Tarigan), Sepajoeng (K. Sinoepajoeng) en Sinagö (K. Seragih?);

4. dat er hoogst waarschijnlijk Karo-Bataksche kolonies in het Gajōland voorkomen, nl. *a.* in het noordwestelijk Gajōland, ten westen van het meer, de zoogenaamde „Bataks van Böbasan" of „de zevenentwintig Bataks"; en *b.* in het oostelijk Gajōland (de Döröt of Djemèrstreek), waar de kedjoerōn Rödjö Linggö buiten kijf van Karo-Batakschen oorsprong wordt geacht.

In taal, zeden en leefwijze onderscheiden de onder 4 genoemde „Bataks" zich niet van de andere Gajō's (Gajōland blz. 64 e. v.). De losse opmerking van dr. Snouck Hurgronje, dat in den naam „de zevenentwintig Bataks" misschien een herinnering is bewaard gebleven aan de Karosche oeroeng „de zeventien dorpen" (Sepoeloepitoe Koeta; blz. 280), bevat wellicht meer waarheid, dan het verschil van naam zou doen vermoeden. Immers een bekend Karoosch verhaal (Beroe Ginting Pasē), dat in die oeroeng speelt, spreekt van *zevenentwintig* dorpen. Het merkwaardige van dit verhaal is, dat het een verklaring geeft van het feit, dat in dit gebied een vroegere heerschappij van den Gintingstam (hiertoe behoorde Pasē) heeft moeten wijken voor die van den stam Meliala (Simbiring). Mogelijk is de historische kern deze, dat, ten gevolge van het opdringen van een uit Dra-

widische elementen bestaande groep, er een emigratie van een zuiver Karosche groep uit het Karoland naar het niet zeer bevolkte Gajōland heeft plaats gehad.

Wat den Rödjö Linggö aangaat, is van Karosche zijde hetzelfde verzekerd wat dr. Snouck Hurgonje t. a. p. mededeelt over een bezoek aan dien kedjoerōn, van zijn Karosche familieleden.

§ 3. De Bataks van Palawan.

Op het eiland Palawan (Philippijnen) woont een kleine volksstam (van de andere bewoners onderscheiden), die zich Bataks noemt. Wellicht is de overeenkomst in naam met de Bataks van Sumatra slechts toevallig. De gegevens zijn zoo weinigzeggend, dat hieruit geen gevolgen te trekken zijn. Het woord Batak als stam- of volksnaam schijnt op het schiereiland Melaka, ja naar men wil ook op Borneo, bekend te zijn (zie Wdb. Van der Tuuk op „Batak").

Dat de Bataks van Sumatra van Achter-Indië of van Melaka uit naar Sumatra zijn gekomen is een hypothese, waarvoor veel is aan te voeren. Is het nu mogelijk, dat ook de Bataks van Palawan van daar afkomstig zijn? Of zijn er misschien ergens gegevens te vinden over verband tusschen hen en de Bataks van Sumatra? De overeenkomst in naam is allerminst voldoende om tot dat verband te besluiten; deze is slechts aanleiding geweest tot het noemen van dit volk, ter wille van de volledigheid en om de aandacht op hen te vestigen.

OPGAAF van de belangrijkste literatuur.

ANDERSON, J. Mission to the East Coast of Sumatra in 1823... including historical and descriptive sketches of the country... and a visit to the Batta cannibal states in the interior. Edinb.—London, 1826.

ASSELT, G. VAN. Achttien jaren onder de Bataks. Rott., [1905].

Bataknummer; Neerlandia, orgaan v. h. Algem. Ned. Verbond, 1909, n^{0}. 6.

Bataksche vertellingen; verz. door C. M. PLEYTE WZN., Utrecht, 1894.

BOER, D. W. N. DE De Toba-Bataksche grondrechtsbegrippen; ingeleid met eene uiteenzetting van daarmede samenhangende andere adatvormen. Tijds. B. B. 1914, Dl. 46.

BRUCH, A. Der Battak, wie er leibt und lebt, von seiner Geburt an bis zu seinem Tode. Rheinische Miss. Traktate No. 69, Barmen, 1895.

BUECKING, H. Zur Geologie von Nord- und Ost-Sumatra. Samml. d. geol. Reichs Mus. in Leiden, 1912, serie I, Dl. 8. Leiden, 1904.

BURTON, [...], en [...] WARD. Verslag van eene reis in het land der Bataks in het binnenland van Sumatra; ondernomen in het jaar 1824 door de heeren [...] BURTON en [...] WARD; mededeg. door wijlen SIR [T]. STAMFORD RAFFLES. Bijdr. K. I. 1856, Dl. 5.

COUPERUS, P. TH. De residentie Tapanoeli (Sumatra's Westkust). Tijds. Bat. Gen. 1855, Dl. 4.

CREMER, J. T. Ons land van onbeperkte mogelijkheden; reis-schetsen. [Amst.], Bijvoegsel v. h. Nieuws v. d. Dag, 1914.

DEUTZ, G. J. J. Baros, Tijds. Bat. Gen. 1875, Dl. 22.

DIETZ, D. Krijgsverrichtingen in Toba gedurende de maanden Juli, Augustus en September, Ind. Mil. Tijds. 1885.

DOES, J. R. F. DE, Veeartsenijkundig onderzoek van de Karo-hoogvlakte. Buitenz., 1909.

DIJK, P. A. L. E. VAN. De excursie naar de westelijke onafhankelijke landschappen in de Toba-landen van het jaar 1889. Tijdschr. K. N. Aardr. Gen. 1895, serie 2, Dl. 12.

DIJK, P. A. L. E. VAN. Nota over de landstreek in de Toba-landen bekend onder den naam van Habinsaran. Tijdschr. K. N. Aard. Gen. 1895, Dl. 9, serie 2.

DIJK, P. A. L. E. VAN. Rapport omtrent het onderzoek naar de mogelijkheid en de wenschelijkheid om eenen voor voertuigen geschikten verbindingsweg aan te leggen tusschen de uitwatering van het Toba-meer en het in de Residentie Sumatra's Oostkust gelegen Bandar Poelo. Tijdschr. K. N. Aardr. Gen. 1893, Dl. 10, serie 2.

DIJK, P. A. L. E. VAN. Rapport over de Loeboe-bevolking in de onderafdeeling Groot-Mandheling en Batang Natal. Bijdr. K. I. 1884, volgr. 4, Dl. 8.

DIJK, P. A. L. E VAN. Een tochtje per prauw langs Zuid-Samosir van Naing golan tot Lottoeng en eene korte beschrijving van den oostelijken oever van het Toba-Meer van Si Regar tot Poerba; m. opmerkingen v. Dr. J. F. HOEKSTRA. Tijds. K. N. Aard. Gen. 1896, serie 2, Dl. 13.

EASTON, N. WING. Het Toba-Meer en Samosir; m. naschr. v. Dr. J. F. HOEKSTRA. Tijds. K. N. Aardr. Gen. 1898, serie 2, Dl. 15.

ENDA BOEMI, A. Het grondenrecht in de Bataklanden (proefschrift) Leiden 1925.

FISCHER, H. W. Bataklanden; m. aanhangsel: Maleische landen ter Sumatra's Noordoostkust; (Sumatra II). Leiden, 1914. Catalogus v. 's Rijks Ethnogr. Museum.

Fünf Jahre ärztlicher Missionsarbeit 1900—1905; [m. Vorw. v. Dr. J. SCHREIBER]. Barmen.

GODON, A. P. De assistent-residentie Mandaheling en Ankola op Sumatra's Westkust van 1847 tot 1857. T. N. I. 1862, dl. 1.

HAAN, C. DE. Verslag van eene reis in de Battaklanden. Verhandel. v. h. Bat. Gen. 1875, Dl. 38.

HAGEN, B. Beiträge zur Kenntniss der Battareligion. Tijds. Bat. Gen. 1883. Dl. 28.

HAGEN, B. Rapport über eine im Dezember 1883 unternommene wissenschaftliche Reise an den Toba-See (Central-Sumatra). Tijds. Bat. Gen. 1886, Dl. 31.

HAMERSTER. M. Bijdrage tot de kennis van de afdeeling Asahan. Oostkust van Sumatra-Instituut. Mededeeling n°. 13. Amsterdam 1926.

HART, A. VAN DER. Het grondbezit in de residentie Tapanoeli. Tijds. Bat. Gen. 1857. Dl. 6.

HASSELT, A. L. VAN, Aanteekeningen omtrent de pottenbakkerij in de residentie Tapanoeli. Intern. Arch. f. Ethnogr., 1893, Dl. 6.

Dezelfde. Nota betreffende de rijstcultuur in de residentie Tapanoeli samengesteld uit bijdragen van de in die residentie dienende ambtenaren van het B. B. Bat.—Solo, 1893. Tijds. Bat. Gen. 1893, Dl. 36.

HENNY, W. A. Reis naar Si Gompoelon en Si Lindong in Maart en April 1858; bijdrage tot de kennis der Bataklanden. Tijds. Bat. Gen. 1869, Dl. 17, serie 5.

HEYTING, T. A. L. Beschrijving der onderafdeeling Groot-Mandeling en Batang-Natal. Tijds. K. N. Aard. Gen. 1897, serie 2, Dl. 14.

HOEKSTRA, J. F. Onze kennis van het schiereiland Samosir en van het Tobameer in 1895. Tijds. K. N. Aardr. Gen. 1896, serie 2, Dl. 13.

Dezelfde. Die Oro- und Hydrographie Sumatra's nach dem Standpunkte unserer heutigen Kenntnisse. Gron. 1893. Inaug. Diss. Göttingen.

HOËVELL, G. W. C. VAN. Iets over 't oorlogvoeren der Batta's. Tijds. N. I. 1878, Dl. 2.

JANSSEN, C. W. Die holländische Kolonialwirthschaft in den Battaländern. Strassburg, 1886. Abhandl. a. d. Staatswissenschaftl. Seminar, Heft 3.

JOUSTRA, M. De Bataks wie zij waren en wat wij naar de opgedane ervaringen van hen mogen verwachten. Leiden, 1912. Bataksch Instituut n°. 7.

Dezelfde. Een bezoek aan de Rijnsche zendelingen in Silindoeng en Toba. Med. N. Z. 1899.

Dezelfde. Gegevens en aanwijzingen omtrent adatrecht bij de Gajo's en de Bataks; getrokken uit de woordenboeken. Adatrechtbundel 6, 1913.

Dezelfde. Hygiënische misstanden in het Karoland. Leiden, 1909. Bataksch Instituut, n°. 1.

Dezelfde. Iets over Bataksche litteratuur. Med. N. Z. Dl. 45—47 1901—1903.

Dezelfde. Karo-Bataksch woordenboek. Leiden, 1907. Uitgave Dept. K.

Dezelfde. Karo-Bataksche vertellingen. Verh. Bat. Gen. 1907, Dl. 56.

Dezelfde. Karo'sche taalstudiën. Bijdr. K. I. 1904, Dl. 56.

Dezelfde. Het leven, de zeden en gewoonten der Bataks. Med. N. Z. 1902.

Dezelfde. Litteratuuroverzicht der Bataklanden, Leiden, 1907.

Dezelfde. Van Medan naar Padang en terug; [reisindrukken en ervaringen]. Leiden, 1915. Uitgave Bataksch Instituut, n°. 11.

Dezelfde. Mededeelingen omtrent en opmerkingen naar aanleiding van het „Pekoewaloeh" of het doodenfeest der Mĕrga Simbiring, Bat., 1902. Tijds. Bat. Gen. 1902, Dl. 45,

Dezelfde. Nederlandsch-Karosche woordenlijst. Leiden, 1912. Uitgave Bataksch Instituut, n°. 6.

Dezelfde. Het pĕrsilihi mbĕlin. Med. N. Z. 1902.

Dezelfde. Zwerftochten in den omtrek van het Toba-meer. Aarde en haar Volken, 1915.

JUNGHUHN, F. Die Battaländer auf Sumatra; aus dem höllandischen Original übers. vom Verfasser. Berlin, 1847, 2 Dl. 1 bd.

KEMPEES, J. C. J. De tocht van overste Van Daalen door de Gajo-, Alas- en Bataklanden, 8 Febr.—23 Juli 1904. Amst.. [1905].

KERCKHOFF. C. E. P. VAN. Eenige mededeelingen en opmerkingen betreffende de slavernij in Ned.-Indië en hare afschaffing. Ind. Gids, 1891.

KERN, H. Drawidische volksnamen op Sumatra. Bijdr. K. I. 1903.

KOEHLER, H. J. Enkele opmerkingen betreffende de schoolsubsidiën en het inlandsch onderwijs in de Bataklanden; m. naschr. [v. d. red.]. Tijds. B. B. 1914, Dl. 46.

Dezelfde. Habinsaran. Het land van den zonnestraal. Zutphen 1926.

Korte Beschrijving van het landschap Bila. Bijdr. K. I. 1904, Dl. 56.

KROESEN, C. A. Geschiedenis van Asahan. Tijds. Bat. Gen. 1886, Dl. 31.

KROESEN, R. H., en W. D. HELDERMAN. Mededeelingen betreffende het landschap Panei en het Rajahgebied behoorende tot de residentie Oostkust van Sumatra. Bijdr. K. I. 1904, Dl. 56.

[MARCKS, O]. Kurze praktisch-methodische Einführung in die Batak-sprache. Laguboti, 1912.

Mededeelingen betreffende de zes Karo-landschappen; Lingga en onderhoorigheden, Baroe Djahē en onderhoorigheden, Soeka en onderhoorigheden, Sarinembak en onderhoorigheden, Koeta Boeloeh en onderhoorigheden en Sie Lima Koeta (V Koeta). Bijdr. K. I. 1910, Dl. 9.

MEERWALDT, J. H. Aanteekeningen betreffende de Bataklanden. Tijds. Bat. Gen. 1894, Dl. 37.

Dezelfde. De Bataksche tooverstaf. Bijdr. K. I. 1902, volgr. 6, Dl. 10.

Dezelfde. Gebruiken in het maatschappelijk leven der Bataks. Med. N. Z. dl. 48—50 (1904—1906).

Dezelfde. Handleiding tot de beoefening der Bataksche taal. Leiden, 1904.

Dezelfde. „Pidari" of: de strijd van het licht tegen de duisternis in de Bataklanden; vier verhalen; m. inl. woord v. J. P. G. WESTHOFF, Utrecht, 1903.

Dezelfde. Wijzen de tegenwoordige zeden en gewoonten der Bataks nog sporen aan van een oorspronkelijk matriarchaat? Bijdr. K. I. 1892.

MUELLER, F. W. K. Beschreibung einer von G. MEISSNER zusammengestelten Batak-Sammlung; mit sprachlichen und sachlichen Erläuterungen versehen und hrsg. Berlin, 1893. Veröffentl. a. d. Kön. Mus. f. Volkerk. zu Berlin, Dl. 3.

MUELLER, S. en L. HORNER. Reizen en onderzoekingen in Sumatra; gedaan op last der Nederlandsch Indische regeering tusschen de jaren 1833 en 1838; bew. d. S. MüLLER. 's-Grav., 1855. Bijdr. K. I. 1854 en 1885, Dl. 2 en 3.

MULLER, J. J. A. De triangulatie van Sumatra; de hoogte van den waterspiegel van het Tobameer. Tijds. K. N. Aardr. Gen. 1897.

NEUMANN, J. B. Het Pane- en Bila-stroomgebied op het eiland Sumatra; studiën over Batahs en Batahsche landen. Tijds. K. N. Aardr. Gen. 1885—1887 (serie 2, Dl. 2—4).

NEUMANN, J. E. Kĕmali, Pantang en Rĕboe bij de Karo-Bataks. Tijds. Bat. Gen. 1906, Dl. 48,

NEUMANN, J. H. De Bataksche goeroe. Med. N. Z. 1910.

Dezelfde. De Begoe in de godsdienstige begrippen der Karo-Bataks. Med. N. Z. 1902.

Dezelfde. De tĕndi in verband met Si Dajang. Med. N. Z. 1904.

Nota van toelichting betreffende de Simeloengoensche landschappen Siantar, Panei, Tanah Djawa en Raja.

OEFELE. A. VON, Das Schachspiel der Bataker; ein ethnographischer Beitrag zur Geschichte des Schach, Leipzig, 1904.

OPHUYSEN, C. A. VAN. Bataksche teksten. (Mandailingsch dialect); uitg. d. C. A. v. OPHUYSEN. Leiden, 1914.

Dezelfde. Der Bataksche Zauberstab. Intern. Arch. f. Ethnogr. 1911, Dl. 20.

Dezelfde. Kijkjes in het huiselijk leven der Bataks. Leiden, 1910. Uitg. Bataksch Instituut, n⁰. 4.

Dezelfde. De poëzie in het Bataksche volksleven. Bijdr. K. I. 1886, volgr. 5, Dl. 1.

[PLAS, S. VAN DER]. Nota betreffende het landschap Kota Pinang (Oostkust van Sumatra). Meded. Encycl. Bur. 1912, afl. 2.

PLEYTE WZN., C. M. Singa Mangaradja, de heilige koning der Bataks; zijne afkomst en de openbaring der eerste wetten volgens een handschrift uit Bakkara behoorende tot het legaat „Dr. H. N[EUBRONNER] V. D. TUUK". Bijdr. K. I. 1903, volgr. 7, Dl. 1.

Dezelfde. Zur Kenntnis der religiösen Anschauungen der Bataks. Braunschweig. „Globus", Dl. 60.

Dezelfde. De verkenning der Bataklanden; een bijdrage tot de geschiedenis der ontdekking van het Toba-Meer; 1: De periode van 1772—1872; 2: De periode van 1873—1893; [m. naschr. v. I. DORNSEIFFEN en C. M. PLEYTE WZN.] Tijds. K. N. Aardr. Gen. 1895—1896 (serie 2, Dl. 12 en 13).

RAET. J. A. M. VAN CATS DE. Reize in de Battahlanden in December 1866 en Januari 1867, Tijds. Bat. Gen. 1875, Dl. 22.

RIS, H. De onderafdeeling Klein Mandailing Oeloe en Pahantan en hare bevolking met uitzondering van de Oeloe's. Bijdr. K. I. 1896, volgr. 6, Dl. 2.

ROEMER, R. Die Heilkunde der Batak auf Sumatra. „Janus" 1907.

SCHNEIDER, G. Ergebnisse zoologischer Forschungsreisen in Sumatra. [Jena]. Zool. Jahrb. Dl. 23.

SCHREIBER, J. Die gesundheitlichen Verhältnisse unter der Bevölkerung von Silindung in Sumatra; eine Studie. Haarlem, [1910]. Uitg. Bataksch Instituut, n⁰. 5.

SIMON, G. K. Der Islam bei den Batak. Med. Ned. Z., 1908.

Dezelfde. Der Islam; wie ich ihn kennen lernte auf Sumatra. Barmen, 1909.

SOHNS, J. C. F. Veeartsenijkundige bijzonderheden over de afdeeling Bataklanden der residentie Tapian Na Oeli. Veeartsenijk. Bladen v. N. I., 1912, Dl. 24.

Dezelfde. De veepest in de Bataklanden. Veeartsenijk. Bladen v. N. I., 1911, Dl. 23.

STAP, H. W. Nederlandsch-Tobasche woordenlijst. Leiden, 1912. Uitg. Bataksch Instituut, n°. 8.

STEGMANN, H. Die jungen Ergussgesteine der Batakländer (Sumatra). Stuttgart, 1909. Neuen Jahrb. f. Mineral. Geol. und Paläontol., 1909, Dl. 27.

STUERS, H. J. J. L. DE. De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra; uitg. [m. inl.] d. P. J. VETH. Amst., 1849—'50, 2 Dl.

STUURMAN, J. R. Aardsrijkskundige beschrijving der onderafdeeling Si Pirok. Tijds. K. N. Aardr. Gen. 1894, serie 2, Dl. 11.

TUUK, H. NEUBRONNER VAN DER. Bataksch leesboek; bevattende stukken in het Tobasch, Mandailingsch en Dairisch. Amst., 1860—'61. 3 Dln.

Dezelfde. Bataksch-Nederduitsch woordenboek. Amst., 1861.

Dezelfde. Taalkundige aanteekeningen en bladwijzer; vertaalde stukken en inhoudsopgave tot de drie stukken van het Bataksche leesboek. Amst., 1862.

Dezelfde. Tobasche spraakkunst. Amst., 1864—'67. 2 Dl.

VOLZ, W. Die Bevölkerung Sumatras. Braunschweig, 1909. „Globus" Dl. 95.

Dezelfde. Kartographische Ergebnisse meiner Reisen durch die Karo- und Pakpak- Batakländer (Nord-Sumatra). Tijds. K. N. Aardr. Gen., 1902, Dl. 2.

Dezelfde. Nord-Sumatra; Bericht über eine im Auftrage der Humboldt-Stiftung der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin in 1904—1906 ausgeführte Forschungsreise. Berlin. 2 Dln.

Dezelfde. Zur somatischen Anthropologie der Battaker in Nord-Sumatra. Arch. f. Anthropol., 1901, Dl. 26.

VUUREN, L. VAN. Eerste maatregelen in pas geannexeerd gebied met beschrijving der Pakpaklanden (Dairilanden). Zaltb., [1910].

WARNECK, F. Das Eherecht bei den Toba-Batak. Bijdr. K. I. 1901.

WARNECK, J. Fünfzig Jahre Batakmission in Sumatra; 2 Aufl. Berlin, 1912.

Dezelfde. Das Opfer bei den Tobabatak in Sumatra. Leipzig, 1915. Arch. f. Religionswissensch. 1915, Dl. 18.

WARNECK, L. J. Die Religion der Batak; ein Paradigma für die animistischen Religionen des Indischen Archipels. Leipzig, 1909. Religions-Urkunden der Völker, afd. 4, Dl. 1.

WARNECK, J. Tobabataksch-Deutsches Wörterbuch. Bat., 1908.

WEBER, L. Aanteekeningen betreffende Habinsaran. Meded. v. h. Encycl. Bureau, 1914, afl. 3.

[WELSINK, L. C. en H. COLIJN]. Algemeene nota der commissie WELSINK—COLIJN; G. B. v. 18 Febr. 1905, n°. 31. Bat., 1905.

WESTENBERG, C. J. Aanteekeningen omtrent de godsdienstige begrippen der Karo-Bataks. Bijdr. K. I. 1892.

Dezelfde. Adatrechtspraak en adatrechtspleging der Karo-Bataks. Bijdr. K. I. 1914.

Dezelfde. Verslag eener reis naar de onafhankelijke Bataklanden ten Noorden van het Toba-Meer. Tijds. K. N. Aardr. Gen. 1897, serie 2, Dl. 14.

WILLER, T. I. Verzameling der Battahsche wetten en instellingen in Mandheling en Pertibie; gevolgd van een overzicht van land en volk in die streken. Tijds. N. I. 1846, Dl. 2.

WINKLER, DR. JOH. Die Toba-Batak auf Sumatra in gesunden und kranken Tagen. Stuttgart 1925.

WIJNGAARDEN, J. K. Iets over naamgeving en eigennamen voornamelijk bij de Karau-Bataks. Med. Ned. Z. 1894.

YPES, W. K. H. Nota omtrent Singkel en de Pakpak-landen. Bat. 's-Grav., 1907. Tijds. Bat. Gen. 1907, Dl. 49.

REGISTER van inlandsche woorden, persoonsnamen en aardrijkskundige namen.

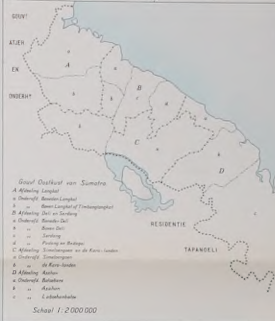
N. B. Een zaakregister scheen door de uitvoerige inhoudsopgaaf, de verwijzingen en de aanduidingen in den rand overbodig.

De persoonsnamen zijn kapitaal, de aardrijkskundige cursief, de overige woorden romein. Bij de aardrijkskundige namen wordt aangegeven *a.* de aard (dorp, berg, rivier, enz.) en *b.* (met een romeinsch cijfer) de kring (zie het schetskaartje op blz. 1). Bij de overige woorden wordt de bladzijde vermeld.

Negeri
1°40'

OVERZICHTSKAART VAN DE BATAKLANDEN EN OMGEVING

Schaal 1:500 000

STRAAT MALAKA

INDISCHE OCEAAN

TOBA-MEER

Residentie Tapanoeli

A Afdeeling Sibolga en Ommelanden
C Afdeeling Padangsidimpoean
a Onderafd. Angkola en Sipirok
b ,, Groot en Klein Mandailing, Oeloe en Pakantan
c ,, Padanglawas
d ,, Natal en Batangnatal
D Afdeeling Bataklanden
a Onderafd. Silindoeng
b ,, Hoogvlakte van Toba
c ,, Toba
d ,, Baroes
e ,, Samosir
f ,, Dairi-landen

RES. SUMATRA'S WESTKUST

Schaal 1:2 000 000

Reproductiebedrijf Topografische dienst, Weltevreden 1927.

LEGENDA

Standplaats Hoofd van het Gewest.	Voor vrachtauto's geschikte weg.	Residentiegrens.
,, ,, der Afdeeling.	Alleen voor personen auto's geschikte weg.	Afdeelingsgrens.
,, ,, ,, Onderafdeeling.	Paardenpad.	Onderafdeelingsgrens.
Belangrijke plaats	Rivier.	Grens der voor Eur. cultures uitgegeven gronden.
Pasanggrahans	Drassig terrein.	Spoor- en tramweg.
	+150 Berg, hoogtecijfers in meters.	